

„Slovensko – Ukrajina: Spolupráca naprieč hranicou“

ŠTÚDIE O SKÚSENOSTIACH Z NÓRSKO-RUSKEJ A SLOVENSKO-UKRAJINSKEJ CEZHRANIČNEJ SPOLUPRÁCE

Analýzy vypracované tímom expertov projektu CBC01030

Projekt je financovaný z grantu Nórskeho kráľovstva prostredníctvom Nórskeho finančného mechanizmu
a spolufinancovaný zo štátneho rozpočtu Slovenskej republiky

OBSAH

ÚVOD	3
1. VÝSKUM AKTIVÍT BARENTSOVEJ EURO-ARKTICKEJ RADY A REGIONÁLNEJ RADY	9
2. CEZHRANIČNÁ SPOLUPRÁCA NA NÓRSKO-RUSKEJ HRANICI	51
3. HISTORICKÉ, POLITICKÉ A SPOLOČENSKÉ PODMIENKY CEZHRANIČNEJ SPOLUPRÁCE NA VÝCHODNOM SLOVENSKU	60
4. MULTIKULTURALITA VÝCHODNÉHO SLOVENSKA SO ZAMERANÍM NA RUSÍNOV, UKRAJINCOV A RÓMOV	101
5. KONTEXTOVÉ ANALÝZY A PRÍKLADY POZITÍVNEJ PRAXE: PODPORA INOVATÍVNYCH PRÍSTUPOV V ROZVOJI SLOVENSKO - UKRAJINSKEJ SPOLUPRÁCE	131
6. CEZHRANIČNÁ SPOLUPRÁCA SLOVENSKA A UKRAJINY (TEÓRIA A PRAX)	166
7. HLAVNÉ TRENDY V SÚČASNEJ SLOVENSKO-UKRAJINSKEJ CEZHRANIČNEJ SPOLUPRÁCI	218
8. EUROREGIONÁLNA VÝSTAVBA AKO ORGANIZAČNÁ PLATFORMA SLOVENSKO-UKRAJINSKEJ CEZHRANIČNEJ SPOLUPRÁCE. KARPATSKÝ EUROREGIÓ: INŠTITUCIONÁLNA KAPACITA GLOCALIZÁCIE	245
PRÍLOHY	273

ÚVOD

Rozšírenie Európskej únie v rokoch 2004 - 2016 otvára nové príležitosti na zintenzívnenie cezhraničnej spolupráce (ďalej len CHS). V súčasnej dobe je jej cieľom riešenie mnohých problémov Slovenska a Ukrajiny - sociálnych, ekonomických, environmentálnych a iných.

Pokiaľ ide o Ukrajinu, CHS tiež prispieva ku konkurencieschopnosti krajiny v európskych a svetových spoločenstvách, najmä po tom, čo sa stala členom WTO (2008) a podpísala Dohodu o pridružení medzi Európskou úniou a Ukrajinou (21. marca 2014 politickú časť a 27. júna 2014 ekonomickú časť). Dnes je známe, že ratifikácia tejto dohody zo strany členských štátov EÚ je v štádiu jej ukončovania.

Rada Európy odporúča, aby všetky členské štáty uznali a účinne využívali rastúcu úlohu regiónov pri riešení sociálno-ekonomických problémov v jednotlivých štátoch so zámerom zosúladiť ciele trvalo udržateľného rozvoja s vplyvmi globalizácie. Politika regionalizácie je zameraná na posilnenie regiónov, poskytnutie potrebných mechanizmov, opatrení na podporu hospodárskeho rozvoja a partnerstva s inými územiami, rýchle prispôbenie sa novým sociálnym a ekonomickým podmienkam, ktoré sa objavili v dôsledku globalizácie a glocalizácie.

Ako to raz poznamenala Anne-Marie Slaughter, suverenita sa vo vzájomne prepojenom svete najlepšie zachováva prostredníctvom účasti v nadnárodných štruktúrach (tzv. fenomén transštátnosti). V európskom kontexte je transštátnosť spojená s množstvom inštitucionálnych procesov, akými sú efektívnosť a transparentnosť európskych a transatlantických, ale aj iných medzinárodných inštitúcií pri reakcii na spoločné bezpečnostné a hospodárske výzvy týkajúce sa Európy ako celku.

EÚ zohráva čoraz dôležitejšiu úlohu pri rozvoji nástrojov politiky susedstva a pri presadzovaní jasne „normatívnej“ zahraničnej politiky. Prezентuje transformačné iniciatívy a pracuje v prospech takzvaného pozitívneho „rozptýlenia“ problémov suverenity a glocalizácie¹.

Cezhraničná spolupráca je špecifická oblasť zahraničných hospodárskych, politických, environmentálnych, kultúrnych, vzdelávacích a iných foriem medzinárodnej činnosti na regionálnej úrovni. To potvrdzuje, že kľúčové zásady cezhraničnej spolupráce vyplývajú zo všeobecných zásad regionálnej politiky vrátane: legislatívnej podpory práv a právomocí regionálnej politiky a subjektov cezhraničnej spolupráce, konsolidácie národných, regionálnych a miestnych záujmov, priorít vnútroštátnych a regionálnych záujmov, inovácie, prístupu k zdrojom

¹ A.-M. Slaughter A New World Order. (Princeton and London: Princeton University Press, 2004), s. 268.

a životnému prostrediu, objektívnosti a vyváženého charakteru kritérií sociálnej spravodlivosti a národnej efektívnosti a partnerstva medzi orgánmi na rôznych úrovniach regionálnej politiky a cezhraničnej spolupráce².

V súčasnosti Ukrajina dodržiava *Stratégiu regionálneho rozvoja na obdobie do roku 2020*, ktorá zabezpečuje zvýšenie regionálnej konkurencieschopnosti, územnej sociálno-ekonomickej integrácie a kvality správy vecí verejných v oblasti regionálneho rozvoja. Vytvorenie novej východnej hranice EÚ na Ukrajine v rokoch 2004-2007 spôsobilo, že Ukrajina čelí potrebe presnejšej štrukturalizácie zásad cezhraničnej spolupráce pri zohľadnení osobitných charakteristík právneho rámca EÚ. Národná stratégia regionálneho rozvoja do roku 2020 preto stanovuje, že moderná regionálna politika (vrátane cezhraničnej spolupráce ako dôležitej súčasti regionálneho rozvoja) je založená na princípoch, ktoré sa účinne používajú v krajinách EÚ (programovanie, koncentrácia a synchronizácia činností, polarizovaný rozvoj, komplementárnosť, subsidiarita, trvalo udržateľný rozvoj, partnerstvo a jednotnosť činností)³.

Strategickým cieľom rozvoja cezhraničnej spolupráce Ukrajiny s európskymi krajinami je však zmeniť túto formu kooperácie na efektívny dodatočný spôsob pre budúci vstup do EÚ.

Pri cezhraničnej spolupráci krajín EÚ vrátane Slovenska je dôležité uplatňovať princípy dotovania a partnerstva na európskej, národnej, regionálnej aj miestnej úrovni. To znamená, že všeobecné zásady regionálnej politiky EÚ, ktoré má Ukrajina postupne prijímať, sa stanú všeobecnými zásadami regionálnej politiky CHS⁴. Európska, teda aj slovenská a ukrajinská politická a odborná komunita je presvedčená o uskutočniteľnosti realizácie vládnej politiky rozvoja cezhraničnej spolupráce.

Vyhlásenia európskych fór pre cezhraničnú spoluprácu poukazujú na možnosť využitia pozitívnych skúseností severských krajín pri riadení cezhraničnej spolupráce s cieľom posilniť takéto partnerstvo v Karpatskom regióne⁵.

² Балян А.В. Міжрегіональне, транскордонне співробітництво України за умов розширення Європейського Союзу (на прикладі прикордонних регіонів України та Угорщини) : [монографія] /А.В. Балян. - Ужгород : Ліра, 2006. - 325 с.

³ Постанова Кабінету міністрів України "Про затвердження державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року", № 385 від 06.08.2014р. [Електронний ресурс] // Кабінет Міністрів України. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-n>.

⁴ Буковецький М. Прикордонне співробітництво між країнами Центральної Європи: приклад Карпатського Євроregionу / М. Буковецький // Будівництво нової Європи: прикордонне співробітництво у Центральній Європі / За ред. д-ра В. Гудака. – Ужгород: Закарпаття, 2011. – 111 с. Стратегія українсько-словацького транскордонного співробітництва 2020 [Електронний ресурс] / V. Benc, A. Duleba, Martin Angelovic, Katarina Sira, Tetjana Chavarga, Oleh Luksha, Oksana Stankevich, Ivan Hevci, Nataliya Nosa-Pylypenko, edited by M. Goch and V. Pylypenko. – Uzhhorod: Agency Drim, 2014. – 46 p. – Режим доступу: http://iardi.org/wp-content/uploads/2011/10/StrategiaCBC_SK-UA_ENG.pdf.

⁵ Cross-Border Cooperation on the EU's Eastern Border. Printed in institute for stability and development, Praha (Prague, Czech republic). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: Exborealux.isd-network.org/wp

Projekt „Poskytovanie informácií a implementácia inovatívnych prístupov v rámci cezhraničnej spolupráce medzi Slovenskom a Ukrajinou“ (CBC 01030) stanovuje, že vedecká analýza ekonomického, finančného a organizačného aspektu činností medzinárodných organizácií, ako sú Barentsova euro-arktická rada (BEAC) a Barentsova regionálna rada (BRC), by mala byť spoľahlivým základom pre implementáciu postupov zo škandinávskych krajín z hľadiska medzinárodnej spolupráce regiónov a miestnych komunít v Slovenskej republike a na Ukrajine a v širšom kontexte v celom priestore interakcie a spolupráce cezhraničných regiónov a spoločenstiev týchto aj ďalších krajín v Karpatskom regióne⁶.

Ako to uviedli kolegovia z nórskej vedeckej komunity, nejde o prvé konzistentné pokračovanie systematických pokusov preniesť poznatky a skúsenosti z regionálnej spolupráce v severnom regióne do iných európskych regiónov. Severný región sa podieľa na regionálnych iniciatívach EÚ, najmä na Severnej dimenzii EÚ. Niektoré nórske regionálne iniciatívy majú širší koordinačný charakter pre celý severný, Baltský región. Preto sú nórske skúsenosti s inštitucionalizáciou relevantné aj pre regionálne združenia a pre následnú subregionálnu spoluprácu v týchto podmienkach. Hoci bez vstupu EÚ, no ako člen EZVO, Nórsko ešte upevnilo svoj status a postavenie na spoločnom európskom hospodárskom trhu a participuje spolu s európskymi inštitúciami na týchto a iných záležitostiach⁷.

Ciele projektu sa realizujú v priaznivom makro-politickom kontexte. Zahŕňa to podporu územnej integrity a európskeho tranzitu Ukrajiny zo strany Nórska a ostatných severských štátov, členov systému Barentsovej spolupráce, dynamickú ratifikáciu Dohody o pridružení medzi EÚ a Ukrajinou a krajinami Vyšehradu, zintenzívnenie ich spolupráce s Ukrajinou, nové formy spolupráce medzi ministerstvami zahraničných vecí a inými orgánmi, spoluprácu v energetickom sektore (Slovensko - Ukrajina), reformu hospodárstva (Maďarsko - Ukrajina), realizáciu decentralizácie a verejného financovania (Poľsko - Ukrajina), ako aj rozvoj občianskej spoločnosti (Česká republika - Ukrajina)⁸.

Vzhľadom na posilnenie štátnej podpory cezhraničnej spolupráce medzi Slovenskom a Ukrajinou je pozitívne, že podľa škandinávskeho príkladu, vedúci predstavitelia ukrajinského parlamentu majú tendenciu zintenzívňovať medziparlamentnú spoluprácu s partnerskými

⁶ <http://www.cbcinnovations.sk/index.php/uk/>

⁷ Гейр Флікке. Регіональна співпраця в Північному регіоні: її значущість та обмеження / Гейр Флікке. Норвезький інститут міжнародних відносин, Центру досліджень Північного регіону в м. Буде // Україна та Вишеградська четвірка: на шляху до взаємовигідних відносин: Матеріали міжнародної наукової конференції, 13 травня 2010 року, м. Ужгород // - Режим доступу: <http://www.uk.x-pdf.ru/5mehanika/1246854-11-ukraina-vishegradska-chetvirk-shlyahu-vza-movigidnih-vidnosin-ukraina-vishegradska-chetvirk-shlyahu-vza-movigidnih-vi.php>, p.8-11.

⁸ www.niss.gov.ua/articles/1861

krajinami karpatského regiónu vo forme medziparlamentného zhromaždenia a diskutovať o možnosti vytvoriť spoločnú infraštruktúru Karpatského euroregiónu (podľa modelu euroregiónu „Alpský priestor“)⁹.

Realizácia projektu je konzistentným pokračovaním činnosti Medzinárodnej výskumnej skupiny pozostávajúcej z popredných vedcov, diplomatov a zástupcov podnikateľských kruhov z USA a z Európy v rámci Inštitútu pre programy cezhraničnej spolupráce (Užhorod, Ukrajina), ktorá za posledné desaťročie analyzuje problémy a skúsenosti cezhraničnej spolupráce Ukrajiny na východnej hranici EÚ z hľadiska modelovania systémov a ponúka politické odporúčania na ich zlepšenie štátnym orgánom a verejným inštitúciám. Od roku 2005 sa v rámci programu „Analýza a riadenie moderných cezhraničných procesov“ realizovali projekty „Moderný svet a hranice“, „Ako urobiť novú východnú hranicu Európskej únie viac otvorenou a bezpečnejšou“ a „Cezhraničná spolupráca ako faktor regionálnej bezpečnosti.“

V spolupráci s takými renomovanými európskymi a americkými výskumnými a politickými poradnými orgánmi, akými sú Barentsov inštitút a Barentsov sekretariát (Nórsko), Medzinárodné centrum pre demokratické premeny (Maďarsko), Inštitút pre stabilitu a rozvoj (Česká republika), Jeffersonov inštitút (USA), Inštitút pre cezhraničnú spoluprácu (Ukrajina), iniciovali vývoj metodiky indexovania a monitorovania cezhraničných procesov v súčasnej Európe a pri realizácii projektu „Hranice pre ľudí“ (Optimalizácia riadenia cezhraničnej spolupráce medzi susediacimi regiónmi Rumunska, Slovenska, Maďarska a Ukrajiny) rozšírili medzinárodný tím získaním vysokokvalifikovaných odborníkov z Maďarska, Slovenska, Rumunska a Ukrajiny, pracovníkov z akadémií vied a univerzitných profesorov, právnikov, diplomatov, vedúcich výskumných centier a mimovládnych organizácií.

Koncepcia optimalizácie cezhraničnej spolupráce susediacich regiónov Maďarska, Rumunska a Ukrajiny a jej metodika indexovania a monitorovania, ktorá bola vypracovaná počas realizácie projektu, bola prezentovaná na európskych fórach v Užhorode a Košiciach v októbri 2010 za účasti podpredsedu Európskej komisie, v novembri 2011 v Kaliningrade (Ruská federácia) - Elblag (Poľsko), v septembri 2012 na medzinárodnej vedeckej konferencii v Starej Lesnej (Slovenská republika).

Je potrebné poznamenať, že v priebehu realizácie projektu boli vypracované politické odporúčania, najmä pokiaľ ide o racionálne využívanie finančných, informačných a ľudských zdrojov v procese cezhraničnej spolupráce, ktoré boli vyskúšané v praxi, najmä v rokoch 2010 -

⁹ Tyzhden.ua/politics/184511, p.1

2011 v rámci projektu „CHS Index - informovanie zainteresovaných strán“ pod záštitou Nórskeho ministerstva zahraničných vecí a aj konkrétne odporúčania na optimalizáciu systému cezhraničnej spolupráce a na možnosti zmierňovania či zrušenia vízového režimu pre ukrajinských občanov, keďže Ukrajina ako prvá zaviedla tento pozitívny krok pre občanov EÚ v roku 2005 Návrhy boli predložené príslušným orgánom Európskej únie a Európskej komisie, vládam krajín Karpatského euroregiónu a vedúcim predstaviteľom cezhraničných regiónov¹⁰.

V súlade s cieľom, ktorým je nájsť spôsoby zavádzania inovačných mechanizmov cezhraničnej spolupráce medzi Slovenskom a Ukrajinou v karpatskom regióne a vytvoriť novú kvalitu systematickej implementácie existujúceho potenciálu, formulovala skupina odborníkov praktické odporúčania na základe analýzy kľúčových parametrov systémového CDC modelu, ako sú pôvod (genealógia), určenie environmentálnych faktorov, základné charakteristiky a formy rozvoja, hlavné ciele a spätná väzba.

Vedecké štúdie odborníkov sú založené na moderných metodických princípoch skúmania povahy cezhraničných procesov, ako sú kombinácia záujmov subjektov a zapojenie subjektov do svetových globalizačných a glocalizačných procesov, ktoré vznikajú na základe uvedomenia si a zohľadnenia:

- rozšírenia a prehĺbovania hlavných všeobecných trendov globalizácie a globalizácie,
- základných zákonov vývoja hraníc a cezhraničných prechodov, ako aj ich rozhodujúcich zložiek - transparentnosti a spoločnej bezpečnosti,
- kľúčových prvkov CHS v systéme medzinárodných vzťahov, ako aj praktické riešenie špecifických problémov pohraničných oblastí, komunikačné (v prípade vzťahov medzi Východom a Západom vytvorenie civilizovaného dialógu) funkcie a predchádzanie konfliktom,
- determinantov rozvoja CHS, a to politickej vôle účastníkov, efektívnosť procesu riadenia a úroveň vedeckej podpory,
- využívania analýz a nástrojov riadenia cezhraničnej spolupráce ako je modelovanie a monitorovanie systémov¹¹.

¹⁰ Ганна Чубай-Федоренко. Проблеми транскордонного співробітництва України в умовах розширеного Європейського Союзу. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?.... P. 21.

¹¹ Устич С.І. (керівник авторського колективу). Транскордонне співробітництво як альтернатива новій «залізній завісі» та конфліктам: Комплексне дослідження (українською, російською, англійською мовами). - Ужгород: Карпати, 2007. - 240 с.,іл. ISBN 978-966-671-145-1 - С.55-58

1. VÝSKUM AKTIVÍT BARENTSOVEJ EURO-ARKTICKEJ RADY A REGIONÁLNEJ RADY

(Serhij Ustyč, Marian Gajdoš, Rune Gjertin Rafaelsen, Larg Georg Fordal, Oleksandr Bilak, Volodymyr Prychodko, Svitlana Pjasecka-Ustyč, Olesja Benčak, Dmytro Mirošnikov, Serhij Mazur)

Úvod

Súčasná cezhraničná spolupráca je veľmi účinným a najmä konštruktívnym zdrojom rozvoja systému medzinárodných vzťahov. Aktívna spolupráca má kladný dosah na riešenie problémov zúčastnených cezhraničných regiónov, vytvára podmienky pre zrýchlený rozvoj prosperity a usmerňuje politiku partnerských krajín k vyrovňovaniu úrovne života medzi rozvinutejšími a zaostalejšími či periférnymi regiónmi. Tieto skutočnosti potvrdzuje rozvoj cezhraničnej spolupráce na geopoliticky významnom území Karpát. Rozšírenie Európskej únie otvorilo úplne nové príležitosti pre rozvoj a prehĺbenie tejto spolupráce.

Analýza otázok dynamiky cezhraničnej spolupráce v tejto dôležitej časti Európy však ukazuje, že jej riadenie si vyžaduje značnú optimalizáciu. V súčasnosti je urgentné predovšetkým použiť efektívne prostriedky manažmentu, akými sú:

- makropolitická koordinácia,
- štátne ekonomické stimuly;
- bilaterálna a multilaterálna finančná spolupráca.

Aké sú dôvody vzniku týchto úloh?

1. Ako je to známe, na začiatku 90. rokov minulého storočia vznikol prvý euroregión v oblasti strednej a východnej Európy, známy ako Karpatský euroregión. Za desaťročie sa toto združenie cezhraničnej spolupráce susediacich krajín – Maďarska, Poľska, Slovenska, Rumunska a Ukrajiny – rozvíjalo veľmi dobre a bolo aj považované za vzor cezhraničnej spolupráce v Európe.

Postupom času však, najmä na začiatku tohto storočia, začala spolupráca upadať. Je to poľutovaniahodné vzhľadom na skutočnosť, že autor tohto textu bol jedným z iniciátorov vzniku Karpatského euroregiónu a prvým predsedom ukrajinskej rady tejto organizácie. Súčasná hlboká kríza tejto medzinárodnej štruktúry je zrejmá zo skutočnosti, že spoločný orgán zložený z vedúcich predstaviteľov členov Karpatského euroregiónu, t.j. Rada, v skutočnosti prestala pracovať.

Vieme však, že Karpatský euroregión bol založený ministrami zahraničných vecí členských krajín, ktorí podpísali príslušnú deklaráciu. Preto sa zdá, že v súčasnej krízovej situácii tohto euroregiónu musia zasiahnuť politickí garanti na vyššej úrovni, aby bolo možné prekonať súčasné prekážky v jeho transformácii a rozvoji. Je veľmi zvláštne, že od založenia euroregiónu v roku 1993 nedošlo ani k jednému stretnutiu ministrov zameranému na tieto problémy. O akej podpore a koordinácii zo strany vlád teda môžeme hovoriť v prípade tejto veľmi dôležitej regionálnej organizácie (okrem formálneho konštatovania významu jej existencie, ktoré z času na čas sa len tak spomenie vyklízne pri oficiálnych stretnutiach)?

2. V súčasnosti existuje inštitút medzivládnych výborov cezhraničnej spolupráce. Prax však ukazuje, že ich aktivitu brzdí byrokracia a chýba jej efektívnosť. Napr. na poslednom výročnom stretnutí ukrajinsko-slovenského výboru (2016) nedošlo k schváleniu žiadneho spoločného dokumentu. Okrem toho, tieto výbory rokujú o otázkach cezhraničnej spolupráce iba na bilaterálnej úrovni, čo nie je adekvátne pre riešenie komplexných problémov regiónu, týkajúcich sa viacerých zainteresovaných strán.

3. Vlády na oboch stranách východnej hranice EÚ sa zdajú byť aktívne v programoch cezhraničnej spolupráce. Bližší pohľad na skutočnú situáciu však odhaľuje, že v skutočnosti vykonávajú iba funkciu sprostredkovateľa a regulačné úlohy pri alokácii zdrojov pochádzajúcich z rozpočtov Európskej únie a iných krajín kontinentu, v zmysle špeciálnych platforiem (programy ENPI a ENI Európskej únie, Nórsky finančný mechanizmus, atď.). Určitým spôsobom dokážu participovať na spolufinancovaní, ak je to podmienka zo strany donorov.

Na východnej hranici v Karpatoch prakticky neexistujú bilaterálne či multilaterálne medzivládne programy cezhraničnej spolupráce s primeraným financovaním. To má záporný vplyv na cezhraničné štruktúry, ktoré nedostávajú finančnú podporu z európskych zdrojov. Osud Karpatského euroregiónu je toho dramatickým príkladom. Cezhraničnej spolupráci v oblasti Karpát vo všeobecnosti, a najmä ukrajinsko-slovenskej cezhraničnej spolupráci, očividne chýbajú efektívne nástroje makropolitckej koordinácie a podpory. Na druhej strane, v Európe už takéto nástroje existujú a poznáme množstvo výhod spojených s ich využívaním. Jeden z príkladov efektívnej makropolitckej koordinácie a podpory sa nachádza na severe kontinentu.¹²

Význam makropolitckých nástrojov pre rozvoj cezhraničnej spolupráce dokazuje činnosť severoeurópskych inštitúcií už viac ako 20 rokov, konkrétne Barentsovej euro-arktckej rady a Regionálnej rady (založené v roku 1993).

¹² ESPIRITU, Aileen Asheron. Moving forward: Strengthening cooperation in today's Barents Region. In *Barents Studies*, 2015, Vol.1, p.7-11.

Barentsova euro-arktická rada je orgán zriadený ministerstvami zahraničných vecí Nórska, Švédska, Fínska, Islandu, Dánska, Ruska a Európskej komisie. Poskytuje účinnú makropolitickú podporu a riadenie cezhraničnej spolupráce v regióne Barentsovho mora.

Barentsova regionálna rada je inštitúciou zloženou z vedúcich predstaviteľov prihraničných regiónov Nórska, Švédska, Fínska a Ruska. Organizuje systematickú a úzku kooperáciu prihraničných oblastí pri riešení spoločných problémov v oblasti cezhraničnej spolupráce.

Medzinárodný Barentsov sekretariát je permanentným administratívnym útvarom zabezpečujúcim riadnu organizačnú a technickú podporu multilaterálnej cezhraničnej spolupráce. Sídlo má v nórskom meste Kirkenes.

Nórsky Barentsov sekretariát je stálym výkonným a administratívnym orgánom koordinujúcim cezhraničnú spoluprácu severných provincií Nórska (Nordland, Troms a Finnmark) s partnermi v susedných krajinách pomocou finančných zdrojov Ministerstva zahraničných vecí a iných ministerstiev Nórska, ktoré pridelujú zdroje špeciálnym grantovým programom v oblasti regionálneho rozvoja, zdravotníctva, kultúry, atď.

Obr. č. 1 Mapa Barentsovho euro-arktického regiónu

Aktivity týchto inštitúcií sú založené na novej filozofii cezhraničných vzťahov v rámci regiónu Barentsovho mora, ktoré na začiatku 90. rokov navrhol vynikajúci štátnik, minister

zahraničných vecí Nórska, Thorvald Stoltenberg. Medzi základy tejto koncepcie patria pragmatizmus a *vzájomné pochopenie*.¹³

K hlavným princípom činnosti Barentsovej euro-arktckej rady, Regionálnej rady a Medzinárodného Barentsovho sekretariátu počítame:

1. Prijímanie rozhodnutí na základe konsenzu.
2. Spolufinancovanie v rovnakej miere na základe minimalizácie nákladov.
3. Asynchrónna rotácia predsedníckej funkcie (na 2 roky).
4. Aktivity predsedajúcej krajiny sú založené na dvojročnom programe schválenom partnermi.
5. Program je realizovaný prostredníctvom činnosti špecializovaných medzinárodných pracovných skupín.

Podľa odhadov Európskej komisie, Barentsova euro-arktcká rada a Regionálna rada sú „úspešnými špecializovanými medzinárodnými regionálnymi organizáciami.“ Takéto hodnotenie odznelo na konferencii zameranej na štúdium praxe severských krajín v oblasti cezhraničnej spolupráce konanej v Bruseli v minulom roku.

Potreba využitia pozitívnych stránok severoeurópskej praxe v oblasti rozvoja cezhraničnej spolupráce v geopoliticky exponovanej oblasti Karpát bola v nedávnej minulosti prezentovaná v deklaráciách európskych fór o cezhraničnej spolupráci (Kišiňov, Moldavsko, 2012, resp. Joensuu, Fínsko, 2013). Podobné stanoviská vyjadrili aj zástupcovia ministerstiev zahraničných vecí Ukrajiny a Slovenska, resp. štátnej administrácie Zakarpatskej oblasti.

To boli dôvody vzniku projektu „*Poskytovanie informácií a implementácia inovačných prístupov v cezhraničnej spolupráci medzi Slovenskom a Ukrajinou*“. Projekt bol financovaný z grantu Nórskeho kráľovstva prostredníctvom Nórskeho finančného mechanizmu a spolufinancovaný zo štátneho rozpočtu Slovenskej republiky. Účelom projektu bolo:

a) Získať a analyzovať autentické, kvalitné a úplné informácie o formách, metódach a výsledkoch aktivity Barentsovej euro-arktckej rady a Barentsovej regionálnej rady;

2) vytvorenie praktických odporúčaní pre implementáciu pozitívnych skúseností pre riadiace orgány Slovenska a Ukrajiny za účelom zvýšenia účinnosti cezhraničnej spolupráce medzi prihraničnými regiónmi týchto krajín a v celom karpatskom regióne;

Prijímateľom výhod v projekte bolo Centrum spoločenských a psychologických vied Slovenskej akadémie vied, Spoločenskovedný ústav v Košiciach.

¹³ STOLTENBERG, Jens og Thorvald. Samtaler. Oslo: Aschehoug forlag, 2009.

Partneri:

- Inštitút cezhraničnej spolupráce (Užhorod, Ukrajina);
- Košický samosprávny kraj (Slovensko);
- Samosprávny kraj (župa) Finnmark (Nórsko);
- Inštitút pre stabilitu a rozvoj (Slovensko);
- Medzinárodný inštitút cezhraničnej analýzy a manažmentu, mimovládna organizácia so sídlom v Užhorode

Štúdium škandinávskych skúseností bolo pre nás o to jednoduchšie, že porovnávací analýza cezhraničnej spolupráce rôznych regiónov Európy sa už v minulosti realizovala. Spolu s Nórskeým Barentsovým sekretariátom (Kirkenes, Nórsko), združením „Yarvio“ (Helsinki, Fínsko), Inštitútom pre stabilitu a rozvoj (Praha, Česká republika), Inštitútom cezhraničnej spolupráce (Užhorod, Ukrajina) a inými partnermi uskutočnil sa v roku 2012 dôležitý výskum cezhraničnej spolupráce v segmentoch východnej hranice Európskej únie. Medzinárodná pracovná skupina postupovala inovatívnym spôsobom aj v oblasti výskumu metodológie indexácie cezhraničnej spolupráce.¹⁴

Spoločný výskum ukázal kritický význam štatistického hodnotenia cezhraničných procesov. Preto za účelom štatistického výskumu cezhraničných otázok bola vytvorená samostatná pracovná skupina s účasťou zástupcov Poľska, Ruska, Nórska, Ukrajiny, Slovenska a iných krajín. Boli sme veľmi radi, že zástupcovia Ústredného štatistického úradu Holandska sa tiež pripojili k tejto skupine.¹⁵

Inovatívne zistenia uvedenej skupiny boli prezentované na špeciálnych zasadnutiach Svetového štatistického kongresu konaných v Hongkongu (2013) a v Rio de Janeiro (2015). Skupina bola pozvaná aj na ďalší kongres (2017), ktorý sa má konať v Marakéši. Je však potrebné uviesť, že na tomto úseku práce hralo Ministerstvo zahraničných vecí Nórska – konkrétne jeho veľmi efektívny orgán, Nórske Barentsove sekretariát a jeho dlhoročný vedúci Rune Rafaelsen (v súčasnosti je starostom mesta Kirkenes) výnimočnú úlohu, hlavne v oblasti organizácie

¹⁴ USTYCH, Serhii. Systems theory of borders and transborder processes. Saarbrücken: Scholars' Press, 2015, 492 P.; *Index of TBC* [elektronický zdroj] – zdroj: <http://www.borderdialogues.eu/index>; *Projekt „Liczymy się z granicą* [elektronický zdroj] – zdroj:

http://www.eurobalt.org.pl/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=46&Itemid=92
¹⁵ *Optimization of transborder statistics. Collection of scientific papers*. Editorial Board: Serhii Ustych, Jozef Olenski, Marek Chierpal-Wolan, Jan Cuper, Vasyl Symchera. Uzhgorod: ITBC, 2014, 226 p.

a finančnej podpory.¹⁶ Inštitút cezhraničnej spolupráce v Užhorode úspešne spolupracuje so Sekretariátom už asi desať rokov.

Experti projektu (z akademickej obce aj z praxe) „Poskytovanie informácií a implementácia inovačných prístupov v cezhraničnej spolupráci medzi Slovenskom a Ukrajinou“ vykonali značné množstvo analytickej práce. Okrem iného, navštívili Barentsov región za účelom priameho štúdia cezhraničnej spolupráce na severe Európy.

1.1 Cezhraničná spolupráca ako fenomén súčasných medzinárodných vzťahov

Európske vnímanie konceptu „cezhraničnej spolupráce“ zahŕňa akékoľvek spoločné aktivity zamerané na posilnenie a prehĺbenie dobrých susedských vzťahov medzi územnými spoločenstvami alebo orgánmi v jurisdikcii dvoch alebo viacerých zmluvných strán a uzavretie potrebných dohôd alebo príslušných dokumentov za týmto účelom.¹⁷

Preto je cezhraničná spolupráca organizovaná obyčajne inštitucionalizovanou formou cezhraničných transferov.¹⁸

V systéme vzťahov východ-západ má cezhraničná spolupráca tri hlavné funkcie.

Prvá, praktická funkcia je spojená s riešením špecifických ekonomických, sociálnych, ekologických a iných problémov, ktoré znepokojujú obyvateľov prihraničných regiónov krajín Východnej a Strednej Európy, Pobaltia a Balkánu. Táto funkcia sa zameriava na každodenný ľudský život, na túžby, zdravie a blahobyt ľudí.¹⁹

Okrem tejto utilitárnej funkcie má cezhraničná spolupráca aj druhý, nie menej dôležitý účel *komunikačný* – vytvorenie mostov medzi Východom a Západom, funkciu civilizačného dialógu. Riešenia rôznych projektov a aktivít cezhraničnej spolupráce sa zúčastňujú milióny ľudí

¹⁶ RAFAELSEN, Rune Gjertin. Our Commitments. In *Kirkenes*. 2016, p.3.

¹⁷ European Outline Convention on Transfrontier Co-operation Between Territorial Communities or Authorities / – Strasbourg: Division des publications et des documents, 1980.

¹⁸ USTYCH S., ROVT A. An important unification of the Continent . Transfrontier cooperation in Europe / Ustych S., Rovt A. // Človek a Spoločnosť. – Časopis SAV. – 2011. – Roč. 14. č.1 [elektronický zdroj]. – <http://www.saske.sk/cas/zoznam-rocnikov/2011/1/5915/>.

¹⁹ Cezhraničná spolupráca predstavuje účinný prostriedok riešenia množstva regionálnych problémov. V každom prípade však môže ísť iba o výpomoc, prídavnú metódu regionálneho rozvoja. Túto skutočnosť treba zdôrazniť, lebo ako prax ukazuje, regionálna elita a populácia má (najmä v prihraničných oblastiach východnej Európy) iracionálne vysoké požiadavky na výhody cezhraničnej spolupráce. Mnohokrát sa na cezhraničnú spoluprácu hľadí ako na všeliek, ako na hlavný a univerzálny prostriedok, ktorým je možné ukončiť krízu týchto regiónov. Ide nepochybne o prehnané predstavy. Cezhraničná spolupráca nie je schopná nahradiť interné zdroje prihraničnej oblasti alebo vládnu podporu rozvoja. Ak je však cezhraničná spolupráca organizovaná dobre, nepochybne sa stáva značne produktívnou.

rôznej ideologickej a politickej orientácie, resp. s rôznou národnostnou a náboženskou príslušnosťou. Ľudová diplomacia ľudí zblížuje, ruší existujúce stereotypy.

Treťou funkciou – *geopolitickou* – je funkcia predchádzania konfliktov, pričom je dôsledkom predchádzajúcich dvoch funkcií. Spoločné riešenie rôznych problémov, aktívne formálna a neformálna komunikácia podporujú vytvorenie objektívneho vnímania Európskej únie a Západu vo všeobecnosti zo strany obyvateľov prihraničných oblastí, občanov východoeurópskych krajín (a opačne). To je veľmi dôležité pre prevenciu komplikácií a konfliktov v medzištátnych vzťahoch.²⁰

Koniec druhého milénia bol v Európe poznačený turbulentnými geopolitickými zmenami. Makroprocesy, ku ktorým došlo na kontinente, *viedli k značnému preusporiadaniu celého systému cezhraničnej spolupráce* a najmä k vzniku novej východnej hranice Európskej únie.

Predovšetkým išlo o značné rozšírenie systému. Nové rozmery systému cezhraničnej spolupráce boli prvýkrát špecifikované v novej východnej politike Európskej únie, známej ako „Východné partnerstvo“. Následkom toho sa oblasť cezhraničnej spolupráce rozšírila do mnohých regiónov príslušných krajín, t.j. nových členských krajín Európskej únie a východných krajín – bývalých štátov Sovietskeho zväzu. Len samotná hranica Ukrajiny s krajinami Európskej únie je viac ako 1 400 km dlhá (z celkovej dĺžky hraníc 7 000 km). Subjektmi cezhraničnej spolupráce sa na strane Ukrajiny stalo 7 regiónov s celkovou rozlohou vyše 100 000 km² a celkovým počtom obyvateľov cca 10 miliónov ľudí, kým v prípade Európskej únie ide o 10 regiónov s celkovou rozlohou asi 100 000 km² a celkom s 9 miliónmi obyvateľov.

Systém cezhraničnej spolupráce sa stal tiež omnoho dynamickejší. Staré nástroje cezhraničnej spolupráce, ako boli TACIS [*Technická podpora krajín Spoločenstva nezávislých štátov*] boli nahradené novými, ako napr. program ENPI. Je veľmi pozitívne, že nové nástroje sú v porovnaní so starými omnoho flexibilnejšie a majú väčšiu schopnosť adaptovať sa.

Tretím aspektom je, že rekonštruovaný systém cezhraničnej spolupráce má omnoho väčšiu základňu zdrojov a teda aj príležitosti riešiť širšie problémy. Napr. rozpočet programu ENPI pre obdobie rokov 2007 až 2013 je úctyhodná suma 11 181 miliónov EUR. Predpokladá sa, že výška finančných zdrojov pre nové programovacie obdobie 2014 až 2020 bude ešte vyššia.

²⁰ УСТИЧ С.І. Сучасне транскордонне співробітництво як соціальне явище. / С.І. Устич // Перспективи: соціально – політичний журнал. – 2014. – №1(59). – С. 95-104.

Všeobecne môžeme s istotou konštatovať, že systém cezhraničnej spolupráce ako predmet manažmentu a analýzy sa stáva omnoho komplexnejším.

1.2 Porovnávací analýza cezhraničnej spolupráce v rôznych regiónoch Európy

Existuje takmer priama úmernosť medzi kvalitou (úplnosťou, špecifickosťou a spoľahlivosťou) informácií a efektivitou manažmentu relevantného sociálneho predmetu, vrátane cezhraničnej spolupráce.

Strategickým cieľom pri optimalizácii manažmentu cezhraničnej spolupráce na novej východnej hranici Európskej únie je vytvorenie spoločného informačného zdroja cezhraničnej spolupráce. Systémový zdroj informácií je množina vedomostí o genéze, súčasnom stave a trendoch cezhraničnej spolupráce a predstavuje formu a metódu optimálneho manažmentu súčasnej cezhraničnej spolupráce na novej východnej hranici EÚ aj v jej jednotlivých segmentoch.

Vytvorenie spoločného informačného zdroja umožní:

1) *značne zvýšiť účinnosť manažmentu cezhraničnej spolupráce.* Spôsoby dosiahnutia tohto cieľa sú: získať čo najkomplexnejšie a najpresnejšie informácie o pokroku v cezhraničných procesoch, ako aj o správnej aplikácii informácií pri prijímaní rozhodnutí;

2) *okrem informačných zdrojov, prispeje k účinnému využívaniu iných dostupných zdrojov, ako sú ľudské, finančné, materiálne, časové a iné zdroje.* Toto sa dosahuje predovšetkým prostredníctvom kladných a záporných skúseností partnerov, prevenciou proti prekrývaniu a duplicite práce, atď.

Spoločný informačný zdroj je základom odlišného systému – systému informačných služieb cezhraničnej spolupráce. *Systém informačných služieb cezhraničnej spolupráce poskytuje funkcie získavania (nakupovania), zavedenia alebo zberu, ukladania, vyhľadávania, spracovania, prenosu a praktického použitia informácií o genéze, o skutočnom a plánovanom rozvoji súčasných cezhraničných procesov, najmä cezhraničnej spolupráce.*

Systém informačných služieb má vlastnú architektúru, ktorú je možné skúmať na základe rôznych kritérií. Z hľadiska skladby je systém informačných služieb súhrnom prvkov (dielov), pozostávajúcich z informácií, hardvéru, softvéru, organizačnej podpory a personálu. Vývoj systémov informačných služieb cezhraničnej spolupráce sa vykonáva spojením úsilia subjektov cezhraničnej spolupráce z rôznych krajín. Za posledné desaťročia sa v Európe vynaložilo mnoho úsilia na vytvorenie spoločného informačného zdroja a systému informačných služieb pre cezhraničnú spoluprácu.

Realizovalo sa značné množstvo vedeckých, ako aj praktických výskumov problematiky cezhraničnej spolupráce. Tieto boli buď *deskriptívne* (obsahujúce množstvo faktografických údajov) alebo mali *úzko špecifikované zameranie* (zameriavajú sa na špecifické praktické otázky, ktoré nie sú vždy podporené efektívnymi mechanizmami manažmentu a riadenia, napr. vo forme „deklarácie“, „stratégie“ či „programu“ cezhraničnej spolupráce).

Na začiatku vývoja cezhraničnej spolupráce sú obyčajne takéto formy analýzy a riadenia postačujúce. Pri zvýšení intenzity cezhraničnej spolupráce a v prípade komplikácií sú už výsledky pre partnerov menej uspokojivé. Preto sa cezhraničná spolupráca často vníma ako nedostatočne efektívna, ba priamo neuspokojujúca, čo sa týka jej praktických výsledkov.

Pre zabezpečenie efektívneho vývoja modernej cezhraničnej spolupráce treba použiť *alternatívne, inovatívne metódy, ktoré sú adekvátne komplexnosti problému*. Inými slovami: súčasná cezhraničná spolupráca je odsúdená na inovácie. V tejto súvislosti sa oplatí pripomenúť myšlienku amerického profesora Briana Arthura, jedného zo zakladateľov teórie inovatívneho rozvoja, a vysloviť záver, že včasná inovácia je požehnaním, oneskorená inovácia je problémom, nedostatok inovácie je katastrofou.²¹

Pri výskume cezhraničnej spolupráce treba aplikovať *systémové, interdisciplinárne metódy učenia*, ktoré dokážu zachytiť základnú myšlienku kontroverzného javu a zabezpečiť účinné korigovanie jeho vývoja. *Pre zjednodušenie prechodu od počiatočnej fázy extenzívneho rozvoja cezhraničnej spolupráce do fázy vyspelosti, t.j. účinného systémového fungovania treba je potrebné použiť výsledky analýzy založene na týchto metódach.*

Ako je to uvedené vyššie, jeden z dvoch hlavných nástrojov získavania interdisciplinárnych, objektívnych a úplných informácií o konkrétnom predmete cezhraničnej spolupráce na východnej hranici Európskej únie je *analýza systému prostredníctvom expertných štúdií*, sledovanie reťazca príčin a následkov jednotlivých komponentov cezhraničnej spolupráce, a to tak v horizontálnom, ako aj vo vertikálnom smere, pri realizácii kvalitatívnych a kvantitatívnych hodnotení.

Treba aplikovať indexáciu, analytickú metódu umožňujúcu zjednodušenie, zoskupovanie a aglomeráciu informácií vo forme indexov, t.j. kvantitatívnych indikátorov vývoja celého objektu alebo jeho častí.²²

²¹ ARTHUR W. B. The Nature of Technology: What it is and How it Evolves / Arthur W. B. – Boston: The Free Press and Penguin Books, 2009. – 297 p.

²² USTYCH S. The Indexation and Monitoring of the Modern Transborder Processes / Ustych S. // Journal of Mathematics and System Science. USA – 2013 – №3. – P. 592-596.

Myšlienky kvantitatívneho a kvalitatívneho hodnotenia a vykonávania monitoringu cezhraničnej spolupráce na tomto základe boli prvýkrát potvrdené v *Koncepcii vývoja cezhraničnej spolupráce na novej východnej hranici Európskej únie*, ktorú vytvoril S. Ustyč, riaditeľ Inštitútu pre cezhraničnú spoluprácu, z poverenia bruselského strediska newyorského Inštitútu „Východ – Západ“ v roku 2006. Následne, v roku 2007 bol tento koncept prezentovaný v rozšírenej podobe v knihe *„Cezhraničná spolupráca ako alternatíva novej železnej opony a konflikty“*. Tieto materiály stanovujú základné elementy indexácie a monitorovania cezhraničnej spolupráce.

V roku 2008 bola myšlienka indexácie monitoringu podporená autoritami – expertmi a organizátormi európskej cezhraničnej spolupráce, ktorými boli riaditeľ Inštitútu pre stabilitu a rozvoj (Praha, Česká republika), Vazil Hudák a generálny sekretár Nórskeho Barentsovo sekretariátu (Kirkenes, Nórsko), Rune Rafaelsen. Prostredníctvom ich iniciatívy a podpory vznikla Medzinárodná pracovná skupina (IWG).²³

Počas nasledujúcich rokov realizovala táto skupina úspešnú výskumnú a politicko-konzultačnú prácu. Uskutočnila sa séria stretnutí: v novembri 2009 (Praha, Česká republika), vo februári 2010 (Budapešť, Maďarsko), v júni 2010 (Kišínov, Moldavsko), v októbri 2010 (Užhorod, Ukrajina – Košice, Slovensko), v januári 2011 (Praha, Česká republika) a v novembri 2011 (Kaliningrad, Rusko – Elblag, Poľsko). Medzinárodná pracovná skupina objavila a konkretizovala myšlienky indexácie a monitoringu cezhraničnej spolupráce. Okrem toho, v rámci celoeurópskeho projektu *„Dialóg európskych hraníc“* ich prepojila s koncepciami *„Rozvoj kapacít“* a *„Mechanizmus flexibilných odpovedí“*.

Súhrnne povedané, diskusia bola zameraná na päť základných problémov.

Prvým problémom bol vzťah medzi tradičnými a inovatívnymi metódami analýzy a manažmentu cezhraničnej spolupráce. Na základe analýzy dostupných údajov a praktického rozvoja problémov cezhraničnej spolupráce došlo k formulovaniu spoločného záveru, podľa ktorého komunita expertov má pripravených iba niekoľko čiastočných usmernení ohľadne kritérií porovnávacieho hodnotenia rozvoja cezhraničnej spolupráce v jednotlivých

²³ Členovia tejto skupiny pochádzali z rôznych krajín Európy: V. Hudák; R. Rafaelsen, A. Staalesen (Nórsky Barentsov sekretariát); A. Espiritu (Barentsov Inštitút, Kirkenes / Tromsø, Nórsko); S. Ustič, M. Bizilya (Inštitút cezhraničnej spolupráce (Užhorod, Ukrajina); A. Presnal (Jeffersonov Inštitút, Belehrad, Srbsko), S. Koles (Medzinárodné stredisko pre demokratickú premenu, Budapešť, Maďarsko), R. Harnett (Inštitút pre stabilitu a rozvoj, Skopje, Macedónsko), P. Payas (Politické združenie pre otvorenú spoločnosť, Praha, CZ), V. Liht (Nadácia pre politickú zmenu, Belehrad, Srbsko), A. Ignatyev (Regionálna rozvojová agentúra, Kaliningrad, Rusko), M. Samusjew (Euroregión Pobaltie, Elblag, Poľsko), M. Chierpal-Wolan (Štatistický úrad, Rzeszow, Poľsko), L. Stoyka (Karpatská nadácia, Satu Mare, Rumunsko) a ďalší.

geopolitických segmentoch Európy. Je potrebné vytvoriť originálny, inovatívny produkt, ktorý by mohol značne skvalitniť prax v oblasti cezhraničnej spolupráce na kontinente.

Druhým problémom je vytvorenie spoločného prístupu k indexácii. V tomto ohľade účastníci Medzinárodnej pracovnej skupiny podporili základné princípy (systémový prístup k analýze cezhraničnej spolupráce, kombinácia kvalitatívneho a kvantitatívneho posudzovania parametrov, identifikácia indexov a indikátorov, atď.), ktoré koncipoval sám autor výskumu na začiatku spoločnej práce. Tieto princípy boli v rámci konštruktívnej diskusie analyzované do detailov.

Tretím problémom je množina parametrov a indexov. Boli predložené rôzne návrhy ohľadne kvantitatívnych a kvalitatívnych charakteristík pre parametre a indexy hodnotenia cezhraničnej spolupráce. Mnohé z nich sa zhodovali, lebo tie isté javy boli často označené rôznymi definíciami. Hlavnou úlohou bolo nájsť takú kombináciu kvantitatívnych a kvalitatívnych parametrov, ktorá by umožnila čo najvernejšie zobrazíť objekt analýzy, t.j. cezhraničnú spoluprácu.

Štvrtým problémom bolo určenie sady nástrojov indexácie (metód kvalitatívneho a kvantitatívneho posudzovania, zdrojov informácií a spôsobov spracovania, atď.). Boli predložené návrhy na správnu kombináciu kvantitatívneho a kvalitatívneho posudzovania cezhraničnej spolupráce, na použitie správnej mierky, aglomerácie indexov, atď. Výsledkom bolo dosiahnutie spoločného stanoviska, a to že špecifické formy indexácie treba stanoviť iba po vytvorení množiny indexov, keďže každý z týchto indexov si vyžaduje voľbu špecifických kognitívnych nástrojov.

Piatym problémom bol mechanizmus implementácie indexov. Bolo preložených množstvo návrhov efektívnej implementácie indexov posudzovania na základe organizačných štandardov schválených Európskou úniou. Tieto návrhy sa týkali princípov založenia regionálnych pracovných skupín, formy a obsahu správ o monitoringu, používanie webových stránok, atď.

Uvedené zistenia Medzinárodnej pracovnej skupiny použil autor pri koncipovaní systému indexácie a monitorovania novej východnej hranice Európskej únie. Boli zohľadnené nasledujúce skutočnosti:

1. Pre úspech na teoretickej aj praktickej (politickej) úrovni musí mať systém indexácie a monitoringu koherentnú internú logiku. Teda každý krok v procese vývoja systému indexácie a monitoringu je potrebné riadne stanoviť v predchádzajúcom kroku, až do dosiahnutia konečného cieľa, teda optimalizácie systému cezhraničnej spolupráce.

2. Za účelom vykonania správneho porovnania cezhraničnej spolupráce v rôznych častiach Európy treba stanoviť *štandardizované kritériá*, na základe ktorých sa toto porovnanie vykoná. Tieto kritériá musia *úplne a presne* reflektovať tak charakter cezhraničnej spolupráce a zároveň aj jej *optimálny stav*, ktorý máme v úmysle dosiahnuť.

3. Za účelom dosiahnutia alebo určenia týchto kritérií treba použiť najefektívnejšiu metodológiu umožňujúcu úspešné vyriešenie tejto úlohy. Je všeobecne známe, že (aspoň v súčasnosti) ide o metodologický systém pre analýzu, modelovanie a manažment procesov.

Ako to bolo uvedené vyššie, účinnosť tejto metodológie spočíva predovšetkým v skutočnosti, že umožňuje bezproblémové zlúčenie činiteľov rôzneho charakteru. V prípade cezhraničnej spolupráce (ktorá má veľmi komplikovanú štruktúru) je táto skutočnosť mimoriadne dôležitá.

4. Pre použitie systémovej metodológie musíme určiť spôsob hodnotenia rôznych aspektov cezhraničnej spolupráce (kvantitatívnymi aj kvalitatívnymi indikátormi).

Po vykonaní tejto práce budeme pripravení sa zaoberať hlavným teoretickým problémom, ktorým je tvorba optimálneho modelu cezhraničnej spolupráce (s určitou množinou kritérií (indexov) a ich hodnôt (indikátorov)).

5. Na základe tohto modelu sa vykoná *špecifická porovnávací analýza* kladov a záporov cezhraničnej spolupráce v jednotlivých regiónoch Európy a pripraví sa príslušné správy s politickými odporúčaniami pre inštitúcie EÚ, národné vládne inštitúcie a miestne samosprávy. Tento model má za úlohu pôsobiť ako súbor nástrojov pre krátkodobé, strednodobé a dlhodobé monitorovanie cezhraničnej spolupráce v Európe a týmto prispieť k značnému zvýšeniu jeho účinnosti.

Z hľadiska vývoja konceptu optimalizácie cezhraničnej spolupráce v prípade novej východnej hranice Európskej únie a z hľadiska pilotnej implementácie tohto konceptu mal medzinárodný projekt „*Hranice pre ľudí*“ mimoriadny význam.

Projekt „*Hranice pre ľudí*“ bol vypracovaný Inštitútom cezhraničnej spolupráce (Užhorod, Ukrajina) v spolupráci s partnermi v rámci Programu cezhraničnej spolupráce ENPI Maďarsko – Slovensko – Rumunsko – Ukrajina 2007 – 2013 (začiatok projektu: 1. 10. 2010, koniec projektu: 1. 10. 2012).

Do implementácie projektu bolo začlenených viac ako 40 prominentných expertov z prihraničných regiónov. Expertná skupina bola vytvorená na základe dvoch hlavných princípov: a) čo najširšie zastúpenie rôznych kategórií spoločnosti – výskumníkov, zástupcov občianskej

spoločnosti, pracovníkov štátnej a verejnej správy, zástupcov polície, diplomatov a iných; b) vysoká miera profesionality expertov.

Implementácia projektu umožnila akumuláciu teoretických a praktických výsledkov na európskej a svetovej úrovni, plne zohľadňujúc špecifické podmienky cezhraničnej spolupráce štyroch krajín.

Hlavnými výstupmi z riešenia projektu sú hlavne systém indexácie a monitorovania cezhraničnej spolupráce a metódy jeho praktického využitia.

Systém indexácie a monitorovania cezhraničnej spolupráce v Európe je množinou teoretických, organizačných a právnych aktivít, ktoré zabezpečujú správnu analýzu a porovnanie spoločných a rozdielných vlastností a vývojových trendov cezhraničnej spolupráce v rôznych regiónoch Európy zameranou na zlepšenie účinnosti, predovšetkým optimalizáciou riadenia.

Systém indexácie a monitorovania je univerzálny model pre analýzu a optimalizáciu cezhraničnej spolupráce tak na novej východnej hranici Európskej únie ako celku, ako aj v jej jednotlivých segmentoch.

Množina použitých indexov a ich indikátory kvality a kvantity v maximálnej miere zohľadňujú metodologické prístupy schválené inštitúciami Európskej únie (najmä Generálnym riaditeľstvom pre regionálnu politiku), a ktoré sú implementované v návrhu projektov na novej východnej hranici a predovšetkým v rozvoji programu ENPI. Systém indexácie a monitorovania sa však neobmedzuje iba na túto množinu informácií. Predovšetkým poskytuje *syntetickú analýzu* kvality a kvantity²⁴ vývoja cezhraničnej spolupráce, čím umožňuje získať *úplné a adekvátne informácie* o tomto jave.

Na základe týchto informácií sú rôzne subjekty manažmentu schopné nájsť a prijať *najúčinnejšie* politické rozhodnutia.

Navrhovanú *množinu hodnotiacich kritérií* (napr. štatistických hodnotení) je možné rozšíriť na základe špecifických podmienok používania. Pre *zabezpečenie presnosti porovnávacej analýzy* úrovne cezhraničnej spolupráce v rôznych segmentoch novej východnej hranice však musia byť kľúčové kritériá *jednotné* vo všetkých prípadoch praktickej aplikácie.

Chronologický rámec pre začiatok výskumu jednotlivých indexov stanovujú experti v závislosti od charakteru indexov.

²⁴ Hendl J. Kvalitativní výzkum / Hendl J. – Praha: Portál, 2012. – 250 s.

1.3 Výsledky expertnej štúdie inovačných aktivít inštitúcií Barentsovej euro-arktiskej rady a Regionálnej rady

1.3.1 Úlohy a organizácia expertnej práce

Riešiteľský tím si stanovil za úlohu *systematické štúdium* aktivít Barentsovej euro-arktiskej rady a Regionálnej rady. Jeho prvotným zámerom bolo odhaliť základný kontext regionálnej spolupráce v arktickom regióne Barentsovho mora, do ktorého patria komplexné problémy Severnej Európy a Arktídy. Výskumníci sa nezastavili pri určitých teóriách rozdelenia na regióny ani pri všeobecnom systéme chápania regionálnej spolupráce v globalizovanom svete. Dôraz kládli na štruktúru a funkcionality – na tie dve charakteristiky, ktorých kvalita môže prispieť k rozšíreniu účinnej spolupráce, vrátane širšieho systému medzinárodných a politických vzťahov.

Barentsova euro-arktická rada a Regionálna rada sú inštitúcie severských krajín a Európskej únie, zamerané na podporu cezhraničnej spolupráce v Barentsovom regióne. Boli založené na začiatku 90. rokov na podnet prominentného škandinávského politika, vtedajšieho ministra zahraničných vecí Nórska, Thorvalda Stoltenberga (a otca súčasného generálneho sekretára NATO, Jensa Stoltenberga). Napriek svojmu veku sa Thorvald Stoltenberg stále živo zaujíma o záležitosti európskej cezhraničnej spolupráce a bol jedným z iniciátorov uvedeného projektu.

Štúdium skúsenosti v oblasti zahraničnej spolupráce na severe Európy, v Barentsovom regióne, realizovala expertná skupina riešiteľov projektu v čase od 8. do 12. 11. 2016. Program ich pobytu v nórskom pohraničnom meste Kirkenes bol veľmi náročný.

Uskutočnilo sa pracovné stretnutie s Rune J. Rafaelsenom, vedúcim predstaviteľom mesta Kirkenes, okres Sør-Varanger, iniciátorom a aktívnym účastníkom cezhraničnej spolupráce. Na tomto stretnutí sa rokovalo o skúsenostiach a súčasných problémoch pohraničia. Expertom bola prezentovaná aj krízová situácia z jesene roku 2015, keď viac ako 5,5 tisíc sýrskych utečencov prešlo cez hraničný prechod Storskog medzi Nórskom a Ruskom. R. Rafaelsen a O. Bilak sa dohodli na podpísaní partnerskej zmluvy medzi mestami Kirkenes a Užhorod.

Hostia sa oboznámili s výstavbou objektu cezhraničnej infraštruktúry – modernou nemocnicou s centrom urgentného príjmu a praktickej medicíny, ktorú stavitelia z Nórska, Fínska, Švédska a Islandu vybudovali modulárnou technológiou, navštívili modernú multietnickú školu s inovatívnym konceptom výučby.

Výskumníci sa stretli s vedúcimi predstaviteľmi Barentsovho inštitútu – Marianne Solem, Svein Orheim – ktorý je súčasťou Nórskej arktickej univerzity v Tromse, a ktorý sa venuje aj výskumu cezhraničnej spolupráce. Uvedení bádatelia pracujú na spoločnom výskume a na publikáciách vydaných Nórskou arktickou univerzitou v Tromse, Užhorodskou národnou univerzitou a Univerzitou Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach a angažujú sa aj v oblasti výmeny študentov a vyučujúcich v rámci stáží.

Účastníci stretnutia konštatovali, že na začiatku 20. storočia sa arktický región stal integrálnou súčasťou svetovej politiky. Avšak v 2. polovici 20. storočia, resp. na začiatku 21. storočia sa medzinárodné úsilie vynaložené v súvislosti s týmto regiónom značne zvýšilo. Globálne otepľovanie vyvolalo nové súboje zamerané na získanie územia a zdrojov v severských oblastiach. Jednotlivé krajiny sa snažia zachovať aj rozšíriť svoju suverenitu v regióne. Či bude arktický región predmetom jasných pravidiel medzinárodného práva alebo sa stane voľným priestorom pre vojenské, politické, vedecké a priemyselné aktivity je otázkou blízkej budúcnosti. V prípade tradičných „krajín Arktídy“ vznikli nové interné a externé výzvy.

Analýza vedeckých výsledkov a potenciálu ukázala, že veľký vedecký záujem o problémy Severu nemajú len „krajiny Arktídy“, ale aj krajiny, ktoré sa uchádzajú o arktické územia. Boli spomenuté najmä články amerických, kanadských, čínskych a škandinávskych výskumníkov, ktorými sú napr. Joseph Chin Yong, Mike Venstrup, Heather Conley, Scott Borgerson, Michael Byers, Li-Chen Fu, atď. Ukrajinskí experti a vedeckí pracovníci sa tiež zaujímajú o arktický región, analyzujú tematické okruhy globálnej a národnej energetickej bezpečnosti, pričom medzi najznámejších z nich patrí M. Gončar.

Uskutočnili sa tiež zaujímavé a podnetné stretnutia expertov s pracovníkmi Nórskeho barentsovho sekretariátu a Medzinárodného barentsovho sekretariátu. Prv menovaná inštitúcia je súčasťou Ministerstva zahraničných vecí Nórska so sídlom v meste Kirkenes, pričom koordinuje cezhraničnú spoluprácu v rámci regiónu. Vedúci tejto organizácie, nórski diplomati Anja Salo a Heidi Andreassen ich informovali o moderných formách a perspektívach cezhraničnej spolupráce. Druhým navštíveným miestom bol medzivládny orgán pre interakciu so severskými partnermi a Európskou úniou v oblasti rozvoja cezhraničnej spolupráce. O výsledkoch dosiahnutých v oblasti cezhraničnej spolupráce v regióne Barentsovho mora detailne hovorili vedúci predstavitelia Medzinárodného Barentsovho sekretariátu, diplomati Tomas Hallberg a Laura Quist zo Švédska, resp. z Fínska.

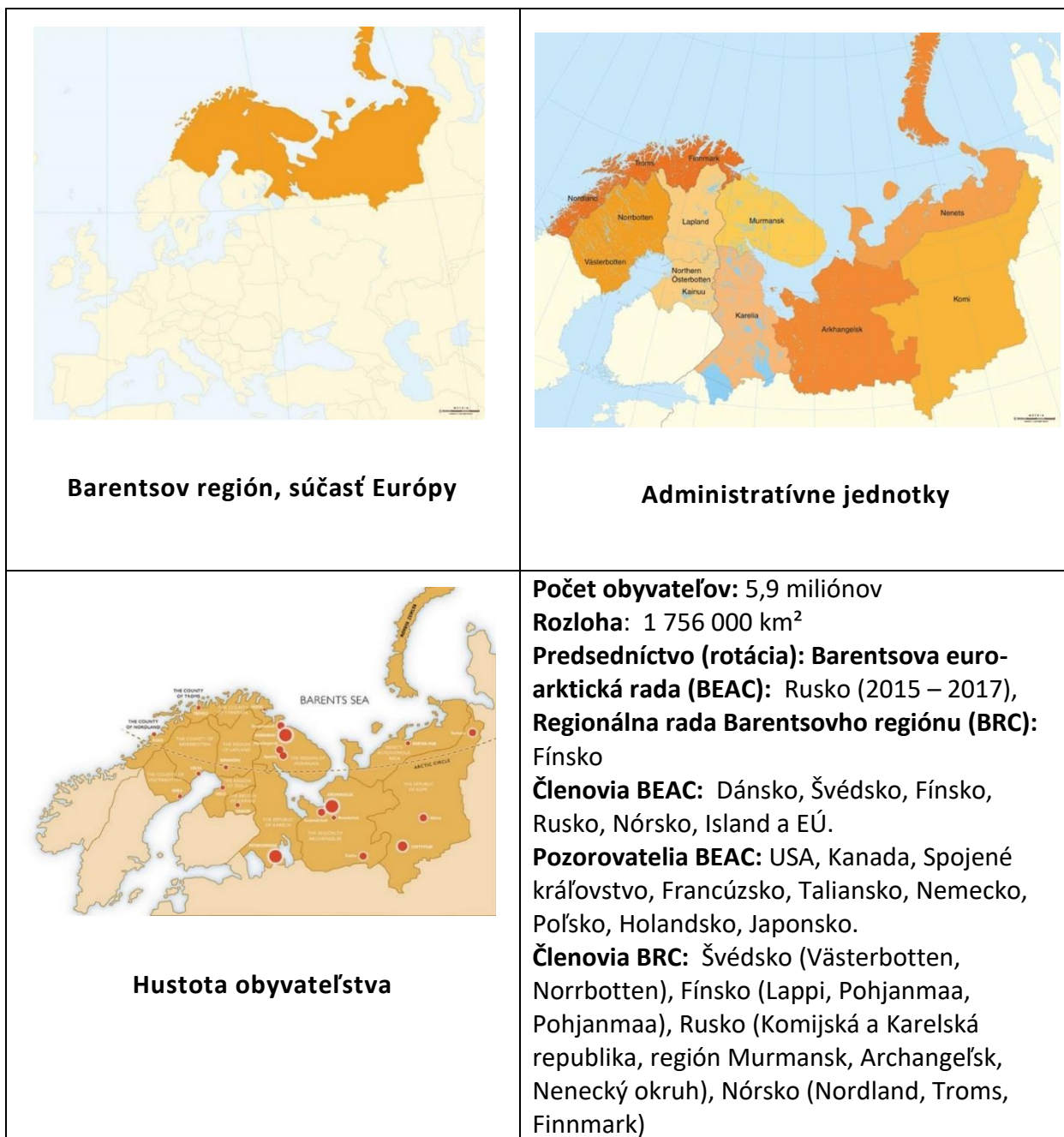
Spolupráca pri výmene informácií v mimovládnom sektore bola hlavným bodom stretnutia expertov s vedúcim predstaviteľom online periodika „*Independent Barents Observer*“ [Nezávislý Barentsov pozorovateľ], Atle Staalesenom.

Na všetkých stretnutiach experti predstavili hostiteľom aj niektoré dobré skúsenosti a úspechy dosiahnuté v oblasti cezhraničnej spolupráce v regióne Karpát. Vo všeobecnosti umožnila pracovná cesta expertov do Nórska preskúmať najnovšie a najúčinnější formy cezhraničnej spolupráce, ktoré sú uplatňované na severe Európy.

1.3.2 Spolupráca v Barentsovom regióne: potenciál globalizácie u inštitúcií

Kontext regionalizácie na začiatku 90-tych rokov bol silným motivačným činiteľom rozvíjajúcich sa regionálnych iniciatív. Po zániku rozdelenia Východ – Západ sa prejavili iné regionálne rozdiely, ktoré ovplyvňovali rôznu úroveň kvality života, ekonomického rozvoja a spoločenskú atmosféru v rôznych oblastiach. Severná časť Európy sa odlišuje od stredoeurópskych území svojimi nevľúdnyimi poveternostnými podmienkami a nízkou hustotou obyvateľstva. Vznikla otázka: ako začleniť tieto regióny do nového európskeho systému?

Odpoveďou na tieto výzvy sa dňa 11. januára 1993 stala euro-arktická spolupráca v Barentsovom regióne, a to na základe iniciatívy nórskeho ministra zahraničných vecí Thorvalda Stoltenberga. Projekt trvá dodnes a v súčasnosti zahŕňa spoluprácu týchto administratívnych oblastí: provincie Nordland, Troms a Finnmark v Nórsku, provincie Västerbotten a Norrbotten vo Švédsku; provincie Laponsko, Severná Ostrobothnia a Kainuu vo Fínsku; oblasti Murmansk a Archangelsk, Komijskú a Karelskú republiku, Nenecký autonómny okruh v Rusku. Z geografického hľadiska pokrýva značnú časť Severnej Európy – približne 1 756 000 km² a 5,9 milióna obyvateľov.

Obrázok č. 2 Spolupráca v Barentsovom regióne²⁵

Barentsova euro-arktická rada bola založená z iniciatívy Nórska, ktorá bola podporená Ruskom a Fínskom. Základným motívom členských krajín Rady, t.j. Dánska, Švédska, Fínska, Ruska, Nórska, Islandu a EÚ (pričom ďalších 9 krajín má status pozorovateľa) bola snaha o udržiavanie stáročia trvajúcich susedských vzťahov a spolupráce národov v Barentsovom regióne, o rozvoj v oblasti ochrany životného prostredia, o využívanie prírodných zdrojov a vytvorenie pohodlných a lepších životných podmienok pre tamojších ľudí. Barentsov euro-

²⁵ Zdroj: www.barents.no

arktický región teda nenahrádza ani neduplikuje prácu vykonávanú na bilaterálnej alebo multilaterálnej úrovni medzi jednotlivými členskými krajinami, ale jej účelom je podpora rozvoja regionálnej spolupráce.

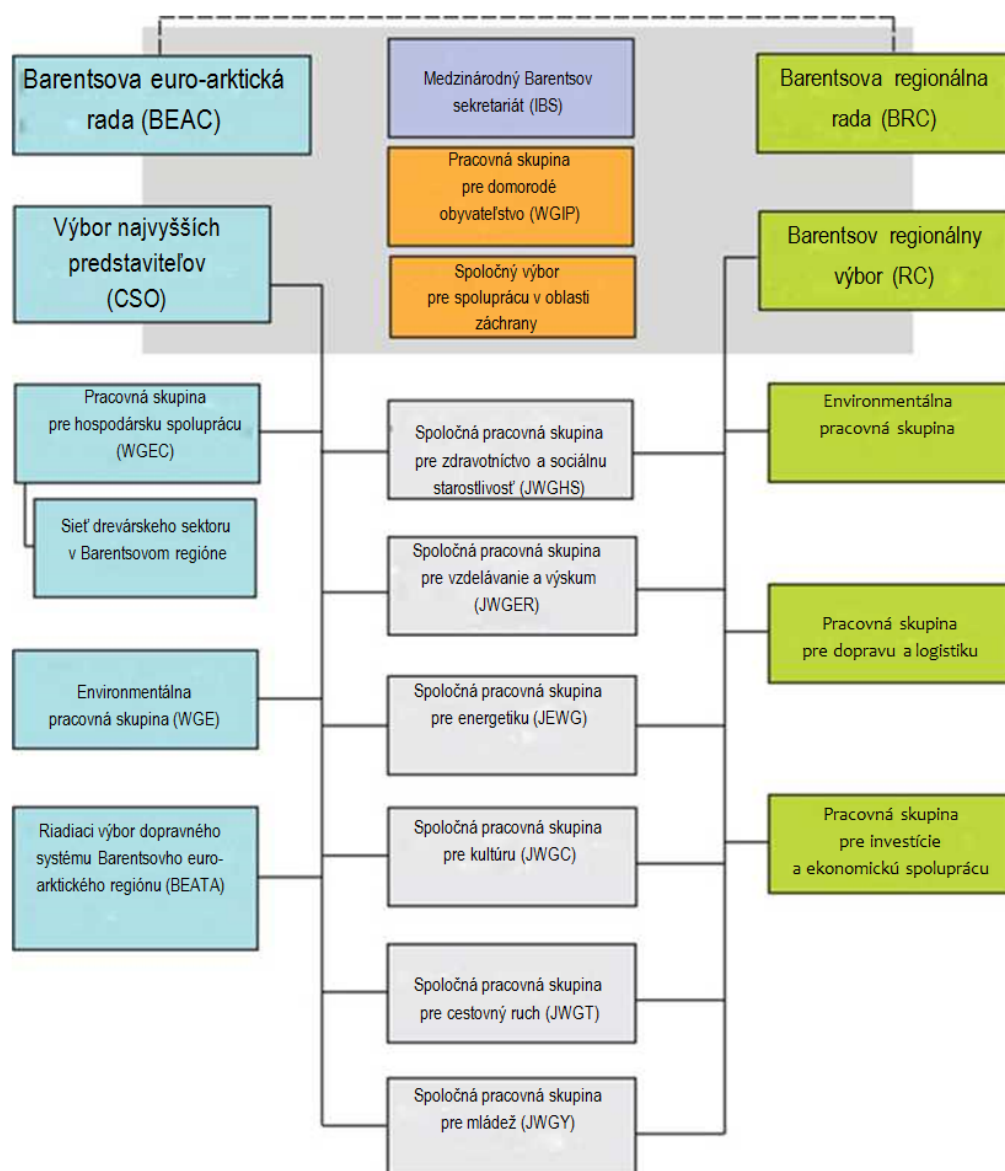
Koncepcia spolupráce v Barentsovom regióne bola formulovaná v Kirkeneskom vyhlásení dňa 11. 10. 1993. Toto určuje hlavné smerovanie spolupráce v oblasti hospodárstva, dopravy a komunikácie, kultúrnych vzťahov, vzájomných kontaktov ľudí, vedeckej a technickej spolupráce, ako aj životného prostredia. Vyhlásenie obsahuje odkazy na legislatívu, ako je Európska energetická charta, dohovor o posudzovaní vplyvov na životné prostredie, ako aj na niektoré dohody a stratégie pre ochranu životného prostredia v arktickom regióne. Tieto zákony a stratégie sa stali dôležitým základom budúcich iniciatív v oblasti cezhraničnej spolupráce. Pomáhali vytvoriť jej spoľahlivý právny rámec.

Kirkeneské vyhlásenie z roku 1993 jasne určilo, že túto regionálnu spoluprácu treba považovať za príspevok k bezpečnosti celej Európy. Reflektujúc na nový referenčný rámec európskej bezpečnosti, vyhlásenie okrem iného kladie dôraz na nasledovné: *„Účastníci vyjadrili svoje presvedčenie, že rozšírená spolupráca v Barentsovom euro-arktickom regióne by značne prispela k stabilite a k pokroku danej oblasti aj celej Európy. Konfrontáciu a rozdelenie, ktoré tu boli v minulosti, nahradí spolupráca a partnerstvo. Účastníci sú presvedčení, že takáto spolupráca by prispela k medzinárodnému mieru a bezpečnosti“*.

Vzhľadom na inštitucionálny rámec spolupráce toto vyhlásenie stanovilo pravidlá výmeny na poste predsedu pre ministerstvá členských krajín. Najvyšším orgánom rady je každoročný snem ministrov zahraničných vecí účastníckych krajín, pričom na týchto zasadnutiach sa rozhodnutia prijímajú formou konsenzu. Okrem toho, tiež prebiehajú zasadnutia ministrov a vedúcich predstaviteľov vládnych agentúr členských krajín v priemyselnom sektore, ako aj stretnutia výboru vedúcich úradníkov spolupráce, ktorý vykonáva funkcie operatívneho manažmentu.

Dvojúrovňový systém inštitúcií pozostáva z Regionálnej rady, ktorá funguje na regionálnej úrovni a z Rady ministrov zahraničných vecí na úrovni politickej.

Čo sa týka štruktúry a vlastníctva, organizačná štruktúra výkonného a administratívneho orgánu – sekretariátu – je pre daný región značne špecifická.

Obr. č. 3: Inštitúcie spolupráce v Barentsovom regióne²⁶

V minulosti existoval v Sekretariáte cyklický prístup k predsedníctvu rady. Po nórskom predsedníctve sa však Sekretariát stal stálou inštitúciou. Od novembra 1998 bol sekretariát vo vlastníctve najsevernejších nórskeho regiónov (Nordland, Troms a Finnmark), dňa 1. 1. 1999 bol zaregistrovaný ako nadregionálna spoločnosť. V čase od roku 2002 do roku 2006 zamestnával Sekretariát 10 ľudí v meste Kirkenes a 1-2 ľudí v každej zo štyroch pobočiek (Murmansk, Archangeľsk, Naryan-Mar a Petrozavodsk). Posledná pobočka bola zatvorená v roku 2008.

Barentsov región nadobudol viac medzinárodný charakter. Preto Medzinárodný Barentsov sekretariát, založený v roku 2008, viedol ruský diplomat, pričom druhý najvyšší post zastával Švéd. Nórsko hradilo 60 %, kým ostatné členské krajiny 12,5 % finančných nákladov.

²⁶ Zdroj: <http://www.barentscooperation.org/en/About/Organisational-chart>

Ako to bolo uvedené vyššie, spolupráca v Barentsovom regióne je charakteristická svojou dvojúrovňovou štruktúrou riadenia. Existuje špeciálny orgán pôsobiaci na lokálnej úrovni: regionálna rada. Do tejto patria vedúce osobnosti administratívnych jednotiek Barentsovho regiónu: Nórsko (severné regióny: Nordland, Troms, Finnmark), Rusko (Republiky Karélia, regióny Murmansk a Archangeľsk, Nenecký autonómny región), Fínsko (Lapónsko), Švédsko (Norrbotten) a zástupcovia domorodého obyvateľstva.

Regionálna rada je v skutočnosti tvorcom praktických návrhov a projektov spolupráce. Od roku 1994 vyvinula a implementovala „Akčný program Barentsovho regiónu“, navrhnutý na 5 rokov, zastrešujúci viac ako 80 projektov z oblasti ochrany životného prostredia, hospodárstva, obchodu, regionálnej infraštruktúry, životných podmienok domorodého obyvateľstva, vzdelávania, vedy a technológie, ako aj kultúry. Obyčajne ide o malé projekty, ktoré ale majú skutočné financovanie zo strany miestnych orgánov členských krajín. V roku 1996, keď došlo k spusteniu programu, boli realizované projekty v celkovej hodnote asi 140 miliónov švédskych korún (približne 20 miliónov USD).

Na 3. zasadnutí ministrov zahraničných vecí v meste Rovaniemi (Fínsko) bol dňa 6. 10. 1995 schválený multilaterálny regionálny program, ktorý sa týkal environmentálne bezpečnej rekonštrukcie kovospracujúcich závodov v regiónoch Murmansk a Archangeľsk (Ruská federácia), modernizácie prístavov a letísk členských regiónov a iných významných projektov, vrátane tých v Karelsku a Neneckom autonómnom okruhu. V priebehu realizácie bol program upresňovaný na zasadnutiach ministrov hospodárstva (Murmansk, máj 1996) a dopravy (Archangeľsk, september 1996).

Efektívna forma synergie a koordinácie vývojových priorít a záujmov cezhraničných regiónov – účastníkov Barentsovej euro-arktckej rady / Barentsovej regionálnej rady je dielom pracovných skupín rôzneho zamerania. Takýmito sú napríklad:

- Pracovná skupina pre hospodársku spoluprácu (WGEC)
- Environmentálna pracovná skupina (WGE)
- Riadiaci výbor dopravného systému Barentsovho euro-arktckého regiónu (BEATA)
- Spoločný výbor pre spoluprácu v oblasti záchrany
- Sieť drevárskeho sektoru v Barentsovom regióne (BFSTF)

Pracovná skupina pre hospodársku spoluprácu (WGEC): Región poskytuje značné množstvo možností pre hospodársku činnosť, napr. v oblastiach ťažobného priemyslu, turizmu,

produkcie ropy a zemného plynu. Z dlhodobého hľadiska, otvorenie v Severnej námornej trasy prinesie regiónu nové ekonomické možnosti.

Pracovná skupina pre hospodársku spoluprácu stimuluje ekonomický rast v Barentsovom regióne prostredníctvom podpory spolupráce medzi členskými krajinami Barentsovej euro-arktiskej rady. Pracovná skupina pre hospodársku spoluprácu úzko spolupracuje s regionálnymi hospodárskymi aktérmi, obchodnými komorami a Obchodnou poradnou skupinou pre Barentsov región (BBAG). Pre spoluprácu v oblasti drevárskeho sektoru v Barentsovom regióne existuje samostatné fórum: *Sieť drevárskeho sektoru v Barentsovom regióne*, ktoré je podriadené Pracovnej skupine pre hospodársku spoluprácu.

Environmentálna pracovná skupina (WGE): Barentsov región sa stáva strategickým regiónom Európy. Jeho prírodné zdroje a nové dopravné cesty zmenia celosvetovú mapu využívania zdrojov a dopravy. Dôležitou výzvou z hľadiska prosperity regiónu je podpora zodpovedných, udržateľných a environmentálne prijateľných ekonomických aktivít.

Environmentálna pracovná skupina bola založená v roku 1999 a pokrýva široké spektrum otázok, resp. venuje sa jasnému stanoveniu priorít spolupráce v Barentsovom regióne a veľkým environmentálnym výzvam. Prácu preto organizuje do podskupín pri stanovení prioritných tém. Regionálna environmentálna pracovná skupina vykonáva projekty spolupráce medzi jednotlivými regiónmi Barentsovho regiónu a v úzkej spolupráci s Environmentálnou pracovnou skupinou a jej podskupinami.

Riadiaci výbor dopravného systému Barentsovho euro-arktického regiónu (BEATA): Potreba spolupráce vo veciach dopravy medzi krajinami Barentsovho regiónu bola načrtnutá na stretnutí ministrov dopravy Arktickej rady a Barentsovej euro-arktiskej rady v Archangelsku v septembri 1996. Riadiaci výbor predkladá správu raz ročne Barentsovej euro-arktiskej rade a Európskej komisii. Predsedníctvo riadiaceho výboru rotuje medzi jeho členmi každé 2 roky.

Na tretej Celoeurópskej dopravnej konferencii v Helsinkách v roku 1997 bol Barentsov región predstavený Európskej únii ako špeciálne dopravné územie. Oblasti spolupráce zahŕňajú hraničné prechody, spoluprácu v colnej oblasti, údržbu a rekonštrukciu, ako aj nové projekty pre zlepšenie infraštruktúry.

Spoločný výbor pre spoluprácu v oblasti záchrany v Barentsovom regióne: Účelom spolupráce je zlepšenie možnosti spolupráce záchranných zložiek cez štátne, federálne a regionálne hranice v záležitostiach zásahu v prípade núdze a záchrany v Barentsovom regióne.

Vďaka spolupráci je možné poskytnúť pomoc účinnejšie, rýchlejšie a pri nižších prevádzkových nákladoch. Následkom toho je možné zabezpečiť priamy prístup k ďalším zdrojom

a špecializovaným funkciám v susedných krajinách. Táto spolupráca je zameraná na každodenné núdzové situácie, ako sú dopravné nehody, lesné požiare, nehody spojené s turizmom, vyliatie vôd vodných tokov, ľadové povodne, priemyselné a chemické katastrofy.

Pracovná skupina lesníckeho sektora v Barentsovom regióne bola schválená na spoločnom zasadnutí dňa 23. 5. 2014 v Helsinkách. Zámerom tejto pracovnej skupiny je podporiť udržateľné hospodárenie v lesoch, monitorovanie a včasné financovanie projektov v Barentsovej euro-arktiskej rade, udržiavanie vyváženej a koherentnej stratégie využívania lesov a produktov i služieb potrebných pre ich implementáciu.

Ciele pracovnej skupiny sú:

- podporovať ekonomicky, sociálne a environmentálne udržateľnú správu lesov;
- poskytnutie pomoci pri vytváraní podmienok pre udržateľné a multifunkčné využívanie lesných zdrojov a rozdeľovanie služieb ekosystému v Barentsovom regióne.

1.3.3 Spolupráca v Barentsovom regióne ako funkčný systém

V súčasnosti čelí Barentsov región výzve: ako riešiť jednotu a protirečenie medzi regionálnou funkcionalitou a globálnou internacionalizáciou. Rôzne štúdie predpovedajú rôzne scenáre vývoja v regióne, ale zo všetkých globálnych výskumných aktivít je najvýraznejšou a najkomplexnejšou štúdiu „Veľké ropné ihrisko“, ktorá popisuje región ako zónu ropného veľkopriemyslu, rezervu „ruského medveďa“ či perifériu Európy.

Tieto globálne scenáre tiež zohľadňujú každodennú prax „vzťahov v Barentsovom regióne“, zachovávajú pôvodné zámery regiónu podporovať rozvoj kontaktov medzi ľuďmi. Od roku 1993 Barentsov sekretariát financoval asi 3500 cezhraničných projektov na Severe. Obvyčajne dostáva okolo 400 žiadostí o granty ročne. Pre zabezpečenie relevantnosti projektov pre región skúma všetky žiadosti výlučne sekretariát a žiadna externá inštitúcia.

Napr. vo fiškálnom roku 2011 získal Barentsov sekretariát 36 miliónov nórskeho korún pre implementáciu bilaterálnych projektov v regióne. Približne 70 % týchto grantov bolo využitých pre vytváranie kapacít, školenia a vzdelávanie. Výsledok týchto snáh, ktorý stojí za zmienku, je zvýšená účasť ruských študentov vo vzdelávacích inštitúciách Severu. Čo sa týka výmeny skúseností, väčšina dokončených projektov bola zameraná na transfer skúseností zo Škandinávie do ruských regiónov a nie opačne.

Barentsov sekretariát je tiež efektívny v poskytovaní špecifického poradenstva nórskeho a spoločným podnikom zriadeným v regiónoch Murmansk či Archangelsk na severe Ruska. Na

základe údajov z roku 2008 dostalo 100 spoločností poradenské služby pri riešení právnych záležitostí, zdaňovaní, vyhľadávaní a nábore pracovných síl v Rusku. Projekty pokrývajú širokú škálu aktivít a prispievajú k rozvoju občianskej spoločnosti, kultúry a vzdelávania, pomáhajú pri príprave podnikateľských plánov a pilotných projektov pre transfer technológií a inovácie. Príklady projektov financovaných v období rokov 2002 až 2006 zahŕňajú podnikateľský plán zariadenia pobočky nórskej elektroenergetickej spoločnosti v Murmansku, zariadenie predajne spoločnosti Barel z Kirkenese v roku 2004 v Murmansku za pomoci finančných zdrojov z programu Interreg Sever), program vzdelávania ruských pracovníkov pracujúcich na mori vo vzdelávacom centre Kimek (150 osôb zaškolených v rokoch 2005 až 2006), rádio Kola Saami, vzdelávacie stredisko pre mladých ľudí zo strediska environmentálnej ochrany, atď.

Profil aktivít je preto veľmi špecifický pre daný región a obsahuje širokú škálu aktivít, za ktorými občas nasledujú širšie medzinárodné projekty. Podpora vzdelávacích programov, školenia a vzdelávanie sú zamerané na zvyšovanie počtu a kvality príležitostí pre ekonomický rozvoj severu, pričom tiež podporujú zintenzívnenie cezhraničnej dopravy. V tomto duchu finančné iniciatívy Barentsovho regiónu podporujú vznik bližších kontaktov a pomáhajú kultivovať zmysel pre komunitu. Aktivity Barentsovho sekretariátu sú zamerané na podporu udržateľnejšieho vnímania regionálnej identity. Severské regióny podávajú žiadosti o granty častejšie: 60 % všetkých žiadostí pochádza z provincie Finnmark, 30% z provincie Tromsø a 10% z regiónu Nordland.

Ruské národné inštitúcie sú nejakým spôsobom angažované v 40 % projektov podporených grantmi. Niektoré správy hovoria o tom, že vôľa Ruska poskytnúť finančné granty sa zvýšila následkom rozhodnutia prideliť 122 miliónov EUR na projekty cezhraničného pohybu v rámci Nástroja európskeho susedstva a partnerstva (ENPI).

1.3.4 Rusko-nórska interakcia

Spolupráca medzi Ruskom a Nórskom je významnou hnacou silou spolupráce v Barentsovom regióne. Následkom geografických faktorov majú tieto dve krajiny zvláštnu zodpovednosť za situáciu v Barentsovom regióne. Nie je náhodou, že mnoho projektov regionálnej spolupráce je bilaterálnych alebo vzniklo z iniciatívy Ruska a Nórska.

Aj keď z formálneho hľadiska nie je politika bezpečnosti a obrany v kompetencii Barentsovej euro-arktiskej rady/ regionálnej rady, systém spolupráce v Barentsovom regióne vykonáva dôležité funkcie nepriamou podporou bezpečnosti v regióne aj v celej Európe. To

znamená podporu sociálnej a ekonomickej stability obyvateľstva, najmä v severozápadných regiónoch Ruska. Bola poskytnutá pomoc pri konverzii vojenskej produkcie, monitorovania environmentálnej situácie, jadrovej a radiačnej bezpečnosti. Ciele spoločného úsilia sa priebežne presunuli na vývoj modelu sociálnej bezpečnosti, cezhraničnej spolupráce pri boji proti pašeráctvu, nelegálnej migrácii a obchodovania s drogami.

Pre Ruskú federáciu sú vyriešenie sociálnych a ekonomických problémov jednými z priorit spolupráce v Barentsovom regióne. Je jasné, že predtým „uzavreté“ severské regióny vidia tieto problémy ako mimoriadne akútne a špecifické.

Rusko sa netají tým, že má záujem na prilákaní finančných zdrojov z Nórska a iných partnerov Barentsovej euro-arktickej rady, ako aj vedeckých a technických expertov členských krajín a pozorovateľov rady. Zámerom je zrýchliť ekonomický rozvoj v severozápadných a severných častiach Ruska. Skutočnosť je taká, že vysoko rozvinutá ekonomika škandinávskych susedov disponuje obrovskými prírodnými zdrojmi pri hraniciach s Ruskom a má možnosť vstupu na nové nádejné trhy. To by malo viesť k zvyšovaniu množstva kapitálu a vytvárania atraktívneho prostredia pre investície.

Podľa výskumníkov a predstaviteľov podnikateľského sektora z provincie Finnmark, aj keď existujú kladné príklady účasti Nórska a iných krajín na implementácii značného počtu zaujímavých a nádejných programov, účasť podnikov (tak domácich, ako aj zahraničných) na riešení vzájomných problémov v ruskej časti regiónu by mohla byť intenzívnejšia.

Aktívnou účasťou Nórska, Fínska, Švédska a Európskej banky pre rekonštrukciu a rozvoj na konci roku 1995 bol založený „Fond rizikového kapitálu pre severozápad Ruska“. Zámerom bolo poskytnúť dlhodobé rizikové investície pre stredne veľké spoločnosti (150 až 5000 zamestnancov) v Karelskej republike a v regiónoch Archangelsk a Murmansk. Základné imanie predstavovalo 53 miliónov USD. Fond začal s projektom rozvoja spolupráce.

V súlade s aspiráciou vytvoriť spoluprácu v Barentsovom regióne, vláda Nórska na základe iniciatívy svojho ministerstva priemyslu a energetiky zriadila národný fond pre severozápad vo výške 180 miliónov nórskeho korún (približne 30 miliónov USD). To vytvára ďalšie príležitosti pre implementáciu nádejných investičných projektov. V roku 1993 došlo k otvoreniu generálneho konzulátu Ruska v meste Kirkenes, resp. Nórska v meste Murmansk. Tiež sa podporuje využívanie potenciálnej spolupráce v rámci krajín regiónu Barentsovho mora.

Dôležitou oblasťou spolupráce medzi Ruskom a Nórskom, ako aj medzi partnermi Barentsovej euro-arktickej rady, ktorí sú zároveň členmi Európskej únie, je nájdenie medzinárodných prostriedkov technickej podpory vývoja príslušnej projektovej dokumentácie,

zosúladienie s požadovanými medzinárodnými štandardmi – to sa podobá spôsobu slovensko-ukrajinskej praxe a praxe v rámci euroregiónu tvoreného Ukrajinou, Poľskom, Slovenskom, Maďarskom, Rumunskom, Bieloruskom a Moldavskom.

Nórski experti a zástupcovia z hospodárskej praxe veria, že nová dohoda medzi Ruskom a Nórskom bude mať pozitívny vplyv na regionálnu spoluprácu. Nórsky minister zahraničných vecí jasne povedal, že existuje spojenie medzi dôverou, vytvorenou prostredníctvom spolupráce v regióne Barentsovho mora a „morom dôvery“, ktoré sa prvýkrát objavilo v dohode o vymedzení Barentsovho mora. Barentsova rada tiež potvrdila túto skutočnosť.

Dôvera je nutnou súčasťou spolupráce – ako aj otázka právneho režimu morí. Keď nórska vláda schválila *Stratégiu pre severský región* v roku 2006, vykonala opatrné diplomatické kroky aj v iných oblastiach. Nórsko a Dánsko sa dohodli na aplikácii princípu stredovej deliacej čiary pri stanovení hranice medzi Grónskom a Špicbergami v roku 2006, čím vyriešili spor o približne 150 000 km² a konsolidovali svoju pozíciu v budúcich rokovaniach s Ruskom. V rovnakom roku bola dosiahnutá dohoda medzi Islandom, Faerskými ostrovmi a Nórskom vo veci vzájomnej hranice národných ekonomických zón. Tým rozloha morí Nórska narástla o 56 000 km² a bol to prvý prípad v histórii, kedy sa štáty dohodli na morských územiach mimo svojich národných ekonomických zón. V rovnakom roku 2006 Nórsko predložilo nové požiadavky výboru OSN ohľadne limitov na kontinentálny šelf, čo sa týka územia na sever od Špicberg (celková rozloha: 250 000 km²). V roku 2009 výbor OSN schválil požiadavku Nórska (235 000 km²). Je zaujímavé, že v tomto bode sa rokovania medzi Nórskom a Ruskom o vymedzení Barentsovho mora taktiež posunuli do novej, realizačnej fázy.

Je nepochybné, že dohoda o podpore „internacionalizácie“ regiónu závisí od internej politickej transformácie Ruska. Treba si uvedomiť, že recesia v roku 2000 mala vplyv aj na ruskú ekonomiku a Rusko potrebuje technológie a know-how podobne ako v minulosti: od 1. 1. 2010 zjednodušilo vízový styk a vstup zahraničným expertom, vrátane zdaňovania a vybavovania pracovných povolení. Tieto kroky sú zamerané na „prílev mozgov“ do Ruska. Aspoň to je zámer, aj keď zákon je úzko spätý s rozvojom myšlienky „kremíkového údolia“ v meste Skolkovo pri Moskve. Väčšina týchto zmien prebieha v jurisdikcii Ruska a závisí od jeho postavenia v medzinárodných vzťahoch. Dalším dôležitým faktom, ktorý treba zohľadniť, je to, že v tejto spolupráci je Rusko väčším štátom než Nórsko, čo sa odzrkadľuje aj na zahraničnej politike Ruska.

1.3.5 Prioritné programy a smery spolupráce v regióne

Členské krajiny Barentsovej euro-arktickej rady dospeli k dohode a svoje úsilie zameriavajú na štyri až šesť najnádejnejších a najrozvinutejších projektov, aby z nich získali čo najviac a aby tak demonštrovali účinnosť spolupráce v Barentsovom regióne.

Významným cieľom Barentsovej euro-arktickej rady, v ktorom je zrejmá spolupráca medzi Ruskom a Nórskom, je práca Pracovnej skupiny Severnej námornej trasy. Táto skupina študuje možnosti praktického využitia tejto trasy pre medzinárodnú komerčnú námornú dopravu. Základom pre jej aktivity je rusko-nórsko-japonský projekt, medzinárodný výskumný program „Severná námorná trasa“, do ktorej je v súčasnosti začlenených viacero členských krajín a pozorovateľov z regiónu Barentsovho mora.

Záujem partnerov o námornú dopravu po severnej námornej trase, vedúcej popri ruskom pobreží Severného ľadového oceánu je jasný. Napr. vzdialenosť medzi prístavmi Hamburg a Jokohama je po severnej trase približne 7000 míľ, kým cez Suezský kanál 11,5 tisíc míľ; trasa z Hamburgu do prístavov Tichého oceánu je približne dvakrát kratšia ako cez Panamský prieplav.

V rámci nórskeho programu pre východnú Európu prebieha program vedecko-technických kontaktov v Barentsovom regióne medzi Nórsnym technologickým strediskom a Vedeckým strediskom Kola Ruskej akadémie vied. Základným zámerom je vytvorenie udržateľných technologických a priemyselných stykov medzi nóorskymi, ale aj škandinávskymi spoločnosťami a firmami ruskej časti regiónu Barentsovho mora.

Najproduktívnejšie oblasti spolupráce v regióne predstavuje spolupráca v oblasti ochrany životného prostredia a zlepšenia kvality životného prostredia, pričom päť základných bodov je uvedených vo vyhlásení lídrov environmentálnych orgánov Barentsovej euro-arktickej rady, vydanéj v decembri 1995 v meste Rovaniemi (Fínsko). Členské krajiny si stanovili za cieľ zvyšovanie jadrovej a radiačnej bezpečnosti a prevenciu znečisťovania životného prostredia zo strany priemyslu.

Severská spoločnosť pre financovanie životného prostredia (NEFCO) a Program monitoringu a posudzovania Arktídy (AMAP) vykonali veľa práce pre identifikáciu prioritných projektov v oblasti radiačnej bezpečnosti. Prípravy na zvýšenie kapacít zariadenia pre spracovanie tekutého rádioaktívneho odpadu v Murmansku sa blížia ku koncu. Tento projekt bol realizovaný v rámci trojstrannej spolupráce Rusko – Nórsko – USA. Došlo aj k určitému pokroku v zriadení systému monitorovania radiácie v regióne Barentsovho mora. Rusko, Nórsko a Fínsko realizujú spoločný projekt pre vytvorenie takéhoto systému v prípade atómovej elektrárne Kola.

Príkladom úspešnej účasti medzinárodných inštitúcií na financovaní environmentálnych projektov je rusko-nórsky program „Čistejšia výroba“ (pridalo sa aj Fínsko), v rámci ktorého sa

podarilo spojiť záujmy ochrany životného prostredia a ekonomiky. Takto môžu spoločnosti dosiahnuť výrazné zníženie znečistenia životného prostredia pri minimálnych nákladoch a často s nulovými investíciami. Zníženie znečistenia životného prostredia o 20 až 30 % sa dosahuje zavedením nových inžinierskych riešení, čím sa redukuje spotreba vody, energie a zefektívni sa využívanie surovín. Rusi vyčíslili, že každý dolár investovaný do programu „Čistejšia výroba“ bude v prípade spoločností – účastníkov programu predstavovať 10 až 15 USD ekonomických výhod.

Nórsko a ostatné severské krajiny nahromadili množstvo skúsenosti vo vytváraní vzťahov so susednými oblasťami. V Európe majú cezhraničné vzťahy vo všeobecnosti dlhú tradíciu a sú založené na dobre vytvorenom právnom rámci a komplementárnych integračných procesoch. Interakcia miestnych orgánov, podobná tej na hranici Nórska a Švédska, môže byť predmetom záujmu. Kontext cezhraničnej spolupráce umožňuje miestnym samosprávam iniciovať projekty na lokálnej aj medzinárodnej úrovni. Príkladom takéhoto projektu je projekt „Modrá cesta“ – hlavná dopravná tepna a turistická cesta, ktorá prepája Nórsko, Švédsko, Fínsko a Rusko (Karelskú republiku).

Nórske mesto Kirkenes, „ganglion“ euro-arktiskej komunikácie sa nachádza na pobreží Barentsovho mora. Rune Gjertin Rafaelsen, vedúci predstaviteľ samosprávy okresu Sør-Varanger uviedol: *„Kirkenes je dobre pripravený. Desaťročia sme slúžili ruskému šelfu a prispôbili sme sa požiadavkám medzinárodného priemyslu na vysokú kvalitu a bezpečnosť. Dosiahli sme novú metú, keď nás minulý rok spoločnosť Lundin kvalifikovala a použil ako základňu osadenstva vrtnej plošiny „Ørnen“, umiestnenej neďaleko východného pobrežia provincie Finnmark.*

Nespíme však na vavrínoch. Naše mesto a prístav, náš priemysel intenzívne pracuje na rozvoji našich kapacít a našej schopnosti plniť technické a obchodné požiadavky priemyslu a tiež tvrdo pracujeme na údržbe a zlepšovaní našich objektov, systémov a ľudských zdrojov v oblasti ochrany života, zdravia a životného prostredia.

Existujúci nemocnicu nahradí úplne nová v roku 2017. Máme dobre vybavené zdravotné stredisko a je tiež základom pre účinnú leteckú záchrannú službu. Naša pripravenosť na ropné katastrofy je jedinečná v prostredí Arktídy a máme skúsenosti s prijímaním ľudí a poskytovaním pomoci v prípade núdze.

Cesta do nášho mesta je príjemná a nákladovo účinná. Každodenné sem lieta viacero strojov B737 z Osla a na všetkých komunikáciách prebieha doprava pravidelne. Chválimo naše letecké orgány za to, že neustále nastavujú letecké služby podľa našich požiadaviek.

Výhody, ktoré sme dosiahli, zahŕňajú storočnú priemyselnú tradíciu, vynikajúcu spoluprácu medzi podnikmi a obyvateľstvom naprieč ruskými a fínskymi hranicami, dobre

fungujúcu komunitu, mesto a prístav s vynikajúcou infraštruktúrou a logistikou. Naším zámerom je ďalej rozvíjať tieto výhody spôsobom udržateľným pre naše mesto, našich ruských a fínskych susedov, našu krajinu, náš národ a svet.

Absolútna priorita našej práce je vytváranie dobrých životných podmienok pre miestnych obyvateľov – od narodenia až do staroby – aj pre návštevníkov každého druhu. Stanovili sme si tiež záväzok poskytovať novým a existujúcim podnikom vynikajúce, bezpečné a predvídateľné prevádzkové podmienky, ako aj zabezpečenie ochrany a blahobytu ľudí, materiálov, komerčných a majetkových práv.“²⁷

1.3.6 Rada pobaltských štátov a Arktická rada

So zámerom mierovej spolupráce v Arktíde vytvorili polárne regióny na jeseň roku 1996 ďalšiu regionálnu organizáciu, Arktickú radu. Jej členmi sú Rusko, Spojené štáty americké, Kanada, severské krajiny a mnohé organizácie domorodých národov severských území. Experti tejto rady v súčasnosti pracujú na implementácii spojenej regionálnej stratégie pre udržateľný rozvoj a environmentálnu spoluprácu v Arktíde. To je jedným z hlavných bodov programu pravidelnej konferencie ministrov životného prostredia Arktickej rady, ktorá sa obyčajne uskutočňuje v Nórsku, v meste Tromse. Finančnou a organizačnou podporou zo strany Spojených štátov amerických, Fínska, Islandu, Švédska, Ruska a Asociácie Sámov, Rada podporuje (tiež na území Barentsovej euro-arktickej rady) projekty ochrany životného prostredia a rozvoja Arktídy a polárneho prírodného prostredia v rámci činnosti PSI - nástroja projektovej podpory Arktickej rady, ktorý spravuje Severská spoločnosť pre financovanie životného prostredia (NEFCO). V ďalšom cykle financovania bolo na tento účel pridelených takmer 16 miliónov EUR v júli 2014.

Rada pobaltských štátov založená 5.-6. 3. 1992 v Kodani na konferencii ministrov zahraničných vecí regiónu združuje Fínsko, Švédsko, Rusko a Nórsko, ako aj Nemecko, Dánsko, Lotyšsko, Litvu, Poľsko, Estónsko a Európsku komisiu. V roku 1995 sa Island tiež stal členom rady.

Je potrebné tiež spomenúť spoluprácu škandinávskych krajín na úrovni podregiónov, ktorá zapadá do celkového systému medzinárodných vzťahov. Ide o spoluprácu provincií, regiónov, žúp, fylker (krajov), obcí a vlád. V dňoch 7. a 8. 10. 1993 sa v meste Stavanger uskutočnila prvá konferencia subregiónov Rady pobaltských štátov, ktorej sa zúčastnilo viac ako

²⁷ RAFAELSEN, Rune Gjertin. Our Commitments. In *Kirkenes*. 2016, p.3.

30 administratívnych jednotiek zo Severnej Európy a z Ruska. Konferencie podregiónov sa konajú každoročne.

Vznik Arktickej rady dokončil vytvorenie siete organizácií regionálnej a medzinárodnej spolupráce, ktorých predmet činnosti pokrýva alebo hraničí s činnosťou Barentsovej euro-arktiskej rady. Ide o aktívne a perspektívne regionálne štruktúry, v rámci ktorých všetci účastníci, vrátane členských krajín Barentsovej euro-arktiskej rady, presadzujú spoločný prístup, riešia vzájomne súvisiace problémy a tiež demonštrujú svoju otvorenosť, pričom pozývajú všetky zainteresované krajiny k implementácii špecifických projektov spolupráce, prispievajú k stabilite a k dobrým susedským vzťahom na severe Európy a na celom európskom kontinente.

1.3.7 Arktický región a Barentsov euro-arktický región v politike EÚ

Pre účely tohto projektu sú aktivity EÚ v regióne Arktídy a jej úloha pri riešení problémov severských regiónov mimoriadne dôležité. Ich štúdium odhalilo, že Európska únia má v úmysle hrať prominentnú úlohu v riešení problémov regiónu. Na začiatku 20. storočia sa arktický región stal integrálnou súčasťou svetovej politiky. Avšak v 2. polovici 20. storočia, resp. na začiatku 21. storočia sa medzinárodné úsilie vyvolané v súvislosti s týmto regiónom značne zvýšilo. Globálne otepľovanie generovalo nové súboje zamerané na získanie územia a zdrojov v severských oblastiach. Jednotlivé krajiny sa snažia zachovať aj rozšíriť svoju suverenitu v regióne. Je otázne, či bude arktický región priestorom s jasnými pravidlami medzinárodného práva alebo sa stane voľným priestorom pre vojenské, politické, vedecké a priemyselné aktivity. Pre tradičné „arktické krajiny“ vznikli tak nové interné a externé výzvy.²⁸

Arktickú stratégiu EÚ určujú primárne nasledovné dokumenty: Uznesenie Európskeho parlamentu z 12. marca 2014 o stratégii EÚ pre oblasť Arktídy, závery Rady Európy pre vypracovanie politiky EÚ pre región Arktídy zo dňa 12. 5. 2014, spoločné vyhlásenie Európskej komisie Európskemu parlamentu a Rade Európy: „*Vývoj politiky Európskej únie v súvislosti s regiónom Arktídy: postup od roku 2008 a ďalšie kroky*“.²⁹

²⁸ Pre ďalšie vojenské a politické aspekty pozri: 1. Гончар М. Арктика: холодная война во льдах [elektronický zdroj] / М. Гончар // ZN.ua. – gazeta.zn.ua/ international/arktika-holodnaya-voyna-vo-ldah-_.html. Arctic Strategy [elektronický zdroj] // Ministerstvo obrany USA, Washington, DC, USA – 2013. – http://www.defense.gov/pubs/2013_Arctic_Strategy.pdf. ; 2. HOROBETS O. O., študent Katedry modernej a súčasnej histórie cudzích krajín, Fakulty histórie, Národná univerzita Tarasa Ševčenka v Kyjeve (Kyjev, Ukrajina), alexmir93@gmail.com: Development of the EU's Arctic policy (beginning of the 21st century)

²⁹ ГОНЧАР М. Арктика: холодная война во льдах [elektronický zdroj] / М. Гончар // ZN.ua. – gazeta.zn.ua/international/arktika-holodnaya-voyna-vo-ldah-_.html.

Európska únia má v úmysle hrať dôležitú úlohu v udržiavaní regionálnej spolupráce a v riešení problémov, ktorým čelí Arktída. Dodržiava svoj zámer zvyšovať medzinárodné úsilie v boji proti klimatickým zmenám. Tri členské krajiny Európskej únie sú aj členmi Arktickej rady. Vo všeobecnosti chce Európska únia rozširovať svoje aktivity v krajinách Arktídy a riešiť problémy prostredníctvom vzájomnej spolupráce.³⁰

Politika Európskej únie pre Arktídu definuje nasledovné priority: ochrana a zachovanie životného prostredia regiónu; dialóg s miestnou populáciou severských a „arktických“ krajín; medzinárodná spolupráca v oblasti racionálneho využitia prírodných zdrojov, atď. Arktická stratégia Európskej únie uznáva významný ekonomický potenciál arktického regiónu, ktorý má za následok rozsiahle výskumné a investičné programy, ako je napr. rámcový program Európskej únie „Horizont 2020“. Európska únia má v úmysle riadiť tok investícií do arktického regiónu nielen na účet krajín Arktídy, ale aj od pozorovateľov Arktickej rady.

Za účelom podpory svojej pozície vytvorili v Arktickej rade svoje zastúpenie tieto krajiny Európskej únie: Francúzsko, Nemecko, Spojené kráľovstvo, Poľsko, Španielsko, Holandsko a Taliansko pôsobia v roli pozorovateľa. Priorita Európskej únie v medzinárodných oblastiach zahŕňa spoločnú politiku členských krajín, ako aj konzistentný akčný plán zameraný na medziregionálnu a cezhraničnú spoluprácu³¹. Európska politika o „Severe“ je definovaná regionálnou spoluprácou a partnerstvom. Základom tohto modelu je interakcia medzi Európskou úniou, Islandom, Nórskom a Ruskom. Preto porušenie partnerských zväzkov a konfrontácia s Ruskom by mohla zmeniť pohľad na arktický región zo strany Európskej únie a zapríčiniť vznik novej stratégie pre Arktídu.

Vládne dokumenty Európskej únie dokazujú, že EÚ prejavuje čoraz väčší záujem o Arktídu. Vo svojej politike sa Európska únia drží pozície, že spravovanie Arktídy by malo byť založené na už vytvorených multilaterálnych dohodách a mechanizmoch (dohovor OSN o námornej legislatíve, Arktická rada a Medzinárodná námorná organizácia), nie na novej dohode o Arktíde. Tiež treba zohľadniť suverenitu a národné záujmy krajín Arktídy. Európska únia má záujem hrať väčšiu úlohu v riešení problémov regiónu Arktídy, avšak musí uznať, že hlavná úloha patrí

³⁰ Uznesenie Európskeho parlamentu z 12. marca 2014 o stratégii EÚ pre oblasť Arktídy (2013/2595(RSP) [elektronický zdroj] // Európsky parlament, Štrasburg. – 2014. – <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&language=EN&reference=P7-TA-2014-0236>.

³¹ The inventory of activities in the framework of developing a European Union Arctic Policy [elektronický zdroj] // Pracovný dokument spoločnej pracovnej skupiny Európskej komisie, Brusel. – 2012. – http://eeas.europa.eu/arctic_region/docs/swd_2012_182.pdf

„krajínám Arktídy“, preto sa musí konsolidovaná európska politika zamerať na podporu úspešnej spolupráce a poskytovania pomoci pri riešení nových problémov regiónu.³²

Stratégia EÚ pre Arktídu zohľadňuje aj nárast geopolitického záujmu sveta o severské územia, najmä v prípade „krajín mimo Arktídy“, ako sú Čína, Japonsko a India. Dôkazom čoraz silnejšieho postavenia nových regionálnych hráčov je skutočnosť, že Južná Kórea, Čína, Japonsko, India a Singapur získali status pozorovateľa pri Arktickej rade.³³ Hlavný záujem Európskej únie v Arktíde je založený na globálnych klimatických zmenách s rôznymi environmentálnymi, sociálno-ekonomickými a geopolitickými vplyvmi. V novej klimatickej politike týkajúcej sa Arktídy začala Európska únia klásť zvýšený dôraz na špecifické a relevantné znalosti a informácie o dynamike klímy daného regiónu, čím zdôrazňuje potrebu investovania do výskumu životného prostredia v Arktíde. Toto úsilie si prirodzene vyžaduje koordináciu a spoluprácu medzi Európskou úniou, „krajínami Arktídy“ a ostatnými zainteresovanými stranami.³⁴

V stratégii pre Arktídu načrtla Európska únia úlohu Barentsovej euro-arktiskej rady ako dôležitej platformy pre spoluprácu medzi Dánskom, Fínsko, Nórskom, Ruskom, Švédskom v oblasti sociálnej a vzdelávacej, v oblasti vedeckého výskumu, energetiky, kultúry, turizmu, atď. Záujem Európskej únie o založenie medzivládnej spolupráce v oblasti Arktídy alebo o zabezpečenie stabilných investičných tokov neodvrátila pozornosť Únie od otázok bezpečnosti.

1.3.8 Severský región, Európa a Norden

Pri vzniku regiónu Barentsovho mora sa diskutovalo o koncepte „Európy regiónov“ a vznikla možnosť rozšírenia a integrácie európskeho priestoru. Keďže rozšírenie Európskej únie nemalo žiadny záporný účinok na vtedajších kandidátov a na Európsku úniu ako celok, v rokovaní bolo tiež potrebné zohľadniť účinok politiky Európskej únie smerom k svojim susedom a schopnosť susedných krajín schváliť pozvanie zo strany EÚ.

³² Uznesenie Európskeho parlamentu z 20. januára 2011 o udržateľnej politike EÚ na ďalekom severe (2009/2214(RSP) [elektronický zdroj] // Európsky parlament, Štrasburg. – 2011. – <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2011-0024+0+DOC+XML+V0//EN>

³³ Uznesenie Európskeho parlamentu z 12. marca 2014 o stratégii EÚ pre oblasť Arktídy (2013/2595(RSP) [elektronický zdroj] // Európsky parlament, Štrasburg. – 2014. – <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&language=EN&reference=P7-TA-2014-0236>.

³⁴ KÄPYLÄ J. The Global Arctic: The Growing Arctic Interests of Russia, China, the United States and the European Union [elektronický zdroj] / J. Kämpylä, H. Mikkola // Fínsky inštitút zahraničných vecí, Helsinki. – 2013. – www.fiia.fi/en/publication/347/#.UnvNynCshcY

Kontakty Nórska s Európskou úniou sú je ešte stále široké (nie formálne, ale skutočne), čo krajinu približuje k členstvu v únii. Nórsko je členom Schengenského priestoru; s rôznymi mechanizmami členstva v rámci severskej spolupráce a v bezpečnostnej politike Európskej únie je Nórsko naďalej blízky spojencom Európskej únie. „Severský región“ je preto multiregiónom, ktorý sa spolieha na Európu a na región Norden – severské štáty – pri vytváraní politických vzťahov.

V európskej realite, kedy sa veľké štruktúry transformujú na pragmatickejšie, je dôležité spomenúť program Európskej únie „Severná dimenzia“. Medzinárodný kontext, v ktorom sa daný región vyvíja nie je jedinou kľúčovou otázkou. Koordinácia iniciatív, dostupnosť finančných zdrojov a pragmatizmus sú ďalšími kľúčovými prvkami. Dôležitým príspevkom Nórska k jadrovej bezpečnosti implementovanej spočiatku na bilaterálnej úrovni sa teraz odohráva v rámci európskych programov, pričom pridáva okrem iného aj dimenziu bezpečnosti verejnosti.

Okrem toho, väčšina rozsiahlych programov v oblasti zdravotníctva bola začlenená do špeciálneho systému severnej Európy od roku 2003. Na začiatku stál vznik severských partnerstiev v oblasti zdravia a sociálnej starostlivosti, ktoré spájajú aktivity pracovných skupín regiónu Pobaltia s podobnými aktivitami regiónu Barentsovho mora. Podpora v oblasti ochrany životného prostredia je tiež značne prepojená prostredníctvom Environmentálneho partnerstva Severná dimenzia. Akumulácia zdrojov na severe pomáha zameriavať sa na spoločné prístupy pomocou dodatočných kvalitných programov realizovaných prostredníctvom finančných dohôd a solventných fondov. Súhrnne môžeme povedať, že aktivity Barentsovej euro-arktickej rady a Barentsovej regionálnej rady sú založené na pevných základoch komplexu medzinárodných právnych nástrojov vytvorených Kirkeneským vyhlásením v roku 1993 a rozšírených prostredníctvom medzinárodných, medzištátnych a medziregionálnych dohôd o spolupráci, ako aj na účasti jednotlivých území regiónu v medzinárodných programoch regionálneho rozvoja.

Fungovanie inštitúcií zameraných na spoluprácu v Barentsovom regióne je systematické, má charakter siete a poskytuje (s rôznou účinnosťou) funkcionality základných foriem cezhraničnej spolupráce v severskom regióne. Dvojúrovňový vrcholový manažment (medzinárodný a regionálny), stretnutia ministrov zodpovedných za jednotlivé odvetvia v rámci Barentsovej euro-arktickej rady a Barentsovej regionálnej rady, ako aj stretnutia výborov najvyšších predstaviteľov, ktorých členmi sú zástupcovia ministerstiev zahraničných vecí členských krajín, dvojročné rotujúce predsedníctvo, profesionálne medzinárodné a národné (Nórske) Barentsove sekretariáty zabezpečujú štátnu a administratívnu podporu cezhraničnej spolupráce v regióne, ako aj kontinuitu a koordináciu národných regionálnych priorít

účastníckych krajín a regiónov. Synchronizácia prezidentských cyklov medzi Barentsovou euro-arktickou radou a Barentsovou regionálnou radou, spoločné pracovné skupiny pre prioritné aktivity tiež predstavujú príležitosť pre optimalizáciu nákladov, resp. podporu účasti expertov.

Existuje konštruktívny synergický účinok na Barentsovu euro-arktickú radu a Barentsovu regionálnu radu zo strany aktivít medzinárodných organizácií pre severoeurópsku spoluprácu, ako je Rada ministrov severských krajín, Arktická rada Parlamentu Severnej Európy a „Severná dimenzia“ Európskej únie, ktoré otázky spolupráce regiónov Barentsovho mora začleňujú do svojich programov.

V nedávnych rokoch boli stanovené priority, napr. klimatické zmeny a ochrana životného prostredia (s dôrazom na zachovanie lesov a mokradí), doprava a logistika (so zameraním na zvýšenie intenzity využívania Severnej námornej trasy, prístavu Kirkenes, vybudovania železničného spojenia Fínsko – Karelsko, cesty č. E-105), mládež a vzdelávanie, kultúra a turizmus, domorodé obyvateľstvo. Intenzívna spolupráca vzdelávacích a výskumných inštitúcií regiónu v oblasti implementácie projektov podporených vládnyimi a medzinárodnými organizáciami v Japonsku, USA, Kanade a Radou ministrov severských krajín vytvára podmienky pre vznik vzdelávacieho a vedeckého klastra. To sa odzrkadlilo v rastúcom počte pracovných skupín – medzinárodných, medziregionálnych, medzištátnych skupín a skupín so zmiešaným zložením.³⁵

Naši nórski partneri chápu implementáciu iniciatívy Kirkenes ako multilaterálnu platformu udržateľného rozvoja jedného z regiónov s najväčšími energetickými zdrojmi v Európe. Rusko-nórska dohoda z roku 2010 o vymedzení námorného priestoru a spolupráci v Barentsovom mori a v Severnom ľadovom oceáne vyriešila problém ťažby ropy a plynu v tzv. šedej zóne Barentsovho mor a otvorila príležitosti pre zvýšenie intenzity spolupráce v klastri opravy lodí, logistiky a prístavných služieb, v oblasti záchranej medicíny aj v oblasti ochrany životného prostredia, a to za účelom zvýšenia kvantity a kvality projektov zameraných na hospodárstvo v rámci spolupráce v regióne Barentsovho mora. Jedným zo stimulačných faktorov boli aj špeciálne preferenčné zdaňovacie a colné režimy vytvorené Nórskom pre motivovanie regionálneho ekonomického rozvoja.

Kľúčovú otázku financovania vyriešila Barentsova euro-arktická rada. Na rozdiel od Karpatského euroregiónu, ktorý bol financovaný výlučne na základe partnerstiev verejného a súkromného sektora, inštitúcie a programy spolupráce v regióne Barentsovho mora sa môžu

³⁵ www.barentsinfo.org/Barents-region/cooperation/Rewiew-of-the-achievements-of-the-Barents-Corporation/In-Russian

spoliehať na štátny rozpočet Nórska. Úloha Európskej únie ako finančného darcu je tiež významná. Pre obdobie 2015 až 2017 pridelo Ministerstvo zahraničných vecí Nórska pre účely Nórskeho Barentsovho sekretariátu 140 miliónov nórskeho korún (16 miliónov EUR) na implementáciu programov cezhraničnej spolupráce, čo je o 18 miliónov nórskeho korún viac ako v predchádzajúcom období (2012 až 2014). Okrem toho, 100 miliónov EUR medzinárodnej finančnej a technickej pomoci získali v rámci programu Európskej únie „Severná dimenzia“ a v rámci Programu cezhraničnej spolupráce Kolarctic v rokoch 2010 až 2014.

Poľskí experti vypracovali klasifikáciu typov „asymetrie ekonomického, sociálneho a kultúrneho potenciálu“ cezhraničných regiónov.

V prípade Barentsovho regiónu ide o index asymetrie hrubého domáceho produktu na obyvateľa (napr. nórske je $3,77 \times$ vyššie ako ruské), o územnú asymetriu partnerských regiónov (ruské republiky predstavujú 75 % územia spolupráce v Barentsovom regióne), preto sa rozdiely ekonomického, sociálneho a kultúrneho potenciálu označujú ako „asymetria susedov“, pričom ide o termín zavedený škandinávskymi výskumníkmi.³⁶

Koncept „kompenzačnej funkcie“ cezhraničnej spolupráce bol potvrdený vo všeobecnom národnom systéme medzinárodnej spolupráce. Podľa vyjadrenia Rune Rafaelsena „obyvatelia prihraničných oblastí by nemali platiť účty za veľkú politiku, ale odpoveď na protichodnosť zahraničnej politiky môže byť iba zvýšená aktivita na Rusko-Nórskej hranici“. Napriek ekonomickým sankciám USA a EÚ zavedeným proti podnikom a jednotlivcom Ruskej federácie následkom anexie Krymu naďalej prebiehajú isté programy vzdelávania, kultúry, rozvoja ľudských zdrojov a výskumu.³⁷

V rámci výskumu hovorili experti s nórskeymi partnermi o výzvach, rizikách a protirečeniach v posudzovaní obsahu a výsledkov cezhraničnej spolupráce. Nórska strana zdôrazňovala potrebu redukovat asymetriu medzi legislatívou Ruska a európskych krajín v rade Barentsovho regiónu.

Nórske výskumníci zdôraznili, že ak komunálne vlastníctvo je ústrednou charakteristikou regiónu, je tiež jasné, že región získava čoraz viac medzinárodný charakter, aspoň čo sa týka zamerania, nie národnej identity. V zmysle uvedeného existuje rozdiel medzi identitou, funkciou a zameraním regiónu. Čo sa týka „identity“, región Barentsovho mora bol vytvorený na základe špeciálneho vnímania „severskej“ identity spojenej s jedinečnou prírodou severu: obrovský

³⁶ Інститут транскордонного співробітництва, м. Ужгород (Україна). Оптимізація транскордонної статистики. Збірник наукових праць. – Ужгород – ПП Дімідов А. А., – 2014 р. – 228 с. – с. 19-20.

³⁷ ЧЕКУШИН А. Баренцев евро-арктический регион, как инструмент мягкой силы на Северо-Западе России. [електронický zdroj]. – 51eot.su/2016.01.-17.

priestor, špeciálne klimatické podmienky, sťažené podmienky rozvoja infraštruktúry a roztrúsená populácia. Hraničná identita je tiež posilnená implementáciou reštauračných projektov, ako v prípade kostola Borisa a Gleba na hranici medzi Ruskom a Nórskom. Čo sa týka perspektívy funkcií, regionálna spolupráca je založená na pravidelných kontaktoch miestnych úradov a štátnej správy.

Kedže región sa nachádza vo „svete regiónov“ a čelí rôznym účinkom internacionalizácie a globalizácie, Barentsov región sa nachádza medzi Európskou úniou a Ruskom a z hľadiska regionálneho a bilaterálneho medzi Severnou Európou a Ruskom. Nedávny vývoj udalostí v oblasti Arktídy a v oblasti globálneho hľadania energetických zdrojov má tiež určitý vplyv na vývoj regiónu.

Súdiac na základe dostupných publikácií vydaných ruskými expertmi, postoj Nórska vnímajú jednotliví výskumníci ako protiruský a humanitné zameranie nórskeho projektu je prezentované ako oslabovanie účasti Ruska v geopolitickom priestore Arktídy. Niektorí jednotlivci vyzývajú ruské regióny – členov Barentsovej regionálnej rady, aby boli ostrážité a tiež kritizujú nedostačujúcu ekonomickú stránku spolupráce i ťažkosti v riešení projektov, ako aj veľký počet účastníkov pri rozdeľovaní finančných zdrojov. Výskum nórskeho a ruského spoločenskovedného experta týkajúci sa tzv. „severskej identity“ sa tiež pertraktuje na rôznych fórach.³⁸

Záver

Záujem o inovatívne cesty skvalitnenia spolupráce medzi Slovenskom a Ukrajinou v karpatskom regióne viedol slovenských a ukrajinských expertov k vykonaniu hĺbkovej analýzy jej vývoja v Nórsku a v iných severských krajinách – u účastníkov bilaterálnej a multilaterálnej cezhraničnej spolupráce, ktorú dlhodobo konzistentne implementovala Barentsova euro-arktická rada a Barentsova regionálna rada v rámci spolupráce v Barentsovom regióne.

V rámci tohto projektu ukrajinskí experti upevnili svoje presvedčenie, že inštitucionálna kapacita riadenia cezhraničnej spolupráce v regióne Barentsovho mora na severe Európy, so zameraním na priority „zelenej ekonomiky“, zvyšovanie kapitálu a ľudských zdrojov i posun v smere rozvoja klastrov môže slúžiť ako model rozvoja cezhraničnej spolupráce medzi Slovenskom a Ukrajinou v karpatskom regióne. Dôkazom toho boli aj rozličné aktivity Barentsovej euro-arktiskej rady a Barentsovej regionálnej rady pri podpore spolupráce medzi

³⁸ СЕМУШИН Д. Это началось до украинско-российского кризиса. Баренцев регион и его апологеты в России. [elektronický zdroj]. – zdroj: www.norge.ru/barentsregion_rus

pohraničnými regiónmi a miestnymi spoločenstvami, koordinácia priorít a implementácia spolupráce v Barentsovom regióne na medzinárodnej, medzištátnej a medziregionálnej úrovni, a synchronizácia aktivít v regióne Arktídy s inštitúciami EÚ a tiež so štruktúrami medzinárodnej spolupráce v Severnej Európe, v Arktíde a v Pobaltí.

Prečo riadiace a pomocné štruktúry Barentsovho regiónu založené v rovnakom čase ako Karpatský euroregión, t.j. v roku 1993, už takmer štvrtstoročie fungujú efektívne a priebežne, pôsobia proti cezhraničnej a medzištátnej ekonomickej a ideologickej asymetrii, čím dosiahli pomerne dobré výsledky kompenzačného efektu cezhraničnej spolupráce? Ide o synergický efekt národných a regionálnych priorít dosiahnutý dvojstupňovým systémom riadiacich orgánov (na medzivládnej a medziregionálnej úrovni). Tento systém sa realizuje využitím princípu rotácie a konsenzu, aplikuje sa v ňom praktická kombinácia prejavov globalizácie a spoločných úloh riešených profesionálnou medzinárodnou organizáciou a príslušným personálom, teda medzinárodným a nórsnym sekretariátom, resp. flexibilnou sieťou pracovných skupín zameraných na prioritné aktivity. Správne definované financovanie administratívnych aktivít a vlastné nástroje financovania cezhraničnej spolupráce hrajú veľmi dôležitú úlohu v činnosti inštitúcií a pri implementácii príslušných programov.

Experti definovali kontext vzniku Barentsovho euro-arktického regiónu a jeho špeciálnu funkciu v regionálnej spolupráci, ako aj prax zaužívanú v severskom regióne. Bez ohľadu na členstvo v Európskej únii, región je spojený s ostatnými regionálnymi aktivitami v rámci EÚ a v tomto duchu je významnou súčasťou politiky susedstva Európskej únie. V novom medzinárodnom priestore nie je spolupráca rozhodujúcim činiteľom v severnom regióne z hľadiska lokálnej identity, avšak hrá významnú úlohu na úrovni funkcionálnej. V porovnaní s inými regiónmi môžeme región Barentsovho mora považovať za zvlášť úspešný v aktivitách propagovania spolupráce prostredníctvom špecifických projektov. Čo sa týka regionálnej politiky Európy ako celku, úsilie jednotlivých podregiónov na severe môže byť príkladom pre iniciatívy podregiónov inde, vrátane krajín V4 a Ukrajiny.

Spolupráca v oblasti Barentsovho regiónu dokazuje nasledovné:

- dlhodobé bilaterálne problémy je potrebné formulovať ako spoločné výzvy manažmentu a udržateľného rozvoja. To zvyšuje význam paradigmy, v zmysle ktorej štáty sú občas príliš veľké na riešenie malých problémov alebo príliš malé na riešenie veľkých problémov;

– praktické otázky nemožno riešiť cez prizmu ideológie, ale skôr z hľadiska praktických výsledkov. Praktické a funkčné rozmery cezhraničnej spolupráce sú dôležité nielen ako nástroj, ale aj ako cieľ;

– musia sa rešpektovať miestne špecifiká. Regióny sú začlenené do systému vzťahov, ale tiež existujú vo vlastnom právnom priestore a boli vytvorené pod vplyvom špecifických charakteristík, susedných regiónov a kontaktov, ktoré sa vytvárali stáročia.

– regionálna spolupráca nie je zameraná na zmenu priorít, ale na zmenu prístupu k hraniciam a k prihraničným regiónom. Je dôležité zdôrazniť rozdiely medzi národnými prioritami a globálnymi výzvami. Globalizácia ohrozuje národné štáty, kým internacionalizácia ich posilňuje. Dobré susedské vzťahy posilňujú schopnosť národných štátov vykonávať jeho funkcie.

Vzhľadom na vyššie uvedené skutočnosti a na základe výskumu aktivít orgánov, ako sú Barentsova euro-arktická rada a Regionálna rada, možno pre subjekty cezhraničnej spolupráce na všetkých úrovniach formulovať tieto najdôležitejšie praktické odporúčania:

1. Pozitívne skúsenosti Severanov týkajúce sa politickej podpory a koordinácie cezhraničnej spolupráce si zaslúžia širšiu aplikáciu v regióne Karpát.

2. Skúsenosti sa nesmú kopírovať mechanicky, ale je potrebné si vybrať tie, ktoré sú vhodné na implementáciu a zodpovedajú historickým, ekonomickým, politickým a kultúrnym charakteristikám karpatského cezhraničného regiónu.

3. Je potrebné uvážiť zriadenie špecializovaných medzinárodných regionálnych inštitúcií (názvy je možné spresniť):

- **Fórum Karpatskej spolupráce** – orgán zložený z predstaviteľov ministerstiev zahraničných vecí zúčastnených krajín – pre makropolitickú podporu a manažment cezhraničnej spolupráce.

- **Karpatské regionálne fórum** – orgán zložený z vedúcich predstaviteľov prihraničných regiónov – pre systematickú a úzku spoluprácu prihraničných oblastí pri riešení spoločných problémov.

- **Medzinárodný karpatský sekretariát** – permanentný útvar, ktorý tvoria zástupcovia zo všetkých účastníckych krajín – za účelom zabezpečenia organizačnej a technickej podpory multilaterálnej cezhraničnej spolupráce.

4. Do uvedenej spolupráce v rámci karpatského regiónu navrhujeme zaradiť: Slovensko, Maďarsko, Rumunsko, Poľsko, Českú republiku, Európsku komisiu a Ukrajinu.

Kritéria zaradenia do cezhraničnej spolupráce v tomto priestore:

- geografická poloha v Karpatskej kotline.
- poloha na východnej hranici Európskej únie.
- historická príbuznosť krajín a ich súčasná integrita.

5. Pre vytvorenie týchto špecializovaných medzinárodných regionálnych organizácií, treba iniciovať Karpatský summit vedúcich predstaviteľov Slovenska, Maďarska, Rumunska, Poľska, Českej republiky, Európskej komisie a Ukrajiny za účelom schválenia príslušnej dokumentácie.

Prirodzene, praktické odporúčania môžu byť aj budú modifikované a špecifikované detailnejšie.

Vo všeobecnosti, aplikácia praxe škandinávskych partnerov umožní:

- a) vyvarovať sa presahov a duplicít pri rozvoji cezhraničnej spolupráce v Európe;
- b) zlepšiť kvalitu cezhraničnej spolupráce v karpatskom regióne, vrátane účinnejšieho a hospodárnejšieho využitia dostupných zdrojov (ľudských, finančných, materiálnych, časových, atď.).

Zriadením a aktívnou činnosťou špecializovaných inštitúcií uvedených v praktických odporúčaníach môžu vzniknúť ďalšie príležitosti pre zintenzívnenie bilaterálnych vzťahov susediacich krajín, najmä v rámci formátu V4, za účelom podpory skutočného, nie len deklarovaného priblíženia sa Ukrajiny s touto dôležitou európskou regionálnou štruktúrou.

V 90-tych rokoch a na začiatku 21. storočia počas významných geopolitických zmien hrala cezhraničná spolupráca v oblasti Karpát, najmä v Karpatskom euroregióne veľmi pozitívnu úlohu v oblasti vytvárania vzťahov, dôvery a prevencie konfliktov medzi štátmi strednej a východnej Európy. Dnes by mohli tieto štáty vrátiť svoj „dlh“ cezhraničnej spolupráci vyriešením jej súčasných problémov a poskytnutím pomoci pri ich riešení.

Literatúra

- Aalto, P., Blakkisrud, H., and Smith, H. (eds) *The New Northern Dimension of the European Neighborhood*. (Brussels: Centre for European Policy Studies, 2008).
- Bailes, A. J. K., Herolf, G., and Sundelius, B. (eds) *The Nordic Countries and the European Security and Defence Policy*. (Oxford: Oxford University Press, 2006).
- Biden, J. R., „Advancing Europe’s Security”, *Herald Tribune* (May 6, 2010).

- Brunstad, B. (et al.). Big Oil Playground, Russian Bear Preserve or European Periphery? The Russian Barents Sea Region Towards 2015. (Delft: Eburon Publishers, 2004).
- Buzan, B., Wver, O., and de Wilde, J. Security. A New Framework for Analysis. (London and New York: Lynne Rienner Publishers, 1998).
- Dragnes, K., „Delimitation around Greenland: Norwegian-Danish Agreement on Mid-Line principle”, Aftenposten (February 20, 2006).
- Dragnes, K., „Major Agreement on Continental Shelf Reached”, Aftenposten (September 21, 2006).
- Dwan, R. (ed) Building Security in Europe's New Borderlands. (London: East West Institute 1996).
- Гейр Флікке Holm-Hansen, J., Aasland, A., and Dybtsyna, E., „Building Neighbourhood. Evaluation of the Barents Secretariat's grant programme”, Norwegian Institute for Urban and Regional Research (2008:4).
- Karlsbakk, J. S., „More cash to Barents projects”, The Norwegian Barents Secretariat (March 22, 2010), <http://www.barents.no/more-cash-to-barentsprojects.4762026-41098.html>
- Katzenstein, P. J. A World of Regions. (Ithaca and London: Cornell University Press, 2005).
- „Limits of Norway's Arctic seabed agreed”, Barents Observer (April 16, 2009), <http://www.barentsobserver.com/limits-of-norways-arctic-seabed-agreed.4580729-16149.html>
- „Russia invites foreign specialists”, Barents observer (May 5, 2010), <http://www.barentsobserver.com/russia-invites-foreign-specialists.4781177.html>
- Slaughter, A. M. A New World Order. (Princeton and London: Princeton University Press, 2004).
- Staalesen, A. (ed) Talking Barents. People, borders and regional cooperation. (Kirkenes: The Norwegian Barents Secretariat, 2010), <http://www.barents.no/barents-review-2010.137539.en.htm>
- „Summary of Remarks by Russian Minister of Foreign Affairs Sergey Lavrov at the Twelfth Session of the Barents Euro-Arctic Council, Murmansk”, Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation (October 15, 2009), http://www.mid.ru/brp_4.nsf/0/7B9F3FA142D4C805C32576510022113B.
- „The Kirkenes Declaration”, Conference of Foreign Ministers on Co-operation in the Barents Euro-Arctic Region (January 11, 1993), <http://www.unep.org/dewa/giwa/areas/kirkenes.htm>

- „600 million EUR for Russia-EU projects”, Barents Observer (June 4, 2008),
<http://www.barentsobserver.com/600-million-eur-for-russia-eu-projects.4488158-16149.htm>
- B. Brunstad (et al.) Big Oil Playground, Russian Bear Preserve or European Periphery? The Russian Barents Sea Region Towards 2015. (Delft: Eburon Publishers, 2004).
- J. Holm-Hansen, A. Aasland and E. Dybtsyna, Building Neighbourhood. Evaluation of the Barents Secretariat's grant programme, Norwegian Institute for Urban and Regional Research (2008:4), p. 26.
- J. S. Karlsbakk, „More cash to Barents projects”, The Norwegian Barents Secretariat (March 22, 2010), <http://www.barents.no/more-cash-to-barents-projects.4762026-41098.html>
- J. Holm-Hansen, A. Aasland and E. Dybtsyna, „Building Neighbourhood. Evaluation of the Barents Secretariat's grant programme”, Norwegian Institute for Urban and Regional Research (2008:4).
- Survey data suggests mixed perceptions of what transfer implies.
- J. Holm-Hansen, A. Aasland and E. Dybtsyna, „Building Neighbourhood. Evaluation of the Barents Secretariat's grant programme”, Norwegian Institute for Urban and Regional Research (2008:4), p. 20.
- ESPIRITU, Aileen Asheron. Moving forward: Strengthening cooperation in today's Barents Region. In *Barents Studies*, 2015, Vol.1, p.7-11.
- STOLTENBERG, Jens og Thorvald. Samtaler. Oslo: Aschehoug forlag, 2009.
- Ex borea lux? Learning from the Finnish and Norwegian Experience of Cross-border Cooperation with Eastern Neighbours*. Prague: ISD, 2012.
- USTYCH, Serhii. Systems theory of borders and transborder processes. Saarbrücken: Scholars' Press, 2015, 492 P.; Index of TBC [elektronický zdroj] – zdroj: .
<http://www.borderdialogues.eu/index> ; Projekt „Liczmy się z granicą [elektronický zdroj] – zdroj:
http://www.eurobalt.org.pl/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=46&Itemid=92
- Optimization of transborder statistics. Collection of scientific papers*. Editorial Board: Serhii Ustych, Jozef Olenski, Marek Chierpal-Wolan, Jan Cuper, Vasyl Symchera. Uzhgorod: ITBC, 2014, 226 p.
- RAFAELSEN, Rune Gjertin. Our Commitments. In *Kirkenes*. 2016, p.3.

- European Outline Convention on Transfrontier Co-operation Between Territorial Communities or Authorities / – Strasbourg: Division des publications et des documents, 1980.
- USTYCH S., ROVT A. An important unification of the Continent . Transfrontier cooperation in Europe / Ustych S., Rovt A. // Človek a Spoločnosť. – Časopis SAV. – 2011. – Roč. 14. č.1 [elektronický zdroj]. – zdroj: <http://www.saske.sk/cas/zoznam-rocnikov/2011/1/5915/> .
- УСТИЧ С.І. Сучасне транскордонне співробітництво як соціальне явище. / С.І. Устич // Перспективи: соціально – політичний журнал. – 2014. – №1(59). – С. 95-104.
- ARTHUR W. B. The Nature of Technology: What it is and How it Evolves / Arthur W. B. – Boston: The Free Press and Penguin Books, 2009. – 297 p.
- USTYCH S. The Indexation and Monitoring of the Modern Transborder Processes / Ustych S. // Journal of Mathematics and System Science. USA – 2013 – №3. – P. 592-596.
- Hendl J. Kvalitativní výzkum / Hendl J. – Praha: Portál, 2012. – 250 S.
- www.barents.no
- „The Kirkenes Declaration”, Conference of Foreign Ministers on Co-operation in the Barents Euro-Arctic Region (January 11, 1993),
<http://www.unep.org/dewa/giwa/areas/kirkenes.htm>
- Укладено за <http://www.barentscooperation.org/en/About/Organisational-chart>
- RAFAELSEN, Rune Gjertin. Our Commitments. In *Kirkenes*. 2016, p.3.
- ГОНЧАР М. Арктика: холодная война во льдах [elektronický zdroj] / М. Гончар // ZN.ua. – zdroj: gazeta.zn.ua/international/arktika-holodnaya-voyna-vo-ldah.html.
- Uznesenie Európskeho parlamentu z 12. marca 2014 o stratégii EÚ pre oblasť Arktídy (2013/2595(RSP) [elektronický zdroj] // Európsky parlament, Štrasburg. – 2014. – zdroj: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&language=EN&reference=P7-TA-2014-0236>.
- Spoločné vyhlásenie Európskemu parlamentu a Rade Európy Vývoj politiky Európskej únie v súvislosti s regiónom Arktídy: postup od roku 2008 a ďalšie kroky. [elektronický zdroj] // Európska komisia, Brusel. – 2012. – zdroj: http://eeas.europa.eu/arctic_region/docs/join_2012_19.pdf
- The inventory of activities in the framework of developing a European Union Arctic Policy [elektronický zdroj] // Pracovný dokument spoločnej pracovnej skupiny Európskej komisie, Brusel. – 2012. – zdroj: http://eeas.europa.eu/arctic_region/docs/swd_2012_182.pdf

- Uznesenie Európskeho parlamentu z 20. januára 2011 o udržateľnej politike EÚ na ďalekom severe (2009/2214(RSP) [elektronický zdroj] // Európsky parlament, Štrasburg. – 2011. – zdroj: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2011-0024+0+DOC+XML+V0//EN>
- Uznesenie Európskeho parlamentu z 12. marca 2014 o stratégii EÚ pre oblasť Arktídy (2013/2595(RSP) [elektronický zdroj] // Európsky parlament, Štrasburg. – 2014. – zdroj: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&language=EN&reference=P7-TA-2014-0236>.
- KÄPYLÄ J. The Global Arctic: The Growing Arctic Interests of Russia, China, the United States and the European Union [elektronický zdroj] / J. Kämpylä, H. Mikkola // The Finnish Institute of International Affairs, Helsinki. – 2013. – zdroj: www.fiia.fi/en/publication/347/#.UnvNynCshcY
- [www.barentsinfo.org/Barents-region/cooperation/Rewiew-of-the-achievements-of-the-Barents-Corporation/In Russia](http://www.barentsinfo.org/Barents-region/cooperation/Rewiew-of-the-achievements-of-the-Barents-Corporation/In-Russia)
- Інститут транскордонного співробітництва, м. Ужгород (Україна). Оптимізація транскордонної статистики. Збірник наукових праць. – Ужгород – ПП Дімідов А. А., – 2014 р. – 228 с. – с. 19-20.
- ЧЕКУШИН А. Баренцев евро-арктический регион, как инструмент мягкой силы на Северо-Западе России. [elektronický zdroj]. – zdroj: 51eot.su/2016.01.-17.
- СЕМУШИН Д. Это началось до украинско-российского кризиса. Баренцев регион и его апологеты в России. [elektronický zdroj]. – zdroj: www.norge.ru/barentsregion_rus

2. CEZHRANIČNÁ SPOLUPRÁCA NA NÓRSKO-RUSKEJ HRANICI

(Atle Staalesen, Barents Observer, Kirkenes, Nórsko)

Vzťahy pozdĺž 196 km dlhej nórsko-ruskej hranice boli po stáročia pokojné. Nórsko a Rusko proti sebe nikdy nevyhlásili vojnu a cezhraničné vzťahy sa mohli rozvíjať bez záťaže konfliktov z minulosti. Zároveň však boli obe krajiny počas väčšiny svojej modernej histórie súčasťou rôznych politických zoskupení s protirečivým ideologickým vybavením.

Morské a námorné záležitosti vždy predstavovali kľúčovú časť vzťahov medzi Nórskom a Ruskom, ktoré sú kľúčovými pobrežnými štátmi na severe a do určitej miery situácia pozdĺž pozemnej hranice odrážala situáciu na mori. Rybolov, námorné záležitosti a nakoniec vývoj v oblasti zahraničnej energetiky determinovali veľkú časť agendy, a to tak v časoch Sovietskeho zväzu, ako aj v súčasných pomeroch.

Hoci Nórsko nie je členom Európskej únie, v posledných desaťročiach uplatňuje širokú škálu noriem EÚ, a to aj v oblasti správy hraníc, bolo však len čiastočne integrované do kľúčových štruktúr a nástrojov EÚ pre cezhraničnú spoluprácu. To umožnilo Nórsku vyvinúť niekoľko alternatívnych prístupov k spolupráci so svojím východným susedom.

POHRANIČIE

Hoci sa nachádzajú v jednej z najmenej osídlených oblastí v Európe, nórsko-ruské pohraničné oblasti stále patria medzi najhustejšie obývané oblasti v celom polárnom kruhu. V bezprostrednej blízkosti hraníc žije celkovo okolo 50 000 obyvateľov, a to asi 10 000 ľudí v nórskej obci Sør-Varanger a približne 40 000 v ruskom meste Pečenga. Tieto skupiny obyvateľov, ktoré žijú menej ako 50 km od seba, sú stredobodom nórsko-ruskej cezhraničnej spolupráce. Mesto Murmansk s približne 300 000 obyvateľmi sa nachádza zhruba 200 km od štátnej hranice. Najväčšia časť nórsko-ruskej hranice sa zhoduje s prirodzenou hranicou, keď 153 z 196 kilometrov vedie cez rieky a jazerá a iba 43 vedie po súši. Táto hranica tvorí asi osem percent medzinárodnej hranice Nórska. Existuje jeden hraničný priechod, Storskog-Borisgleb, ktorý je v súčasnosti otvorený denne od 7 do 21 hod. nórskeho času.

Obec Sør-Varanger sa vždy vyznačovala multinárodnou a multikultúrnou populáciou Nórov, Saamov, Fínov a Rusov. Dnes sa prevládajúci podiel predstavujú Nórovia, zatiaľ čo Rusi tvoria asi

päť percent miestneho obyvateľstva. Hranica medzi Nórskom a Ruskom sa dá nazvať prirodzenou hranicou, pokiaľ ide o etnickú príslušnosť, kultúru a jazyk. Na oboch stranách hranice je obyvateľstvo prevažne nórske a ruské. Avšak nie vždy tomu bolo tak. Keď bola hranica vymedzená v roku 1826, rozdelila národ - domorodých Saamov, ktorí sa následne museli rozhodnúť, na ktorej strane hranice budú žiť a ktoré občianstvo si vyberú.³⁹

V porovnaní so sociálno-ekonomickými parametrami existuje výrazný rozdiel v cezhraničnom rozdelení s odhadovaným sedemnásobným rozdielom HDP na obyvateľa.⁴⁰ Na nórskej strane hranice je situácia v oblasti zamestnanosti pozitívna, s mierou nezamestnanosti približne tri percentá. Na ruskej strane je nezamestnanosť okolo deväť percent (2011).⁴¹ Na oboch stranách hranice pôsobia veľké priemyselné spoločnosti. Na nórskej strane je hlavným zamestnávateľom železiarska spoločnosť Sydvaranger spolu s menšími servisnými spoločnosťami, samosprávou a zdravotníckymi službami. Na ruskej strane je dominantným zamestnávateľom Kola GMK, dcérska spoločnosť Norilsk Nickel, spoločnosti ťažiacej a spracovávajúcej nikel.

Nórsko aj Rusko majú v pohraničných oblastiach významné vojenské kontingenty. Na nórskej strane je základňa Sør-Varanger, zatiaľ čo na ruskej strane, v okrese Pečenga je umiestnená 200. motostrelecká brigáda z Pečenga ako aj základňa námornej pechoty Sputnik.

PRÁVNÝ ZÁKLAD

a. Bilaterálne vzťahy

Politika Nórska voči Rusku vrátane cezhraničných vzťahov je vo veľkej miere neoddeliteľnou súčasťou severských politík.⁴² Nórsko a Rusko majú viac než 196 km pozemnú hranicu, zdieľajú tiež veľké arktické vody v Barentsovom mori. Vzťahy s Ruskom sú upravené viacerými bilaterálnymi a multilaterálnymi dohodami, ako aj vnútroštátnymi predpismi a politikami. Okrem toho majú nórske regióny (predovšetkým tri najsevernejšie kraje Nordland, Troms a Finnmark) svoje vlastné dohody o spolupráci a stratégii vzťahov s Ruskom.

³⁹ The Sami people is an indigenous group living primarily in the Arctic parts of the Nordic countries and the Russian Kola Peninsula. The Sami population totals an estimated 70000 of which the biggest part live in Norway and about 2000 in Russia.

⁴⁰ The average monthly salary in Murmansk Oblast totals about €800, while it in Norway amounts to about €5000, ref figures from murmanskstat.gks.ru and ssb.no

⁴¹ Ibid

⁴² E.g. white paper on The High North from 2011, see <http://www.regjeringen.no/en/dep/ud/documents/propositions-and-reports/reports-to-the-storting/2011-2012/meld-st-7-20112012-2.html?id=697736>

Deklarácia z Kirkenes⁴³ podpísaná Nórskom, Ruskom, Fínskom a Švédskom, ako aj niekoľkými ďalšími krajinami v roku 1993 znamenala vznik Barentsovej euro-arktckej spolupráce, ako aj začiatok novej éry regionálnej cezhraničnej spolupráce. Druhá deklarácia z Kirkenes, ktorá je odrazom mnohých zmien v regióne, je v štádiu rozpracovania.

Nórsko tiež participuje na iniciatívach a politikách EÚ, ktoré majú cezhraničné zameranie (patrí sem aj Severná dimenzia) a na kľúčových programoch regionálneho rozvoja a cezhraničnej spolupráce, ako sú Interreg a ENPI. Nórsky ENPI Kolarctic sekretariát pôsobí vo Vadsø ako regionálne oddelenie úradu Lapinliitto v Rovaniemi.

b. Zmluvy o hraniciach

Zmluva z roku 1826 vymedzila nórsko-ruskú pozemnú hranicu a upravovala aj cezhraničné záležitosti. Súčasná kontrola nórsko-ruskej pozemnej hranice vychádza z Dohody o hraniciach z roku 1949, ako aj zo súboru nariadení o doprave a rybolove v miestnych vodách. V roku 1959 prijalo Nórsko *Zákon o štátnych hraniciach*, legislatívny dokument založený na dohode z roku 1949. Obe krajiny sa zaväzujú každých 25 rokov potvrdzovať hranicu riek v súlade so zmenami hĺbok vody. Hranica oboch krajín v Barentsovom mori bola vymedzená a schválená až v roku 2011.

V roku 2001 sa Nórsko plne zapojilo do schengenskej dohody a následne zaviedlo nové predpisy spolu s tým, čo sa stalo najsevernejšou schengenskou hranicou. To vyvolalo potrebu revidovať nórsky zákon o hraniciach, dokumentu, ktorý bol v roku 2012 ešte stále rozpracovaný

c. Multilaterálne vzťahy

Nórsko je zapojené do multilaterálnej regionálnej spolupráce s Ruskom v rámci mnohých medzinárodných štruktúr, medzi ktorými je aj Rada štátov Baltského mora, Arktická rada, Severná dimenzia a čiastočne tiež Severská rada. Sú to však štruktúry Barentsovej spolupráce, ktoré v posledných dvoch desaťročiach najviac prispeli k regionálnej a cezhraničnej spolupráci Nórska so susedným Ruskom.

Barentsova euro-arktická spolupráca, založená v roku 1993, vytvorila nový priestor pre vzťahy po období studenej vojny v oblasti mnohých záujmov národnej bezpečnosti, militarizácie, ako aj sociálno-ekonomických a kultúrnych rozdielov. Barentsova spolupráca zahŕňa štyri krajiny, Nórsko, Rusko, Fínsko a Švédsko a zameriava sa hlavne na menej citlivé otázky, ako sú medziľudské vzťahy, hospodárstvo, životné prostredie, zdravie a infraštruktúra.

⁴³ Pozri http://www.barentsinfo.fi/beac/docs/459_doc_KirkenesDeclaration.pdf

Na politickej úrovni boli zriadené dve hlavné štruktúry spolupráce – Barentsova euro-arktická rada, ktorú tvoria ministri zahraničných vecí krajín a Barentsova regionálna rada, ktorú predstavujú regionálnych predstavitelia a úradníci. Okrem toho sa vytvorilo niekoľko pracovných skupín v rôznych špecializovaných odboroch, medzi ktoré patrí zdravotníctvo, hospodárska spolupráca, životné prostredie, doprava, záchranné služby, kultúra, mládež, pôvodné obyvateľstvo a ďalšie. Tieto dve rady sa stali platformou pre politický kontakt a interakciu medzi oficiálnymi zástupcami Nórska, Ruska, Fínska a Švédska a ich severných regiónov. Barentsov región dnes zahŕňa štyri krajiny a 13 regiónov, z ktorých päť sa nachádza pozdĺž schengenskej hranice.

Súčasťou založenia Barentsovej spolupráce bolo otvorenie Barentsovho sekretariátu, orgánu pôvodne určeného na podporu iba prvého obdobia predsedníctva Barentsovej Rady. Sekretariát sa čoskoro premenil na stály nórsky subjekt, prostredníctvom ktorého nórske orgány poskytovali peniaze na projekty a podporovali bilaterálne regionálne vzťahy s Ruskom. Neskôr bol premenovaný na Nórsky Barentsov sekretariát a dnes je formálne vo vlastníctve troch najsevernejších nórskeho krajov. Medzitým bol v roku 2008 založený Medzinárodný Barentsov sekretariát.

Keď bola v roku 1993 otvorená, bol regionálny rozmer Barentsovej spolupráce jedinečný. Takmer nikdy predtým sa ruské regióny nezapojili do inštitucionalizovanej politickej spolupráce so zahraničnými partnermi v takej miere. Táto časť Barentsovej spolupráce zostáva aj dnes unikátna. Jedinečnosť však trochu vybledla, pretože záujem regionálnych predstaviteľov a úradníkov (najmä na ruskej strane) o túto štruktúru slabne.

ŠTATISTIKA

V roku 2008 prekročilo hranicu 104 584 ľudí. V roku 2010 sa ich počet zvýšil na 140 855 a ďalej na viac ako 190 000 v roku 2011. V roku 2014 sa predpokladá, že počet prechodov cez hranice vzrastie na približne 400 000. Významný podiel (asi 80%) cezhraničných cestujúcich predstavujú ruskí občania.⁴⁴ Tento rapídny nárast možno vysvetliť zmiernením vízových regulácií, ako aj liberálnejšími ruskými colnými predpismi pri súkromných nákupoch.

Počet porušení hraníc je nízky, podobne aj počet prípadov nelegálnej migrácie. V roku 2011 bolo hlásených celkom 12 prípadov pokusu o nelegálne prekročenie hraníc. Kľúčovými

⁴⁴ Pozri Staalesen, Atle (ed.) *Barents Borders. Delimitation and internationalization*. Kirkenes, 2012

dôvodmi tejto situácie sú odľahlosť hraníc a bezpečnostné systémy prevádzkované na ruskej strane, ktoré ruským bezpečnostným orgánom umožňujú zastaviť prisťahovalcov pred vstupom do hraničnej zóny, ktorá sa rozprestiera 25 km od hranice.

VÍZOVÉ PROCEDÚRY

V roku 2010 bolo ruským občanom udelených 16 614 víz na nórskom generálnom konzuláte v Murmansku. V roku 2011 počet prekročil 20 000. Nórsky konzulát v Moskve vydal ďalších 30 000 víz. Asi 30 percent tvorili viacvstupové víza.

Nórsko-ruská vízová dohoda, ktorá nadobudla platnosť v decembri 2008, je prakticky totožná s dohodou medzi EÚ a Ruskom z roku 2007. Nórsko naďalej vyžaduje pozvanie pre Rusov cestujúcich do Nórska a najväčší podiel udelených víz predstavujú jednorazové víza.

V roku 2009 začalo Nórsko vydávať tzv. Pomoranské víza obyvateľom Murmansku a Archangeľska. Tieto zmiernené víza, ktoré boli zavedené jednostranne, umožňujú ľuďom získať viacročné víza bez pozvánok. Víza môžu platiť až päť rokov. Pri ich vydávaní sa vyžaduje osobná prítomnosť. Na nórskom generálnom konzuláte v Murmansku predstavovali Pomoranské víza 58% z udelených víz v roku 2011. Nezávisle od počtu predchádzajúcich návštev v Nórsku, musia žiadatelia o Pomoranské víza stále navštíviť Nórsko na jednodňový pobyt s bežnými vízami, po ktorom môžu získať viacvstupové víza. Cena Pomoranských víz je 35 EUR. Pre Nórov, ktorí prichádzajú do Ruska na jednorazové víza, je cena tiež 35 EUR. Avšak cena ktorú Nóri musia zaplatiť za ruské viacročné víza, je výrazne vyššie, až do výšky 450 EUR.

PRÍKLADY OPTIMÁLNYCH POSTUPOV

Kooperácia projektov

Nórsko dnes naďalej poskytuje značnú podporu pre Barentsovu spoluprácu a poskytuje finančné prostriedky na cezhraničné aktivity. Počas takmer 20 rokov regionálnej spolupráce Nórsko v rámci Barentsovej spolupráce vynaložilo približne 630 miliónov EUR, z čoho najväčší podiel patrí oblasti ochrany životného prostredia a jadrovej bezpečnosti.

Zo 630 miliónov EUR vynaložených na regionálnu spoluprácu bolo približne 63 miliónov EUR vynaložených na špeciálnu grantovú schému pre regionálne nórsko-ruské cezhraničné projekty. Peniaze na projekt udelené ministerstvom zahraničných vecí a riadené Nórskym Barentsovým sekretariátom od roku 1993 pomohli vzniku viac ako 3500 nórsko-ruských iniciatív.

Projektové granty, väčšinou malé a stredné, majú široký rozsah. Zo 171 projektov, na ktoré bola poskytnutá podpora v roku 2010 bolo 63 v oblasti kultúry, 63 v oblasti vzdelávania, 15 na úseku pôvodných obyvateľov, 19 v oblasti rozvoja podnikov a 11 v oblasti životného prostredia. Špeciálne programy navyše ponúkajú financovanie v oblasti mládeže (program Mládež), zdravia (Zdravotný fond), šport (program Šport), médiá (program Žurnalistika) a profesionálne umenie a kultúra (BarentsKult).⁴⁵

Všetky projekty podporované Sekretariátom majú nórske aj ruské partnerov. Je to však nórske partnerstvo, ktoré je oficiálnym žiadateľom a prostredníctvom ktorého sa grant poskytuje. Asi 50 percent všetkých projektov má vedúceho partnera so sídlom v kraji Finnmark, región pri hraniciach Ruska. Grantové peniaze sú geograficky obmedzené na žiadateľov z troch najsevernejších regiónov Nórska a piatich ruských regiónov zahrnutých do Barentsovho regiónu. Veľký počet žiadateľov mal svoje projektové žiadosti schválené, v roku 2010 to bolo až 70%. Rozvoj občianskej spoločnosti a posilnenie demokracie sú výraznou zásadou pri riadení grantov. Vysoký dôraz sa kladie na projekty, ktoré zahŕňajú stretávanie ľudí a spoločné aktivity prospešné pre obe strany. Projekty pomoci nie sú oprávnené na získanie podpory.

Udalosti

Rozšírenie cezhraničných kontaktov v regióne pripravilo pôdu pre organizáciu širokého spektra cezhraničných podujatí, ako sú festivaly, výstavy, konferencie, koncerty a ďalšie. Medzi kľúčové udalosti patrí Barents Spektakel v Kirkenes, každoročný zimný festival kultúry. Zameriava sa na zmes cezhraničného súčasného umenia, hudbu, politickú diskusiu a prejavy.

Pohraničné mesto Kirkenes bolo v priebehu rokov miestom konania viacerých politických stretnutí. Nórske minister zahraničia Jonas Gahr Støre je častým návštevníkom mesta. Tieto návštevy pridávajú oblasti na politickej prestíži. V roku 2008 Støre a jeho ruský partner Sergej Lavrov spolu strávili dva dni v pohraničných oblastiach, najskôr v Kirkenes a potom v Pečenge a v Murmansk.

⁴⁵ Pozri <http://www.barents.no/prosjektkataloger.139568.no.html>

Kontrola hraníc

Nórsko je operatívnym spôsobom začlenené do Schengenskej dohody od roku 2001. Takisto sa stalo asociovaným účastníkom Spolupráce Frontex, keď bola zriadená v roku 2005. Nórsko však naďalej stráži svoje hranice trochu odlišne od ostatných členských krajín.

Presadzovanie suverenity nórskej hranice s Ruskom je dnes trojstranná operácia. Polícia v okrese Východný Finnmark zodpovedá za trestné stíhanie, pokuty a spracovanie nelegálnych prisťahovalcov, žiadateľov o azyl a porušovanie hraníc. Hraničný komisariát je politickým a diplomatickým oddelením.⁴⁶ Zabezpečuje kontakty a stretnutia s ruským partnerom, vytvára dohody a pravidlá a predstavuje podstatnú časť diplomatického procesu. Napokon je tu pohraničná stráž Sør-Varanger (GSV), zodpovedná za vojenskú pohraničnú hliadku. Posádka má pohraničné strážne stanice pozdĺž hranice. Veliteľ GSV je aj zástupcom Komisára pre hranice. Od roku 2015 majú dve nové pohraničné stanice, každá s posádku 92 vojakov pohraničnej stráže a s 20 vyššími dôstojníkmi.

Okrem toho, na rozdiel od iných vonkajších schengenských hraníc sú nórske hranice s Ruskom strážené armádou a nie profesionálnymi strážnikmi podriadenými ministerstvu spravodlivosti. Nórsko trvalo na zachovaní tohto systému a tvrdilo, že zmeny by mohli negatívne ovplyvniť dobré vzťahy medzi komisármi hraníc. Ruská strana hraníc je chránená profesionálnymi vojakmi z Pohraničnej stráže, subjektu podriadeného Federálnej bezpečnostnej službe (FSB). Ústredie jednotky sa nachádza blízko hranice, v meste Nikel.

Zástupcovia nórskej a ruskej pohraničnej stráže sa stretávajú 50-60 krát ročne. Velitelia oboch strán sa stretávajú približne 15 krát ročne, zatiaľ čo ich asistenti sa stretávajú oveľa častejšie. Pravidelne sa stretávajú aj so zástupcami fínskej pohraničnej stráže. Spoločné cvičenia medzi nóorskymi a ruskými službami pohraničnej stráže sa konajú pravidelne od roku 2004.⁴⁷

Nórske a ruské pohraničné stráže organizujú niekoľko spoločných vedľajších aktivít zameraných na posilnenie ich vzťahov, medzi inými každoročné Lyžiarske Barentsove preteky, ktoré prechádzajú hranicami troch krajín a každoročný futbalový zápas medzi pohraničnou strážou. Hraniční komisári a dôstojníci z oboch strán hranice na túto udalosť prichádzajú aj so svojimi rodinami.

⁴⁶ Pozri <https://www.politi.no/grensekommissariatet>

⁴⁷ Pozri Pettersen, Trude. "Military Cooperation in the High North" in *Barents Borders. Delimitation and internationalization*. Kirkenes 2012

Pohraničné inštitúcie

Kirkenes, administratívne centrum Sør-Varanger, má viacero organizácií, ktoré sa rôznym spôsobom podieľajú na cezhraničnej spolupráci. Nórsky Barentsov sekretariát poskytuje financovanie cezhraničných projektov pre žiadateľov v regióne a vykonáva dobre rozvinutú informačnú prácu. Medzinárodný Barentsov sekretariát podporuje orgány Barentsovej spolupráce. Miestny ruský Generálny konzulát sleduje ruské záujmy a vydáva víza. Pohraničný komisariát a vojenská posádka GSV sledujú cezhraničné vojenské vzťahy. Veľké množstvo ďalších miestnych inštitúcií nadviazalo vzájomné cezhraničné vzťahy, medzi nimi je nemocnica v Kirkenes, knižnica, školy, kultúrne organizácie a iné.

Pohraničná oblasť má takisto čoraz rozvinutejší cezhraničný mediálny priestor. Miestne noviny Sør-Varanger Avis a Finnmarken denne publikujú príbehy o miestnej CHS a BarentsObserver.com poskytuje komplexné správy o vývoji v regióne.

Pohraničné oblasti nemajú významné akademické inštitúcie, hoci Barentsov Inštitút na nórskej strane hranice, ktorý vznikol v roku 2005, teraz pôsobí ako pobočka univerzity Tromsø a Finnmark University College pripravuje študijné programy o cezhraničnej spolupráci.

Viacere z uvedených inštitúcií a predovšetkým Barentsove sekretariáty sú finančne podporované z Oslo a možno ich považovať za decentralizované nórske nástroje zahraničnej politiky. Ruská strana nemá žiadne inštitúcie vyššieho vzdelávania ani žiadne významné mediálne a verejné informačné spoločnosti. Oblasť Pečenga má však dobre zavedené inštitúcie, ako je služba pohraničnej stráže a colná správa, ako aj silný banícky a metalurgický priemysel.

Spolupráca obcí

Viacero severonórskych obcí má vzájomné dohody s ruskými mestami. V priebehu rokov sa však tento druh miestnej spolupráce stal čoraz náročnejším, keďže politické a administratívne rozhodovacie procesy na ruskej strane sa centralizovali, čo ponechalo menej priestoru na miestne iniciatívy.

S podporou nórskeho ministerstva zahraničných vecí začala obec Sør-Varanger v rokoch 2006 a 2007 pracovať na vytvorení miestnej cezhraničnej priemyselnej a hospodárskej zóny so susednou Pečengou, tzv. „Pomoranskej zóny“. Zóna by mala osobitné predpisy pre miestne cezhraničné styky a bola propagovaná ako spôsob ako uľahčiť spoločné nórske a ruské ropné iniciatívy v strategicky dôležitých pobrežných oblastiach. Pomoranská zóna sa neuskutočnila tak, ako to plánovali predstavitelia ministerstva zahraničia. Napriek tomu táto myšlienka vyvolala diskusiu a stala sa významným krokom v procese, ktorý nasledoval. V roku 2008 Sør-Varanger

podpísal s ruskou obcou dohodu o spolupráci družobných miest a v roku 2012 vstúpila do platnosti dohoda o miestnej cezhraničnej doprave.

Záver

Nórsko a Rusko majú vo svojich susediacich pohraničných oblastiach značne diferencované obyvateľstvo. Obe krajiny však majú v bezprostrednej blízkosti hraníc dobre rozvinuté miestne demografické centrá a tieto predstavujú dôležitý základ pre cezhraničné aktivity v tejto oblasti.

Barentsovo more a jeho bohaté prírodné zdroje zohrávajú kľúčovú úlohu v nórsko-ruských bilaterálnych vzťahoch. Veľký strategický význam morských a námorných záležitostí sa do určitej miery prejavuje aj vo vzťahoch na pozemných hraniciach. Vzťahy medzi orgánmi pre riadenie hraníc oboch štátov sú založené na súbore dobre vypracovaných právnych predpisov, nariadení a postupov. Orgány pohraničnej stráže sú v kontakte a často sa zúčastňujú rôznych spoločných mimopracovných aktivít a školení.

Založenie Barentsovej spolupráce v roku 1993 otvorilo novú éru cezhraničnej spolupráce medzi regionálnymi a národnými orgánmi v Nórsku, Rusku, Fínsku a Švédsku. Barentsova spolupráca sa čoskoro stala platformou pre širokú škálu cezhraničných aktivít medzi verejnými inštitúciami, médiami, mimovládnyimi organizáciami a inými mimovládnyimi aktérmi v regióne. Na nórskej strane sa v súčasnosti rozvíja niekoľko iniciatív, projektov a aktivít ďalekého Severu v rámci Barentsovej spolupráce.

Malý grantový program spravovaný Nórskym Barentsovým sekretariátom už takmer dvadsať rokov úspešne podporuje medziľudské iniciatívy pozdĺž celej nórsko-ruskej hranice. Miestni ľudia, organizácie a úrady na nórskej strane hranice dnes zásadne prispievajú k rozvoju cezhraničnej spolupráce so susedným Ruskom. Politická a finančná podpora nórskeho vnútroštátnych orgánov je zároveň naďalej zásadná pre uľahčenie miestnych cezhraničných iniciatív.

3. HISTORICKÉ, POLITICKÉ A SPOLOČENSKÉ PODMIENKY CEZHRANIČNEJ SPOLUPRÁCE NA VÝCHODNOM SLOVENSKU

**(Stanislav Konečný, Centrum spoločenských a psychologických vied SAV,
Spoločenskovedný ústav, Košice)**

Úvodná časť

Cezhraničnú spoluprácu budeme pre naše súčasné potreby chápať ako súhrn aktivít zameraných na posilnenie a podporu susedských vzťahov obyvateľov, organizácií a inštitúcií na oboch stranách spoločnej hranice alebo spoločných hraníc, a to nielen v ich bezprostrednej blízkosti, ale aj vo vnútrozemí. Hlavným účelom takejto spolupráce je umožniť obyvateľstvu skvalitnenie jeho života tým, že okrem zámerov štátu zabezpečovať socioekonomický rozvoj územia môže samostatne vyvíjať činnosti v tomto smere, a to spolu s partnermi z priľahlých území susedných štátov pri vzájomnom rešpektovaní vnútorných právnych podmienok, ako aj zahranično-politickej orientácie príslušných krajín. Uvedená transhraničná kooperácia priamo súvisí s procesom európskej integrácie podmienenej prebiehajúcou globalizáciou politického, sociálneho, ekonomického a kultúrneho života vo svete a snahou premietnuť ju do komplexu všestranných integračných tendencií, a to napriek nárastu euroskepticizmu, populizmu, ale aj extrémizmu v posledných rokoch.

Rozvoj cezhraničnej spolupráce, ktorej cieľom je riešenie ekonomických, sociálnych a ekologických problémov na regionálnej aj miestnej úrovni ako prostriedok na dosiahnutie pevnejšej jednoty a podpory spolupráce medzi európskymi krajinami je v plnom súlade so zahraničnou politikou Slovenskej republiky fakticky od jej vzniku. Rozvíjaním aktivít v rámci cezhraničnej spolupráce sa naplňovali ciele Rady Európy i Európskej únie zamerané na úzku spoluprácu medzi štátmi v rôznych oblastiach a na viacerých úrovniach. Pre Slovensko, najmä vzhľadom na jeho výrobný potenciál, jeho reštrukturalizáciu, nižšiu kúpyschopnosť a malý trh, je transhraničná spolupráca veľmi výhodná.

Na druhej strane, cezhraničné ekonomické vzťahy predstavujú značne rozsiahly súbor procesov, ktorých realizácia si vyžadovala úsilie a odhodlanie prijať mnohé administratívne, technické, ekonomické a sociálne opatrenia, ale aj zásahy v kultúrnej sfére, ktoré upravovali a podporovali vzájomné vzťahy medzi rôznymi subjektmi verejného i súkromného charakteru po oboch stranách hraníc, a to v súlade s už uzavretými zmluvami a dohodami. Cezhraničnú

spoluprácu možno preto definovať ako formu medzinárodnej spolupráce medzi krajinami a regiónmi pozdĺž ich hraníc v záujme obojstranných pozitívnych výsledkov či dosiahnutia spoločných cieľov.⁴⁸ Z toho vyplýva, že hlavným problémom rozvoja kooperácie tohto typu je práve prekonanie tradičných prístupov k medzištátnym vzťahom zakladajúcich sa na princípe národnej a štátnej suverenity.⁴⁹ Je preto celkom pochopiteľné, že vznik a rozvoj spolupráce prihraničných regiónov susediacich štátov priniesli so sebou potrebu určitej reinterpretácie funkcií hraníc, ktorá sa začala riešiť v teoretickej rovine, ale stáva sa postupne aj otázkou praxe.

Formovanie a rozvíjanie transhraničnej kooperácie európskych krajín bolo od začiatku pod patronátom Rady Európy, čo umožnilo jej vznik a podporovanie vo všetkých európskych štátoch bez ohľadu na stav a stupeň ich zapojenia do integračných štruktúr. Medzinárodnou právnou bázou týchto aktivít Rady Európy sa stal Európsky rámcový dohovor o cezhraničnej spolupráci.⁵⁰ V článku 2 Dohovoru sa pritom definuje ako „každé spoločné konanie zamerané na posilnenie a podporu susedských vzťahov medzi územnými celkami a orgánmi podliehajúcimi jurisdikcii dvoch alebo viacerých zmluvných strán a uzatvorenie každej zmluvy alebo dohody potrebnej na tento účel.“⁵¹

Podporovanie cezhraničných vzťahov a kooperácie medzi prihraničnými regiónmi zo strany európskych štruktúr nie sú vôbec náhodné. Procesy integračného charakteru sú zvlášť dôležité pre udržateľný politický a ekonomický rozvoj všetkých štátov a významným faktorom stabilizácie vnútornej i zahraničnej politiky európskych krajín. Transhraničná spolupráca orgánov, inštitúcií a organizácií na úrovni regiónov susediacich štátov tiež výrazne posilňuje politické a ekonomické väzby medzi nimi a integračné tendencie v Európe vôbec. Prirodzene, napomáha

⁴⁸ GERFERT, Sonya. *Cross-Border Cooperation : Transforming Borders*. Enschede: University of Twente, 2009, s. 10. Dostupné na internete: <https://www.google.sk/webhp?hl=sk&sa=X&ved=0ahUKEWjDvoYj9LNAhUOsBQKHZalCjEQPAgD#hl=sk&q=Gerfert+2009>.

⁴⁹ Pozri napr. DAHOU, Karim. *Towards a Euro-African dialogue on cross-border cooperation*. Paris: Sahel and West Africa Club Secretariat (OECD), 2004, 53 s.

⁵⁰ *Európsky rámcový dohovor o cezhraničnej spolupráci medzi územnými celkami alebo orgánmi* bol podpísaný v Madride 21. mája 1980. SR k nemu pristúpila uznesením NR SR 26. októbra 1999. Vtedajší prezident Rudolf Schuster dohovor ratifikoval 10. januára 2000 s tým, že jeho napĺňovanie podlieha medzištátnym zmluvám. Publikovaný bol pod č. 78/2000 Z. z. 15. marca 2000, platnosť v SR nadobudol 1. mája 2000. V ten istý deň bol zverejnený pod č. 79/2001 Z. z. s platnosťou od 2. mája 2000 *Doplnkový protokol k Európskemu rámcovému dohovoru o cezhraničnej spolupráci medzi územnými celkami alebo orgánmi* uzavretý v Štrasburgu 9. 11. 1995, ktorý, okrem iného, umožňuje získať právnu subjektivitu orgánom cezhraničnej spolupráce. *Protokol č. 2 k Európskemu rámcovému dohovoru o cezhraničnej spolupráci medzi územnými celkami alebo orgánmi*, ktorý bol dohodnutý v Štrasburgu 5. mája 1998 a bol publikovaný pod č. 116/2001 Z. z. z 30. marca 2001 s platnosťou na Slovensku od 1. februára 2001, dovoľuje realizovať cezhraničnú spoluprácu, a to v plnom rozsahu, aj medzi regiónmi, ktoré navzájom nesusedia, teda tzv. interteritoriálnu spoluprácu.

⁵¹ *Európsky rámcový dohovor o cezhraničnej spolupráci medzi územnými celkami alebo orgánmi*, s. 1. Dostupné na internete: <http://www.epi.sk/zs/2001-78>.

to úspešnej realizácii spoločných projektov zameraných aj na riešenie globálnych problémov a odstraňovaní napätia na hraniciach európskych štátov.⁵²

Podľa niektorých konštitutívno-štrukturálnych znakov všeobecne rozlišujeme dva typy transhraničnej spolupráce. Prvý z nich sa uskutočňuje v stabilných a permanentne fungujúcich inštitucionálnych rámcoch fungujúcich s vlastnou administratívou, technickými a finančnými zdrojmi, ako i s vlastným rozhodovacím systémom, čím sa vytvára istá osobitná identita takto spolupracujúcich regiónov. Príkladom v tomto smere môže byť *Karpatský euroregión*. Isteže, stále štruktúry sa vytvárajú aj v rámci druhého typu cezhraničnej spolupráce, avšak spravidla nemajú samostatnú identitu a často ani administratívne a riadiace štruktúry. V tomto prípade ide o tzv. pracujúce komunity, ktoré si síce môžu zakladať určité združenia, avšak väčšinou sú bez právnej subjektivity.⁵³

Cieľom spolupráce susediacich orgánov, inštitúcií, štátnych organizácií i súkromných subjektov v oboch prípadoch je vyrovnať štrukturálne nevýhody nachádzajúce sa na rôznych úsekoch v ich oblasti v dôsledku blízkosti medzištátnych hraníc.⁵⁴ Ďalšia kooperácia je pritom zameraná na podporu trvale udržateľného rozvoja na oboch stranách hraníc, na znižovanie rozdielov v životnej úrovni, na riešenie problémov a využívanie príležitostí pre spoluprácu v rámci Európskej únie. Európska komisia sa už od roku 2007 snaží cezhraničnú spoluprácu orientovať na podporu hospodárskeho a sociálneho rozvoja pohraničných regiónov, na riešenie spoločných výziev v jednotlivých oblastiach, akými sú životné prostredie, prevencia a boj proti organizovanému zločinu, zabezpečenie efektívnych a bezpečných hraníc, ale tiež podporovanie cezhraničných aktivít obyvateľstva.

Na druhej strane, európske orgány si v plnej miere uvedomujú a tiež rešpektujú, že cezhraničná spolupráca, napriek svojej evidentnej všestrannej výhodnosti, je predsa len dosť komplikovaný jav, ktorý síce vznikol ako dôsledok prirodzených procesov, pod vplyvom objektívnych faktorov, ako i priaznivých okolností, avšak prirodzený charakter majú aj isté prekážky a bariéry, ktoré sú s týmto fenoménom priamo alebo nepriamo spojené. Z tohto hľadiska je celkom pochopiteľné, že transhraničné vzťahy a vzájomná spolupráca vznikajú a rozvíjajú sa rýchlejšie a úspešnejšie medzi prihraničnými oblasťami, ktoré majú k sebe pomerne

⁵² KOSOV, Yuri - VOVENDA, Alexei. The traditions of Russian and European perception of the state frontier in the conditions of transborder regional cooperation. In *The Baltic Region scientific journal*, roč. 2012, č. 1, s. 6.

⁵³ POZZI GABBE, Jens. The Euroregion as a place for transfrontier cooperation implementation. In *Quarterly of International Sociology Cooperation and Euroregions*, roč. 2004, č. 3-4, s. 30 – 52.

⁵⁴ Podrobnejšie pozri DE SOUSA, Luis. Understanding European Cross-border Cooperation : A Framework for Analysis. In *Journal of European Integration*, 2012, s. 1-19. Dostupné na internete: http://www.ics.ul.pt/rdonweb-docs/ics_lsousa_understanding_ari.pdf.

blízko aj z iných než len geografických, pragmatických či utilitaristických dôvodov. V týchto súvislostiach podstatné uľahčenie a zjednodušenie procesov nadviazania, ale tiež prehĺbovania cezhraničnej spolupráce pohraničných regiónov prinášajú prekrývanie určitých ich záujmov, spoločné historické podmienky, vzájomná závislosť regiónov zo surovinových, energetických, ekologických či ekonomických dôvodov.⁵⁵ Regióny východného Slovenska a Zakarpatskej oblasti Ukrajiny viacerým z týchto kritérií v značnej miere vyhovujú, ba navyše disponujú niektorými skúsenosťami z uplatňovania transhraničnej spolupráce ešte z obdobia sedemdesiatych, a najmä osemdesiatych rokov minulého storočia, hoci sa len postupne zbavovala ideologických limitov a formálnych stránok.⁵⁶

Historické atribúty regiónu východného Slovenska

Územie dnešného východného Slovenska, ako aj teritórium súčasnej Zakarpatskej oblasti Ukrajiny, sa v priebehu 11. storočia stali súčasťou Uhorského kráľovstva. Tým boli položené základy ich spoločných dejinných osudov na takmer tisíc rokov, ktoré podmienili kontakty a väzby obyvateľstva na formálnej aj medziludskej úrovni. Po moháčskej porážke v roku 1526 sa začal proces formovania mnohonárodnej monarchie pod vládou silnej dynastie Habsburgovcov, ale ani turecká okupácia veľkej časti krajiny, ani mocenské ambície a vzbury sedmohradskej a uhorskej šľachty natrvalo nevytrhli východoslovenské ani juhokarpatské stolice z rámca historického Uhorska.⁵⁷ Ich zotrvávanie v uhorskej časti štátu pokračovalo aj po revolúcii 1848 - 1849 a vzniku *Rakúsko-Uhorska* (1867), avšak nová forma spolužitia oboch regiónov sa vytvorila až po jeho rozpade. Vtedy totiž na základe iniciatívy rusínskych krajanských spolkov v USA a so súhlasom domácej politickej reprezentácie bolo aj územie juhokarpatských Rusínov saintgermainskou zmluvou uzavretou 10. septembra 1919 , a to s príslubom autonómie, pričlenené k československému štátu.⁵⁸

V novembri 1938 síce rozhodnutím viedenskej arbitráže boli južná časť Podkarpatskej Rusi, ako aj východoslovenské okresy Moldava, Košice - mesto, Košice - vidiek, Kráľovský Chlmec,

⁵⁵ Ibidem.

⁵⁶ DANILÁK, Michal. *Styky východného Slovenska a Zakarpatska v rokoch 1945-1990*. In DORUĽA, Ján (ed.). Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obroduenia po súčasnosť- Bratislava: Slavistický kabinet SAV, 2000, s. 119 – 131.

⁵⁷ Podrobne pozri DUBNICKÝ, Ján et al. *Dejiny Slovenska I : Od najstarších čias do roku 1848*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1961, s. 119 a n.

⁵⁸ ŠVORC, Peter. Začlenenie Podkarpatskej Rusi do ČSR (1918-1920). In GONĚC, Vladimír (ed.). *Česko-slovenská historická ročenka 1997*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1997, s. 39 – 59.

Rožňava, Veľké Kapušany a Tornaľa pripojené k Maďarsku, avšak spoločné osudy týchto regiónov sa skončili až v polovici marca 1939 vyhlásením slovenského štátu, ako aj Karpatskej Ukrajiny s jej následnou maďarskou okupáciou. V apríli 1939 boli k Maďarsku zmluvou pripojené okres Sobrance a časť okresu Snina, ostatné okresy východoslovenského regiónu združené do Šarišsko-zemplínskej župy so sídlom v Prešove a do Tatranskej župy so sídlom v Ružomberku sa stali súčasťou prvej Slovenskej republiky. Oslobodenie okupovanej Podkarpatskej Rusi a východného Slovenska však opätovné spojenie regiónov v spoločnom štáte už neprinieslo, pretože zmluvou medzi ZSSR a Československom z 29. júna 1945 sa Podkarpatská Rus stala súčasťou Sovietskeho zväzu. Východné okresy Slovenska boli opäť začlenené do Československej republiky, a to vlastne až do vzniku Slovenskej republiky, teda do 1. januára 1993. V súčasnosti v jej rámci, hoci s určitými územnými úpravami, tvoria Košický a Prešovský kraj.

Všeobecná charakteristika východného Slovenska ako tradične značne zaostávajúcej a marginálnej oblasti Uhorska, neskôr Československa a napokon i Slovenska má isté reálne opodstatnenie, ale len pre obdobie novodobých dejín. Archeologické nálezy totiž potvrdzujú kontinuálne prehistorické osídlenie regiónu. Historické pamiatky, mohutné hrady a opevnené kráľovské mestá dokazujú, že, najmä v stredoveku, išlo o ekonomicky rozvinutý, spoločensky významný, kultúrne vyspelý a politicky dôležitý región. Jeho pozitívny vývoj bol podmienený výhodnou polohou v blízkosti vtedy dôležitých cirkevných centier (Jáger, Ostrihom, Krakov, Przemysl, Ľvov, Mukačevo, Užhorod). Východným Slovenskom prechádzali tiež významné obchodné cesty spájajúce Balt a Jadran, resp. Krakov, Budapešť a Carihrad. V oblasti sa nachádzali nížiny, podhorské, i horské areály, ale aj náleziská vtedy dôležitých surovín a materiálov, akými boli kameň, štrk, piesok, drevo, hlina, mramor či vápenec. Prirodzene, to neznamená, že historický vývoj východného Slovenska v stredoveku nemal aj niektoré svoje špecifické znaky.⁵⁹

Podstatná zmena nastala po revolúcii v roku 1848, a osobitne po nástupe strojovej veľkovýroby v poslednej tretine 19. storočia, ktorý východné Slovensko sčasti z objektívnych dôvodov nezachytilo. Táto oblasť bola totiž vždy pomerne vzdialená od politických aj hospodárskych stredísk krajiny (Viedeň, Budapešť, Praha, Bratislava), chýbali jej suroviny a energetické zdroje potrebné pre moderný priemysel (uhlie, ropa, železná ruda), ale rovnako aj kvalifikované pracovné sily a dopravná infraštruktúra. Ložiská rúd pre výrobu medi, olova, ortuti alebo horčíka či mangánu v regióne neboli veľké, využívali sa spravidla len pre ťažbu a prvotné

⁵⁹ SEDLÁK, Imrich. *Východné Slovensko v letokruhoch národa : Kultúrno-spoločenský, národno-politický a literárno-integračný proces na východnom Slovensku*. Martin: Matica Slovenská, 2012, s. 11.

spracovanie, kým ich finálna úprava a realizácia sa diali už mimo jeho rámca. V tomto období tiež výrazne poklesol vojenský význam miest, a tým aj ich vplyv na správu štátu.⁶⁰ Zaostávanie východného Slovenska sa tak v istom zmysle zakorenilo a ďalej udržiavalo, ba miestami prehlbovalo aj v dôsledku nerovnomerného vývoja krajiny aj chýb v hospodárskej politike štátnych celkov, ktorých bolo súčasťou.

Východné Slovensko sa v podstate od najstarších čias vyznačovalo nižšou hustotou obyvateľstva a tento problém, zvlášť po mimoriadnych úbytkoch počas epidémií a vojen, panovníci a miestna šľachta riešili kolonizáciou, ktorá prispela k jeho hospodárskemu rozvoju a ovplyvnila národnostné zloženie obyvateľov celej uvedenej oblasti. Koncom 19. storočia a začiatkom 20. storočia, keď vrcholila modernizácia priemyselnej základne Uhorska, postihla jeho severovýchodné župy rozsiahla emigrácia práceschopného obyvateľstva, predovšetkým do zámoria. Hoci najnižší prírastok obyvateľstva vtedy vykazovala Oravská župa, po nej hneď nasledovali práve župy Šarišská, Spišská a Zemplínska. Kým prírastok obyvateľstva na Slovensku dosahoval 5,2 %, na východe to bolo len 2,5 %. Kým celkový migračný úbytok obyvateľstva v celoslovenskom meradle v tom čase predstavoval 19,6 %, na východnom Slovensku to bolo 30,5 %.⁶¹

Tieto fakty, hoci nemali trvalý charakter, sa stali, podobne ako aj niektoré ďalšie negatívne činitele, tiež jednou z prekážok pre vznik väčších aglomerácií, ktoré sú vždy pre budovanie veľkopriemyslu, najmä v priestoroch provinčného charakteru, mimoriadne, dôležité. Na druhej strane, uvedená skutočnosť tiež prispela k vytvoreniu porovnateľnej priemyselnej bázy typickej tak pre východoslovenský región, ako aj pre s ním priamo susediace oblasti na východe Uhorska. Táto situácia sa príliš nezmenila ani po vzniku Československej republiky, keďže deficit surovínovej základne a energetických zdrojov, nedobudovaná dopravná sieť, ale aj celkové spoločenské a kultúrne pomery vo východoslovenských okresoch, rovnako ako aj na vtedajšej Podkarpatskej Rusi, boli pre investorov veľmi málo atraktívnymi destináciami.

Vytvorenie Československa v roku 1918 však výrazne ovplyvnil vývoj v oboch regiónoch, ktoré najmä od rakúsko-uhorského vyrovnania patrili k zaostávajúcim častiam krajiny. Ich veľkou nevýhodou bola nielen periférna poloha v rámci Uhorska, ale obzvlášť skutočnosť, že z viacerých dôvodov sa nedokázali prispôbiť vtedy novému ekonomickému trendu, priemyselnej

⁶⁰ HAPÁK, Pavol. Priemyselná revolúcia a vývin miest za kapitalizmu. In *Historický časopis*, roč. 21, 1973, s. 161-187.

⁶¹ TAJTÁK, Ladislav. Vývin a triedno-sociálna štruktúra obyvateľstva východného Slovenska začiatkom 20. storočia. In DANILÁK, M. (ed.): *Spoločenskovedný zborník : História*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1984, s. 50.

veľkovýrobe, ktorá sa stala najdôležitejším faktorom rozvoja spoločnosti, ale i modernizácie a liberalizácie jej politického usporiadania. Príčinami tohto javu boli, okrem už uvedených skutočností, najmä absolútna dominancia poľnohospodárstva a celkový rurálny charakter oboch oblastí. Táto situácia v spojení s maďarizačným tlakom viedla k zaostávaniu oboch regiónov tiež vo vzdelanostnom a národno-kultúrnom vývoji populácie.⁶² Naznačené činitele zostali zjavne významnými prekážkami rýchlejšieho napredovania týchto oblastí aj v období Československa a do istej miery negatívne pôsobia dodnes. Ukázalo sa to už pri začleňovaní východoslovenských a juhokarpatských žúp do rámca československého štátu v rokoch 1918 – 1920.

Východné Slovensko, okrem Gemera, sa nachádzalo v istej izolácii od ostatných častí Slovenska, hospodárske, politické i kultúrne kontakty ľudí boli dovtedy častejšie orientované severojužným smerom, inteligencia bola viac zasiahnutá maďarizáciou, slovenské povedomie bolo menej rozšírené a intenzívne, preto aj myšlienka československého štátu mala spočiatku podstatne menej stúpencov. Z tohto dôvodu pri organizovaní novej štátnej správy sa na posty úradníkov či učiteľov dostávali mnohí ľudia zo stredného či západného Slovenska a neskôr aj z českých krajín. S podporou maďarskej vlády grófa M. Károlyiho vzniklo tiež separatistické, tzv. slovjacké hnutie, ktorého prívrženci považovali Slovákov v tomto regióne za osobitný, od Slovákov zo stredného a západného Slovenska odlišný národ, a preto presadzovali i zotrvanie jeho východnej časti v rámci Maďarska. Politická činnosť V. Dvortsáka, avšak tiež neskoršie aktivity J. Bulissu, F. Jehlicsku či Z. Szvieszésnyiho ani na východe Slovenska nezískali skoro žiadnu podporu.⁶³ Situáciu skomplikoval tiež vpád *Maďarskej červenej armády* a vyhlásenie *Slovenskej republiky rád*, ktorej vláda začala realizovať isté opatrenia smerujúce k nastoleniu boľševického poriadku. V súvislosti s konfliktom medzi Československa a Maďarskom bola v regióne 5. júna 1919 vyhlásená vojenská diktatúra, ktorá bola odvolaná až po stiahnutí sa maďarských vojsk z tohto územia a po konsolidácii situácie.⁶⁴

Rozhárané pomery v priemysle i v poľnohospodárstve, veľmi vysokú nezamestnanosť determinujúcu veľké sociálne problémy obyvateľstva na začiatku dvadsiatych rokov minulého storočia vystupňovala povojnová hospodárska kríza v rokoch 1921-1923. Banský, hutnícky, drevársky a papierenský priemysel, hoci na východe Slovenska nemal vysoké parametre, tiež

⁶² TAJTÁK, L. Maďarizačné tendencie na východnom Slovensku v druhej polovici 19. storočia. In BUTVIN, Jozef - HOLOTÍK, Ľudovít (eds.). *K slovenskému národnému vývinu na východnom Slovensku (1848-1918)*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1970, s. 39.

⁶³ MICHELA, Miroslav. *Pod heslom integrity : Slovenská otázka v politike Maďarska 1918-1921*. Bratislava: Kalligram, 2009, s. 55-75.

⁶⁴ HRONSKÝ, Marián. Pribeh maďarských vojenských operácií a ich strategický cieľ. In DEÁK, Ladislav (ed.). *Slovensko a Maďarsko v rokoch 1918 – 1920 : Zborník referátov z konferencie v Michalovciach 14. - 15. 6. 1994*. Martin: Matica slovenská, 1995, s. 64 – 79.

stratil bývalé odbytišťa a neodolal konkurencii efektívnejšej českej priemyselnej produkcie. Český finančný kapitál ovládol závody a prevádzky, v ktorých sa obmedzila či úplne zastavila výroba (Rudňany, Slovinky, Krompachy, Medzev, Štós, Gemerská Hôrka, Slavošovce a iné). Rast nezamestnanosti a regulovanie výroby obmedzovali kúpyschopnosť ľudí a dostávali tak do ťažkostí aj málo efektívnu poľnohospodársku výrobu, ktorá živila asi 70% obyvateľstva. To vyvolávalo sociálne nepokoje a vytváralo priestor pre pôsobenie ľavicových politických zoskupení, najmä sociálnej demokracie, ktorá tu mala tradície už z čias Uhorska, ale i KSČ.⁶⁵ Politická situácia a spoločenská atmosféra sa upokojili asi v polovici dvadsiatych rokov, a to hlavne vďaka hospodárskej konjunktúre, ktorá v rokoch 1925 a 1929 priniesla aj volebný úspech občianskym stranám, a to najmä agrárnej strane. Napriek kritike zo strany politickej ľavice a odborov bolo sociálne postavenie pracujúcich vrstiev obyvateľstva predsa len o niečo lepšie.⁶⁶

Výrazný zásah do hospodárskych, sociálnych a politických pomerov na východnom Slovensku spôsobila veľká hospodárska kríza. Priniesla ďalšie zníženie výroby, pokles cien poľnohospodárskych produktov, vyššiu nezamestnanosť, zníženie miezd i podpôr, a tým aj značné zhoršenie životnej úrovne obyvateľstva. Na východnom Slovensku mala kríza oveľa ťažší priebeh, a to vzhľadom na vysoký podiel poľnohospodárstva a spotrebného priemyslu v ekonomickej štruktúre regiónu. Ide o odvetvia, ktorým sa nedá pomôcť intervenciami štátu alebo organizovaním verejných prác. Svoju úlohu však zohralo aj oslabenie ostatných odvetví priemyslu v regióne v predchádzajúcich rokoch.⁶⁷ Kríza mala však aj politické dôsledky, ktoré sa prejavovali v podobe centralistických snáh zo strany štátnych orgánov na jednej strane a radikalizáciou sociálnych i národnostných požiadaviek zo strany obyvateľstva na strane druhej. Uvedené trendy determinovali vývoj v druhej polovici tridsiatych rokov. Prebiehal v atmosfére nástupu fašizmu, zostrovania medzinárodných vzťahov a hlavne zoslabovania zahraničnopolitického postavenia republiky.

Na druhej strane, východné Slovensko v dôsledku historického vývoja predstavovalo multietnický celok, v ktorom bez národnostných konfliktov, okrem Slovákov, žilo v severnej časti asi 85 000 Rusínov, v južnej časti bývala početná maďarská menšina, na Spiši a v okolí Štósu a Medzeva nemecká minorita a v mnohých mestách, ale najmä v Košiciach, v Prešove,

⁶⁵ PLEVA, Ján. *Boj KSČ za jednu pracujúcich v dvadsiatych rokoch na východnom Slovensku*. In HOLOTÍK, Ľudovít (ed.). *Príspevky k dejinám východného Slovenska. Materiály zo IV. sjazdu slovenských historikov v Košiciach dňa 28.-30.VI.1962*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1964, s. 297.

⁶⁶ NĚMCOVÁ, Valéria. *K problémom sociálneho postavenia priemyselného robotníctva na východnom Slovensku v rokoch 1924-1929*. In HOLOTÍK, Ľ. (ed.). *Príspevky k dejinám východného Slovenska*, s. 320.

⁶⁷ NĚMEC, Zdeněk. *K otázke priebehu krízy priemyslu v rokoch 1929-1933 na východnom Slovensku*. In HOLOTÍK, Ľ. (ed.). *Príspevky k dejinám východného Slovenska*, s. 319.

v Michalovciach a v Humennom existovali židovské náboženské obce. Veľmi pestré bolo aj náboženské zloženie obyvateľstva, keď vedľa seba existovali tak veriaci rímskokatolíckej, ako aj gréckokatolíckej cirkvi, evanjelici, kalvíni, členovia pravoslávnej cirkvi, ale i židia. To bola možno jedna z príčin, prečo na východnom Slovensku nemal autonomistický program Hlinkovej Slovenskej ľudovej strany taký ohlas a podporu, ako v iných regiónoch, a naopak, v porovnaní s nimi tu bola populárnejšia skôr politika jednotného ľudového frontu a obrana republiky proti fašizmu.

V porovnaní s hospodárskou, sociálnou a politickou situáciou na okupovanom území

Podkarpatska bolo postavenie obyvateľstva východného Slovenska aj po vzniku samostatného slovenského štátu výrazne lepšie, hoci územné zmeny, zahraničnopolitická orientácia, ale tiež vojnový stav narušili ekonomickú štruktúru aj východného Slovenska a prerušili jeho vzťahy so zahraničným trhom. Prejavilo sa to zastavením dodávok dreva do Maďarska a Veľkej Británie, až neskôr sa novými odberateľmi tejto komodity sa stalo najmä Nemecko a Protektorát Čechy a Morava. Východ Slovenska podstatne menej získal vojnovou konjunktúrou, ako aj štátnou podporou priemyslu, než stredné a západné Slovensko, pretože tam sa nachádzali kľúčové priemyselné podniky. Významnejšie kapacity priemyselnej výroby sa totiž koncentrovanejšie nachádzali len na Spiši (Prakovce, Rudňany, Krompachy, Gelnica, Batizovce, Matejovce, Kežmarok, Stará Ľubovňa, Svit), avšak väčší než len regionálny význam mali tiež závody v Košických Hámroch, v Medzeve, Štóse, v Michalovciach, v Sečovciach, v Prešove a inde. Napriek istým problémom produkcia v prvých rokoch rástla, zvyšovala sa zamestnanosť, a tým aj životná úroveň obyvateľstva.⁶⁸

Vzhľadom na neisté vojnové pomery aj na východnom Slovensku prevažoval vývoz surovín nad výrobou hotových produktov, preto skoro všetky spracovateľské podniky, a to aj vinou arizátorov, v podstate stagnovali. Od roku 1943 začala sa však obmedzovať tiež ťažba dreva a viacero píl preto prerušilo prácu. Do regiónu sa nedostávali väčšie štátne investície a výnimkou v tomto smere boli výstavba železničnej trate Prešov - Strážske za 450 miliónov korún slovenských a tzv. stomiliónová akcia. Išlo o budovanie betónových hnojísk a stavbu školských budov na vidieku. Veľký význam pre oblasť malo aj skvalitňovanie strategických komunikácií smerom na Duklianský priesmyk a pozdĺž rieky Poprad, resp. i zvýšenie ťažby ropy v Mikovej.

Väčšina okresov v Šarišsko-zemplínskej župe patrila do tzv. krmovinárskej oblasti. Priemerné hektárové výnosy v tejto oblasti Slovenska ovplyvňovali nielen hornatý terén, ale aj

⁶⁸ KROPILÁK, Miroslav et al. *Dejiny Slovenska V (1918-1945)*. Bratislava: Veda, 1985, s. 362.

veľký počet malých hospodárstiev, nízka úroveň mechanizácie i prevaha extenzívnej formy hospodárenia. Týkalo sa to hlavne severovýchodnej časti župy, ktorú preto charakterizovala relatívna preľudnenosť, ako aj nízka produktivita práce, čo sa premietlo aj do životnej úrovne tamojších roľníkov.⁶⁹ Poľnohospodárstvo si napriek tomu ďalej udržiavalo rozhodujúci podiel v hospodárstve regiónu, hoci sa vyznačovalo značnou rozdrobenosťou, nižšou bonitou pôdy aj obmedzeným sortimentom produkcie, najmä vzhľadom na horský či podhorský charakter jeho severných okresov.

Na Slovensku bol od 14. marca 1939 nastolený pronemecky orientovaný autoritatívny režim a začali sa v praxi uplatňovať princípy nacionalizmu. *Ústava Slovenskej republiky* z 21. júla 1939 proklamovala síce rovnosť občanov pri ochrane života, slobody a majetku, dokonca priznávala jazykové, kultúrne aj politické práva tiež národnostným menšinám, hoci ich rozsah obmedzovali ďalšie zákony a v podstate sa ani nerešpektovali.⁷⁰ Isté privilegované postavenie získali príslušníci nemeckej národnej skupiny. Časť zo zvyšku 45 000 Maďarov, voči ktorým vláda uplatňovala princíp reciprocity, žila v okrese Trebišov. Flagrantným porušením ústavy, etických princípov, ale i elementárnych zásad ľudskosti, bolo riešenie židovskej otázky. Už v prvom transporte Židov do tábora v Osvienčime v marci 1942 bolo práve tisíc mladých žien a dievčat z východu Slovenska. Diskriminačné a represívne opatrenia štátu sa vzťahovali aj na rómske obyvateľstvo, zvlášť vládne nariadenie o dočasnej úprave pracovnej povinnosti Židov a Cigánov z 29. mája 1940.⁷¹

Vzťah slovenských úradov a na východe žijúcich Rusínov charakterizovala vzájomná nedôvera. Vláda mala obavy z narušenia integrity územia Slovenska na základe niekdajšieho úsilia rusínskych predstaviteľov o posunutie administratívnych hraníc Podkarpatskej Rusi so Slovenskom ďalej na západ, ale najmä z ich politiky uplatňovanej v roku 1938, ktorá priamo požadovala pripojenie určitej časti východného Slovenska k Podkarpatskej Rusi, ktorá vtedy získala autonómiu. Okrem boľševizmu a latentného schizmatizmu bola Rusínom vytykaná ich národná a politická nesúrodosť i nedostatočný zmysel pre autoritu a poriadok.⁷² Pomer úradov k rusínskej menšine vystihovala aj tzv. Dudášova doktrína, podľa ktorej Rusíni v Karpatskej kotline sú pôvodom a charakterom Slováci.⁷³ Tento neštandardný vzájomný vzťah sa neskôr prejavil

⁶⁹ BARNOVSKÝ, Michal. *Spriemyslenie východného Slovenska*. In *Nové obzory 13*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1971, s. 20.

⁷⁰ *Ústava Slovenskej republiky*. Bratislava: Štátne nakladateľstvo, 1939, s. 25.

⁷¹ JUROVÁ, Anna. *Rómska otázka na Slovensku po roku 1945*. Bratislava: Goldpress Publishers, 1993, s.14.

⁷² КОБАЧ, Андрій. *До проблеми словацько-українських міжнаціональних взаємин*. In ЧУЧКА, Павло et al.(ed.). *Українські Карпати*. Ужгород: Видавництво „Карпати“, 1993, s. 244-250.

⁷³ DUDÁŠ, Andrej. *Rusínska otázka a jej úzadie*. Buenos Aires: Zahraničná Matica slovenská, 1970, s. 226.

najmä aktívnym zapájaním sa Rusínov do protifašistického hnutia. V lete 1944, keď odboj na Slovensku mal už masový charakter, vo východoslovenskom regióne operovalo až 31 partizánskych skupín.⁷⁴

Vo všeobecnosti možno tak konštatovať, že v období slovenského štátu, najmä počas vojnovnej konjunktúry, došlo síce k určitému oživeniu priemyselnej výroby aj na východnom Slovensku, a to hlavne vďaka investíciám na stavebnú činnosť vo verejnom záujme, ako aj na dobudovávanie komunikačnej siete, na druhej strane ale stagnoval drevársky aj potravinársky priemysel. Znižovanie dotácií na rozvoj a badateľný úbytok pracovných síl však v čase vojny ďalšie možnosti prosperity značne limitovali. Operácie partizánov, ale najmä prechod frontu cez východoslovenské územie, ktorý prebiehal skoro pol roka, spôsobili hospodárstvu regiónu veľmi vážne škody, hlavne v jeho severných okresoch, ktoré sa v povojnových rokoch darilo eliminovať len parciálne a v relatívne dlhšom časovom rámci.

Ťažké boje spojené najmä s prechodom Karpát cez toto územie od septembra 1944 do konca januára 1945 priniesli nielen značné straty na ľudských životoch na oboch stranách, ale fakticky úplne devastovali ekonomickú základňu aj sídelnú štruktúru veľkej časti východného Slovenska a vyvolali sociálne problémy osobitne veľkého rozsahu. V súvislosti s postupom Červenej armády (ČA) totiž nemecké jednotky realizovali opatrenia na zabezpečenie tyla a sťaženie postupu sovietskych vojsk. Z tohto dôvodu priamo ničili najmä strategické budovy, ako aj všetky komunikácie, odvážali z frontového pásma technické, resp. technologické zariadenia alebo ich niektoré časti, ale rekvirovali aj iný materiál, vrátane potravín a živého dobytku.⁷⁵ Z desiatich okresov Slovenska, v ktorých bolo najviac domov úplne zničených, sa osem nachádzalo práve na východnom Slovensku.⁷⁶ Východoslovenský región, a to zvlášť jeho severná časť, preto v porovnaní s ostatnými časťami republiky, utrpel najväčšie škody a ich samotné odstránenie si vyžiadalo mimoriadne prostriedky a úsilie.

Na základe zákona Slovenskej národnej rady boli do rámca Slovenska inkorporované tie okresy a obce, ktoré boli pripojené k Maďarsku na základe prvej viedenskej arbitráže a tzv. aprílovej zmluvy zo 4. apríla 1939. Východné Slovensko bolo obnovené v predmníchovských hraniciach, ktoré boli až neskôr len v malej miere rektifikované v prospech ZSSR. V mestách

⁷⁴ PAŽUR, Štefan. *Protifašistický odboj na východnom Slovensku*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1974, s. 191 – 192.

⁷⁵ Podrobnejšie pozri GAJDOŠ, Marián. K sociálnym a hospodárskym pomerom na území severovýchodného Slovenska po oslobodení v rokoch 1945-1948. In *Nové obzory* 29. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1987, s. 33 – 46.

⁷⁶ HALLON, Ľudovít - SABOL, Miroslav - FALISOVÁ, Anna. *Vojnové škody a rekonštrukcia Slovenska 1944-1948. Hospodárstvo, infraštruktúra, zdravotníctvo*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2011, s. 81 – 82.

a obciach vznikali národné výbory, v ktorých mali zastúpenie KSS a občianske odbojové zložky, kým v obciach s maďarským a nemeckým obyvateľstvom boli menované tzv. správne komisie. Východnému Slovensku do istej miery pomohla skutočnosť, že Predsedníctvo SNR, ale od apríla 1945 aj prezident a vláda Československa, do mája 1945 sídlili v Košiciach. Otázka pomoci východnému Slovensku bola prerokovaná na zasadaní Zboru povereníkov dňa 16. júna 1945 a prijaté opatrenia smerovali k rekonštrukcii zničených a poškodených obcí a k obnoveniu poľnohospodárskej výroby redistribúciou dobytku a inventára, ale i k zabezpečeniu šatstva a obuvi pre obyvateľstvo najviac postihnutých lokalít.

Mimoriadnej pomoci sa dožadovali aj ONV v severovýchodných okresoch Svidník a Snina. Žiadali opraviť zničené cesty, zaistiť zásobovanie okresov potravinami i stavebným materiálom, zabezpečiť dopravné spojenie, odmínovať územie a tiež poskytnúť nevyhnutnú pomoc roľníkom. SNR vytvorila šesťčlennú komisiu, ktorá sa mala oboznámiť so situáciou v najviac postihnutých okresoch východného Slovenska a zabezpečiť pre ne účinnú pomoc. Po oboznámení sa s požiadavkami jednotlivých okresov obsiahnutých v záveroch komisie, Zbor povereníkov 6. septembra 1945 zriadil *Komisiu pre pomoc východoslovenským okresom*, ktorej dal právomoc poskytnúť pomoc najviac postihnutým oblastiam. Komisia mala pritom svoje sídlo v Košiciach a do jej pôsobnosti patrili okresy Giraltovec, Medzilaborce, Stropkov, Svidník i Vranov a od 12. septembra 1945 aj okresy Sobrance a Trebišov. Súčasne Zbor povereníkov objednal výstavbu 560 provizórnych barakov a rozhodol sa predisponovať do Košíc a do severných okresov východného Slovenska 40 nákladných i štyri osobné autá, ako aj stavebný materiál, kone a osivo. Na činnosť komisie bolo vyčlenených 50 mil. Kčs. Ďalšie rozsiahle rekonštrukčné práce sa realizovali v rámci plnenia dvojročného plánu obnovy a rozvoja národného hospodárstva.⁷⁷

Vznik Zakarpatskej Ukrajiny a NRZU inšpiroval aj niektorých predstaviteľov Rusínov a Ukrajincov na východnom Slovensku. V prvej fáze prevládali predstavy o pripojení tejto časti Slovenska k Zakarpatskej Ukrajine. Slovenské národné orgány boli však od začiatku pripravené riešiť ukrajinskú otázku na Slovensku, a to v rámci Československej republiky. Dňa 1. marca 1945 vznikla *Ukrajinská národná rada Prjaševščiny* (UNRP) ako inštitúcia, ktorá reprezentovala menšinu a obhajovala jej záujmy. UNRP v tomto období mala vysoké ambície a snažila sa doceliť obdobné postavenie, aké mala NRZU v Užhorode od novembra 1944 do decembra 1945. V tomto zmysle ašpirovala na kompetencie zákonodarného aj výkonného orgánu v regióne severovýchodného Slovenska, čo by fakticky znamenalo istú autonómiu oblasti. Uvažovalo sa

⁷⁷ BOBÁK, Ján - ŠUTAJ, Štefan. *Obnova vojnou zničených obcí východného Slovenska v rokoch 1945 – 1948*. In *istorica Carpatica* 12. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1981, s. 45.

dokonca aj o vytvorení ozbrojených skupín podľa vzoru „ľudových družín“ v Zakarpatsku. UNRP taktiež vyzývala príslušníkov menšiny, aby dobrovoľne vstupovali do Sovietskej armády. K definitívnemu obratu štátoprávnej orientácie reprezentácie Rusínov a Ukrajincov došlo v apríli 1945 po dohode vedúcich predstaviteľov UNRP so zástupcami SNR. Slovenské orgány fakticky splnili všetky požiadavky predložené UNRP ohľadom zastúpenia menšiny v zákonodarných orgánoch, ale i samosprávy v oblasti školstva a kultúry. Snahy UNRP o právne zakotvenie inštitúcií menšiny však neboli úspešné. Istý rozruch v jej radoch v rokoch 1945 – 1947 vyvolali opčné procesy a aktivity jednotiek Ukrajinskej povstaleckej armády, ktoré prenikali na územie Slovenska.⁷⁸

Po februárovom prevrate v roku 1948 sa priemyslenie stalo prioritnou úlohou aj v plánoch hospodárskeho rozvoja východného Slovenska. V roku 1948 totiž jeho priemyselná produkcia predstavovala iba 0,6% priemyselnej výroby celého Československa. V priebehu prvej päťročnice (1949 – 1953) doznievali ešte rekonštrukčné práce a obnovovala sa výroba najmä v jestvujúcich kapacitách a v závodoch premiestnených z česko-nemeckého pohraničia. Neprimeraným tempom sa realizovalo združstevňovanie poľnohospodárstva, a to aj za cenu porušovania zákonov, čo v roku 1953 napokon viedlo k rozpadu väčšiny roľníckych družstiev v Prešovskom kraji. Kolektivizácia v ďalších rokoch bola už lepšie pripravovaná a účinnejšiu pomoc novým družstvám poskytol aj štát. Úspešnejšie boli výsledky druhej päťročnice (1956-1960), keď na území východného Slovenska bolo postavených 57 podnikov a závodov, ktoré zamestnávali približne 45 00 ľudí.⁷⁹ Objem priemyselnej výroby Východoslovenského kraja v roku 1960 tvoril už 3% z celoštátnej produkcie.⁸⁰

Najväčšou investíciou tretej päťročnice (1961 – 1965) bol veľký hutnícky kombinát v Košiciach *Východoslovenské železiarne* vyrábajúce oceľ a plechy, ktoré sa stali najväčším zamestnávateľom v kraji. Priemyselná výroba východného Slovenska v šesťdesiatych rokoch tak stúpala o 176,6%. V týchto rokoch sa riešilo tiež pretrvávajúce hospodárske a spoločenské zaostávanie niektorých oblastí. V roku 1961 bol preto vytvorený zoznam 19 mikroregiónov, v ktorých ukazovatele ekonomického aj sociálneho rozvoja výrazne zaostávali za priemerom. Jedenásť z nich sa nachádzalo práve vo Východoslovenskom kraji, pričom zaberali 16,7% jeho

⁷⁸ GAJDOŠ, M. K úsiliu Ukrajinskej národnej rady Prjaševščiny o zákonné riešenie postavenia ukrajinskej národnosti v rokoch 1945-1948. In *Acta Iuridica Cassoviensia* 16. Košice: Právnická fakulta UPJŠ, 1991, s. 5 – 15.

⁷⁹ KAPIŠOVSKÝ, Vasil. K problémom životnej úrovne pracujúcich na východnom Slovensku. In *Príspevky k dejinám východného Slovenska*, s. 428.

⁸⁰ GRONSKÝ, Štefan. Industrializácia východného Slovenska. In *Príspevky k dejinám východného Slovenska*, s. 438.

územia, na ktorom žilo 9,2% jeho obyvateľov. Išlo najmä o niektoré doliny v okresoch Humenné, Bardejov, Poprad a Spišská Nová Ves, v ktorých žilo i mnoho občanov ukrajinskej národnosti. Situácia sa napokon riešila podporou rozvoja miestneho priemyslu a zvyšovania zamestnanosti obyvateľstva.⁸¹

Ekonomický vývoj v 70. rokoch bol podmienený zmiernením disproporcií v národnom hospodárstve a snahou zvyšovať životnú úroveň populácie. Hodnota základných prostriedkov vo Východoslovenskom kraji v týchto rokoch vzrástla zo 72,5 mld. Kčs na 165,2 mld. Kčs, teda o 127,8%.⁸² V štyroch okresoch s ukrajinským obyvateľstvom (Bardejov, Humenné, Stará Ľubovňa a Svidník) v tom istom čase vzrástla priemyselná výroba celkovo až o 145,4%, kým v celoslovenskom meradle len o 117,6%.⁸³ Od začiatku osemdesiatych rokov sa však ukázalo, že obmedzené materiálové, finančné a ľudské zdroje už nedokážu zachovávať tempo rozvoja a extenzívne rozvíjať hospodárstvo vo všetkých rezortoch a regiónoch. Hlavným cieľom sa tak stalo udržanie životnej úrovne, a to intenzifikáciou ekonomiky a zefektívnením výroby a spotreby. Hospodársky rast sa aj na východe Slovenska mierne spomalil, hoci ešte i tak dosahoval pomerne vysoké parametre.

Zavedenia plánovitého riadenia ekonomiky a s tým súvisiaca realizácia päťročných plánov síce umožnili zámernú industrializáciu východného Slovenska, avšak zmeny priorít v záujme politických cieľov, absentovanie trhových princípov, porušovanie zásad rentability, regulovanie cien, ale i kádrová politika príslušných straníckych štruktúr viedli ale k určitým ekonomickým disproporciám aj v podmienkach regiónu, k vzniku priemyselných kapacít, ktoré boli neadekvátne existujúcim podmienkam a potrebám, a tým fakticky viedli k umelej zamestnanosti a prosperite. Týmto spôsobom vzniklo na východe republiky aj niekoľko tzv. monopriemyselných okresov charakterizovaných najmä stredne veľkým podnikom určitého odvetvia v okresnom centre, niekoľkými dodávateľskými závodmi v blízkom okolí, ako aj s tým spojenými zariadeniami sociálnej, resp. občianskej vybavenosti.

Vznik trhového hospodárstva po roku 1989, ktorý bol spojený s redukciou štátneho intervencionizmu, so stratou tradičných trhov v krajinách sovietskom bloku, so zahraničnou konkurenciou, s konverziou a zvlášť s nezamestnanosťou a s oslabením sociálnej siete znovu zvýraznil, že marginálne postavenie východného Slovenska vo viacerých ohľadoch aj naďalej pretrvávalo. Mnohé podniky a závody v niektorých odvetviach na východe štátu fungovali bez

⁸¹ КАПИШОВСЬКИЙ, В. *Східна Словаччина вчора і сьогодні*. 1982, s. 179.

⁸² *Štatistická ročenka. Východoslovenský kraj 1976*. Košice: Slovenský štatistický úrad, 1976, s. 133; *Štatistická ročenka. Východoslovenský kraj 1986*. Košice: Slovenský štatistický úrad, 1986, s. 148.

⁸³ SOKOLOVÁ, Gabriela et al. *Soudobé tendence vývoje národnosti ČSSR*, 1987, Praha: Academia, 1987, s. 44.

prirodzenej základne a boli úplne závislé od dovozu surovín, energií i kvalifikovaných pracovných síl, ako aj od zabezpečenia stáleho odbytu. Je preto celkom prirodzené, že boli podstatne menej odolné voči ekonomickým a spoločenským otrasom i krízovým javom. Hoci východoslovenské okresy disponujú prírodnými aj ľudskými zdrojmi, počas transformácie doplatili na jednostranný, monofunkčný priemysel vybudovaný v období plánovaného hospodárstva skôr zo sociálnych, resp. politických dôvodov, než z hospodárskych príčin. Východné Slovensko preto aj začiatkom deväťdesiatych rokov zostalo málo atraktívne pre väčšie investície domácich aj zahraničných podnikateľov. Zakladanie menších firiem a živností v oblasti miestneho priemyslu a služieb, ktoré boli flexibilnejšie aj vhodnejšie vo vtedajších hospodárskych podmienkach, prinášalo ale menej pridanej hodnoty a nevytváralo väčší počet pracovných miest. Mnohé sociologické výskumy na Slovensku ukázali, že práve sociálnoekonomické faktory, ako i dané spoločenské prostredie, menej už hodnotové postoje, determinujú tiež politické preferencie obyvateľstva.⁸⁴ Túto situáciu bolo potrebné riešiť aj po vzniku samostatnej Slovenskej republiky.

Hospodársky a politický vývoj v priebehu päťdesiatich rokov so svojimi peripetiami determinoval i podmieňoval celkový spoločenský a kultúrny vývin i v pohraničných regiónoch, akým je východné Slovensko. Podstatne sa síce zmenila najmä sociálna štruktúra populácie, vzrástla vzdelanostná a kultúrna úroveň obyvateľstva, na druhej strane si však ľudia zvykli na príkazovú ekonomiku, na sociálne istoty, rovnostárstvo, direktívne alebo formálne riešenie národnostných a náboženských problémov, na centrálny riadený politický život, na nekritické rešpektovanie autorít a na ideologicky kontrolovanú kultúru. Všetky tieto rezíduá predchádzajúceho diania sa zdali byť hlavnými prekážkami vzniku a rozvoja novej, občianskej spoločnosti, ktorá je základnou podmienkou demokratického vývoja, a zostali nimi dodnes.

Politické podmienky cezhraničnej spolupráce východného Slovenska

Všeobecná charakteristika

Slovenská republika predstavuje parlamentnú demokraciu, ktorej občania sa podieľajú na moci prostredníctvom volených zástupcov, teda poslancov. Štátna moc je pritom rozdelená na tri nezávislé zložky: zákonodarnú, výkonnú a súdnu. Zákonodarnú funkciu plní *Národná rada SR*, ktorá pozostáva zo 150 poslancov volených na štyri roky kandidujúcich za jednotlivé politické strany. Výkonnú právomoc má vláda SR tvorená zborom ministrov na čele s jej predsedom, ktorá

⁸⁴ GYARFÁŠOVÁ, Oľga - KRIVÝ, Vladimír – VELŠIC, Marián et al. *Krajina v pohybe : Správa o politických názoroch a hodnotách ľudí na Slovensku*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2001, s. 36 – 38.

podlieha NR SR. Hlavou štátu je však prezident volený v priamych voľbách na päť rokov. Sústavu súdov tvoria *Najvyšší súd SR, krajské súdy a okresné súdy*. Samostatné postavenie má Ústavný súd so sídlom v Košiciach, zvláštne úlohy plní Špecializovaný trestný súd v Pezinku. Práva a zákonné záujmy fyzických a právnických osôb, ako aj štátu chráni Generálna prokuratúra SR a jej podriadené krajské prokuratúry (osem) a okresné prokuratúry (54). Na dodržiavanie občianskych a ľudských práv dohliada a proti ich porušeniam zo strany verejnej moci voči fyzickým, ale aj právnickým osobám reaguje tiež verejný ochranca práv nazvaný tiež ombudsman, ktorého volí Národná rada SR na obdobie päť rokov.

Súčasťou verejnej správy je samospráva, ktorá vykonáva jej parciálne funkcie nie štátnymi, ale verejnoprávnymi korporáciami. Rozdeľuje sa pritom na územnú samosprávu a záujmovú samosprávu. Územnú samosprávu tvoria jednak obce a vyššie územné celky (samosprávne kraje). Na druhej strane, záujmová samospráva predstavuje isté spoločenstvá občanov majúce celoštátnu pôsobnosť, ktorým však štát zveril plnenie určitých úloh, napr. profesijné komory. Samospráva má preto druhotný, odvodený charakter. Z tohto dôvodu podlieha zákonom a monopolu štátnych orgánov v exekutive aj v súdnej oblasti.

Politika na Slovensku v prvých rokoch samostatnosti sa koncentrovala predovšetkým na budovanie štátnych orgánov a inštitúcií. Vláda zostavená *Hnutím za demokratické Slovensko* (HZDS) pod vedením V. Mečiara s tichou podporou *Slovenskej národnej strany* (SNS) a *Strany demokratickej ľavice* (SDL) presadzovala gradualistický prístup k realizácii ekonomických reforiem a spoločenskej transformácie. Keď sa objavili autoritatívne prvky v jej činnosti, došlo z iniciatívy prezidenta M. Kováča k vysloveniu nedôvery parlamentom a k menovaniu dočasnej vlády J. Moravčíka. Voľby v roku 1994 však opäť priniesli víťazstvo HZDS a vznik koalície vlády HZDS, SNS a *Združenia robotníkov Slovenska*. Usilovala sa vytvoriť vrstvu podnikateľov zo svojich prívržencov a podporovateľov, viedla reštriktívnu politiku voči menšinám a celkove sa vzdŕaľovala od európskych a demokratických hodnôt. Vývoj na Slovensku sa tak stal terčom kritiky zo strany európskych orgánov a odsunulo sa tak prijatie republiky do EÚ a NATO. Hoci v parlamentných voľbách v roku 1998 najviac hlasov získalo opäť HZDS, vládu však vytvorila protimečiarovská koalíciu vedená *Stranou demokratickej a kresťanskej únie* (SDKÚ). Slovenskú republiku od vzniku 1. januára 1993 charakterizovala istá neurčitost' jej geopolitického statusu. Je daná malou rozlohou, nízkym počtom obyvateľov, ale i nepatrným podielom na svetovej ekonomickej produkcii, a teda určitou strategickou bezvýznamnosťou geografického priestoru, ktorý leží mimo základných strategických smerov. Hoci to vyznieva paradoxne, práve to môže byť jedným z významných faktorov jeho bezpečnosti. Na druhej strane, Slovensko sa stalo viac závislým od

vzťahov a záujmov veľmocí. Preto po krátkom období eufórie z ukončenia bipolarity sveta sa po zvážení aj možných rizík v stredovýchodnej Európe reprezentácia štátu začala uchádzať o členstvo v euroatlantických štruktúrach: v EÚ a v NATO.⁸⁵

Isté snahy o demonštrovanie orientácie na spoluprácu s Ruskom v čase vlády V. Mečiara mali skôr epizodický charakter, avšak deficity v oblasti transformácie spoločnosti v týchto rokoch spôsobili predĺženie prístupového procesu, ktorý bol úspešne zavŕšený v roku 2004.⁸⁶ SR sa však usilovala tiež o prehĺbovanie a rozširovanie spolupráce v rámci priestoru strednej Európy, o čom svedčí jej členstvo a aktivity v rámci Vyšehradskej skupiny, ako aj v zoskupení CEFTA. Zahraničná politika štátu je v podstate lojálna k rozhodnutiam orgánov EÚ aj NATO. SR sa tak podieľa na ich činnosti. zapája sa do ich akcií, avšak súčasne udržiava a presadzuje korektné vzťahy k Ruskej federácii. V pomere k Ukrajine si vedenie štátu už od začiatku veľmi dobre uvedomovalo jej strategický význam, preto tiež podporovalo program Východného partnerstva a zbližovanie Ukrajiny s európskymi inštitúciami a organizáciami.⁸⁷

Regionálna charakteristika

Napriek neveľkej rozlohe Slovensko vždy bolo a je výrazne regionálne diferencované, teda medzi jeho jednotlivými časťami, resp. regiónmi sú značné rozdiely, pritom v niektorých ukazovateľoch až enormné.⁸⁸ Veľmi zaujímavé je, že veľké diferencie sú často i v niektorých regiónoch, a to medzi určitými jeho časťami a lokalitami. Príčiny uvedených rozdielností bývajú rôzne, najčastejšie z nich majú zrejme historický charakter, pokiaľ súvisia s pôvodom obyvateľstva, s dobou a formami osídlenia, s prevládajúcim typom obživy, ale aj politickým a právnym postavením sídelného územia a možnosťami istého vývinu v jednotlivých etapách dejinného vývoja regiónu a jeho populácie. Mnohé osobitosti evidentne vznikli aj pôsobením geografických činiteľov, akými sú poloha regiónu, príroda, členitosť a klíma, ale i niektorých demografických faktorov, ako sú počet a hustota obyvateľstva, jeho štruktúra, urbanizácia,

⁸⁵ LEŠKA, Vladimír. Geopolitické důsledky rozdělení Československa. In LINK, Peter – SAMSON, Ivo (eds.). *Geopolitické postavenie strednej Európy : Tendencie vývoja v 21. storočí*. Bratislava: Slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku; Stredisko strategických štúdií Ministerstva obrany Slovenskej republiky; Friedrich Ebert Stiftung, 1998, s. 39 – 58.

⁸⁶ DULEBA, Alexander. *Slepý pragmatizmus slovenskej východnej politiky : Aktuálna agenda slovensko-ruských bilaterálnych vzťahov*. Bratislava: Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku, 1996, 59 s.

⁸⁷ DULEBA, A. Slovensko a Ukrajina v procese hľadania spoločných záujmov (namiesto úvodu). In DULEBA, A. (ed.). *Ukrajina a Slovensko : Hľadanie spoločných záujmov*. Bratislava: Výskumné centrum Spoločnosti pre zahraničnú politiku; Friedrich Ebert Stiftung, 2001, s. 9 – 29.

⁸⁸ KRIVÝ, Vladimír – FEGLOVÁ, Viera – BALKO, Daniel. *Slovensko a jeho regióny : sociokultúrne súvislosti volebného správania*. Bratislava: Nadácia médiá, 1996, s. 181.

natalita, mortalita, migrácia a podobne. Tieto a podobné podmienky, ale tiež zmeny života ľudí v dávnejšej či nedávnej minulosti determinovali aj osobitosti východného Slovenska.

Východné Slovensko možno geograficky definovať ako časť územia Slovenska, ktorá sa nachádza východne od Levočských a Volovských vrchov. Pri súčasnom administratívnom vymedzení má rozlohu 15 729 km² a viac ako 1,6 milióna obyvateľov, čo predstavuje 32% teritória Slovenska a 29,6 % jeho obyvateľstva.⁸⁹ Politicko-správne určenie oblasti je však podstatne zložitejšie, pretože v priebeh dejín sa mnohokrát menilo. V podstate ho však tvoria historické regióny Spiš, Šariš, Zemplín, Gemer a severná časť Abova, ktoré sa sformovali ešte v stredoveku na podklade tzv. hradského systému, ktorý Uhorské kráľovstvo prevzalo z čias Veľkomoravskej ríše. Tieto komitáty, stolice, resp. župy predstavovali určité prirodzené celky z geografického, ekonomického, etnického i kultúrneho hľadiska a neraz boli pre ľudí aj istou náhradou národnej identity. V podobe Spišskej, Šarišskej, Zemplínskej, Abovsko-turnianskej a Gemersko-malohontskej župy stalo sa tak východné Slovensko súčasťou Československa. Západná časť Užskej župy bola pripojená k Zemplínskej župe. Nižšími správnymi celkami boli služnovské okresy, ktorým nepodliehali mestá so zriadeným magistrátom a municipálne mestá.

V roku 1922 boli však na Slovensku zriadené nové župy, neoficiálne nazývané tiež veľžupy, a to celkom šesť, pričom východné Slovensko tvorili Košická župa (Župa XX) so sídlom v Košiciach a s expositúrou v Michalovciach a východná časť Podtatranskej župy (Župa XIX) so sídlom v Liptovskom Svätom Mikuláši a s expositúrou v Rožňave pre okresy Revúca, Rožňava a Tornaľa. Do rámca Košickej župy patrili hlavnoslužnovské okresy Bardejov, Giraltovce, Humenné, Košice, Kráľovský Chlmec, Medzilaborce, Michalovce, Moldava, Prešov, Sabinov, Sečovce, Snina, Sobrance, Veľké Berezné, Veľké Kapušany, Vranov i Vyšný Svidník a s mestom so zriadeným magistrátom Košice. Zároveň boli zrušené okresy Lemešany, Lipany, Michaľany, Perečín, Stropkov a Ždaňa. Súčasťou východného Slovenska boli, okrem už uvedených gemerských okresov, tiež východné, spišské okresy Podtatranskej župy, a to Kežmarok, Levoča, Poprad, Spišská Nová Ves, Spišská Stará Ves a Stará Ľubovňa. Služnovský okres Spišské Podhradie bol zrušený.⁹⁰

Od 1. júla 1928 bolo v Československu zavedené tzv. krajinské zriadenie, ktoré fakticky znamenalo zrušenie žúp, avšak okresy zostali zachované. Pokiaľ ide o východné Slovensko, došlo

⁸⁹ ANGELOVIČ, Martin – BENČ, Vladimír. Región východného Slovenska – socioekonomické postavenie v Slovenskej republike a regionálny rozvoj. In *Sborník příspěvků ze XVII. mezinárodního kolokvia o regionálních vědách, Hustopeče 18.-20. 6. 2014*. Dostupné na internete:

http://is.muni.cz/do/econ/soubory/katedry/kres/4884317/48596005/009_2014.pdf

⁹⁰ VOLKO, Viliam – KIŠ, Miroslav (eds.). *Stručný přehled územního a správního členění Slovenska*. Bratislava: Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, 2007, ss. 27 – 29; 37 – 39.

len k preneseniu sídla okresu zo Sečoviec do Trebišova. Od 1. januára 1940 bolo v prvej Slovenskej republike obnovené župné zriadenie. Na východnom Slovensku sa nachádzali, ako sme už uviedli, celá Šarišsko-zemplínska župa tvorená desiatimi okresmi (Bardejov, Giraltovec, Humenné, Medzilaborce, Michalovce, Prešov, Sabinov, Stropkov, Vranov nad Topľou a Trebišov) aj sedem spišských okresov z Tatranskej župy so sídlom v Ružomberku (Gelnica, Kežmarok, Levoča, Poprad, Spišská Nová Ves, Spišská Stará Ves a Stará Ľubovňa). K východu krajiny mali spravidla bližšie aj obce z okresov Dobšiná a Revúca, ktoré sa stali súčasťou Pohronskej župy so sídlom v Banskej Bystrici. Od 1. júla 1942 pribudol na východe Slovenska do Šarišsko-zemplínskej župy nový okres, a to Vyšný Svidník.

Nariadením Predsedníctva Slovenskej národnej rady č. 9 Zbierky Slovenskej národnej rady (Zb. SNR) zo 6. marca 1945 o určení obvodov a sídiel niektorých okresov sa dokonca s okamžitou platnosťou zrušili všetky zmeny okresov, ich sídiel a hraníc, ktorá sa uskutočnili po 30. septembri 1938, ale zároveň aj vládne nariadenie č. 175/1939 Slovenského zákonníka (Sl. z.), ktoré potvrdzovalo odstúpenie okresov po tzv. malej vojne 1939 medzi Slovenskom a Maďarskom. Tým sa v regióne východného Slovenska obnovili okresy Košice – vidiek, Kráľovský Chlmec, Moldava nad Bodvou, Rožňava, Snina, Sobrance, Veľké Kapušany a Tornaľa, ako aj mesto Košice, ktoré bolo vlastne na úrovni okresu ako mesto so zriadeným magistrátom. Súčasne však zanikol okres Dobšiná, ktorý bol spojený s rožňavským okresom. Povereníctvo SNR pre veci vnútorné na základe možnej výnimky ponechalo okres Svidník, ktorý mal byť podľa dikcie uvedeného nariadenia SNR zrušený. Potvrdilo sa to až nariadením SNR č. 141 Zb. SNR z 27. novembra 1945. Nariadením SNR č. 52 Zb. SNR z 15. marca 1947 sa s účinnosťou od 15. mája 1947 utvorila obec Vysoké Tatry s právomocou okresu obdobne ako to bolo pri mestách so zriadeným magistrátom. Tým sa počet okresov na Slovensku zvýšil na osemdesiatjeden.

Zákomom č.280/1948 Zb. z 21. decembra 1948 o krajskom zriadení bolo s účinnosťou od 24. decembra v Československu zavedené krajské zriadenie a súčasne sa zrušilo krajské (zemské) zriadenie), ktoré existovalo už len formálne. Od 1. januára 1949 bola tak republika rozdelená na 19 krajov, z toho šesť na Slovensku. Kraje sa ďalej delili na okresy, ktoré boli spravované okresnými národnými výbormi. Po niektorých úpravách uskutočnených v rokoch 1949 – 1950 existovalo na Slovensku 92 okresov. Ďalšie zmeny správneho delenia i presuny kompetencií, najmä v mestách Bratislava, Košice a Piešťany mali za následok, že na konci päťdesiatych rokov na úrovni krajov boli tri a na úrovni okresov až 102 administratívnych celkov. Východné Slovensko v rokoch 1949 – 1960 tvorili dva kraje, a to Košický kraj a Prešovský kraj.

Košický kraj napokon tvorilo 14 administratívnych celkov, ktoré boli na úrovni okresu a ich národné výbory fungujúce v ich sídlach mali preto kompetencie okresných národných výborov. Išlo o tieto územné celky: Gelnica, Kežmarok, Košice – mesto, Košice – okolie, Kráľovský Chlmec, Levoča, Moldava nad Bodvou, Poprad, Revúca, Rožňava, Sečovce, Spišská Nová Ves, Trebišov a Vysoké Tatry. V Prešovskom kraji sa nachádzalo 15 okresov, a to Bardejov, Giraltovce, Humenné, Medzilaborce, Michalovce, Prešov, Sabinov, Snina, Sobrance, Spišská Stará Ves, Stará Ľubovňa, Stropkov, Svidník, Veľké Kapušany a Vranov nad Topľou.

Mimoriadnym zásahom nielen do administratívneho členenia, ale aj do hospodárskej štruktúry, kultúrneho a etnografického charakteru či regionálnej identity občanov bola však administratívna reforma, ktorú prinieslo schválenie zákona č. 36/1960 Zb. z 9. apríla 1960 o územnom členení štátu, ktorým sa prijalo nové administratívne rozdelenie Československej republiky. V roku 1960 sa tak zmenšil počet krajov na 10, z toho tri kraje na Slovensku: Západoslovenský so sídlom v Bratislave, Stredoslovenský so sídlom v Banskej Bystrici a Východoslovenský so sídlom v Košiciach. Počet okresov na Slovensku sa radikálne znížil a až po niekoľkých zmenách existovalo 38 okresov. V súvislosti s istými demokratizačnými tendenciami a diskusiami o decentralizácii a o federalizácii štatút kraja roku 1968 získalo aj Hlavné mesto Slovenska Bratislava a jeho mestské časti dostali právomoci samostatných okresov pod správou obvodných národných výborov. Dosah týchto zmien stúpol hlavne po prijatí ústavného zákona č.143/1968 Zb. z 28. októbra 1968 o československej federácii, ale aj vznik Českej socialistickej republiky (ČSR) a Slovenskej socialistickej republiky (SSR) od 1. januára 1969 a následnom vymedzovaní právomocí a pôsobnosti nových orgánov.⁹¹

Východné Slovensko sa v roku 1960 stalo osobitnou administratívnou jednotkou vo forme Východoslovenského kraja so sídlom v Košiciach, ktorý vznikol fakticky len spojením Košického kraja a Prešovského kraja. Východoslovenský kraj bol pôvodne rozčlenený iba na deväť okresov (Bardejov, Humenné, Košice, Michalovce, Poprad, Prešov, Rožňava, Spišská Nová Ves a Trebišov).⁹² Vládnym nariadením č. 36/1968 Zb. z 28. februára 1968 vznikli, resp. boli obnovené na východe republiky tri nové okresy: Stará Ľubovňa, Svidník a Vranov nad Topľou. Redukcia administratívnych jednotiek bola zdôvodňovaná najmä ekonomickými, demografickými či

⁹¹ Ústavní zákon ze dne 27. října 1968 o československé federaci. In *Sbírka zákonů Československé socialistické republiky*. Ročník 1968, částka 41 vydána dne 4. listopadu 1968, s. 388 – 401.

⁹² Pozri § 3 a § 13. 36 Zákon ze dne 9. dubna 1960 o územním členění státu. In *Sbírka zákonů Republiky československé*. Ročník 1960, částka 15 vydána dne 11. dubna 1960, s. 88 – 100.

racionalizačnými argumentmi, v praxi však smerovala skôr k posilňovaniu centralizácie a bola ďalším krokom v ignorovaní historických, geografických i etnokultúrnych aspektov.⁹³

Od roku 1945 až do roku 1989 bola regionálna a miestna verejná správa vykonávaná prostredníctvom národných výborov jednotlivých stupňov, ktoré však v podstate fungovali ako orgány štátnej správy, hoci v podobe ich plenárnych zasadnutí mali aj niektoré prvky, spravidla úplne formálnej, samosprávy. Kraje, okresy, mestá a obce mali preto aj na úseku iniciovania, negociovania a tobôž realizácie cezhraničných kontaktov, ako aj konkrétnej spolupráce veľmi obmedzené možnosti.⁹⁴ Prekážkou v tomto smere bol tiež mimoriadne rigidný hraničný režim, a to aj medzi krajinami spojenými hospodárskymi a politickými zväzkami a charakterizovanými ako spojenecké (*Varšavská zmluva* od roku 1955, *Rada vzájomnej hospodárskej pomoci* od roku 1949).

Cieľom transformačného procesu v tejto sfére od roku 1990 bolo už tradične dobre rozpracovanú štátnu správu doplniť o funkčnú samosprávu, ktorá na Slovensku absentovala viac než päťdesiat rokov. Zasadou bolo, aby samospráva bola dôsledne oddelená od štátnej správy, pretože podľa zákona č. 65/1960 Zb. o národných výboroch mohli tieto orgány svoju pôsobnosť samostatne vykonávať len vo vymedzených oblastiach a na menej podstatných úsekoch, medzi ktorými cezhraničné styky evidentne chýbali. Jedným z prvých opatrení po páde totalitného režimu v tejto oblasti bolo rozhodnutie, že základom miestnej samosprávy bude obec, ktorá je vlastne spoločenstvom občanov s právnou subjektivitou. O veciach, ktoré sa týkajú samosprávy, rozhodujú občania na obecných zhromaždeniach, referendom alebo prostredníctvom obecného zastupiteľstva voleného vždy na základe všeobecného, rovného a priameho volebného práva, a to tajným hlasovaním.⁹⁵

Prijatie zákona SNR č. 369/1990 Zb. zo 6. septembra 1990 o obecnom zriadení vlastne znamenalo zánik národných výborov, ktorých pôsobnosť čiastočne prešla na obce či mestá ako samostatné samosprávne celky, ktoré nadobudli postavenie základných územných jednotiek. Znamenalo to oddelenie územnej samosprávy obcí a miest od miestnej štátnej správy.⁹⁶ Väčšina právomocí bývalých národných výborov však bola presunutá na orgány integrovanej miestnej

⁹³ VOLKO, V. – KIŠ, M. (eds.). *Stručný prehľad územného a správneho členenia Slovenska*, s. 43 – 50.

⁹⁴ 65 Zákon ze dne 25. května 1960 o národních výborech. In *Sbírka zákonů Republiky československé*. Ročník 1960, částka 24 vydána dne 7. června 1960, s. 161 – 172.

⁹⁵ 294 Ústavní zákon ze dne 18. července 1990, kterým se mění a doplňuje ústavní zákon č. 100/1960 Sb., Ústava Československé socialistické republiky, a ústavní zákon č. 143/1968 Sb., o československé federaci, a kterým se skracuje volební období národních výborů. In *Sbírka zákonů České a Slovenské federativní republiky*. Ročník 1990, částka 47 vydána dne 19. července 1990, s. 1062.

⁹⁶ 369 Zákon Slovenskej národnej rady zo 6. septembra 1990 o obecnom zriadení. In *Sbírka zákonů České a Slovenské federativní republiky*. Ročník 1990, částka 60 vydána dne 4. září 1990, s. 1293 – 1306.

štátnej správy I. stupňa, ktoré tvorili obvodné úrady, a II. stupňa, ktoré predstavovali okresné úrady. Tie prevzali aj kompetencie krajských národných výborov, ktoré tak zanikli.⁹⁷ Základnou územnou jednotkou sa stala obec, ktorá ale bola zaradená do jedného z 38 okresov, z ktorých 13 sa nachádzali na východnom Slovensku (Bardejov, Humenné, Košice – mesto, Košice – vidiek, Michalovce, Poprad, Prešov, Rožňava, Spišská Nová Ves, Stará Ľubovňa, Svidník, Trebišov a Vranov nad Topľou).⁹⁸

V prílohe Nariadenia vlády Slovenskej republiky č. 548/1990 Zb. zo 4. decembra 1990 boli s účinnosťou od 1. januára 1991 určené sídla 121 obvodných úradov, ktoré mali pôsobiť ako orgány integrovanej štátnej správy I. stupňa a vykonávať im určenú činnosť na teritóriu, vymedzenom v jednotlivých okresoch. Prirodzene, počet obvodných úradov v 38 okresoch bol rôzny a závisel od jeho rozľahlosti a počtov obyvateľstva. Na východnom Slovensku bolo vytvorených 40 obvodných úradov, a to dva v okrese Bardejov (Bardejov a Giraltovce), tri v okrese Humenné (Humenné, Medzilaborce, Snina), päť v okrese Košice – mesto (Košice I, Košice II, Košice III, Košice IV, Košice V), tri v okrese Košice – vidiek (Bidovce, Čaňa, Moldava), dva v okrese Michalovce (Michalovce, Sobrance), päť v okrese Poprad (Kežmarok, Poprad, Spišská Stará Ves, Starý Smokovec, Svit), tri v okrese Prešov (Lipany, Prešov, Sabinov), štyri v okrese Rožňava (Dobšiná, Plešivec, Revúca, Rožňava), štyri v okrese Spišská Nová Ves (Gelnica, Krompachy, Levoča, Spišská Nová Ves), jeden v okrese Stará Ľubovňa (Stará Ľubovňa), dva v okrese Svidník (Stropkov, Svidník), štyri v okrese Trebišov (Kráľovský Chlmec, Sečovce, Trebišov, Veľké Kapušany) a dva v okrese Vranov nad Topľou (Hanušovce nad Topľou, Vranov nad Topľou).⁹⁹

Zákony a nariadenia v roku 1990 v oblasti štátnej správy a samosprávy zohrali síce dôležitú úlohu pri decentralizácii verejnej správy a obnovení samosprávnosti obcí a regiónov, avšak rozhodujúce kompetencie zostali v rukách centra, preto sa očakávali ďalšie opatrenia vedúce k demokratizácii pomerov aj v oblasti výkonu štátnej a verejnej moci. Začiatkom deväťdesiatych rokov minulého storočia boli však via facti nastolené predovšetkým otázky

⁹⁷ 472 Zákon Slovenskej národnej rady z 29. októbra 1990 o organizácii miestnej štátnej správy. In *Sbírka zákonů České a Slovenské federativní republiky*. Ročník 1990, částka 79 vydána dne 14. listopadu 1990, s. 1754 – 1795.

⁹⁸ 517 Zákon Slovenskej národnej rady z 22. novembra 1990 o územnom a správnom členení Slovenskej republiky. In *Sbírka zákonů České a Slovenské federativní republiky*. Ročník 1990, částka 84 vydána dne 19. prosince 1990, s. 1914 – 1917.

⁹⁹ 548 Nariadenie vlády Slovenskej republiky zo 4. decembra 1990, ktorým sa ustanovujú sídla okresných a obvodných úradov. In *Sbírka zákonů České a Slovenské federativní republiky*. Ročník 1990, částka 89 rozeslaná dne 27. prosince 1990, s. 2050 – 2051.

štátoprávneho usporiadania republiky vzhľadom na narastajúce ambície istých politických síl a na riešenie problémov, ktoré priniesla transformácia ekonomického a sociálneho systému.

Rozdelenie republiky a vznik samostatného slovenského štátu zamestnávali politickú sféru v čase, keď sa stali aktuálnymi aj dôležité premeny v oblasti medzinárodných vzťahov a spolupráce, a to vrátane transhraničných kontaktov a kooperácie pohraničných regiónov susediacich štátov, ktoré mali v západnej Európe už mnohoročnú tradíciu, avšak v tunajších podmienkach ešte výraznejšie neprekročili rámec tzv. družobných vzťahov, ktoré boli pod priamou kontrolou politických a štátnych orgánov. Ak aj miestami prekročili formálny rámec a viedli skutočne k efektívnej spolupráci, vzájomnej pomoci a výmene skúseností, bolo to zásluhou iniciatívy jednotlivcov alebo malých skupín vo vedení podnikov, závodov, inštitúcií a organizácií.

Je pravdou, že vznik samostatnej a nezávislej Slovenskej republiky od 1. januára 1993 v politicky nekonsolidovanej a mierne rozhárannej situácii v strednej Európe mohol vyvolávať určité obavy k návratu situácie po rozpade Rakúsko – Uhorska, nebol to však dôvod blokovat' priamu účasť Slovenska na vytváraní a činnosti Karpatského euroregiónu, projektu, ktorý vtedy zohrával úlohu priekopníka nových foriem cezhraničnej spolupráce zodpovedajúcich danému štádiu európskej integrácie. Obavy o integritu územia, určitá nedôvera k najbližším susedom a tomu podriadená zahraničná i vnútorná politika vrátane pomeru k etnickým menšinám, ktorý sa premietol v reštrikčných opatreniach, charakterizoval aj obdobie po voľbách v roku 1994. Tieto postoje prevládli v koalícnej vláde V. Mečiara menovanej po víťazstve *Hnutia za demokratické Slovensko* aj pri príprave a realizácii administratívnej reformy, ktorá sa očakávala, pretože územné a správne členenie Slovenska dovedy nieslo znaky dočasného a provizórneho riešenia a ukazovalo sa byť neudržateľné. Na druhej strane, zákon o územnom členení Slovenska z dielne HZDS a jeho partnerov zohľadnil viac politické záujmy vládnych strán a regulovanie podielu menšín v administratívnych celkoch než určité historické tradície, geografické a demografické podmienky, ba aj ekonomické parametre.

Zákon č. 221/1996 Zbierky zákonov (Z. z.) o územnom a správnom usporiadaní rušil dovedajšie obvodné úrady a obnovil krajský stupeň štátnej správy aj samosprávy. Slovensko bolo rozdelené na osem krajov a 79 okresov, čo v istom zmysle pripomínalo územné členenie z rokov 1949 – 1960 s určitými úpravami, ktoré však neodstraňovali nedostatky niekdajšieho členenia, skôr naopak. Zákon o administratívnom delení Slovenska totiž nesie stopy účelnosti vo vzťahu k etnickým menšinám, najmä k maďarskej minorite, a to tak pri kreovaní krajov, ako aj vymedzovaní okresov. Nemôže byť náhodou, že južné oblasti Slovenska s početnou maďarskou

menšinou boli zaradené až do piatich krajov, čím sa odstránila jej koncentrácia. Reforma správneho členenia sa dotkla aj regiónu východného Slovenska, Opäť pozostával z Košického kraja a z Prešovského kraja, ak keď s niektorými korekciami. Košický kraj pozostáva z 11 okresov: Gelnica, Košice I., Košice II., Košice III., Košice IV., Košice - okolie, Michalovce, Rožňava, Spišská Nová Ves, Sobrance a Trebišov. Prešovský kraj tvorí 13 okresov, a to Bardejov, Humenné, Kežmarok, Levoča, Medzilaborce, Poprad, Prešov, Sabinov, Snina, Stará Ľubovňa, Stropkov, Svidník a Vranov nad Topľou.¹⁰⁰ Uvedené členenie pritom dokumentuje nielen rozdelenie historických regiónov Zemplína, Spiša a Gemera, ale aj kalkuloval pri kreovaní a distribuovaní okresov medzi východoslovenské kraje,

Pravda, z hľadiska rozvoja transhraničnej spolupráce bolo omnoho dôležitejšie, že v zmysle § 2 zákona č. 221/1996 z 3. 7. 1996 o územnom a správnom usporiadaní Slovenskej republiky sa za samosprávne územné celky považujú nielen obce, ale aj vyššie územné celky. Na druhej strane, podľa odseku pri vymedzení vyšších územných celkov na výkon územnej samosprávy mali byť tieto zhodné len s územnými obvody krajov, s tým že podľa ods. 3 ich súčasťou nebudú vojenské obvody. Samosprávne kraje sa však vytvorili až na základe zákona č. 302/2001 Z. z. zo 4. júla 2001 o samospráve vyšších územných celkov. Pôvodne vládny návrh tohto zákona počítal s vytvorením 12 samosprávnych celkov, ktoré by viac rešpektovali historické regióny s väčšou regionálnou identitou obyvateľstva. Na východnom Slovensku by v zmysle tohto návrhu vznikli štyri samosprávne celky, a to Spišský s okresmi Poprad, Gelnica, Kežmarok, Levoča, Spišská Nová Ves a Stará Ľubovňa, Šarišský tvorený okresmi Prešov, Bardejov, Sabinov, Stropkov, Svidník a Vranov nad Topľou, Košický so štyrmi košickými obvody a okresmi Košice – okolie a Rožňava a napokon Zemplínsky zložený z okresov Michalovce, Humenné, Medzilaborce, Sobrance a Trebišov.¹⁰¹

Národná rada sa však rozhodla postupovať v zmysle dikcie zákona č. 221/1996 Z. z. o zhode územného vymedzenia štátnej správy a samosprávy a na základe toho vzniklo iba osem vyšších územných celkov, teda samosprávnych krajov, ktoré sa teritoriálne úplne kryjú s krajinami ako územnými celkami miestnej štátnej správy.¹⁰² Stalo sa tak pravdepodobne z tých istých dôvodov, teda zo snahy zabrániť vzniku samosprávnych celkov s vyšším podielom maďarského obyvateľstva. Z aspektu realizácie a rozvíjania transhraničnej spolupráce je však na druhej strane

¹⁰⁰ 221 Zákon Národnej rady Slovenskej republiky z 3. júla 1996 o územnom a správnom usporiadaní Slovenskej republiky. In *Zákony pre ľudí*^{sk}. Dostupné na internete: <http://www.zakonypreludi.sk/zz/1996-221>.

¹⁰¹ VOLKO, V. – KIŠ, M. (eds.). *Stručný prehľad územného a správneho členenia Slovenska*, s. 59.

¹⁰² 302 Zákon zo 4. júla 2001 o samospráve vyšších územných celkov (zákon o samosprávnych krajinách). In *Zákony pre ľudí*^{sk}. Dostupné na internete: <http://www.zakonypreludi.sk/zz/2001-302>.

potrebné oceniť, že pôsobnosť samosprávnych krajov výrazne rozšíril zákon č. 416/2001 z 20. septembra 2001 o prechode niektorých pôsobností z orgánov štátnej správy na obce a na vyššie územné celky (tzv. malý kompetenčný zákon), ktorý do kompetencie samosprávnych krajov presunul tiež významnú oblasť regionálneho rozvoja. Do tohto referátu totiž spadá agenda transhraničných vzťahov a spolupráce, ktorá sa realizuje hlavne v záujme rozvoja pohraničnej oblasti.¹⁰³

V tejto súvislosti je tiež dôležité, že v rámci decentralizácie sa v prvých rokoch nového tisícročia podstatne zvýšila i finančná nezávislosť obcí a regiónov od štátneho rozpočtu, ktorý sa často rozdeľoval na základe politických rozhodnutí, pričom regióny, zvlášť mimo centier, boli pri štátnych dotáciách poddimenzované. Podľa nového princípu obciam a mestám patrí 70 % výnosu z daní fyzických osôb, pričom 30 % z nich zostáva vyšším územným celkom, teda samosprávnym krajom. Výhodnosť uplatňovania uvedenej zásady je evidentná napriek tomu, že s nárastom právomocí obcí a krajov, a tým aj ich výdavkov, hospodári sa im omnoho lepšie, najmä ak zoberieme do úvahy, že pred reformou im pripadalo iba 6 % daní z príjmov fyzických osôb.¹⁰⁴

Tradície cezhraničnej spolupráce východného Slovenska

Cezhraničnú spoluprácu možno chápať ako neformálnu viacstrannú kooperáciu miest a obcí, ako aj štátnych a samosprávnych orgánov v tých regiónoch, ktoré sú oddelené štátnymi hranicami. Jej cieľom je vlastne vytvoriť jednotný priestor v záujme efektívnejšieho riešenia ekonomických a sociálnych problémov pohraničných oblastí, stimulovať ich rozvoj, umožniť vzájomné zbližovanie obyvateľstva a podporovať výmenu kultúrnych hodnôt. Táto snaha sa stala aktuálnou hneď po druhej svetovej vojne, ktorej príčinou, okrem iného, boli aj nezhody a rozpory v otázkach týkajúcich sa štátnych hraníc. Spolupráca pohraničných oblastí však nemala mať len akúsi preventívnu úlohu, ale chcela byť aj predobrazom nových vzťahov medzi európskymi štátmi.

V podmienkach strednej Európy veľmi silný potenciál v tomto smere malo východné Slovensko, ktorého územie hraničilo s Maďarskom, Poľskom i so Sovietskym zväzom, ktoré sa nachádzali v rovnakom geopolitickom priestore. Zvlášť vhodné predpoklady k cezhraničnej spolupráci malo východné Slovensko so Zakarpatskou oblasťou USSR, s ktorou ho spájali

¹⁰³ 416 Zákon z 20. septembra 2001 o prechode niektorých pôsobností z orgánov štátnej správy na obce a na vyššie územné celky. In *Zákony pre ľudí* ^{sk}. Dostupné na internete: <http://www.zakonypreludi.sk/zz/2001-416>.

¹⁰⁴ Pozri k tomu KALIŇÁK, Michal. Nerušme VÚC, ale pokračujme v trende decentralizácie : „Štandardnosť“ politických strán závisí aj od toho, ako si dokážu zabezpečiť stránickú reprodukciu prostredníctvom budovania miestnych elít. In *Sme*, roč. 25, 7. február 2017, č. 31, s. 12.

spoločné osudy z čias Uhorska i medzivojnového Československa, analogické ekonomické i sociálne problémy aj obdobné etnické a konfesijné zloženie obyvateľstva. Jej prekážkou bol však politický centralizmus, podvedomá nedôvera, snaha skrývať vlastné nedostatky a s tým spojená hermetická uzavretosť štátnych hraníc ZSSR, ale fakticky aj všetkých štátov vtedajšieho sovietskeho bloku, najmä v päťdesiatych rokoch. V tom čase i kontakty medzi susediacimi regiónmi boli priamou súčasťou medzištátnych vzťahov, preto mali príliš formálny a oficiálny charakter.¹⁰⁵ V tom čase na československo-sovietskej hranici vlastne nejstvoval ani tzv. malý pohraničný styk.

Určité prvky transhraničnej spolupráce sa začali objavovať v rámci tzv. družobných vzťahoch medzi Východoslovenským krajom a Zakarpatskou oblasťou USSR, a to obzvlášť od začiatku šesťdesiatych rokov. Tieto vzťahy a dohody o spolupráci uzatvárané regionálnymi orgánmi sa rozšírili aj na Rzeszówске vojvodstvo v Poľsku a Boršodsko-abovsko-zemplínsku župu v Maďarsku. Pravda, táto spolupráca v období komunizmu, a to najmä so Zakarpatskom, mala stále len parciálny, skôr politický a spoločenský ráz. Priame stretnutia osôb a kolektívov boli veľmi sporadické, okrem vzájomných návštev oblastných politických predstaviteľov či výmenných zájazdov niektorých umeleckých telies, zvlášť z príležitosti osláv či folklórnych slávností. Koncom 60. rokov však z pochopiteľných dôvodov došlo k istému utlmeniu týchto vzťahov, hoci úplne neboli nikdy prerušené.

V sedemdesiatych rokoch minulého storočia, keď prešli družobné vzťahy pod patronát regionálnych straníckych orgánov, začali byť plánované, písomne uzatvárané a kontrolované. Boli regulované z centra, zdôvodňovali sa väčšinou ideologickými doktrínami a presadzovali politickými prostriedkami, preto boli často formálne a veľmi málo efektívne. V zmysle zásad schválených Sekretariátom ÚV KSČ v roku 1973 sa ich hlavnými organizátormi stali *Krajský výbor Komunistickej strany* v Košiciach a *Oblastný výbor Komunistickej strany Ukrajiny* v Užhorode. Hoci, predovšetkým v prvej fáze, bolo vo vzťahoch medzi družobnými okresmi, inštitúciami, organizáciami, podnikmi, závodmi či školami mnoho teatrálnosti, ba i pretvárk, postupne sa racionalizovali, vyznačovali sa istou vecnosťou a prinášali i praktické výsledky.¹⁰⁶ Nový charakter družobných vzťahov viedol nielen k zvyšovaniu efektívnosti i rezultatívnosti internacionálnej

¹⁰⁵ DANILÁK, Michal. Styky východného Slovenska a Zakarpatska v rokoch 1945-1990. In DORUĽA, Ján (ed.). *Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obrodzenia po súčasnosť*. Bratislava: Slavistický kabinet SAV, 2000, s. 123.

¹⁰⁶ DANILÁK, M. Predpoklady a hlavné etapy rozvoja Východoslovenského kraja ČSSR a Zakarpatskej oblasti USSR. In BOUCOVÁ, Zlatica (ed.). *Základné otázky pohraničnej spolupráce krajín – členov RVHP : Materiály z československo-sovietskeho vedeckého seminára, ktorý sa konal v dňoch 13.- 15. októbra 1987*. Košice: Spoločenskovedný ústav SAV, 1988, s. 101.

spolupráce, ale aj k značnému rozšíreniu osobných stretnutí pracovníkov, nie iba funkcionárov. Tomu v značnej miere napomohol vznik internacionálneho socialistického súťaženía, ktoré sa začalo medzi družobnými organizáciami Východoslovenského kraja a Zakarpatskej oblasti. V roku 1978 dohody o socialistickom súťažení malo už 98 pracovných kolektívov oboch regiónov.¹⁰⁷

Od začiatku osemdesiatych rokov sa však evidentne zvyrazňovala hlavne hospodárska stránka družobných vzťahov, ktoré sa postupne v podstate už stávali viac transhraničnými. Dochádzalo totiž nielen k výmene tovarov, ale tiež skúseností, ba aj k výrobnej kooperácii, špecializácii a k vytváraniu istých prvkov spoločných podnikov. Formálne kritériá, ktoré boli uplatňované na úseku fungovania a rozvoja družobných vzťahov medzi Východoslovenským krajom a Zakarpatskou oblasťou nahradzovala ich rezultatívnosť: objem a kvalita produkcie družobných podnikov, efektívnosť výroby, modernizácia technológií, znižovanie vstupov, ako i sociálne aspekty rozvoja výrobných kapacít, najmä starostlivosť o jednotlivých pracovníkov a pracovné kolektívy.

Dočasné prerušenie cezhraničných vzťahov tohto typu začiatkom deväťdesiatych rokov nebolo správne, hoci celkom pochopiteľné. Prílišná snaha paušálne odstrániť a zmeniť všetko, čo bolo priamo i nepriamo spojené s bývalým totalitným režimom viedla k likvidácii aj pozitívnych prvkov predchádzajúceho ekonomického a spoločenského vývoja, ku ktorým transhraničné vzťahy medzi východným Slovenskom a Zakarpatskom, hoci len v zárodočnej forme, rozhodne patrili. Príčinou nezájmu štátnych aj regionálnych orgánov bola i nedôvera vyplývajúca z určitej politickej neistoty novoutvorených samostatných a suverénnych štátov, Slovenskej republiky a Ukrajiny, ktorá sa prejavovala úsilím o centralizáciu rozhodnutí tak v hospodárskej, politickej, ako i v kultúrnej sfére, ale aj oživaním historických reminiscencií vyvolávajúcich pocit ohrozenia nadobudnutej štátnosti či integrity územia, a to aj zo strany susedných krajín.

Jedným z dôsledkov pôsobenia týchto faktorov bol aj mimoriadne zdržanlivý postoj vtedajšej slovenskej vlády k projektu Karpatského euroregiónu a štatút Slovenska ako pozorovateľa. Prejavom celkom rovnakej fóbie bola skutočnosť, že Ukrajina a Rumunsko do Karpatského euroregiónu zaradili také obrovské teritóriá, že to od samého začiatku podlomilo nielen jeho efektívnosť, ale aj samotnú funkčnosť. Preto sa musíme nad novým modelom transhraničných vzťahov v tejto časti Európy zamýšľať a hľadať ho vlastne dodnes, čoho dôkazom bol aj návrh a riešenie nášho projektu. K ďalšiemu rozvoju cezhraničnej spolupráce je potrebné

¹⁰⁷ ВИДНЯНСКИЙ, Степан Василиевич. Украинский рабочий класс Украинской ССР в развитии производственных связей между трудовыми коллективами СССР и Чехословакии. In АМОПТ, Честмир - МЕЛЬНИКОВА, Ирина Николаевна (eds.). *Украинско-чехословацкие связи : Сборник научных трудов*. Киев: Наукова думка, 1989, s. 211.

využívať nielen skúsenosti získané zo západnej Európy, ktoré sa spravidla týkajú cezhraničnej spolupráce medzi členmi Európskej únie, ale aj zo severnej Európy, pretože práve v Škandinávii tento aspekt nezohráva podstatnú úlohu.

Od polovice deväťdesiatych rokov sa transhraničné kontakty a viacstranná spolupráca pohraničných oblastí východného Slovenska, resp. Košického a Prešovského kraja začali opäť nadväzovať a realizovať, hoci na iných princípoch a v podstatne zmenených podmienkach. To zároveň potvrdzuje, že dobrá a užitočná myšlienka sa napokon presadí bez ohľadu na viac či menej priaznivé alebo nepriaznivé okolnosti. Dôležitým činiteľom rozvoja transhraničnej kooperácie sú jej tradície, teda skutočnosť, že v našom priestore už najmenej štvrtstoročie existovala, že obom regiónom pomáhala v čase, keď cezhraničné styky ešte vôbec neboli samozrejmosťou a priniesli ošoh nielen ekonomike a kultúre, ale aj k istému kultivovaniu medzietnických a medziľudských vzťahov, ktoré dnes nepotrebujeme menej než v minulosti, ba skôr naopak. História transhraničných vzťahov ukazuje, že sa ich netreba báť, že sa oplatí do nich investovať, že sú aj výzvou pre budúcnosť a v tomto zmysle je pozitívnym faktorom ich ďalšieho rozvoja.

Spoločenské podmienky cezhraničnej spolupráce východného Slovenska

Etnická charakteristika obyvateľstva regiónu

Východné Slovensko od začiatku historického obdobia charakterizuje multietnické zloženie obyvateľstva, a to je ďalšia spoločná črta s územím dnešnej Zakarpatskej oblasti Ukrajiny. Etnickú bázu osídlenia týchto priestorov síce pripravil už príchod slovanských kmeňov v 5. – 6. storočí, avšak jej vývoj výrazne skomplikovali aktivity Avarov, Bielych Chorvátov, a napokon aj Maďarov. V priebehu vývoja uhorského štátu sa potom len pomaly z tunajšieho západoslovanského obyvateľstva sformovala slovenská feudálna národnosť, ktorá atribúty moderného národa získala až v priebehu slovenského národného obrodnia v rokoch 1780-1848. Etnogenéza rusínskeho etnika v hornom Potisí prebiehala podstatne zložitejším spôsobom a vyprodukovala viaceré alternatívy jeho národnej identity, o ktorých sa často diskutuje dodnes.

Početnú skupinu obyvateľstva na teritóriu súčasného východného Slovenska tvorili Maďari. Koncom 9. storočia, t.j. v čase ich príchodu do Karpatskej kotliny, k nim patrilo sedem ugrofínskych a tri kabarské kmene, ktoré po usadení sa v druhej polovici 10. storočia žili spočiatku len v južnej časti regiónu, avšak strážne osady zakladali aj v jeho severnejších oblastiach. Pravda, etnická hranica maďarského osídlenia sa značne posunula na sever počas

tureckej expanzie v 16. a v 17. storočí. Vtedy sa tiež maďarská šľachta začala usadzovať v mestách, ktoré mali dovtedy prevažne nemecko – slovenský ráz.

Valašská kolonizácia v 14. – 17. storočí priniesla tretie etnikum do tohto priestoru, a to Rusínov. Jej prvými nositeľmi boli síce pastieri z Valašska a Moldavska, tí sa však počas presunu cez Bukovinu a Halič ale premiešali s východoslovanským živlom, ktorého znaky začali u nich postupne prevládať. Preto aj písomné správy o Ruthénoch, ktorí sa pohybovali na východe Slovenska, pochádzajú zo začiatku 15. storočia. Pravda, valašské obce v horskom alebo v podhorskom teréne mali na základe privilégií, vykonávania istej strážnej služby a vyznávania ortodoxného kresťanstva relatívne výhodnejšie postavenie než prevažne slovenské roľnícke dediny v tomto priestore, a to až do začiatku 16. storočia. Obdobie tzv. druhého nevoľníctva po roku 1514 znamenalo nivelizovanie poddaného obyvateľstva a tiež prispelo k rozšíreniu jeho vzájomných kontaktov, aj k zmenám právnej, ekonomickej i etnicko-kultúrnej charakteristiky obcí v oblasti severovýchodného Slovenska.

Zbližovaniu pastierskych a blízkych roľníckych obcí tiež evidentne pomohlo uzavretie Užhorodskej únie. Stotožnenie sa rusínskeho obyvateľstva s týmto cirkevným a náboženským spoločenstvom dlhé obdobie nahradzovalo národnú identitu. Výraznejšie etnické prvky začala rusínska komunita získavať hlavne v druhej polovici 19. storočia počas rusínskeho národného obrodovania, keď sa zároveň Prešov stal na určitý čas aj centrom rusínskeho hnutia v Uhorsku. Obrodovanie vôbec nevyriešilo otázky národnej identity, ale ani spisovného jazyka, ktoré si preto menšina preniesla ako zložité problémy aj do 20. storočia a nie sú úplne uzavreté ani v súčasnosti.

Boj medzi veľkoruskou a „tutešňackou“, teda rusínskou koncepciou totiž po prvej svetovej vojne skomplikoval vznik tretej, maloruskej (ukrajinskej) orientácie, ktorá sa síce viac uplatnila medzi obyvateľstvom Haliče a Bukoviny v poslednej tretine 19. storočia, avšak na Slovensku, na rozdiel od Podkarpatska, nemala príliš veľký ohlas. Aktuálnou sa však stala po druhej svetovej vojne a po pripojení Podkarpatskej Rusi k Sovietskemu zväzu, resp. až po víťazstve komunistov v Československu, keď bez primeranej prípravy a administratívnym spôsobom bola rusínska identita menšiny na východnom Slovensku nahradená ukrajinskou. Stalo sa tak za cenu istej účelovej asimilácie časti minority, preto aj jej početnosť spravidla klesala. K renesancii rusinizmu došlo až po roku 1989, avšak s dôsledkom nutného rozdelenia menšiny, pretože jej časť si ukrajinskú národnú identitu uchovala, kým väčšina sa prihlásila k rusínskej národnosti. Za posledných dvadsať rokov sa potom počet Rusínov na Slovensku zdvojnásobil, kým početnosť Ukrajincov klesla na polovicu.

Prví nemeckí kolonisti prišli na územie Spiša a Šariša zo Saska v polovici 13. storočia, a to hlavne v súvislosti s následkami tatárskeho vpádu. Vďaka výsadám sa ako remeselníci a obchodníci ekonomicky uchytili a získali veľmi silný politický vplyv vďaka vojenskému významu stredovekých miest. Druhú vlnu nemeckých prisťahovalcov v ďalších storočiach tvorili hlavne baníci a hutníci, ktorí sa usadili hlavne v lokalitách Spiša a Gemera. V rámci tretej etapy tzv. nemeckej kolonizácie prišli na severný Spiš predovšetkým tkáči zo Sliezska, resp. zo Švábska. V priebehu 19. storočia sa však nemecká minorita značne hungarizovala, najmä na východe Slovenska, hoci sa tento proces v 20. storočí sčasti zastavil. Na druhej strane, evakuácia a odsun Nemcov po druhej svetovej vojne viedol fakticky k jej zániku a dnes jestvuje skôr len symbolicky v troch malých enklávach, z ktorých dve sú práve na východnom Slovensku

V druhej polovici 13. storočia sa objavili i na území východu Slovenska židovskí prisťahovalci, ktorí sa zapájali aj do ekonomického života oblasti, a to aj napriek značným obmedzeniam. Ich počet vzrástol už v 17. storočí, hlavne infiltráciou Židov z Haliče, avšak strojnásobil sa po roku 1772, keď po prvom delení Poľska tento región pripadol monarchii. Židia sa živili obchodom a prenajímaním si mlynov, páleníc a výčapov od zemepánov. Vďaka liberálnejším pomerom v Uhorsku vzrastal počet židovských rodín aj po roku 1867. Kým dovtedy mnohí Židia prijímali nemeckú identitu, po vyrovnaní sa väčšina hlásila k maďarskej národnosti. Táto lojalita k štátotvorným silám sa u židovského obyvateľstva prejavovala aj za Československa, keď sa jeho väčšina hlásila k judaizmu iba ako ku svojmu náboženstvu. Počas slovenského štátu a maďarskej okupácie židovská minorita aj na východe Slovenska takmer úplne zanikla.

Holokaust sčasti postihol tiež rómsku etnickú skupinu. Prví kočujúci Rómovia podľa písomných prameňov žili na Spiši i na Zemplíne už v 14. storočí. Napriek jasne diskriminujúcej reglementácii ich počet narastal a k asimilácii nevedol ani pokus o ich reguláciu v 18. storočí. Koncom 19. storočia ich na Slovensku v úplne neúnosných pomeroch žilo asi 36 000. Tento počet sa za 30 rokov zdvojnásobil, a to napriek drakonickému charakteru československého práva v tejto oblasti. Po roku 1945 početnosť Rómov enormne narastala a napriek pracovnej povinnosti a viacerým pokusom problematiku riešiť zmenila sa na sociálny problém, ktorý sa po roku 1989 fakticky stal neriešiteľným. Nevzdelanosť, zníženie potreby nekvalifikovanej práce, ale aj značné predsudky totiž znemožňujú zapojiť Rómov do ekonomického života aj na východe republiky, kde sú koncentrované skoro dve tretiny rómskej populácie Slovenska.

Tabuľku č. 1 udávajúcu podstatnú zmenu etnickej štruktúry obyvateľstva východného Slovenska za obdobie sto rokov prezentujeme preto, aby boli evidentné jednak istá diferenciacia národnostného zloženia tohto regiónu v porovnaní s ostatnými regiónmi na území dnešného

Slovenska v roku 1910 a aj jasný stupeň ich vzájomnej etnickej homogenity, ktorý sa dosiahol v súčasnosti. Komparáciou výsledkov sčítania z rokov 1910 a 2011 sa v tabuľke demonštruje, ako zásadne sa zmenila národnostná charakteristika nielen východného Slovenska, ale tiež Slovenska ako celku.

Predovšetkým sa ukazuje, ako sa Slováci, síce už z relatívne početnej národnosti, stali dominujúcim etnickým celkom v tomto priestore. Rozdiel v početnosti maďarskej komunity je už vcelku pochopiteľný, pretože Maďari sa z vládnuceho národa v Uhorsku od roku 1918 stali fakticky len národnostnou menšinou v Československu a od roku 1993 aj na Slovensku. V tabuľke sa celkom zjavne prejavuje zánik nemeckej minority spôsobený tak jej evakuáciou, ale sčasti aj odsunom po druhej svetovej vojne. Pokles počtu Rusínov, avšak i Ukrajincov má ale iné dôvody. Ide najmä o dôsledok prirodzenej, čiastočne i účelovej asimilácie vyvolanej aj častou ingerenciou štátu do riešenia rusínskej a ukrajinskej otázky. Tabuľka v tejto podobe dostatočne neodráža zánik židovskej menšiny spôsobený najmä holokaustom, ale ani nárast počtu rómskeho obyvateľstva. Tieto skutočnosti oveľa prehľadnejšie a presnejšie vyjadruje národnostné zloženie obyvateľstva východného Slovenska a celej Slovenskej republiky v roku 2011 v detailnejšej verzii vyjadrené v tabuľke č. 2.

Tabuľka č. 1

Etnická štruktúra východného Slovenska a Slovenska v rokoch 1910 a 2011 v %¹⁰⁸

Národ	1910		2011	
Národnosť	Východné Slovensko	Slovensko	Východné Slovensko	Slovensko
Slováci	37,10	52,8	77,71	80,65
Maďari	43,80	35,90	4,69	8,49
Rusíni	9,00	2,90	1,98	0,62
Nemci	7,30	6,40	0,10	0,08
Ostatní ¹⁰⁹	2,80	2,00	15,52	10,16
SPOLU	100,00	100,00	100,00	100,00

Špecifiku východného Slovenska v tejto sfére, a to v porovnaní s celoslovenským ukazovateľmi, charakterizuje dva a pol násobne vyšší podiel rómskeho etnika na celkovom počte obyvateľstva. Trikrát vyššie zastúpenie Rusínov a Ukrajincov v národnostnej štruktúre východoslovenského regiónu však súvisí len s geografickou polohou ich sídelného územia. V tomto zmysle nás viac zaráža vysoký podiel ignorovania etnickej príslušnosti sčítavaného obyvateľstva na východnom Slovensku (9,56 % : 7,09 %). Podiel obyvateľov slovenskej národnosti, ktorý bol na východe z historických dôvodov vždy nižší, sa hlavne prirodzenou asimiláciou národnostných menšín v súčasnosti postupne vyrovnáva.

¹⁰⁸ Vypočítané podľa TAJTÁK, Ladislav. Východné Slovensko ako malý región v malej politike. In ŠVORC, Peter - DANILÁK, Michal – HEPPNER, Harald (eds.). *Veľká politika a malé regióny 1918 – 1939*. Prešov; Graz: Universum, 2002, s. 218; TAJTÁK, L. Vývin a triedno-sociálna štruktúra obyvateľstva východného Slovenska začiatkom 20. storočia. In DANILÁK, M. (ed.). *Spoločenskovedný zborník : História*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1984, s. 57; *Sčítanie obyvateľov, domov a bytov 2011 (SOBD 2011): Výsledky v multidimenzionálnych tabuľkách*. Slovenská republika: Tab. 115 Obyvateľstvo podľa pohlavia a národnosti. Dostupné na internete: <https://census2011.statistics.sk/tabulky.html>; *SOBD 2011, Východné Slovensko: Tab.115 . Obyvateľstvo podľa pohlavia a národnosti*. Dostupné na internete: <https://census2011.statistics.sk/tabulky.html>.

¹⁰⁹ V roku 2001 z tohto podielu 3,05 % tvorili Rómovia a 0,56 % Česi.

Tabuľka č. 2

Národnostné zloženie východného Slovenska a Slovenska v roku 1910 a 2011 v %¹¹⁰

Národnosť obyvateľstva	Východné Slovensko		Slovensko	
	<i>Počet obyvateľov</i>	<i>Podiel v %</i>	<i>Počet obyvateľov</i>	<i>Podiel v %</i>
slovenská	1 0248 366	77,72	4 352 775	80,65
maďarská	75 369	4,69	458 467	8,49
rómska	79 573	4,95	105 738	1,96
Rusínska	31 911	1,99	33 482	0,62
ukrajinská	5 351	0,33	7 430	0,14
česká	5 784	0,36	30 367	0,56
nemecká	1 735	0,11	4 690	0,09
poľská	964	0,06	3 084	0,06
chorvátska	70	0,00	1 022	0,02
srbská	112	0,01	698	0,01
ruská	585	0,04	1 997	0,04
židovská	134	0,01	631	0,01
moravská	476	0,03	3 286	0,06
bulharská	190	0,01	1 051	0,02
Iná	1 999	0,13	9 825	0,18
nezistená	153 611	9,56	382 493	7,09
SPOLU	1 606 0250	100,00	5 397 036	100.00

Multietnické zloženie obyvateľstva východného Slovenska vôbec nikdy neprekážalo, neprekáža ani nebude prekážať existencii a rozvoju transhraničných kontaktov pohraničných oblastí pozdĺž slovensko-ukrajinských štátnych hraníc, skôr naopak, ak zoberieme do úvahy obdobnú charakteristiku Zakarpatskej oblasti Ukrajiny a sčasti aj priľahlých regiónov Poľska, Maďarska a Rumunska. Koexistencia a s ňou tiež nevyhnutne spojená kooperácia ľudí rôznej národnosti prináša ich vzájomné poznanie, rešpekt aj istú dôveru, ale tiež návyk komunikovať

¹¹⁰ Vypočítané podľa *SODB 2011*, Východné Slovensko: Tab. 115 Obyvateľstvo podľa pohlavia a národnosti; *SOBD 2011*, Slovenská republika: Tab. 157 Obyvateľstvo podľa národnosti, stupňa najvyššieho dosiahnutého vzdelania, súčasnej ekonomickej aktivity, postavenia v zamestnaní, odvetvia ekonomickej činnosti a pohlavia. Dostupné na internete: <https://census2011.statistics.sk/tabulky.html>.

s iným etnickým a spoločenským prostredím, čo môže práve realizácii cezhraničných vzťahov iba pomôcť.

Charakteristika regiónu z jazykového hľadiska

Etnickú charakteristiku regiónu východného Slovenska možno tiež doplniť o údaje o materinskom jazyku obyvateľstva. Uvedená národnostná štruktúra populácie na východe Slovenska bude totiž pravdepodobne presnejšia a úplnejšia, ak uvedieme aj materinský jazyk, ktorý sčítavané obyvateľstvo tejto oblasti priamo uvádzalo v sčítacích hárkoch. Napokon, v období Uhorska sa pri moderných sčítavaniach ľudu v rokoch 1880, 1890, 1900 a 1910 národnosť zaznamenávala výlučne podľa jazyka, dokonca i pri cenzoch za predmníchovského Československa v rokoch 1921 a 1930 sa jazyk komunikovania, nazývaný „obcovací jazyk“, ešte používal ako jeden z indikátorov národnostnej príslušnosti. K oddeleniu etnickej identity a jazyka osoby došlo v metodike pre sčítancov aj pre sčítacích komisárov až v nariadeniach, ktoré konkrétne upravovali priebeh tzv. národného sčítania v roku 1950.¹¹¹

V súčasnosti sú rozdiely medzi národnosťou a materinským jazykom obyvateľstva pomerne málo významné. Čiastočne sa však udržiavajú u etnických skupín s neukončenou národnou identifikáciou alebo u ľudí z národnostne zmiešaných rodín. Aktuálne rozdelenie východoslovenského obyvateľstva podľa materinského jazyka podľa sčítania obyvateľov, domov a bytov v roku 2011 ukazuje tabuľka č. 3. Obdobne ako rubrika etnickej príslušnosti aj údaj o materinskom jazyku nebol uvedený v 164 280 prípadoch, čo predstavuje 10,23 % z počtu obyvateľov regiónu a produkuje nie bezvýznamné skreslenie celkového obrazu reality v tejto sfére. Celkom jednoznačne ho možno pripísať nezmyselnej a neopodstatnenej kampani proti sčítaniu obyvateľstva, ktorú šírením fámy o zneužívaní údajov z cenzu rozpútali niektorí nezodpovední jednotlivci či skupiny osôb a do istej miery tak znehodnotili jeho výsledky.

¹¹¹ Pozri 224. Vládní nařízení ze dne 18. října 1949 o sčítání lidu v roce 1950 a soupisech s ním spojených (o národním sčítání). In *Sbírka zákonů republiky Československé*. Ročník 1949, částka 69. Vydána dne 29. října 1949, s. 665 – 668.

Tabuľka č. 3

Materinský jazyk na východnom Slovensku v roku 2011¹¹²

Jazyk	Počet obyvateľov	Podiel na počte obyvateľstva v %
slovenský	1 176 324	73,23
rómsky	103 650	6,45
maďarský	91 979	6,78
rusínsky	53 359	3,32
český	6 454	0,40
ukrajinský	3 829	0,24
nemecký	2 117	0,13
poľský	1 038	0,06
jidiš	116	0,01
chorvátsky	94	0,01
iný	3 010	0,19
nezistený	164 280	10,23
SPOLU	1 606 250	100,00

Tabuľku č. 4 sme zaradili predovšetkým s cieľom poukázať na vopred predpokladané a následne aj sčítaním potvrdené niektoré výraznejšie diferencie, najmä v podiele obyvateľov s príslušným jazykom označeným za materinský jazyk na celkovom počte populácie v regióne východného Slovenska na základe sčítania v roku 2011, a to v porovnaní so situáciou v tomto smere na celom Slovensku, teda z globálneho hľadiska. Podľa uvedených dát sa nám ale zdá, že cenom preukázané existujúce rozdiely súvisia len s relatívne vyšším podielom niektorých národnostných menšín, najmä rómskeho obyvateľstva a väčšou koncentráciou rusínskeho a ukrajinského etnika na východnom Slovensku v komparácii s celoslovenským priemerom. Úplnosť údajov za Slovenskú republiku je taktiež poznačená veľkým počtom nezistených dát, ktorý sa týkal až 406 251 obyvateľov, teda 7,51 % z ich celkového počtu.

¹¹² Vypočítané podľa *SODB 2011*, Východné Slovensko: Tab. 119 Obyvateľstvo podľa pohlavia a materinského jazyka. Dostupné na internete: <https://census2011.statistics.sk/tabulky.html>.

Tabuľka č. 4

Materinský jazyk na východnom Slovensku a Slovensku v roku 2011¹¹³

Materinský Jazyk obyvateľstva	Východné Slovensko		Slovensko	
	Počet obyvateľov	Podiel v %	Počet obyvateľov	Podiel v %
slovenský	1 176 324	73,23	4 240 453	78,57
rómsky	103 650	6,45	122 518	2,27
maďarský	91 979	5,73	508 714	9,43
rusínsky	53 359	1,99	55 469	1,03
ukrajinský	3 829	0,33	5 689	0,10
Český	6 454	0,36	35 216	0,65
nemecký	2 117	0,11	5 186	0,10
Poľský	1 038	0,06	3 119	0,06
chorvátsky	94	0,01	1 234	0,02
Iný	3 126	0,20	14 177	0,26
nezistený	164 280	10,23	405 261	7,51
SPOLU	1 606 250	100,00	5 397 036	100,00

Na teritóriu východného Slovenska sa vo funkcii materinského jazyka v roku 2011 najčastejšie vyskytovali slovenský jazyk, rómsky jazyk, maďarčina, rusínsky jazyk, čeština a ukrajinský jazyk. Ide o značnú jazykovú pestrosť, pretože slovenčina a čeština patria do skupiny západoslovanských jazykov, rusínčina i ukrajinčina k východoslovanským jazykom a maďarčina je ugrofínsky jazyk. Základ rómskeho jazyka možno asi zaradiť k novindickým jazykom, pričom najbližšie má práve k hindčine. Väčšia časť dnešnej slovnej zásoby Rómov však pochádza z tých oblastí, ktorými dlhšie prechádzali, resp. z krajiny, v ktorej sa usadili. Blízkosť slovenského, rusínskeho a ukrajinského jazyka, ale aj veľmi rozšírené ovládanie ruského a anglického jazyka v podstate znamená, že jazyk nebol a nebude žiadnou bariérou transhraničných vzťahov medzi subjektmi z východného Slovenska a Zakarpatskej oblasti Ukrajiny ani v stredoeurópskom priestore vôbec.

¹¹³ Vypočítané podľa SODB 2011, Východné Slovensko: Tab. 119 Obyvateľstvo podľa pohlavia a materinského jazyka. Dostupné na internete: <https://census2011.statistics.sk/tabulky.html>; SODB 2011, Slovenská republika: Tab. 156 Obyvateľstvo podľa národnosti, materinského jazyka a pohlavia. Dostupné na internete: <https://census2011.statistics.sk/tabulky.html>.

Charakteristika regiónu východného Slovenska z hľadiska religiozity a konfesií

Na východnom Slovensku je z historických a niektorých ďalších logických dôvodov stupeň religiozity relatívne vyšší než v iných častiach Slovenska a naopak, podiel ľudí bez vyznania je zhruba o tretinu pod celoslovenským priemerom (8,65%). Na teritóriu dnešného Košického kraja a Prešovského kraja už v minulosti, v podstate bez väčších problémov, žili veriaci piatich tradičných konfesií: rímskokatolíci, gréckokatolíci, evanjelici augsburského vyznania, kalvíni a židia. Potvrďuje to ešte aj náboženská štruktúra obyvateľstva východného Slovenska z roku 1910, ktorú vyjadruje tabuľka č. 5. Asi dve tretiny veriacich tvorili katolíci, štvrtinu protestanti a zvyšok predstavovali židovské náboženské obce, najmä ortodoxného, už menej neologického smeru.¹¹⁴ V celoslovenskom rámci katolíci tvorili až tri štvrtiny z počtu obyvateľstva, protestanti 20% a židia asi 5% z jeho celkového počtu.

Tabuľka č. 5

Konfesionálna štruktúra východného Slovenska a Slovenska v roku 1910 v %¹¹⁵

Vierovyznanie	Východné Slovensko	Všetky slovenské župy
rímskokatolícke	50,6	69,2
gréckokatolícke	18,7	6,4
evanjelické a. v.	10,4	13,2
reformované	13,6	6,2
Židovské	6,7	5,0
SPOLU	100,00	100,00

Počas nasledujúcich sto rokov sa konfesionálna štruktúra obyvateľstva aj na východe Slovenska čiastočne zmenila. Katolícka cirkev oboch obradov aj evanjelici oboch vyznaní si postavenie hlavných konfesií udržali, ale vyskytujú sa v zreteľa hodnom počte tiež príslušníci iných kresťanských cirkví a siekt, resp. niekoľkí prívrženci judaizmu. Z klasických veľkých kresťanských cirkví sa po druhej svetovej vojne etablovala pravoslávna cirkev, ktorá sa však na východnom Slovensku rozšírila až pri pokuse o likvidáciu Únie. K iným náboženstvám a sektám patria už len jednotlivci. Z vyššie analyzovaných príčin je však v tomto regióne relatívne vyšší podiel gréckokatolíkov, ortodoxných kresťanov aj kalvínskych veriacich, a naopak, nižší počet

¹¹⁴ BÁRKÁNY, Eugen - DOJČ, Ľudovít. *Židovské náboženské obce na Slovensku*. Bratislava: Vesna, 1991, 438 s. ISBN 80-85128-56-X.

¹¹⁵ TAJTÁK, L. Vývin a triedno-sociálna štruktúra obyvateľstva východného Slovenska, s. 58.

rímskokatolíkov, hoci rímskokatolícka cirkev z celoslovenského hľadiska dominuje. Súvisí to, podobne ako etnické zloženie, s geografickou polohou a národnostnou štruktúrou oblasti. Súčasnú situáciu nám približuje tabuľka č. 6.¹¹⁶

Tabuľka č. 6:

Konfesionálna štruktúra východného Slovenska a Slovenska v roku 2011

Cirkev, denominácia alebo sekta	Východné Slovensko		Slovensko	
	Počet obyvateľov	Podiel v %	Počet obyvateľov	Podiel v %
Rímskokatolícka cirkev	907 220	56,48	3 347 277	62,02
Gréckokatolícka cirkev	190 030	11,83	206 871	3,83
Ev. cirkev a. v.	66 219	4,12	316 250	5,86
Ev. cirkev reformovaná	44 472	2,77	98 797	1,83
Pravoslávna cirkev	42 748	2,66	49 133	0,91
Svedkovia Jehovovi	8 190	0,51	17 222	0,32
Apoštolská cirkev	3 364	0,21	5 831	0,11
Ev. cirkev metodistická	2 028	0,13	10 328	0,19
Kresťanské zbory	1 725	0,11	7 720	0,14
Ostatné	9 043	0,56	40 808	0,76
Bez vyznania	134 333	8,36	725 362	13,44
Nezistené	196 878	12,26	571 437	10,59
SPOLU	1 606 250	100,00	5 397 036	100,00

Údaje v tabuľke č. 6 teda v podstate potvrdzujú, že napriek značnému kvantitatívnemu nárastu populácie a násilným zásahom voči niektorým menšinám (holokaust Židov a Rómov, odsun Nemcov, resimilácia Maďarov, ukrajinizácia Rusínov) sa všetky relatívne ukazovatele zásadne nezmenili. Na východe Slovenska sa preto v porovnaní s celoslovenským priemerom zachoval o čosi menší podiel rímskokatolíkov, ale nezmenený zostal pomer 3:1 v prospech východoslovenských gréckokatolíkov i pravoslávnych, ako aj pomer 1,5 : 1 v prospech východoslovenských kalvínov. Pravda, aj v týchto súvislostiach platí, že výsledky sčítania z roku

¹¹⁶ SOBD 2011, Východné Slovensko: Tab. 118 Obyvateľstvo podľa pohlavia a náboženského vyznania. Dostupné na internete: <https://census2011.statistics.sk/tabulky.html>; SOBD 2011, Slovenská republika: Tab. 159 Obyvateľstvo podľa vekových skupín, pohlavia a náboženského vyznania. Dostupné na internete: <https://census2011.statistics.sk/tabulky.html>.

2011 sú do značnej miery deformované vznikom početnej skupiny ľudí bez vyznania (8,36 % na východnom Slovensku a 13,44 % v celoslovenskom meradle), ako aj vysokým podielom osôb, ktoré sa nevyjadrili k otázke náboženského vyznania (12,6 %, resp. 10,6 %). Napriek koexistencii viacerých konfesií a ich vyššiemu zastúpeniu na východnom Slovensku, nevznikali medzi ich veriacimi vážne konflikty, s výnimkou rekatolizácie a pravoslavizácie, ktoré boli navyše vyvolané vrchnosťou. Naopak, vo východoslovenskom regióne sa vytvorila pomerne tolerantná atmosféra i v tejto oblasti duchovného a kultúrneho života, ktorá vytvára priaznivé podmienky pre rozvoj cezhraničných vzťahov.

Charakteristika regiónu východného Slovenska z hľadiska vzdelania obyvateľstva

Východné Slovensko od druhej polovice 19. storočia, kedy sa začala prejavovať jeho postupná marginalizácia, sa okrem iných indikátorov vyznačovalo určitým zaostávaním aj v oblasti vzdelania obyvateľstva. Hlavnou príčinou toho bol zrejme rurálny charakter regiónu, k čomu sa asi priradil tiež relatívne nižší podiel privilegovaných vrstiev obyvateľstva aj jeho etnická a konfesijná štruktúra. Dôsledkom toho bol očividný nedostatok kvalifikovaných pracovných síl, ktorý spôsoboval ekonomické zaostávanie a sociálne problémy. Tie veľmi negatívne ovplyvňovali i kultúrny rozvoj, čím vznikol klasický bludný kruh. Jeho postupné prekonávanie sa začalo až v období predmníchovského Československa, a to v rámci celkovej modernizácie a rýchleho napredovania slovenskej spoločnosti a sčasti sa skončilo plánovanou industrializáciou a ňou spojenými procesmi v päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch minulého storočia. Súčasný stav vzdelanosti obyvateľstva na východe Slovenska v priamom porovnaní s celoslovenskými parametrami ukazuje tabuľka č. 7.¹¹⁷

V podstate však len potvrdzuje, že rozdiely v podiele obyvateľstva na jednotlivých stupňoch a druhoch dosiahnutého vzdelania medzi východným Slovenskom a celoštátnymi ukazovateľmi sú len minimálne a irelevantné. Za zmienku možno stojí o niečo vyšší podiel ľudí bez vzdelania na východe Slovenska (18,35 % : 15,68 %) spôsobený vyšším percentom vidieckeho obyvateľstva a väčším počtom izolovaných horských a podhorských obcí, ale aj sociálnou štruktúrou obyvateľstva. To pravdepodobne determinovalo aj vyšší podiel ľudí len so základným vzdelaním na východnom Slovensku (16,25 % : 14,98 %). U obyvateľstva, ktoré vzdelávanie

¹¹⁷ Vypočítané podľa SOBD 2011, Východné Slovensko: Tab. 117 Obyvateľstvo podľa pohlavia a stupňa najvyššieho dosiahnutého vzdelania. Dostupné na internete: <https://census2011.statistics.sk/tabulky.html>; SOBD 2011, Slovenská republika: Tab. 157 Obyvateľstvo podľa národnosti, stupňa najvyššieho dosiahnutého vzdelania, súčasnej ekonomickej aktivity, postavenia v zamestnaní, odvetvia ekonomickej činnosti a pohlavia. Dostupné na internete: <https://census2011.statistics.sk/tabulky.html>.

ukončilo maturitou, sa uvedený podiel (27,15 % : 28,09 %) postupne vyrovnáva. Rozdiel v podiele vysokoškolského vzdelania na celkovom počte obyvateľstva (10,10 % : 11,28 %) s veľkou pravdepodobnosťou súvisí nielen s nižším počtom škôl poskytujúcich vysokoškolské vzdelanie na východnom Slovensku, teda zároveň s vyššou nákladovosťou takéhoto štúdia, ale aj s menšou možnosťou výberu jeho druhu a smeru. Prípadné diferencie v kvalite dosiahnutého stupňa vzdelania zatiaľ nemožno identifikovať

Tabuľka č. 7:

Vzdelanostná úroveň východného Slovenska a Slovenska v roku 2011

Najvyššie dosiahnuté vzdelanie obyvateľstva	Východné Slovensko		Slovensko	
	Počet obyvateľov	Podiel v %	Počet obyvateľov	Podiel v %
Základné	261 092	16,25	808 490	14,98
Učňovské bez maturity	197 290	12,28	721 999	13,38
Stred. odb. bez maturity	139 937	8,71	522 039	9,67
Úplné stredné učňovské	56 486	3,52	191 208	3,54
Úplne stredné odborné	310 308	19,32	1 089 751	20,19
Úplné stredné všeobecné	69 167	4,31	235 014	4,36
Vyššie odborné vzdelanie	21 546	1,34	80 616	1,49
Vysokoškolské bakalárske	36 472	2,27	122 782	2,28
Vysokoškolské magisterské	152 800	9,51	584 544	10,83
Vysokoškolské doktorandské	9 433	0,59	40 642	0,75
Bez školského vzdelania	294 725	18,35	846 321	15,68
Nezistené	56 994	3,55	153 630	2,85
SPOLU	1 606 250	100,00	5 397 036	100,00

Vo všeobecnosti môžeme na základe našej analýzy jednoznačne konštatovať, že historické atribúty, politické charakteristiky a spoločenské podmienky tak v Košickom ako aj v Prešovskom kraji spolu s tradíciami cezhraničných kontaktov, stykov, vzťahov a spolupráce bývalého Východoslovenského kraja a dnešnej Zakarpatskej oblasti Ukrajiny vytvárajú veľmi dobré predpoklady k ďalšiemu rozvoju transhraničnej spolupráce oboch regiónov, a to vrátane využitia

inovačných prístupov osvojovaných štúdiom pozitívnych škandinávskych skúseností z ich regulovania a stimulovania.

4. MULTIKULTURALITA VÝCHODNÉHO SLOVENSKA SO ZAMERANÍM NA RUSÍNOV, UKRAJINCOV A RÓMOV

(Alexander Mušinka, Centrum spoločenských a psychologických vied SAV,
Spoločenskovedný ústav, Košice)

Barentsov región predstavuje teritórium, ktoré zahŕňa 14 krajov v severnom pohraničí Nórska, Švédska, Fínska a Ruska a rozprestiera sa na celkovej ploche 1 755 800 km². Aj napriek svojej obrovskej rozlohe, ktorá je viac ako 38 násobne väčšia než územie Slovenska, žije v tomto regióne celkovo iba 5,3 milióna obyvateľov. Barentsov región je pre nás zaujímavý aj z hľadiska multikultúrnej variability, pretože okrem príslušníkov majoritných štátnych národov (Nóri, Švédi, Fíni a Rusi), menšiny ktorých sa vyskytujú aj v susedných štátoch ako tzv. etnické presahy, nachádza sa v ňom celý rad menších národov a národností, ktoré spoločne vytvárajú skutočne pestrý multietnický obraz. Patria k nim jednak tradične národy a národnosti, ktoré na tomto území žijú dlhodobo a sú považované za pôvodné obyvateľstvo, ale aj početné komunity tzv. nových národov alebo národností (migranti, utečenci a pod.), ktorí tu žijú iba relatívne krátky čas.

Pravdepodobne najväčšou tradičnou národnostnou menšinou Barentsovho regiónu sú Saamovia, predtým nazývaní Laponci, ktorí patria k pôvodným kočovným európskym národom. Ide asi o 85 000 obyvateľov, z ktorých väčšina žije v Nórsku, kde tvorí asi 0,5% obyvateľov. Vo Švédsku majú Saamovia dokonca aj samostatnú administratívnu jednotku, Lapland, ale aj v nej však predstavujú menšinu.¹¹⁸ Významnú autochtónnu národnostnú menšinu v tomto regióne tvoria aj Nenci (Ненцы) bývajúci prevažne v jeho ruskej časti a v Archangelskej oblasti Ruskej federácie majú dokonca vlastný okres (Ненецкий автономный округ), v ktorom sú však tiež menšinou. Z celkového počtu približne 45 000 Nencov, ktorí žijú v Rusku¹¹⁹, v uvedenom okrese ich žije 7 000, t.j. asi 18% z celkového počtu obyvateľstva okruhu. V ruskej časti regiónu býva aj ďalšia autochtónna národnostná menšina – Vepsovia (Вепсы). Približne 6 000 z nich býva v Karelskej republike.¹²⁰ Uvedené minority patria do uralskej jazykovej skupiny a vykazujú mnoho podobných charakteristík v dôsledku ich životného prostredia a spôsobu obživy. Na základe niektorých znakov možno zistiť niekoľko paralel Barentsovho regiónu s karpatským regiónom, do

¹¹⁸ V prípade Švédska je počet príslušníkov jednotlivých národov a národností veľmi otázný, lebo táto krajina takéto štatistiky takmer nevedie. Dlhodobý multikultúrny kontext tohto štátu viedol k skutočnosti, že etnicita (tak ako je vnímaná u nás) hra v bežnom živote iba veľmi marginálnu úlohu.

¹¹⁹ Pozri http://www.gks.ru/free_doc/new_site/population/demo/per-itog/tab5.xls

¹²⁰ Pozri http://www.gks.ru/free_doc/new_site/population/demo/per-itog/tab5.xls

ktorého patrí aj východné Slovensko. Práve tieto paralely môžu byť výraznou inšpiráciou pre rozvoj cezhraničnej regionálnej spolupráce v tomto priestore. Karpatský euroregión síce de jure stále existuje, avšak oproti minulosti vykazuje výrazne menšiu aktivitu a nevyužíva svoje možnosti.

Skôr ako sa dostaneme k analýze národnostnej situácie na východnom Slovensku, je nevyhnutné uviesť niekoľko poznámok o základných teoretických prístupoch k všeobecnému vnímaniu problematiky, resp. otázok spojených s národom a etnicitou. Ak by sme značne zjednodušene chceli predstaviť nami akceptovaný teoretický prístup k sledovanej téme, môžeme konštatovať, že tzv. klasická definícia národa (taktiež známa aj ako Stalinova alebo Leninova definícia, ktorá u nás prevažovala v období pred rokom 1989) v akademickom diskurse už nie je všeobecne akceptovaná. Zároveň musíme poznamenať, že v laickom diskurse tento prístup stále existuje a, bohužiaľ, je taktiež prítomný aj v časti politického diskurzu.

Vyššie uvedená definícia vychádza z predstavy, že národ je konkrétna a jasne vymedzená skupina ľudí, ktorá má „exaktné definovateľné znaky“. *„Národ bol definovaný ako historická forma etnického spoločenstva ľudí založená na jednote jazyka, územia a hospodárskeho života, na zvláštnostiach tradícií národnej kultúry, na jednotnom národnom povedomí.“*¹²¹ V aktuálnom akademickom diskurse prevláda názor, podľa ktorého je národ skupina ľudí, ktorá má spoločnú etnicitu. t.j. subjektívny pocit vzájomne „zdieľanej spolupatričnosti“.¹²² Tento „subjektívny pocit“ sa môže (ale nie nevyhnutne) opierať o „objektívne prvky“, ktoré sa dajú s väčšou alebo menšou presnosťou vedecky exaktne definovať (napr. jazyk, územie, administratívne členenie, dejiny a pod.) avšak ich výber je „individuálnym rozhodnutím každého jednotlivca“. Paralelne s tým však platí, že ak ľudia vyrastajú v rámci určitej skupiny, sú v nej vychovávaní, vzájomne medzi sebou komunikujú a pohybujú sa v podobnom kultúrnom kontexte, aj „výber prvkov“ na základe ktorých si „budujú“ svoj pocit spolupatričnosti bude u mnohých z nich veľmi podobný (často až identický).

¹²¹ Pozri napr. ŠRAJEROVÁ, Oľga. Identifikácia Slovákov v ČR s menšinovým postavením. In *Človek a spoločnosť* [online]. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 2000, č. 3. Internetový časopis. Dostupné na: <http://www.saske.sk/cas/archiv/3-2000/srajerova.html>. (Navštívené 30.3.2017)

¹²² Pozri napr. KANOVSKÝ, Martin. Národ a etnická príslušnosť podľa vedy. In *História, revue o dejinách a spoločnosti*, 2004 , roč. 4, č. 3-4, str. 23-24. Dostupné aj na adrese: <http://www.historiarevue.sk/index.php?id=2004kanovsky24>. (Navštívené 30.3.2017) alebo GOURBIN, Gilles. „Čo je to národ?“. In *JeToTak.sk* [online]. Bratislava, 22.03.2009. Dostupné na: <http://www.jetotak.sk/autonomna-zona/co-je-to-narod->. (Navštívené 30.3.2017)

Ako sme už uviedli vyššie, región východného Slovenska a Barentsov región vykazujú mnoho podobností. Ak hovoríme o východnom Slovensku, platí preň skutočnosť, že **bolo a stále je multietnické**. Platí to však rovnako pre zvyšok Slovenska ale aj Európy ako celku.

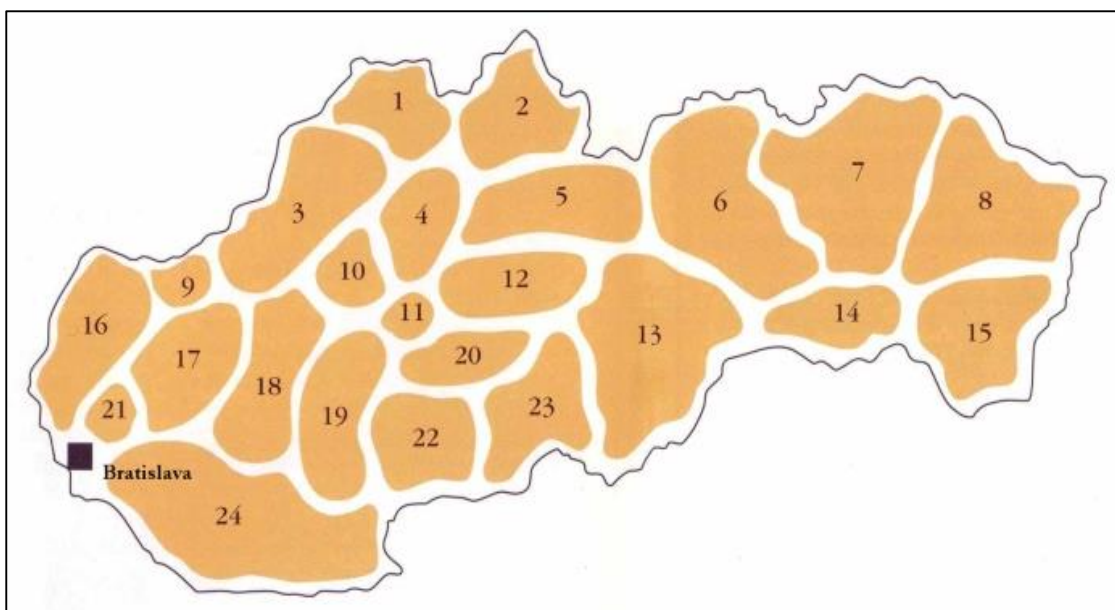
Z administratívneho hľadiska, v prípade východného Slovenska v súčasnosti hovoríme o Prešovskom a Košickom kraji. Prešovský kraj má celkovú rozlohu 8 993 km²; žije tu celkovo 820 697 obyvateľov (stav k 31.12.2015) a delí sa na 13 okresov a 664 obcí (z toho 23 miest). Košický kraj má celkovú rozlohu 6 753 km²; žije tu celkovo 796 650 obyvateľov (stav k 31.12.2015) a delí sa na 11 okresov a 461 obcí (z toho 17 miest).¹²³

Slováci

Najpočetnejším etnickým spoločenstvom v tomto regióne sú príslušníci slovenského národa, ktorý je vnímaný a prezentovaný nielen ako autochtónny národ obývajúcí toto územie, ale aj ako národ štátotvorný.¹²⁴ Aj keď na prvý pohľad ide o homogénnu skupinu ľudí, v skutočnosti je heterogénnou, pretože Slovensko pozostáva z tradičných etnografických regiónov a oblastí. Podobne ako v prípade iných kultúrnych prvkov, aj v prípade etnografických regiónov nepanuje všeobecná zhoda a o mnohých fenoménoch (napr. definovanie hraníc jednotlivých regiónov, a pod.) pretrvávajú dlhodobé a stále aktívne diskusie. Medzi dominantné etnografické regióny na východnom Slovensku patria Spiš, Šariš, Zemplín a Abov, pričom jednotlivé kultúrne odlišnosti ich obyvateľstva sú na mnohých úsekoch výraznejšie ako pri jeho porovnaní s iným národmi či národnosťami. Jednu z mnohých interpretácií etnografických regiónov Slovenska prezentuje mapa č. 1.

¹²³ Zdroj <https://sk.wikipedia.org/wiki/Slovensko> ; https://sk.wikipedia.org/wiki/Pre%C5%A1ovsk%C3%BD_kraj ; https://sk.wikipedia.org/wiki/Ko%C5%A1ick%C3%BD_kraj ; <http://web.vucke.sk/sk/fakty-kraji/ine/obce-mesta.html>

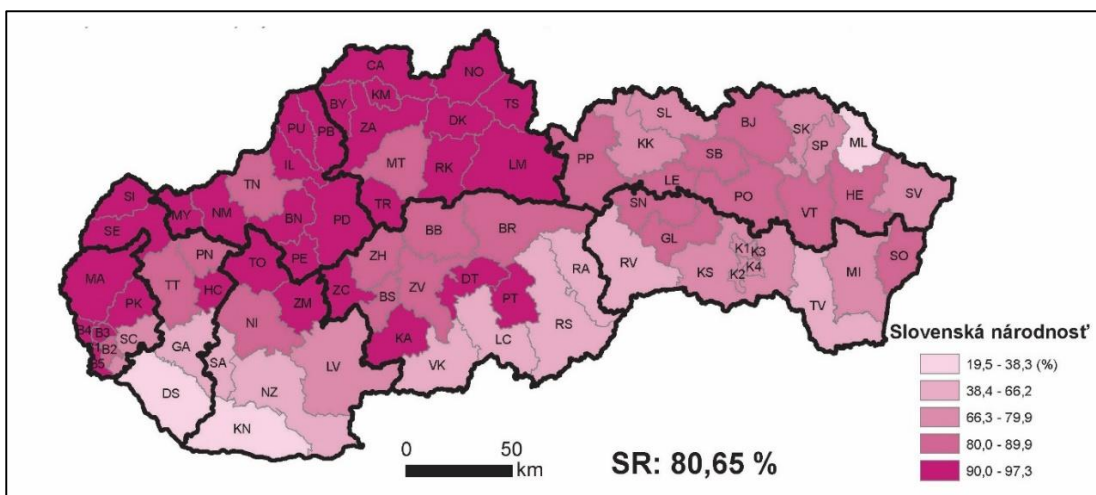
¹²⁴ Pozri napríklad preambulu Ústavy Slovenskej republiky, ktorá začína vetou: „My, národ slovenský, pamätajúc na politické a kultúrne dedičstvo svojich predkov...“ Ústava Slovenskej Republiky z 1. septembra 1992. In: *Národná rada Slovenskej republiky* [online]. Bratislava, 1992. Dostupné na: http://www.nrsr.sk/web/Static/sk-SK/NRSR/Doc/zd_ustava_20170313.pdf. (Navštívené 30.3.2017)

Mapa č. 1: Tradičné oblasti Slovenska - 1. Kysuce, 2. Orava, 3. Považie 4. Turiec, 5. Liptov, 6. Spiš, 7. Šariš, 8. Severný Zemplín, 9. Myjavská oblasť, 10. Horné Ponitrie, 11. Stredoslovenská banská oblasť, 12. Pohronie, 13. Gemer a Malohont, 14. Abov, 15. Južný Zemplín, 16. Záhorie, 17. Trnavská oblasť, 18. Ponitrie, 19. Tekov, 20. Podpoľanie, 21. Malokarpatská oblasť, 22. Hont, 23. Novohrad, 24. Podunajsko.¹²⁵

Podľa Štatistického úradu Slovenskej republiky je na Slovensku viac ako 80% všetkých obyvateľov, ktorí sa hlásia k slovenskej národnosti. Sčítanie obyvateľstva, tak ako je realizované na území Slovenska, však nezaznamenáva identifikáciu obyvateľov s jednotlivými etnografickými regiónmi. Prípadné potreby jednotlivcov identifikovať sa nie na súhrnom národnom princípe, ale na základe lokálnej etnicity sa pri sčítaní obyvateľstva eviduje iba v kategórii „iné národnosti“, rozpis ktorých však Štatistický úrad nezverejňuje. Percentuálne zastúpenie ľudí, ktorí deklarujú počas Sčítania slovenskú národnosť, v jednotlivých okresoch Slovenskej republiky ukazuje mapa č. 2.

¹²⁵ Kresba Mojmir BENDŽA, Mojmir: 2010. Zdroj <http://www.ludovakultura.sk/index.php?id=3886>

Mapa č. 2: Podiel obyvateľstva hlásiaceho sa k slovenskej národnosti na základe výsledkov sčítania obyvateľstva z roku 2011¹²⁶

Na vyššie uvedenej mape je jednoznačne viditeľná skutočnosť, že smerom na východ a na juh je Slovenská republika výraznejšie multietnická. Na východnom Slovensku nie je ani jeden okres, v ktorom by príslušníci slovenskej národnosti predstavovali viac ako 90 % všetkého obyvateľstva. Dokonca, v jednom okrese (okr. Medzilaborce) ich podiel na celkovom počte populácie je v škále pod 38,3 %.

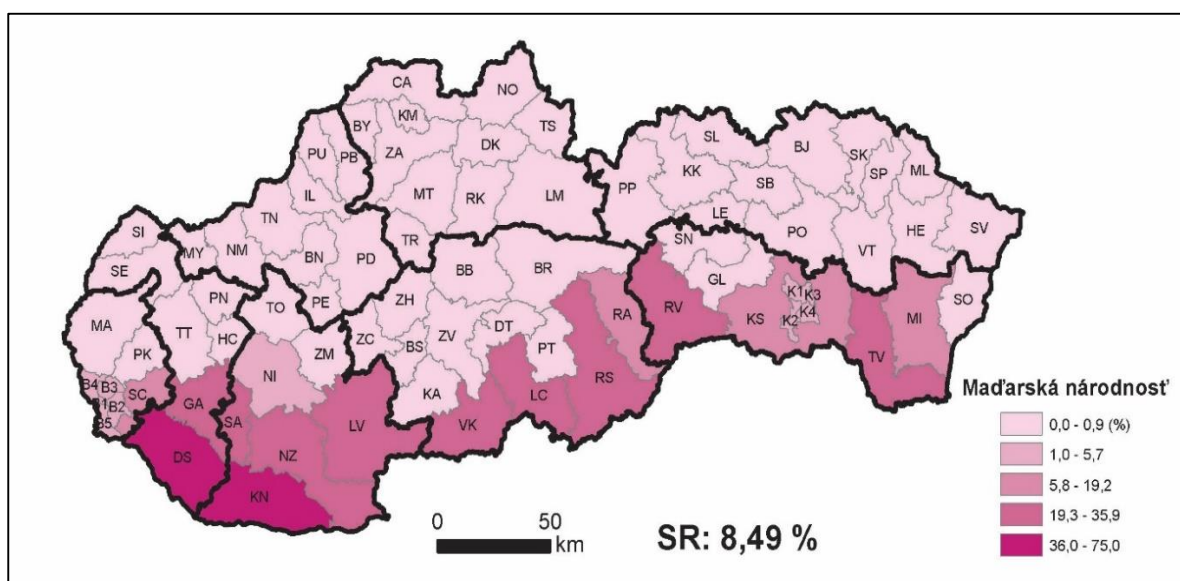
Maďari

K tradičným národným menšinám, ktoré obývajú región východného Slovenska, patria príslušníci maďarskej, rusínskej a ukrajinskej národnostnej menšiny. V prípade týchto menšín, ide v princípe o etnické presahy z tzv. materských štátov alebo regiónov. Znamená to, že príslušníci týchto národnostných menšín dlhodobo obývajú určité kompaktné územie. Na základe vyššie uvedeného môžeme logicky vyvodiť, že príslušníci maďarskej národnostnej menšiny obývajú južné oblasti pri hraniciach s Maďarskou republikou a čiastočne aj južné prihraničné regióny s Ukrajinou. Percentuálne zastúpenie ľudí, ktorí pri sčítaní deklarovali maďarskú národnosť, a to v jednotlivých okresoch Slovenskej republiky, ukazuje mapa. 3.

V tejto súvislosti je vhodné poznamenať, že stále prebiehajú diskusie aj o presnosti výsledkov sčítaní obyvateľstva. Dominantná línia týchto diskusií sa vedie v rovine presnosti početného zastúpenia príslušníkov maďarskej menšiny, pričom jedna skupina ľudí ich vníma ako

¹²⁶ Zdroj: ŠÚ SR https://slovak.statistics.sk/wps/wcm/connect/42ad4c83-e230-4800-bb81-c2bd68ac3225/8b_Obyv_trvalo_byvajuco_v_okr_SR_so_slovenskou_maďarskou_a_romskou_narodnostou_SODB_2011.pdf?MOD=AJPERES

podhodnotené a druhá ako nadhodnotené.¹²⁷ V tomto kontexte zo strany predstaviteľov maďarskej menšiny zaznieva tvrdenie, že mnoho ľudí, ktorí by sa mali hlásiť k maďarskej národnosti, sa z rôznych príčin hlásia k národnosti slovenskej. Na druhej strane, veľmi často sa používa opačná argumentácia, podľa ktorej vysoký počet ľudí hlásiacich sa k maďarskej národnosti je dôsledkom toho, že mnoho Rómov sa nehlási k rómskej, ale k maďarskej národnosti. Pritom sa poukazuje na skutočnosť, že v južných oblastiach Slovenskej republiky (primárne v historickom regióne Gemer), je vysoký počet rómskych komunít, početnosť, ktorých nekoreluje s výsledkami sčítania.

Mapa č. 3: Podiel obyvateľstva hlásiaceho sa k maďarskej národnosti na základe výsledkov sčítania obyvateľstva z roku 2011¹²⁸

Rusíni a Ukrajinci

V prípade Rusínov a Ukrajincov, je situácia odlišná, resp. vykazuje určité špecifiká. Ak budeme ignorovať aktuálne, a v prípade Slovenska nie príliš početné, migračné vlny z Ukrajiny, autochtónne obyvateľstvo, ktoré nazývame Rusíni alebo Ukrajinci obýva územie nie len v severnej časti slovensko-ukrajinského pohraničia, ale primárne oblasť na severe Prešovského kraja v poľsko-slovenskom pohraničí. Dôvodom tohto stavu je skutočnosť, že Rusíni a Ukrajinci, obývali primárne hornaté oblasti Karpát od Zakarpatskej oblasti Ukrajiny až po juhovýchod Poľská

¹²⁷ O význame a zmysluplnosti takýchto diskusií budeme písať nižšie.

¹²⁸ Zdroj: ŠÚ SR https://slovak.statistics.sk/wps/wcm/connect/42ad4c83-e230-4800-bb81-c2bd68ac3225/8b_Obyv_trvalo_byvajuve_v_okr_SR_so_slovenskou_maďarskou_a_romskou_narodnostou_S_ODB_2011.pdf?MOD=AJPERES

a severovýchod Slovenska. Na Slovensku tak obývajú územie, ktoré má rozlohu približne 160 x 40 km. V tomto „úzkom koridore“ (až na niektoré výnimky) sa nachádza približne 260 obcí, ktoré sú považované za rusínske či ukrajinské. Je nevyhnutné zdôrazniť, že uvedený počet obcí nie je exaktný, ale ide iba o najčastejší a najviac akceptovaný odhad.

V nedávnej minulosti geograficky veľmi podobné územie obývali Rusíni a Ukrajinci aj na poľskej strane karpatských hôr. Bohužiaľ, podstatná časť z nich bola v rokoch 1945 – 1946 presídlená najskôr na Ukrajinu a tí, ktorí odmietli opustiť svoje domovy, boli v roku 1947 v rámci „Akcje Wisla“ násilne deportovaní na tzv. „zemie odzyskane“ (po odsunutých Nemcoch) v západnom Poľsku a ich lokality boli zrovnané so zemou alebo osídlené poľským obyvateľstvom z vnútrozemia. Iba nepatrná časť pôvodných obyvateľov sa po desiatich rokoch vrátila do svojich domovov.¹²⁹ V etnografickej literatúre sa obe tieto skupiny zvyknú označovať taktiež jednotným termínom Lemkovia (Лемки).

Časť obyvateľstva, ktorú považujeme za rusínske alebo ukrajinské etnikum vykazuje v porovnaní napr. s maďarskou národnostnou menšinou ďalšiu špecifickú charakteristiku. Táto skupina totiž v minulosti prešla špecifickou etnogenézou, ktorej výsledkom bola značná rôznorodosť etnickej identifikácie. V priebehu dejín a vzhľadom na geopolitický kontext aj rôznorodé záujmy susediacich národov a štátov, môžeme v rámci vývoja tejto populácie zaznamenať rôzne interpretácie etnickej identity a národno-kultúrnej orientácie. Takýmto spôsobom v jednotlivých obdobiach a medzi jednotlivými skupinami dominovali napríklad veľkoruská, uhroľruská, karpatoruská, rusínska alebo ukrajinská orientácia, ale aj v ich rámci existovali určité diferencie a nuansy.

Na aktuálnu formu a pohyby prebiehajúce v rámci tohto etnika mali veľký vplyv revolučné zmeny v roku 1989. V tomto období došlo počas etnických sebaidentifikačných procesov v radoch tejto skupiny obyvateľstva k vzniku dvoch hlavných názorových prúdov, ktoré sú vo vzájomnej antagonistickej pozícii. Veľmi často sú tieto procesy prezentované ako vnútorný spor alebo rozkol vo vnútri tohto etnika. Dve koncepcie národnej identity alebo „strany sporu“ sú najčastejšie nazývané ako *pro-ukrajinská orientácia* a *pro-rusínska orientácia*.

Na tomto mieste nie je účelne detailne rozpisovať vznik, vývoj a prejavy tohto sporu, avšak, ak by sme veľmi zjednodušene chceli vysvetliť jeho podstatu, môžeme ho popísať ako spor o interpretáciu pojmu *Rusín*. Ani jedna z uvedených orientácií nespochybňuje, že vyššie uvedené

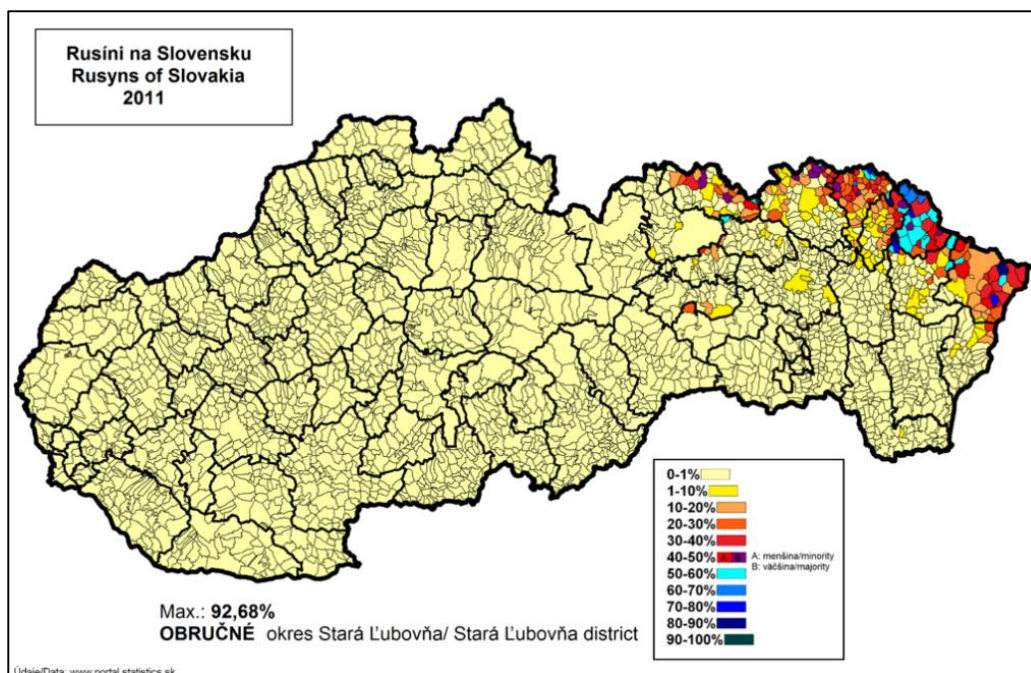
¹²⁹ Pozri napr. MUŠINKA, Mikuláš – MUŠINKA, Alexander. *Národnostná menšina pred zánikom? Štatistický prehľad rusínsko-ukrajinských obcí na Slovensku v rokoch (1773) 1881 – 2001*. Prešov, CAV, 2010, s. 588. ISBN: 978-80-89450-05-3

etnikum patrí do skupiny východných Slovanov, a že na našom území sa tradične nazývajú termínom Rusín, používajú v písomnom prejave azbuku, nábožensky sa orientujú na východné kresťanstvo (pravoslávie, resp. gréckokatolicizmus), rozprávajú lokálnym špecifickým jazykom a pod. Základný rozpor je v tom, ako by sa mal pojem „*Rusín*“ interpretovať.

Tzv. pro-ukrajinská časť etnika ho vysvetľuje ako pojem, ktorý označuje etnografickú skupinu ukrajinského národa. Podobne pojmy *Šarišan* alebo *Spišiak* pomenúvajú obyvateľov špecifických etnografických regiónov, ale sú považovaní za Slovákov. Jazyk Rusínov je preto pokladaný za dialekt ukrajinského jazyka tak, ako šarišské dialekty sú vnímané ako súčasť slovenského jazyka. Časť príslušníkov menšiny pro-ukrajinskej orientácie preferuje preto používanie termínu *Rusín-Ukrajinec*, ktorý podľa ich mienky najlepšie odráža túto špecifickú situáciu.

Na druhej strane, tzv. pro-rusínska časť minority interpretuje termín *Rusíni* ako pojem na označenie samostatného, štvrtého východoslovanského národa, síce veľmi blízkeho, ale odlišného od Rusov, Ukrajincov a Bielorusov. Na základe toho aj rusínsky jazyk vnímajú nie ako dialekt, ale ako štvrtý východoslovanský jazyk¹³⁰. Na potvrdenie svojich tvrdení obidve strany používajú rôzne argumenty, dôkazy, historické fakty aj teoretické štúdie, avšak ich spor nemá jednoznačné riešenie a rozhodnutie o náronosti konkrétneho príslušníka menšiny je napokon vždy záležitosťou jeho presvedčenia a cítenia.

¹³⁰ Túto skutočnosť aj formálne prezentovali 25. januára 1995, kedy v Bratislave slávnostne vyhlásili kodifikáciu rusínskeho jazyka na Slovensku.

Mapa č. 4: Podiel obyvateľstva hlásiaceho sa k rusínskej národnosti na základe výsledkov sčítania obyvateľstva z roku 2011¹³¹

Pre úplnosť je nevyhnutné na tomto mieste zdôrazniť, že vnímanie problematiky Rusínov a Ukrajincov, ich histórie, národnej identifikácie, obrodzenia aj súčasného postavenia je v jednotlivých krajinách karpatského regiónu odlišné a vykazuje niekoľko lokálnych špecifik. Pravdepodobne najliberálnejšie sa k týmto problémom postavila Slovenska republika, ktorá umožňuje obom skupinám samostatný národnostný život, oficiálne akceptuje existenciu dvoch etnických menšín, keď početnejšiu tvoria Rusíni a menej početnú Ukrajinci. Tento liberálny prístup sa prejavuje okrem iného tým, že v rámci pravidelných sčítaní obyvateľstva Štatistický úrad SR v sčítacích hárkoch taxatívne vymenováva samostatne rusínsku národnostnú menšinu aj ukrajinskú národnostnú menšinu. V rámci Rady vlády pre národnostné menšiny majú obe národnosti samostatné zastúpenie a štátny grantový program určený pre národnostné menšiny *Kultúra národnostných menšín*, má samostatné kapitoly pre ukrajinskú menšinu ako aj pre rusínsku menšinu.

Medzi predstaviteľmi obidvoch skupín nájdeme celú škálu prístupov k tejto situácii, a to od zástancov vzájomného popierania alebo spochybňovania existencie rusínskej či ukrajinskej národnosti, cez akceptovanie dvoch samostatných menšín až po tých, ktorí kombinujú obidva prístupy v závislosti od kontextu. Posledná skupina napr. akceptuje existenciu dvoch národností,

¹³¹ Zdroj: https://sk.wikipedia.org/wiki/Rus%C3%ADni_na_Slovensku#/media/File:Rus%C3%ADni_na_Slovensku_2011.png

resp. identít vo vnútri tejto skupiny, ale navonok preferujú vystupovanie ako jednotného celku, čo by umožnilo obom skupinám lepšiu pozíciu voči štátu alebo voči iným národnostiam. Najčastejším argumentom je poukazovanie na skutočnosť, že ak by sa obe národnosti prezentovali spoločne, malo by to vplyv na ich celkový počet, ktorý je významný v prípade implementácie zákona o používaní jazykov národnostných menšín.

Ide o zákon č. 211/1999 Z. z., ktorý nadobudol účinnosť dňa 1. júla 2011, a ktorý stanovuje, že: „*Ak občania Slovenskej republiky, ktorí sú osobami patriacimi k národnostnej menšine a majú trvalý pobyt v danej obci, tvoria podľa dvoch po sebe nasledujúcich sčítaniach obyvateľov v obci najmenej 15 % obyvateľov, majú právo v tejto obci používať v úradnom styku jazyk menšiny.*“¹³² Vystupovanie Rusínov a Ukrajincov ako jednotnej národnostnej menšiny by podľa časti aktivistov znamenalo vyšší počet obcí, v ktorých by sa uvedený zákon mohol implementovať. Pre úplnosť je potrebné poznamenať, že tento prístup by v reálnom živote mal dopad iba na niekoľko obcí.

Situácia v Zakarpatskej oblasti Ukrajiny, resp. na Ukrajine vôbec je v tomto smere výrazne odlišná. Podpora národnostných menšín, rovnako ako národnostná politika ako taká, je aktuálne, zvlášť v kontexte ruskej okupácie Krymu a konfliktu na východe Ukrajiny, politicky veľmi citlivou témou. Sčítanie obyvateľstva sa na Ukrajine naposledy uskutočnilo v roku 2001, pričom už teraz je veľmi pravdepodobné, že ani najbližšie plánované sčítanie v roku 2021 sa neuskutoční. Politický, spoločenský a kultúrny život, spolková činnosť i vzdelávanie na Ukrajine, vrátane podpory národnostných menšín, sú oproti slovenským realitám v omnoho väčšej miere podriadené štátnej kontrole a vplyvu úradov. Prirodzene, týka sa to aj oblasti financovania kultúry národnostných menšín. V súvislosti so spomínanou politickou citlivosťou tejto otázky sú v niektorých kruhoch na Ukrajine aktivity rusínskeho hnutia vnímané ako prejav aktuálneho alebo potencionálneho ďalšieho separatistického hnutia.¹³³ Takéto vnímanie Rusínov, resp. ich aktivít na Slovensku opodstatnene jednoznačne absentuje.

¹³² Zákon č. 184/1999 Z. z. o používaní jazykov národnostných menšín.

¹³³ Aktuálne sú separatistické aktivity zakarpatských Rusínov minimálne – v reálnom politickom živote sa sporadicky objavujú snahy o ekonomickú autonómiu Zakarpatskej oblasti odvolávajú sa na právne neúčinné referendum o tejto otázke, ktoré prebehlo na Zakarpatsku 1. decembra 1991 roku. Pozri bližšie napr.: Референдум 1991 року про спеціальну самоврядність Закарпаття був звичайним політичним шахрайством – Москаль (ДОКУМЕНТИ). In: *Закарпаття онлайн* [online]. Užhorod, 13. 4. 2016. Dostupné na: <http://zakarpattya.net.ua/News/154604-Referendum-1991-roku-pro-spetsialnu-samovriadnist-Zakarpattia-buv-zvychainym-politychnym-shakhaistvom-%E2%80%93-Moskal-DOKUMENTY> alebo Закарпатські депутати хочуть самоврядного Закарпаття з посиланням на референдум 1 грудня 1991 року. In: *Закарпаття онлайн* [online]. Užhorod, 5. 4. 2016. Dostupné na: <http://zakarpattya.net.ua/News/154239-Zakarpatski-deputaty-khochut-samovriadnoho-Zakarpattia-z-posylanniam-na-referendum-1-hrudnia-1991-roku>.

V špecifickej situácii sa rusínske a ukrajinské etnikum nachádza aj v Poľsku. Okrem už uvedeného násilného premiestnenia Lemkov na Ukrajinu a vysťahovania do západných oblastí Poľska po druhej svetovej vojne, do ich aktuálnych národnoobrodeneckých aktivít od 90. rokov minulého storočia vstúpila aj otázka náboženstva. Pro-ukrajinská časť menšiny v Poľsku sa prikláňa skôr k pravoslávnej cirkvi, pričom pro-lemkovská je viac orientovaná na gréckokatolícku cirkev. Je zaujímavé, že v medzivojnovom období boli tomu inak.

Obidva tieto fenomény, t. j. nútené presídľovanie a cirkevná otázka, pri porovnaní so Slovenskom v tejto súvislosti absentujú. Na Slovensku sa náboženská otázka (t. j. pravoslávie vs. gréckokatolicizmus) v tomto smere v súčasnosti prejavuje iba v individuálnych prípadoch aktivít konkrétnych kňazov alebo v kritike „slovakizácie“ liturgie východných cirkví. Ide primárne o poukazovanie na tendencie smerujúce k nahradzovaniu azbuky latinským písmom, na prílišný odklon od gréckych a cirkevnoslovanských tradícií a pod. Na rozdiel od iných inštitúcií, ani jedna z oboch cirkví, sa vo vzťahu k národnouvedomovaciemu procesu jednoznačne nepriklonila ani k jednej orientácii.

Ako naznačuje vyššie uvedená mapa, je logické, že východné Slovensko je centrom kultúrno-spoločenského života tejto národnostnej menšiny. Najvýraznejším spoločensko-kultúrnym centrom pre túto národnostnú skupinu je krajské mesto Prešov, ktorý však nikdy nebol a ani aktuálne nie je etnicky „rusínskym“ mestom alebo mestom, v ktorom by žilo najviac príslušníkov tohto etnika. Na druhej strane, v meste je sústredených najviac národnostných inštitúcií Rusínov a Ukrajincov, nachádzajú biskupské úrady Pravoslávnej cirkvi na Slovensku, ako aj Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku. Národnostné inštitúcie sú však aj v ďalších mestách regiónu.

Medzi tzv. „pro-rusínske“ inštitúcie patria občianske združenie *Rusínska obroda na Slovensku* (Prešov) na čele s predsedom Martinom Karašom, *Múzeum rusínskej kultúry* ako súčasť Slovenského národného múzea (Prešov) s riaditeľkou Oľgou Glosíkovou, profesionálne *Divadlo Alexandra Duchnoviča*¹³⁴ (Prešov) vedené riaditeľom Mariánom Markom, periodiká *Rusín* so šéfredaktorom Alexandrom Zozulákom, *InfoRusyn – Narodny Novinky* (obidva Prešov) so šéfredaktorom Petrom Medviďom, *Múzeum moderného umenia Andyho Warhola* (Medzilaborce) s riaditeľkou Ľudmilou Štecovou, *Ústav rusínskeho jazyka a kultúry Prešovskej univerzity* (Prešov) riadený Annou Pliškovou, ako aj Poddukľanský umelecký ľudový súbor – PULS¹³⁵ (Prešov), ktorý vedie riaditeľ Juraj Švantner.

¹³⁴ Bývalé Ukrajinské národné divadlo.

¹³⁵ Pôvodne Poddukľanský ukrajinský ľudový súbor.

Ako „pro-ukrajinské“ sa prezentujú alebo sú takto vnímané občianske združenie *Zväz Rusínov-Ukrajincov Slovenskej republiky* (Prešov) s predsedom Petrom Sokolom, periodiká *Nove žyttja* so šéfredaktorom Miroslavom Iljukom, literárnovedný časopis *Dukľa* a detský časopis *Veselka*, ktoré vedie šéfredaktor Ivan Jackanin (Prešov), *Spojená Základná škola a Gymnázium T. Ševčenka s vyučovacím jazykom ukrajinským* (Prešov) na čele s riaditeľom Igorom Andrejčákom, *Múzeum ukrajinskej kultúry* a *Galéria Dezidera Millyho* (Svidník) s riaditeľom Jaroslavom Džoganíkom, *Spolok ukrajinských spisovateľov na Slovensku* (Prešov) vedený predsedom Ivanom Jackaninom, *Asociácia ukrajinistov Slovenska* (Prešov) s predsedom Mikulášom Mušinkom, *Ševčenkova vedecká spoločnosť na Slovensku* s predsedom Vladislavom Grešlikom, *Zväz skautov "PLAST" ukrajinsko-rusínskej národnosti na Slovensku* (Košice) s predseda Leontinom Dohovičom, *Katedra ukrajinistiky pri Inštitúte ukrajinistiky a stredoeurópskych štúdií FF PU* (Prešov) vedená Máriou Čižmárovou a iné. V košickej redakcii Rozhlasu a televízie Slovenska pôsobia redakcie pripravujúce pravidelné vysielanie v rusínskom a ukrajinskom jazyku.

Obidve orientácie si vytvárajú kontakty s Ukrajinou na rôznych úrovniach, obzvlášť so Zakarpatskom. Exitujú sporadické kultúrne výmeny (hlavne vystúpenia folklórnych súborov na rôznych regionálnych alebo folklórnych slávnostiach), pri Ústave rusínskeho jazyka a kultúry Prešovskej univerzity od roku 2010 pôsobí pedagóg z Užhorodu Valerij Paďák, predseda Asociácie ukrajinistov Slovenska M. Mušinka je riadnym členom Národnej akadémie vied Ukrajiny, súčasný riaditeľ Múzea ukrajinskej kultúry J. Džoganík dlhodobo pôsobil na Národnej Užhorodskej univerzite ako vysokoškolský pedagóg a vedecký pracovník, pričom bol vysoko aktívny pri zakladaní a budovaní slovakistiky v tejto akademickej inštitúcii a pod. V rámci vedeckovýskumných aktivít sa organizujú konferencie, workshopy a semináre a dochádza k vzájomnej výmene vedeckých a pedagogických pracovníkov. Jednotlivé inštitúcie organizujú rôzne výstavy umelcov z Ukrajiny, prezentácie umeleckých a hudobných vystúpení, prednášky a pod. V poslednom období zvýšenú aktivitu v tomto smere realizuje *Centrum ukrajinskej kultúry*, ktoré pôsobí pri Zväze Rusínov-Ukrajincov Slovenska v Prešove. V nedávnej minulosti výraznou inštitúciou, ktorá pôsobila v tomto regióne v rámci slovensko-ukrajinských vzťahov, bol aj Generálny konzulát Ukrajiny, ktorý sídlil v Prešove, avšak od novembra 2014 jeho činnosť bola ukončená.

Ak by sme chceli hľadať spoločného menovateľa všetkých týchto naznačených aktivít, pravdepodobne by to bola skutočnosť, že vo väčšine prípadov sa cezhraničná spolupráca v rámci tejto komunity deje nepravidelne, pričom veľmi často ide o aktivity založené na osobných vzťahoch a kontaktoch, ktoré málokedy bývajú formálne ukotvené a štruktúrované.

Rómovia

K ďalším tradičným alebo pôvodným národnostiam na východnom Slovensku patrí rómska národnostná menšina. Za tradičnú ju môžeme považovať aj napriek predstavám o jej neskoršom príchode na toto územie. Tento argument považujeme za irelevantný, pretože aj príslušníci slovanských kmeňov alebo kultúr (z ktorých sa neskôr identifikovali jednotlivé slovanské národy) prišli do tohto priestoru v rámci procesu tzv. sťahovania národov (4.-7. storočie). S určitou mierou hyperbolizácie môžeme povedať, že na rozdiel od Rómov jednotlivé slovanské kmene nevedia určiť svoju „pôvodnú pravlasť“. Podobne o niekoľko storočí neskôr prišli do tohto regiónu aj maďarské kmene (9. storočie). Z historického hľadiska je prítomnosť Rómov na našom území jednoznačne doložená už v 14. storočí. Vzhľadom na historické súvislosti, na rozdiel od Maďarov alebo Rusínov a Ukrajincov, netvorí Rómovia tzv. etnický presah z materského štátu (za ten je všeobecne považovaná India) a taktiež neobývajú kompaktné určité územie.

Pri prezentácii rómskej národnostnej menšiny je vhodné uviesť ešte jednu teoretickú poznámku.¹³⁶ V rámci dlhodobých diskusií k problematike počtu Rómov na Slovensku predstavuje problém definovania cieľovej skupiny jednu z primárnych otázok. Inak povedané, debaty o otázke, kto je alebo koho považovať za Róma, prebieha v akademickom i laickom prostredí už niekoľko desaťročí. V súčasnom období v tomto kontexte (a to nielen na Slovensku) dominujú dva (často prezentované ako protichodné) prístupy. Prvý prístup kladie dôraz na sebaidentifikáciu jednotlivca a druhý vychádza z princípu tzv. pripísanej etnicity. Aj keď sa obe tieto stanoviská veľmi často vzájomne zamieňajú či zmiešavajú, zastávame názor, že ide o dve samostatné perspektívy.

Na Slovensku s **konceptom sebaidentifikácie** primárne pracuje Štatistický úrad Slovenskej republiky. Ako sme už uviedli, vyššie výsledky v rámci sčítaní obyvateľov, domov a bytov (SODB) bývajú permanentne (najmä vo verejnom neodbornom diskurse) spochybňované. Neustále sa poukazuje na ich podhodnotenosť a nereálnosť. V prípade rómskej národnostnej menšiny tieto

¹³⁶ Bližšie k tejto problematike pozri článok: MUŠINKA, Alexander – MATLOVIČOVÁ, Kvetoslava. Atlas rómskych komunít na Slovensku 2013 ako pramenná databáza pre analýzu situácie Rómov na Slovensku a jeho potenciál pre ďalšie výskumy a analýzy. In Podolinská, Tatiana – Hrustič, Tomáš (eds). *Čierno-biele svety Rómovia v majoritnej spoločnosti na Slovensku*. Bratislava : VEDA, 2015, s. 600. ISBN 978-80-224-1413-5. V tomto článku sa tejto problematike venujeme detailnejšie a argumenty v ňom uverejnené využívame aj v tejto štúdii.

námietky sú ďaleko častejšie a údajné nezrovnalosti alebo nepresnosti výrazne väčšie.¹³⁷ Sme presvedčení, že spomínané kritiky nie sú oprávnené a údaje štatistického úradu sú reálne. Ukazujú, koľko ľudí na Slovensku v čase sčítania je ochotných deklarovať príslušnú svoju etnicitu – a to vrátane rómskej.

Nie je účelom tohto príspevku viesť diskusiu o (ne)vhodnosti tohto štatistického prístupu. Snáď iba na okraj môžeme poznamenať, že aj prípadné drobnej zmeny tejto metodológie by pri zachovaní princípu sebadeklarácie pravdepodobne priniesli výrazne odlišné výsledky. V tomto kontexte máme na mysli napríklad možnosť uvádzať viac ako jednu etnickú identitu; nevymenovávať národnosti v sčítacom hárku vôbec a nechávať definovanie etnickej identity na respondentovi v plnom rozsahu; doplnenie zisťovaní o otázky materinského jazyka, pôvodu a pod.

Dôkazom vyššie uvedeného tvrdenia môže byť jednoduché porovnanie výsledkov Sčítania obyvateľov, domov a bytov, ktoré realizoval Štatistický úrad SR v prípade zisťovania národnosti respondentov a v prípade zisťovania ich materinského jazyka:¹³⁸

Obyvateľstvo SR podľa národnosti							Obyvateľstvo SR podľa materinského jazyka ¹³⁹			
sčítanie	2011		2001		1991		2011		2001	
(podľa TP)	abs.	v %	abs.	v %	abs.	v %	abs.	v %	abs.	v %
spolu	5 397 036	100,0	5 379 455	100,0	5 274 335	100,0	5 397 036	100,0	5 379 455	100,0
slovenská	4 352 775	80,7	4 614 854	85,8	4 519 328	85,7	4 240 453	78,6	4 512 217	83,9
maďarská	458 467	8,5	520 528	9,7	567 296	10,8	508 714	9,4	572 929	10,7
rómska	105 738	2,0	89 920	1,7	75 802	1,4	122 518	2,3	99 448	1,8
česká	30 367	0,6	44 620	0,8	52 884	1,0	35 216	0,7	48 201	0,9
rusínska	33 482	0,6	24 201	0,4	17 197	0,3	55 469	1,0	54 907	1,0
ukrajinská	7 430	0,1	10 814	0,2	13 281	0,3	5 689	0,1	7 879	0,2
nemecká	4 690	0,1	5 405	0,1	5 414	0,1	5 186	0,1	6 343	0,1
polská	3 084	0,1	2 602	0,0	2 659	0,1	3 119	0,1	2 731	0,1
chorvátska	1 022	0,0	890	0,0	x	x	1 234	0,0	988	0,0
srbská	698	0,0	434	0,0	x	x				
ruská	1 997	0,0	1 590	0,0	1 389	0,0				
židovská / jidiš	631	0,0	218	0,0	134	0,0	460	0,0	17	0,0

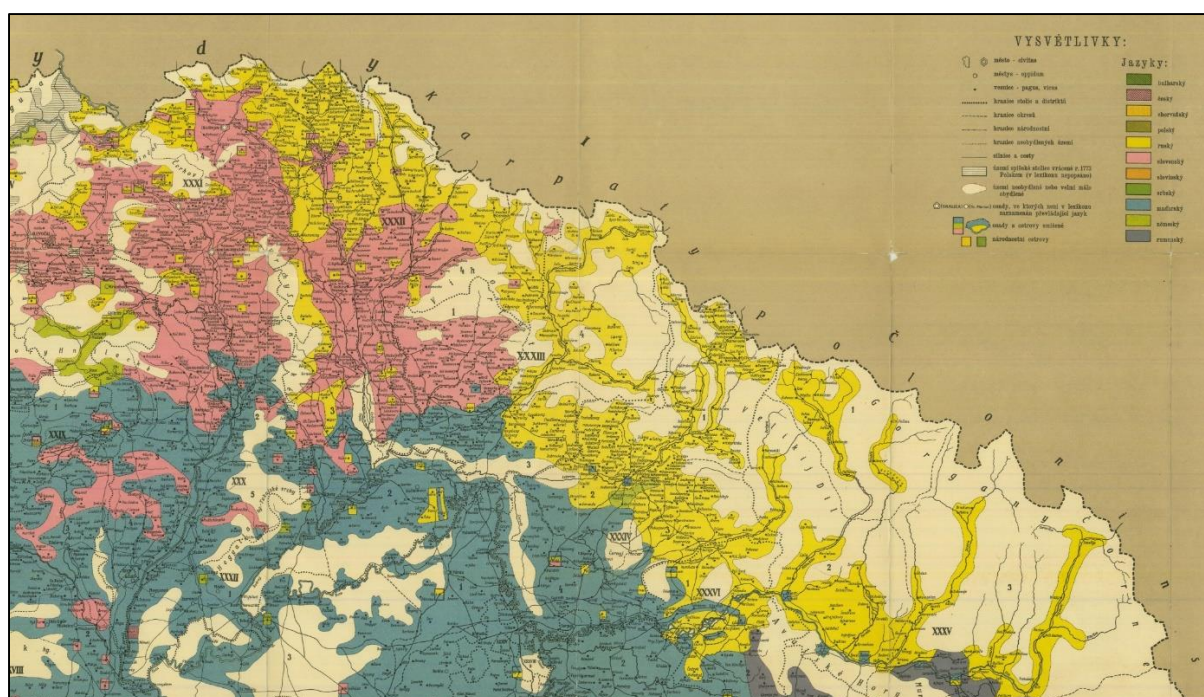
¹³⁷ Najčastejšie sa v prípade rómskej národnostnej menšiny poukazuje na podhodnotenosť tzv. „oficiálnych“ cenзов. Opačne názory, t. j. poukazovanie na nadhodnoteosť týchto cenзов v prípade Rómov absentujú.

¹³⁸ Zdroj: ŠÚ SR. https://slovak.statistics.sk/wps/wcm/connect/1f62189f-cc70-454d-9eab-17bdf5e1dc4a/Tab_10_Obyvatelstvo_SR_podla_narodnosti_scitanie_2011_2001_1991.pdf?MOD=AJPERES

¹³⁹ Zdroj: ŠÚ SR. https://slovak.statistics.sk/wps/wcm/connect/65804666-cc85-4ac6-bacd-acb0bba52ed8/Tab_11_Obyvatelstvo_SR_podla_materinskeho_jazyka_SODB_2011_2001.pdf?MOD=AJPERES

moravská	3 286	0,1	2 348	0,0	6 037	0,1				
bulharská	1 051	0,0	1 179	0,0	1 400	0,0	132	0,0	1 004	0,0
ostatné	9 825	0,2	5 350	0,1	2 732	0,1	13 585	0,3	6 735	0,1
nezistené	382 493	7,0	54 502	1,0	8 782	0,2	405 261	7,5	66 056	1,2

Diskusia o (ne)vhodnosti zisťovania národnostnej príslušnosti na základe tzv. „exaktne definovateľných znakov“ a hľadanie najvhodnejších „exaktných znakov“ sú však podstatne staršieho dáta. Napríklad, už v roku 1924 publikoval prof. Alexej Petrov prácu *Národopisná mapa Uher. Podle Úředního lexikónu osad z roku 1773*.¹⁴⁰ Uvedenú mapu zostavil na základe „rozličných jazyků v Uhrách“. Nižšie uvádzame výsek uvedenej mapy, ktorý zaznamenáva dobovú situáciu na východnom Slovensku a Zakarpatsku.

Je zjavné, že východné Slovensko a Zakarpatská oblasť Ukrajiny, majú aj v tomto smere veľmi podobné jazykové charakteristiky – ide o multilingválny región. Štátna hranica zároveň ukazuje dominanciu jednotlivých jazykových areálov, pričom je evidentné, že v rámci sledovaného regiónu dochádza k jazykovým presahom. Žltým označený *ruský*¹⁴¹ jazyk je logicky dominantný na Zakarpatsku, ale výrazne zasahuje aj na územie dnešného východného Slovenska. Podobne môžeme sledovať aj presahy slovenského jazyka (označeného ružovou farbou) na

¹⁴⁰ PETROV, Alexej. *Národopisná mapa Uher. Podle Úředního lexikónu osad z roku 1773*. Praha, 1924, s. 133 + Mapa

¹⁴¹ Na tomto mieste je nevyhnutné zdôrazniť, že termín *ruský* v tejto práci neoznačoval ruský jazyk v dnešnom význame tohto slova (t. j. jazyk Ruska), ale znamenal jazykový areál, ktorý sa v azbuke písal z mäkkým „s“ – руський – a zahŕňal v podstate všetky východoslovenské jazyky vrátane liturgickej cirkevnej slovanštiny.

územie dnešnej Ukrajiny a presahy maďarského jazyka (označeného modrou farbou). Aj keď sa jedná o mapu zostavenú na základe údajov z roku 1776, jazykové areály do dnešných dní sa zásadne nezmenili a v hrubých rysoch odzrkadľujú národnostnú situáciu v tomto regióne.

Druhý prístup nevyužíva sebaidentifikáciu respondentov, ale pracuje s odhadmi o počtoch ľudí, ktorí sú na konkrétnom území vnímaní ako príslušníci etnických skupín. Vo všeobecnosti je tento prístup označovaný termínom **pripísaná etnicita**. Práve túto perspektívu použil aj výskum *Atlas rómskych komunít na Slovensku 2013*¹⁴² (ďalej Atlas 2013), z ktorého preberáme dáta aj pre túto analýzu. Uvedený výskum sledoval odhady počtov Rómov na celom území Slovenska (bez ohľadu na etnicitu uvádzanú v SODB).

Dôvod, prečo v rámci uvedeného výskumu *Atlas 2013* bola použitá práve perspektíva pripísanej etnicity, vychádza zo skutočnosti, že v rámci každodennej praxe práve tento princíp je na Slovensku používaný v najväčšej miere. Jeho využívanie je jedným z nástrojov, ktorý vytvára v tomto prostredí, okrem iného, aj to, čo sa v vo všeobecnosti označuje ako „rómsky problém“ či „rómska problematika“. Každodenná prax (napríklad v oblasti vzdelávania alebo zamestnanosti Rómov) v prípade jednotlivca veľmi často nerešpektuje jeho individuálnu sebaidentifikáciu sa s príslušnosťou k rómskemu etniku, ale pripisuje konkrétnemu jednotlivcovi rómsku identitu na základe posúdenia „druhých“ (to znamená, že požíva perspektívu pripísanej etnicity).

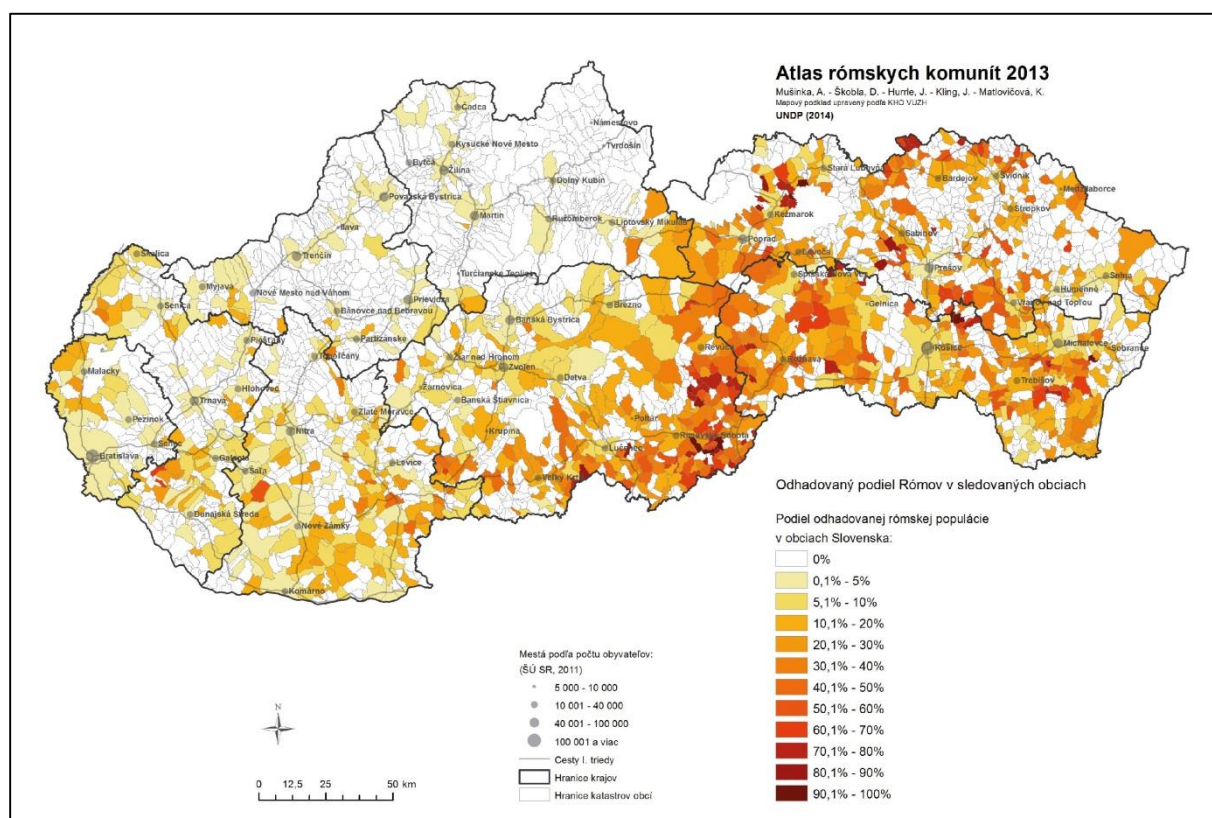
S rovnakou perspektívou pripísanej etnicity je nevyhnutné pracovať aj v prípade aktivít, smerujúcich na zmenšenie alebo odstránenie tzv. „rómskeho problému“. Vnímame preto pozitívne, že túto perspektívu začali využívať nielen časť laikov, ale aj štátne či dokonca európske inštitúcie. Napríklad, už v minulom programovacom období (2007-2013) bol v Národnom strategickom referenčnom rámci zadefinovaný uvedeným spôsobom termín *marginalizované rómske komunity* (MRK), následne používaný aj v rovnomennej *horizontálnej priorite marginalizovaných rómskych komunít* (HP MRK).

Ak hovoríme o Rómoch na Slovensku, jednoznačne musíme povedať, že sa jedná o druhú najpočetnejšiu národnostnú menšinu, ktorá na tomto území býva. Vyššie uvedené tvrdenia platí bez ohľadu na skutočnosť, či použijeme metodológiu tzv. deklarovanej etnicity alebo tzv. pripísanú etnicitu, ktorú použil Atlas rómskych komunít na Slovensku 2013.¹⁴³

¹⁴² MUŠINKA, Alexander et al. *Atlas rómskych komunít na Slovensku 2013*. Bratislava, UNDP, 2014, s. 120. ISBN 978-80-89263-18-9

¹⁴³ Atlas rómskych komunít 2013 bol realizovaný Rozvojovým programom OSN (UNDP) v spolupráci s Ústavom rómskych štúdií Prešovskej univerzity, Úradom splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity (USVRK) a Združením miest a obcí Slovenska (ZMOS). Samotný zber údajov realizoval Ústav rómskych štúdií Prešovskej Univerzity v spolupráci s Krajským centrom pre rómske otázky (KCpRO) z Prešova a trval od septembra 2012 do septembra 2013.

Otázku, ktorá z uvedených perspektív je lepšia a ktorá horšia, nepovažujeme za relevantnú.¹⁴⁴ V rámci Sčítania obyvateľov, domov a bytov z roku 2011, sa na Slovensku k rómskej národnosti prihlásilo 105 738 osôb a rómsky jazyk ako materinský uviedlo 122 518 osôb¹⁴⁵. Ak však využijeme princíp tzv. pripísanej etnicity, s ktorým pracoval Atlas rómskych komunít na Slovensku 2013¹⁴⁶ zistíme, že podľa kvalifikovaných odhadov žije na Slovensku minimálne 402 810 obyvateľov, ktorí sú okolím vnímaní ako Rómovia (bez ohľadu na to k akej národnosti sa prihlásili pri sčítaní obyvateľstva). Geografické rozmiestnenie Rómov na Slovensku, podľa výsledkov Atlasu 2013, ukazuje mapa č. 5.

Mapa č. 5: Odhadovaný podiel Rómov na Slovensku na základe výsledkov Atlasu rómskych komunít na Slovensku 2013¹⁴⁷

¹⁴⁴ Je nevyhnutné zdôrazniť, že obidve perspektívy prinášajú rovnako kvalitné a relevantné dáta. Čo je však zásadné, obe odpovedajú na iné výskumné otázky a reprezentujú realitu etnickej skupiny z iných perspektív. Oba prístupy tak odlišuje nielen použitá metodika, ale aj možný spôsob použitia (či používania) výsledných štatistických dát a odhadov. Inak povedané, obidva prístupy sú z vedeckého hľadiska úplne rovnocenné, dôležitý je iba spôsob interpretácie a použitie zistených výsledkov.

¹⁴⁵ Zdroj: ŠÚ SR. https://slovak.statistics.sk/wps/wcm/connect/1f62189f-cc70-454d-9eab-17bdf5e1dc4a/Tab_10_Obyvatelstvo_SR_podla_narodnosti_scitanie_2011_2001_1991.pdf?MOD=AJPERES

¹⁴⁶ MUŠINKA, Alexander et al. *Atlas...*

¹⁴⁷ MUŠINKA, Alexander et al. *Atlas...* s. 82.

Vzhľadom na neustále opakujúce sa omyly a nepresnosti pri interpretácii výsledkov Atlasu 2013, musíme opätovne zdôrazniť dve základne limity tohto výskumu. „Atlas 2013 nemal za cieľ sčítanie rómskej populácie, ale opiera sa o odhady na základe vnímania ľudí v konkrétnej obci či meste ako Rómov. Do Atlasu neboli zaradené všetky obce a mestá, v ktorých žijú Rómovia a Rómky, ale iba tie, kde sa predpokladalo, že majú rómsku komunitu s odhadovaným počtom viac ako 30 obyvateľov. Z celkového počtu 2 890 obcí Slovenska (mesto Bratislava a Košice sme v rámci tohto výskumu považovali za jednu administratívnu jednotku) sa dotazníkový prieskum realizoval v 1 070 obciach, čo tvorí celkovo 37 % všetkých miest a obcí.“¹⁴⁸. Druhou limitou je skutočnosť, že Atlas 2013 sa zameral **iba** na geografickú distribúciu jednotlivých rómskych komunít, ich charakteristiku z pohľadu demografických odhadov, technického vybavenia a dostupnosti služieb a pod. V žiadnom prípade na základe Atlasu 2013 nemôžeme kategorizovať jednotlivé komunity podľa sociokultúrnych kritérií.

Už bežný pohľad na vyššie uvedenú mapu jasne naznačuje, že nami sledované východné Slovensku zohráva v prípade rómskej národnostnej menšiny veľmi významnú úlohu. Z vyššie spomínaného celkového počtu 1 070 miest a obcí, v ktorých Atlas 2013 eviduje viac ako 30 Rómov, sa takmer polovica (presne 499) nachádza v Prešovskom (243) a v Košickom (256) kraji. V týchto dvoch krajoch sa tak nachádza 46,6 % obcí s rómskou komunitou. V kontexte tejto perspektívy, sa sledované kraje samostatne nachádzajú na pomyselnnej druhej (KE) a tretej (PO) priečke v rámci Slovenska. Vyšší počet miest a obcí s rómskymi komunitami má iba Banskobystrický kraj, v ktorom sa ich nachádza celkovo 266.

Aj keď počet obcí s rómskou komunitou je v Banskobystrickom kraji najvyšší, v absolútnych číslach podľa odhadov Atlasu 2013 najviac Rómov býva v Košickom kraji (celkovo je to odhadom 126 606 obyvateľov) a na druhom mieste je Prešovský kraj (celkovo je to odhadom 114 207 obyvateľov). Spolu takto na východnom Slovensku býva 240 813 Rómov, čo predstavuje takmer 60% z celkového odhadovaného počtu Rómov na Slovensku.

Vyššie uvedený údaj v princípe nie je prekvapujúci, pretože v sledovaných dvoch krajoch sa nachádzajú mestá a obce s najvyšším odhadovaným počtom Rómov na Slovensku. V meste Košice podľa odhadov Atlasu 2013 býva približne 18 162 Rómov, pričom sa v tomto meste aj nachádza najpočetnejšie homogénne rómske osídlenia – Luník IX. Ide o segregované sídlisko, resp. mestské geto, v ktorom býva viac ako 6 000 Rómov. Na pomyselnom druhom mieste je podľa odhadov Atlasu 2013 hlavné mesto Slovenska Bratislava, v ktorom žije približne 8 800

¹⁴⁸ MUŠINKA, Alexander et al. *Atlas...* s. 11.

Rómov. V Bratislavskom kraji však celkovo býva iba 14 142 Rómov, čo predstavuje iba približne 3,5% z celkového odhadovaného počtu Rómov na Slovensku.

Na východnom Slovensku je aj najpočetnejšia rómska komunita v dedinskom prostredí. Ide o obec Jarovnice v okrese Sabinov (Prešovský kraj), ktorej podľa odhadov Atlasu 2013 žije 4 827 Rómov, čím sa táto obec zaradila na pomyselnú tretiu priečku medzi miestami a obcami Slovenska s najvyšším počtom Rómov (hneď za spomínanými mestami Košice a Bratislava). V Prešovskom kraji sa taktiež nachádza aj jediná obec na Slovensku, v ktorej Atlas 2013 eviduje 100 % zastúpenie Rómov. Ide o obec Lomnička v okrese Stará Ľubovňa, v ktorej celkovo žije podľa odhadov 2 506 Rómov.

Aby sme na základe vyššie uvedených údajov nevzbudili dojem, že Rómovia v jednotlivých mestách a obciach na Slovensku predstavujú mnohotisícové spoločenstvá, je potrebné konštatovať, že priemernú rómsku komunitu v sledovaných mestách a obciach predstavuje odhadom 376 obyvateľov. Priemerná rómska komunita na východnom Slovensku má odhadom menej ako 483 obyvateľov (v Prešovskom kraji to je 467 obyvateľov a v Košickom kraji 495 obyvateľov).

Z celkového počtu 1 070 sledovaných miest a obcí na Slovensku podľa odhadov Atlasu 2013, je iba 89 takých v ktorých má miestna rómska komunita viac ako 1000 obyvateľov. Z uvedeného počtu je 47 miest a 42 obcí. Na východnom Slovensku je takýchto miest a obcí celkovo 64 (v Košickom kraji 30, z ktorých je 13 miest a 17 obcí; a v Prešovskom kraji 34 z ktorých je 12 miest a 22 obcí). Celkovo v týchto „mnohopočetných“ rómskych komunitách býva odhadom 186 717 Rómov, čo predstavuje až 46,4 % z celkového počtu Rómov na Slovensku. Na východnom Slovensku v takto definovaných komunitách žije celkovo podľa odhadov 66 388 Rómov (v Prešovskom kraji 23 995 Rómov; v Košickom kraji 42 393), čo predstavuje 27,6% z celkového počtu Rómov regiónu (v prípade Prešovského kraja je to 21 %; v prípade Košického kraja je to 33,5 %).

Zaujímavý pohľad prináša Atlas 2013 aj v otázke urbanizácie rómskeho obyvateľstva. Vo všeobecnosti sa prezentuje, že Rómovia na Slovensku bývajú hlavne v dedinskom prostredí, t. z. že miera urbanizácie je veľmi nízka. Z celkového počtu už spomínaných 1 070 sledovaných administratívnych jednotiek v rámci Atlasu 2013, boli mestá zastúpené iba v 120 prípadoch, čo predstavuje 11,2 % zo všetkých sledovaných miest a obcí. Celkovo však v týchto mestách podľa odhadov bývalo 146 771 Rómov, čo predstavuje až 36,4% z celkového počtu Rómov na Slovensku. Obdobná situácia je aj v prípade východného Slovenska. Z už spomínaného celkového počtu 499 sledovaných miest a obcí, mestá predstavovalo iba 39 (7,8%) prípadov (v Prešovskom

kraji to bolo 22 (9%) prípadov a 17 (6,6%) prípadov v Košickom kraji). Celkovo v sledovaných mestách východného Slovenska bývalo podľa odhadov 74 407 Rómov, čo predstavovalo 30,9 % z celkového odhadovaného počtu Rómov regiónu (v Prešovskom kraji to je 30 101 (26,4 %) Rómov a v Košickom kraji to je 44 306 (35 %) Rómov). Uvedené údaje jasne potvrdzujú veľmi nízku mieru urbanizácie rómskeho obyvateľstva, a to aj pri porovnaní s veľmi nízkym priemerom na Slovensku, ktorý predstavuje iba približne 54% mieru urbanizácie, pričom vo vyspelých krajinách je to obvykle viac ako 70%.¹⁴⁹

Atlas 2013 sledoval aj geografickú lokalizáciu jednotlivých typov rómskych osídlení, pričom rozlišoval ich štyri formy – Rómovia žijúci v rozptyle medzi majoritným obyvateľstvom, Rómovia žijúci v osídleniach vo vnútri miest a obcí, Rómovia žijúci v osídleniach na okraji miest a obcí a Rómovia žijúci v segregovaných osídleniach. V rámci celoslovenského priemeru na základe odhadov Atlasu 2013 až 46,5 % všetkých Rómov (celkovo to predstavuje 187 305 obyvateľov) býva v rozptyle medzi majoritným obyvateľstvom. Z tohto počtu až 74 120 Rómov býva v rozptyle na východnom Slovensku – v Prešovskom kraji to je odhadom 25 432 Rómov, čo predstavuje 22,3% z celkového odhadovaného počtu Rómov kraja a v Košickom kraji to je 48 688 Rómov, čo predstavuje 38,4% z celkového odhadovaného počtu Rómov kraja. Aj na tomto mieste je nevyhnutné zdôrazniť, že „... *sídelné umiestnenie príslušného osídlenia má nízku výpovednú hodnotu v rovine hodnotenia sociálnych vzťahov medzi rómskou a nerómskou komunitou v konkrétnej obci. Môže určitú tendenciu naznačovať, ale ako ukazovateľ hodnotenia sociálnych vzťahov slúžiť nemôže. (Poznáme prípady osídlení vo vnútri obce, ktoré majú veľmi zlé vzťahy s okolitou majoritou, ako aj presne opačný prípad, kedy segregované osídlenia majú dobré vzťahy s majoritou.)*“¹⁵⁰

Zostávajúcich odhadom 53,5% Rómov na Slovensku býva v etnicky homogénnych osídleniach. Celkovo to predstavuje 215 505 obyvateľov. Na Slovensku je podľa odhadov Atlasu 2013 úhrnom 803 etnicky homogénnych rómskych osídlení (ulice alebo štvrte, resp. ich časti, osady a pod.), pričom 246 z nich sa nachádza z geourbanistického hľadiska vo vnútri mesta alebo obce, 324 osídlení sa nachádza na okraji miest a obcí a iba 233 z nich bolo zaradené do kategórie segregovaných osídlení, t. j. takých, ktoré sú oddelené od „domovskej“ obce (sú od nej vzdialené). V osídleniach vo vnútri obce celkovo býva podľa odhadov 46 496 Rómov, čo predstavuje 11,5 % z celkového odhadovaného počtu Rómov na Slovensku. Najpočetnejší typ na Slovensku

¹⁴⁹ WEISENPACHER, Peter. Hladové doliny ako pozostatok socializmu. In Trend.sk, Bratislava, 16.07.2014. Dostupné na: <https://blog.etrend.sk/iness/hladove-doliny-pozostatok-socializmu.html>. (Navštívené 30.3.2017)

¹⁵⁰ MUŠINKA, Alexander et al. *Atlas...* s. 13.

predstavujú osídlenia na okraji obce a býva v nich aj najviac Rómov (ak nepočítame Rómov bývajúcich v rozptyle) – celkovo to predstavuje 95 020 obyvateľov, čo je odhadom 23,6 % z celkového odhadovaného počtu Rómov Slovenska. Aj napriek stereotypným predstavám v laickom diskurse o dominantnom zastúpení Rómov v segregovaných rómskych osídleniach (osadách), v tomto type osídlenia býva celkovo iba 73 920 Rómov Slovenska, čo je odhadom 18,4 % z celkového počtu Rómov na Slovensku.

Situácia na východnom Slovensku je obdobná, avšak odhadované počty Rómov bývajúcich v jednotlivých typoch etnicky homogénnych osídlení sú vyššie na úkor odhadovaného počtu Rómov bývajúcich v rozptyle. Uvedené konštatovanie platí aj v absolútnych číslach a j v percentuálnom vyjadrení. V Prešovskom kraji je celkovo 243 etnicky homogénnych osídlení, z ktorých:

- 46 sa nachádza vo vnútri miest a obcí a býva v nich odhadom 14 565 Rómov, čo predstavuje 12,8 % z odhadovaného celkového počtu Rómov v kraji;
- 128 sa nachádza na ich okraji a býva v nich odhadom 45 177 Rómov, čo predstavuje 39,6 % z odhadovaného celkového počtu Rómov v kraji;
- 80 sú kategorizované ako segregované osídlenia a býva v nich odhadom 29 033 Rómov, čo predstavuje 25,4 % z odhadovaného celkového počtu Rómov v kraji.

V Košickom kraji je celkovo 230 etnicky homogénnych osídlení, z ktorých:

- 52 sa nachádza vo vnútri miest a obcí a býva v nich odhadom 8 764 Rómov, čo predstavuje 6,9 % z odhadovaného celkového počtu Rómov v kraji;
- 102 sa nachádza na ich okraji a býva v nich odhadom 34 884 Rómov, čo predstavuje 27,5 % z odhadovaného celkového počtu Rómov v kraji;
- 76 sú kategorizované ako segregované osídlenia a býva v nich odhadom 34 270 Rómov, čo predstavuje 27,1 % z odhadovaného celkového počtu Rómov v kraji.

Ak hovoríme o rómskej komunite na východnom Slovensku, je nevyhnutné uviesť, že v nami sledovanom regióne je sústredených značný počet kultúrnych a spoločenských inštitúcií reprezentujúcich práve túto národnostnú menšinu. Zároveň musíme konštatovať, že aj v tomto kontexte má rómska menšina niekoľko špecifik. Pravdepodobne jednou z nosných špecifik je skutočnosť, že na rozdiel od iných národnostných menšín na Slovensku, Rómovia nemajú jednu alebo dominantnú národnostnú inštitúciu, ktorá by ich reprezentovala na verejnosti ako aj voči

štátu.¹⁵¹ Paradoxne túto úlohu do určitej miery plnila a stále plní štátna inštitúcia Úrad splnomocnenca vlády Slovenskej republiky pre rómske komunity, so sídlom v Bratislave. Splnomocnenec vlády, ako už samotný názov naznačuje, je štátny úradník, ktorý sa venuje primárne otázkam sociálneho postavenia Rómov na Slovensku, pričom otázky spojené s kontextom národnostnej menšiny tvoria iba minoritnú časť jeho agendy. Aj keď sídlo tohto úradu je v Bratislave, na východnom Slovensku existujú jeho regionálne kancelárie – v Košiciach, v Prešove a v Spišskej Novej Vsi.

Dlhodobu (od roku 2001) v Košiciach pracuje aj Rómska tlačová agentúra, ktorá počas svojej existencie niekoľkokrát zmenila svoj názov a momentálne vystupuje pod označením Roma media – ROMED s riaditeľkou Jarmilou Vaňovou. V Košiciach pracuje aj štátna Redakcia národnostno-etnického vysielania Rádia Patria, ktorá vysiela aj v rómskom jazyku. Sídlí tu aj profesionálne rómske národnostné divadlo ROMATHAN na čele s riaditeľom Karolom Adamom, ktoré oficiálne pracuje od roku 1992. V Prešove od roku 1990 vychádza najstaršie rómske periodikum Romano Nevo Lil so šéfredaktorom Romanom Čonkom. Od roku 2012 v rámci národného projektu pracuje pri Štátnej vedeckej knižnici v Prešove ako odborné pracovisko Dokumentačno-informačné centrum rómskej kultúry (DICRK) a vedúcim Romanom Čonkom.

Samostatnou kapitolou takmer každej národnostnej menšiny je aj problematika národnostného školstva. Aj v tomto smere rómska menšina má určité špecifiká. Ako sme už uviedli vyššie, Rómovia predstavujú na Slovensku druhú najpočetnejšiu národnostnú menšinu. Aj napriek tejto skutočnosti nemajú de facto svoje štátne národnostné školstvo, pričom systém štátneho národnostného školstva má na Slovensku dlhodobé tradície. Školy alebo školské inštitúcie, ktoré sa orientujú na vzdelávanie Rómov z pozície blízkej národnostnému školstvu, nájdeme takmer výlučne medzi súkromnými školami.

V materiáloch Ministerstva školstva SR o vzdelávaní Rómov v sekcii *Výchova a vzdelávanie národnostných menšín*¹⁵² sa nedozvieme nič, avšak sekcia *Špeciálne a inkluzívne vzdelávanie* sa na problematiku vzdelávania Rómov odvoláva pomerne často. Táto skutočnosť názorne ukazuje

¹⁵¹ Máme na mysli organizácie alebo zväzy, ktoré sú (alebo boli) vnímané ako reprezentanti konkrétnej národnostnej menšiny – v prípade Ukrajincov je to Zväz Rusínov-Ukrajincov Slovenska, v prípade Rusínov – Rusínska obroda na Slovensku, v prípade Maďarov to je napr. Csemadok, v prípade Slovákov Matica slovenská a pod.

¹⁵² V tejto sekcii je iba jeden dokument s názvom *Výňatky z platných všeobecne záväzných právnych predpisov ohľadom zabezpečenia výchovy a vzdelávania detí a žiakov patriacich k národnostným menšinám v Slovenskej republike* (https://www.minedu.sk/data/files/6098_vynatky_z_predpisov.pdf) v ktorom sa rómske národnostné školstvo spomína iba raz v konštatovaní: „Maďarská, rusínska, ukrajinská, nemecká a rómska národnostná menšina si v SR uplatnila právo na vzdelávanie v materinskom jazyku alebo materinského jazyka a literatúry národnostnej menšiny.“ (str. 24)

prevládajúci spôsob vnímania vzdelávania Rómov na Slovensku slovenskou spoločnosťou. Vzdelávanie Rómov si predstavujú nie na národnostnom princípe, ale ako výchovu a vzdelávania žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia¹⁵³. V podobnom duchu sú orientované aj aktivity štátnej inštitúcie ROCEPO - Rómske vzdelávacie centrum v Prešove¹⁵⁴, ktoré je integrálnou súčasťou Metodicko-pedagogického centra v Prešove s celoslovenskou pôsobnosťou. Vzniklo v rámci projektu PHARE ešte v roku 2001.

Register škôl a školských zariadení Ministerstva školstva SR¹⁵⁵ eviduje iba jednu školu, v ktorej je výuka realizovaná v slovenskom a rómskom jazyku. Jedná sa o Súkromné gymnázium Zefyrína J. Mallu¹⁵⁶ v Kremnici s riaditeľkou Janou Tomovou, zriaďovateľom ktorého je Občianske združenie eMKLub Kremnica. V skutočnosti existuje ešte niekoľko ďalších škôl poskytujúcich vzdelávanie, ktoré by sa dalo charakterizovať ako blízke národnostnému školstvu. Väčšina z takýchto škôl sídli práve na východnom Slovensku. Napríklad *Súkromná základná škola* vedená riaditeľkou Emíliou Feckovou a *Súkromné gymnázium* na ulici Galaktická 9 v Košiciach, v ktorej sa rómsky jazyk vyučuje ako regulárny predmet vo všetkých ročníkoch. Škola vznikla v roku 2006 a jej zriaďovateľom je Nadácia Dobrej rómskej víly Kesaj v Košiciach, ktorú vedie Anna Koptová, známa rómska aktivistka a bývala poslankyňa Slovenskej národnej rady. V súčasnosti však gymnázium vyučuje iba na Elokovanom pracovisku v Kežmarku, ktoré vedie riaditeľ Dušan Klempár. Samotné Gymnázium bolo Ministerstvom školstva SR zaradené do siete škôl ešte v roku 2003. Elokované pracovisko v Kežmarku začalo svoju činnosť v roku 2011.

V Košiciach pôsobí od roku 2009 aj Súkromné hudobné a dramatické konzervatórium na ul. Požiarnická 1¹⁵⁷, ktorého riaditeľkou je Nadežda Oláhová. Zriaďovateľom školy je *Kultúrne združenie občanov rómskej národnosti Košického kraja, n.o.* z Košíc, pričom jeho súčasťou sú elokované pracoviská v Bardejove a v Hnúšti (resp. Rimavskej Sobote). Identická skupina pedagógov zriadila ešte v roku 2004 *Súkromnú sociálnoprávnú akadémiu pre rómske komunity*, od roku 2007 premenovanú na *Súkromnú pedagogickú a sociálnu akadémiu* s riaditeľkou Irenou Adamovou. Škola zabezpečuje výuku v troch odboroch: sociálno-výchovný pracovník; učiteľstvo pre MŠ a výchovateľstvo; informačné systémy a služby.

Vzhľadom na demografickú charakteristiku populačného vývoja na Slovensku dochádza v určitých regiónoch k situácii, že v niektorých školách (základných, ale aj stredných) majú

¹⁵³ <https://www.minedu.sk/dokumenty-pre-oblast-vychovy-a-vzdelavania-deti-a-ziakov-zo-socialne-znevychodneneho-prostredia/>

¹⁵⁴ <http://www.rocepo.sk/modules/ktosme/>

¹⁵⁵ http://www.cvtisr.sk/cvti-sr-vedecka-kniznica/informacie-o-skolstve/registre.html?page_id=9229

¹⁵⁶ Internetová stránka uvedeného gymnázia je: <http://sgkca.edupage.sk/?>

¹⁵⁷ <https://shdkke.edupage.org/>

výrazné alebo dominantné zastúpenie rómski žiaci. V prípade niektorých stredných škôl sa tieto často aj cielene orientujú na vzdelávanie Rómov. Takéto aktivity však veľmi ťažko môžeme vnímať ako aktivity typu národnostného školstva.¹⁵⁸

V súčasnosti na žiadnej slovenskej vysokej škole neexistuje študijný odbor romistika, alebo odbor, ktorý by vychovával učiteľov rómskeho jazyka, literatúry a reálií. Pravdepodobne najbližšie k uvedenej výchove má Univerzita Konštantína filozofa v Nitre, kde na Fakulte sociálnych vied a zdravotníctva existuje Ústav romologických štúdií. Jedná sa o najstaršie romistické pracovisko na Slovensku zriadené ešte v roku 1990.¹⁵⁹

Na východnom Slovensku pôsobí od roku 2011 ďalšie romistické pracovisko na Prešovskej univerzite – Ústav rómskych štúdií, súčasne ako súčasť Centra jazykov a kultúr národnostných menšín. Ide však o vedecko-výskumné pracovisko, ktoré zatiaľ nemá akreditovaný samostatný študijný odbor. Na Pedagogickej fakulte Prešovskej univerzity je však akreditovaný študijný odbor *Predškolská a elementárna pedagogika sociálne znevýhodnených skupín*¹⁶⁰, ktorý však nemá charakter národnostného školstva. Pre úplnosť je potrebné dodať, že na Vysokej škole zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, je akreditovaný samostatný študijný odbor *Sociálna práca so zameraním na sociálno-zdravotnícku prácu s rómskou národnostnou menšinou*, ktorý zabezpečuje Ústav rómskych európskych štúdií v Banskej Bystrici a Detašované pracovisko bl. Z. G. Mallu v Košiciach. V tomto prípade, ako už zo samotného názvu odboru vyplýva, sa nejedná o pedagogický smer.

Aj v prípade rómskej národnostnej menšiny, môžeme sledovať niektoré aktivity, ktoré majú charakter regionálnej cezhraničnej spolupráce. Podobne ako na Slovensku, Rómovia tvoria štatisticky významnú menšinu aj v Zakarpatskej oblasti Ukrajiny. Štátne hranice a ignorovanie Rómov ako národnostnej menšiny do roku 1989 v oboch štátoch v podstate znamenalo absenciu akýchkoľvek vzájomných pravidelných alebo oficiálnych kontaktov. To je jeden z nosných dôvodov, prečo rómske komunity z oboch štátov aj doposiaľ majú iba veľmi sporadické vzájomné kontakty. Tieto sa iba v posledných rokoch začali pozvoľna budovať. V poslednom období (hlavne v rámci rôznych projektov) došlo napríklad k nadviazaniu kontaktov medzi žurnalistami z oboch štátov, ktorí pracujú v masovokomunikačných prostriedkoch zameraných na rómsku

¹⁵⁸ Napr. Súkromná stredná odborná škola v Kežmarku na ulici Biela voda 2 (vznikla v roku 2009 a jej zriaďovateľom bola Carpe diem, n.o.); Stredná odborná škola technická na ul. Kukučínova 23 v Košiciach, ktorá má 10 elokovaných tried v obciach s vysokým zastúpením Rómov alebo priamo v rómskych komunitách (napr. na Luníku IX, vo Veľkej Ide, Družstevnej pri Hornáde, Kecerovciach a inde.); alebo Stredná priemyselná škola na ul. Bardejovská 23 v Prešove, ktorá realizuje výuku v obci Jarovnice.

¹⁵⁹ <http://www.urs.fsvaz.ukf.sk/index.php?page=o-katedre>

¹⁶⁰ <http://www.unipo.sk/public/media/22794/akreditovane-studijne-programy-2015.docx>

národnostnú menšinu. Napríklad, na Slovensku boli Miroslav Horvát, Jelena Navrocka a iní, na druhej strane v Užhorode bola Jarmila Vaňová a ďalší. Začala sa spolupráca medzi akademickými romistickými inštitúciami pôsobiacimi pri Užhorodskej národnej univerzite (Michal Zan), ktorej sa zúčastňujú okrem romistov z Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre a Prešovskej univerzity v Prešove aj zástupcovia Rómov z východného Slovenska (napr. Gejza Adam a iní.)

Záver

Ako sme uviedli v tejto analýze, situácia v karpatskom regióne v rovine národnostnej problematiky vykazuje mnoho podobností so situáciou v Barentsovom regióne. Obidva regióny predstavujú multietnické prihraničné spoločenstvo, ktoré sa nachádza na hraniciach dvoch značne odlišných geopolitických oblastí. Líšia sa navzájom z hľadiska historického vývoja, administratívno-právnej štruktúry, kultúry a v ďalších ukazovateľoch. Tieto odlišnosti však nie sú reálnou prekážkou pre úspešné a vzájomne prospešné fungovanie cezhraničnej spolupráce v rámci prihraničných oblastí. Zároveň úspešnosť fungovania Barentsovho regiónu jednoznačne ukazuje na značný inšpiračný potenciál, ktorý je vhodný aj na implementáciu v karpatskom regióne.

Ak sledujeme situáciu v národnostnej rovine medzi Ukrajinou a Slovenskom zistíme, že obidva regióny majú veľmi podobné národnostné, kultúrne, historické a jazykové zloženie, resp. paralely. Táto skutočnosť vytvára pozitívne predpoklady pre úspešnú realizáciu cezhraničnej spolupráce. Vzhľadom na aktuálnu politickú situáciu na Ukrajine ako aj na Slovensku, môžeme konštatovať, že Slovenská republika môže výraznou mierou pomôcť Ukrajine pri jej snahách o zblíženie sa z Európskou úniou. V nedávnej dobe totiž Slovenská republika získala veľmi cenné praktické skúsenosti s obdobným procesom.

Sledovaná národnostná situácia v regióne je však iba jednou z mnohých potenciálnych možností, na ktorých sa môže cezhraničná spolupráca úspešne rozvíjať. V tejto analýze sme sa nedotkli celého radu ďalších aktivít, ktoré už teraz existujú medzi Ukrajinou a Slovenskom a to nie len na celoštátnej úrovni, ale aj v regionálnom meradle. Nehovorili sme tu napríklad o vzájomnom vnímaní Ukrajiny na Slovensku a Slovenska na Ukrajine v celospoločenskom kontexte, prezentáciu oboch štátov v masovokomunikačných prostriedkoch, spoluprácu podnikateľského prostredia, ktorá sa úspešne rozvíja práve aj v sledovanom regióne a pod. Nevenovali sme sa slovensko-ukrajinským aktivitám mimovládneho sektora (s výnimkou národnostných štruktúr). Napr. veľmi aktívna v tomto smere je činnosť Slovenskej spoločnosti

pre zahraničnú politiku z Bratislavy (riaditeľ Alexander Duleba), ktorá má výskumné pracovisko aj v Prešove (riaditeľ Vladimír Benč). Iba okrajovo sme sa dotkli slovensko-ukrajinských vzťahov v akademickom prostredí, pričom okrem národnostných aktivít je tu rozsiahla činnosť Spoločenskovedného ústavu CSPV SAV v Košiciach (Marian Gajdoš, Stanislav Konečný a ďalší), historikov, politológov, geografov, výtvarníkov z Prešovskej univerzity (Peter Švorc, Peter Kónya, Vladislav Dudinský, Milan Círner, René Matlovič, Vladislav Grešlík a iní) alebo historikov z Univerzity Mateja Bela z Banskej Bystrice (Michal Šmigel) a ďalších. Nevenovali sme sa kultúrnym slovensko-ukrajinským aktivitám mimo národnostnej sféry – výstavy ukrajinských umelcov v galériách miest a východného Slovenska, Dni ukrajinskej kultúry v Košiciach a pod. Absentuje v tejto analýze rovina regionálnej slovensko-ukrajinskej cezhraničnej spolupráce medzi samosprávami, ktorá sa v posledných rokoch celkom úspešne začína rozvíjať (aj vďaka zdrojom z EÚ a Nórska). Výpočet styčných bodov slovensko-ukrajinskej spolupráce alebo užšej slovensko-ukrajinskej cezhraničnej spolupráce by bol veľmi dlhý a určite by prekročil možnosti tejto analýzy.

Zároveň je vhodné pripomenúť, že slovensko-ukrajinská medzištátna spolupráca (národná úroveň), sa výrazne odlišuje od slovensko-ukrajinskej regionálnej cezhraničnej spolupráce. Na národnej úrovni prevláda oficiálna a formalizovaná spolupráca, ktorá má veľmi často charakter až globálnej úrovne (napr. ekonomická spolupráca v rámci automobilového priemyslu, spolupráca US Steel s Ukrajinou a pod.). Na druhej strane, regionálna spolupráca ešte stále je ukotvená na osobných vzťahoch, personálnych kontaktoch, nepravidelných aktivitách a pod. To, že ďalšie rozvíjanie slovensko-ukrajinskej cezhraničnej spolupráce by malo veľmi pozitívny dopad nie len na región, ale aj na oba štáty ako i na Európu ako celok, nie je nutné špeciálne zdôrazňovať. K tomuto cieľu smerujú aj naše odporúčania pre kompetentné inštitúcie, predovšetkým na národnej úrovni.

Odporúčania

1. Budovať rozsiahlu a funkčnú štruktúru pracovných komisií medzi organizáciami jednotlivých národnostných menšín

Podľa nášho názoru, to, čo aktuálne absentuje v rámci slovensko-ukrajinskej cezhraničnej spolupráce, je regulárna a pravidelná činnosť regionálnych pracovných komisií vo všetkých zainteresovaných oblastiach. Takéto komisie by mali vznikať hlavne na regionálnej úrovni a mali by definovať a následne reflektovať priority regionálnej cezhraničnej spolupráce. Výraznou mierou by so to malo týkať pracovných komisií k otázkam postavenia, problémov a vzájomných kontaktov jednotlivých národnostných menšín regiónu. Financovanie takýchto komisií by malo byť z národnej úrovne, avšak ich konkrétna činnosť by mala vychádzať z regionálne definovaných potrieb a priorít. V tomto smere napríklad odporúčame orientovať sa na doposiaľ málo využívaný potenciál jednotlivých VÚC a ich aktivity v oblasti ochrany a rozvoja národnostných menšín. (VÚC sú napríklad zriaďovateľmi mnohých národnostných kultúrnych alebo školských inštitúcií).

2. Podporovať lokálnu cezhraničnú spoluprácu formou regulárnych stretnutí na regionálnej úrovni.

Pre úspešné budovanie cezhraničnej slovensko-ukrajinskej spolupráce je nevyhnutné vytvárať systém pravidelných kontaktov vo všetkých oblastiach spoločenského, politického (samosprávneho), hospodárskeho a kultúrneho života, ako aj na úseku vzdelávania, vedy a výskumu i ochrany a rozvoja národnostných menšín. Odporúčame orientovať sa na pravidelné vzájomné výmeny v oblasti tradičnej, ale aj súčasnej kultúry, v akademickej sfére, v oblasti informačných zdrojov a médií, náboženských aktivít a podobne. V tomto smere sa ukazuje ako vysoko efektívne orientovanie sa na doposiaľ veľmi málo využívaný potenciál siete miestnych samospráv na národnostne zmiešaných územiach, národnostného školstva, národnostných organizácií alebo inštitúcií. Neexistuje mechanizmus vzájomnej výmeny tlače, rozhlasových a televíznych programov, učiteľov z jednotlivých typov škôl, študentských a žiackych skupín a podobne.

V tomto smere odporúčame vo výraznej miere využívať bohatú štruktúru už existujúcich nepravidelných kontaktov, ktoré existujú takmer vo všetkých oblastiach života národnostných

menšín (podnikatelia, národnostné inštitúcie, kultúra, školstvo, regionálna, resp. aj miestna samospráva, veda a výskum a pod.), ako aj personálnych kontaktov, ktoré je nevyhnutné transformovať na úroveň pravidelných stykov a oficiálnych aktivít.

3. Vybudovať štruktúru malých (a administratívne ľahko dostupných) grantov na podporu cezhraničnej spolupráce medzi zástupcami jednotlivých národnostných organizácií a štruktúr.

Pre uskutočnenie vyššie uvedených odporúčaní je potrebné vytvoriť aj finančné krytie. Toto však by malo mať charakter pravidelných výziev s možnosťou uchádzať sa o relatívne ľahko dostupné granty, výška ktorých by postačovala na realizáciu finančne menej náročných aktivít. Definovanie oblastí podpory, rozhodovanie a administratíva takejto grantovej podpory by však mala jednoznačne ostať na regionálnej úrovni. Pozitívne skúsenosti VÚC pri riešení projektov cezhraničnej spolupráce s Poľskom, resp. implementácia projektov v rámci Nórskeho finančného mechanizmu sú príkladom vhodnosti takýchto aktivít aj v prípade cezhraničnej spolupráce s Ukrajinou týkajúcej sa života národnostných menšín.

4. Výrazne znížiť administratívne prekážky cezhraničnej spolupráce.

Ako jednu z najväčších prekážok cezhraničnej spolupráce všetci zainteresovaní jednoznačne uvádzajú vysokú administratívnu náročnosť, ktorá vzniká v súvislosti s existenciou samotnej hranice. Ide o administratívne obmedzenia pri fyzickom prekračovaní hranice (dlhé čakanie, časovo náročné a neefektívne kontroly a pod.), administratívne prekážky v oblasti vízového režimu. Resp. kontroly solventnosti pre občanov Ukrajiny, administratívne obmedzenia v (ne)obchodnom styku, ktoré sa veľmi negatívne dotýkajú napr. oblasti národnostnej tlače, výmeny kultúrnych produktov a podobne.

Literatúra

- ERIKSERN, Thomas Hylland. *Antropologie multikulturních společností*. Praha : TRITON, 2007, s. 268.
- ERIKSERN, Thomas Hylland. *Etnicita a nacionalismus*. Praha : SLON, 2012, s. 352.
- GELLNER, Ernest. *Národy a nacionalismus*. Praha : Hříbal, 2003, s. 158.
- GELLNER, Ernest. *Nacionalismus*. Praha : CDK, 2003, s. 133.
- GOURBIN, Gilles. „Čo je to národ?“. In *JeToTak.sk* [online]. Bratislava, 22.03.2009. Dostupné na: <http://www.jetotak.sk/autonomna-zona/co-je-to-narod->. (Navštívené 30.3.2017)
- HROCH, Miroslav. *Pohledy na národ a nacionalismus*. Praha : SLON, 2003, s. 451.
- KANOVSKÝ, Martin. Národ a etnická príslušnosť podľa vedy. In *História, revue o dejinách a spoločnosti*, 2004 , roč. 4, č. 3-4, str. 23-24. Dostupné aj na adrese: <http://www.historiarevue.sk/index.php?id=2004kanovsky24>. (Navštívené 30.3.2017)
- MUŠINKA, Alexander – MATLOVIČOVÁ, Kvetoslava. Atlas rómskych komunít na Slovensku 2013 ako pramenná databáza pre analýzu situácie Rómov na Slovensku a jeho potenciál pre ďalšie výskumy a analýzy. In Podolinská, Tatiana – Hrustič, Tomáš (eds). *Čierno-biele svety Rómovia v majoritnej spoločnosti na Slovensku*. Bratislava : VEDA, 2015, s. 600.
- MUŠINKA, Alexander – ŠKOBLA, Daniel – HURLE, Jacob – MATLOVIČOVÁ, Kvetoslava – KLING, Jaroslav. et al. *Atlas rómskych komunít na Slovensku 2013*. Bratislava, UNDP, 2014, s. 120. Dostupné aj na: http://www.unipo.sk/public/media/18210/Atlas_romkom_web.pdf. (Navštívené 30.3.2017)
- MUŠINKA, Mikuláš – MUŠINKA, Alexander. *Národnostná menšina pred zánikom? Štatistický prehľad rusínsko-ukrajinských obcí na Slovensku v rokoch (1773) 1881 – 2001*. Prešov, CAV, 2010, s. 588.
- PETROV, Alexej. *Národopisná mapa Uher. Podľa Úředního lexikónu osad z roku 1773*. Praha, 1924, s. 133 + Mapa
- Референдум 1991 року про спеціальну самоврядність Закарпаття був звичайним політичним шахрайством – Москаль (ДОКУМЕНТИ). In: *Закарпаття онлайн* [online]. Užhorod, 13. 4 . 2016. Dostupné na: <http://zakarpattya.net.ua/News/154604-Referendum-1991-roku-pro-spetsialnu-samovriadnist-Zakarpattia-buv-zvychainym-politychnym-shakhraistvom-%E2%80%93-Moskal-DOKUMENTY>

- ŠRAJEROVÁ, Oľga. Identifikácia Slovákov v ČR s menšinovým postavením. In *Človek a spoločnosť* [online]. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 2000, č. 3. Internetový časopis. Dostupné na: <http://www.saske.sk/cas/archiv/3-2000/srajerova.html>. (Navštívené 30.3.2017)
- Ústava Slovenskej Republiky z 1. septembra 1992. In: *Národná rada Slovenskej republiky* [online]. Bratislava, 1992. Dostupné na: http://www.nrsr.sk/web/Static/sk-SK/NRSR/Doc/zd_ustava_20170313.pdf. (Navštívené 30.3.2017)
- WEISENPACHER, Peter. Hladové doliny ako pozostatok socializmu. In Trend.sk, Bratislava, 16.07.2014. Dostupní na: <https://blog.etrend.sk/iness/hladove-doliny-pozostatok-socializmu.html>. (Navštívené 30.3.2017)
- Закарпатські депутати хочуть самоврядного Закарпаття з посиланням на референдум 1 грудня 1991 року. In: *Закарпаття онлайн* [online]. Užhorod, 5. 4 . 2016. Dostupné na: <http://zakarpatya.net.ua/News/154239-Zakarpatski-deputaty-khochut-samovriadnoho-Zakarpattia-z-posylanniam-na-referendum-1-hrudnia-1991-roku> .
- Zákon č. 184/1999 Z. z. o používaní jazykov národnostných menšín*. In: Úrad vlády SR - Úrad splnomocnenca vlády SR pre národnostné menšiny [online]. Bratislava, 2011. Dostupné na: <http://www.narodnostnemensiny.gov.sk/data/files/3481.pdf> (Navštívené 30.3.2017)

5. KONTEXTOVÉ ANALÝZY A PRÍKLADY POZITÍVNEJ PRAXE: PODPORA INOVATÍVNYCH PRÍSTUPOV V ROZVOJI SLOVENSKO - UKRAJINSKEJ SPOLUPRÁCE

**(Ivana Studená, Richard Filčák, Eduard Nežinský, Centrum spoločenských
a psychologických vied SAV, Prognostický ústav, Bratislava)**

5.1 Úvod a predpoklady

Spolupráca medzi Slovenskom a Ukrajinou má pre obe krajiny mimoriadny význam. Mnohé medzinárodné dohody tvoria štandardný rámec aj pre rozvoj bilaterálnych vzťahov. Skutočné skúsenosti a príklady z iných krajín však ukazujú, že zatiaľ čo úloha oficiálnych vzťahov na národnej, vládnej úrovni je základným pilierom cezhraničnej spolupráce, aj na mikroúrovni pohraničných regiónov musí existovať rovnocenný partner. Mikroúroveň cezhraničných regiónov a lokalít je nielen rovnako dôležitou, ale aj nevyhnutnou súčasťou efektívnych a úspešných cezhraničných iniciatív. V dôsledku toho môžu byť nadnárodné a bilaterálne štruktúry na národnej úrovni vyvážené na miestnej úrovni a úspešne realizované v každodennej praxi a opatreniach.

Analýza súčasnej situácie naznačuje, že spolupráca medzi Slovenskom a Ukrajinou sa v súčasnosti realizuje na ad hoc úrovni prostredníctvom jednotlivých, len zriedkavo prepojených projektov, spolupracujúcich inštitúcií a individuálnych vzťahov. Posilnenie a inštitucionalizácia spolupráce zostáva preto kľúčovou výzvou pre budúci rozvoj cezhraničnej spolupráce. Ako východiskový bod expertízy ponúkame stručnú komparatívnu analýzu transformačných procesov na Slovensku a na Ukrajine. Vymedzili sme koncepty relevantné pre rámec cezhraničnej spolupráce a rozpracovali miestny kontext stratégií a činností cezhraničnej spolupráce. Navrhujeme stavebné bloky pre úspešné stratégie a faktory úspešnosti CHS založené na výskume teórie a praxe miestneho rozvoja a cezhraničnej spolupráce.

Počas výskumnej a analytickej práce na tomto projekte sme označili spoluprácu severských krajín ako príklad optimálnych postupov. Nórsko a Švédsko systematicky rozvíjajú spoluprácu s Ruskom v rámci Barentsovej euro-arktiskej Rady (BEAC, BARENTS EURO-ARCTIC COUNCIL). Monitorujeme fungovanie tejto organizácie a výsledky, ktoré táto štruktúra vytvára v praxi. Následne analyzujeme, ktoré prvky môžu byť predmetom prenosu poznatkov. Poskytujeme štrukturálnu a kontextovú analýzu príkladov optimálnych postupov (BAEC) a analýzu súčasného

rozsahu, štruktúry a zamerania spolupráce medzi hraničnými regiónmi východného Slovenska a karpatského regiónu. Závěry tejto analýzy obsahujú odporúčania, ako podporiť postupy cezhraničnej spolupráce.

5.2 Komparatívna analýza transformácie na Slovensku a na Ukrajine

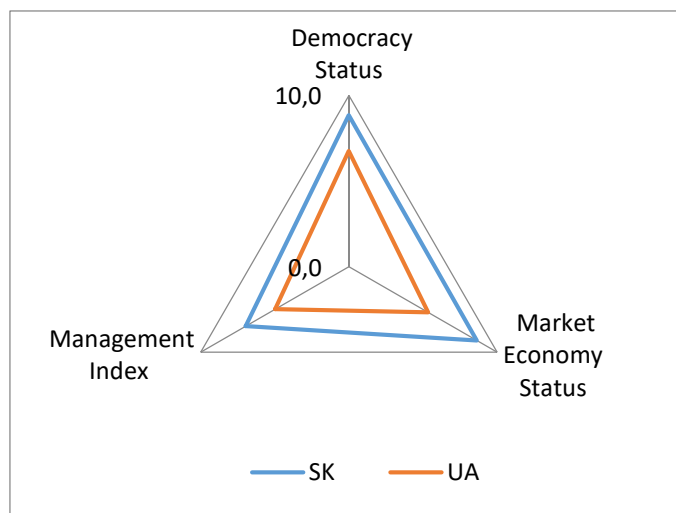
Po zmene sociálno-ekonomického systému došlo v posledných dvoch desaťročiach na Slovensku aj na Ukrajine k turbulentným zmenám. V obidvoch krajinách sa upustilo od centrálne plánovaného hospodárskeho systému, avšak transformácia ekonomických a politických inštitúcií po získaní samostatnosti nadobudla rôzne formy vzhľadom na špecifické historické a geopolitické zázemie.

V záujme porovnateľnosti v medzinárodnom meradle bol vypracovaný Transformačný index Bertelsmanna Stiftung (BTI) pre komparatívnu analýzu a hodnotenie rozvojových krajín a krajín v procese transformácie, teda spoločenských zmien smerom k demokracii a trhovej ekonomike. Sedemnást kritérií bolo odborne zhodnotených a následne agregovaných s cieľom získať komplexný index stavu (a) politickej a (b) ekonomickej transformácie spolu s indexom riadenia. Štandardizovaný zoznam kódov slúži ako základ procesu prieskumu a pri zodpovedaní otázok poskytuje jednotný referenčný rámec pre odborníkov.

5.2.1 Rozvoj Slovenska a Ukrajiny v kľúčových komponentoch

Využívame komplexné indexy vyššie opísaných dimenzií, ako aj podrobný rozpis do podkategórií na porovnanie celkového vývoja Slovenska a Ukrajiny a tiež hlbší pohľad na jednotlivé komponenty.

Obrázok 1 Hlavné zložky BTI (2016)

Zdroj: údaje BTI

Na Obrázku 1 sú zobrazené tri hlavné dimenzie BTI pre obidve krajiny. Je zrejmé, že v inštitucionálnej kvalite Slovensko prekonáva Ukrajinu najmä vďaka dlhodobému členstvu v Európskej únii a v transatlantickej štruktúre. Hlbšia analýza sa môže zaoberať ďalšími dimenziami komponentov. Ako príklad uvádzame intertemporálnu zmenu dimenzie štatútu demokracie rozdelenú do piatich oblastí, ktoré podliehajú hodnoteniu zahŕňajúcemu štátnosť, politickú účasť, politickú a sociálnu integráciu, stabilitu demokratických inštitúcií a právny poriadok (príloha, obr. A1, A2).

Na základe prehľadu možno všeobecne dospieť k záveru, že obe krajiny väčšinou zaostávajú za maximálnymi 10 bodmi v takých oblastiach, ako je riadenie regionálnej spolupráce, implementácia politiky a koordinácia, ako aj efektívne riadenie aktív ako konštitučných zložiek dimenzie riadenia.

5.2.2 Komparatívna analýza ekonomického vývoja na Slovensku a Ukrajine

Slovensko a Ukrajina, ako otvorené ekonomiky voľného trhu, môžu byť porovnávané na základe údajov národných účtov, ako aj na základe ďalších sociálno-ekonomických ukazovateľov. Ekonomické vzťahy týchto dvoch krajín sú determinované silnými väzbami na Európsku úniu a závislosťou Slovenskej republiky na európskom trhu. Slovenská ekonomika je extrémne otvorená, najvýznamnejšími obchodnými partnermi sú Nemecko a Česká republika. Podiel dovozu a vývozu na Ukrajinu s obchodnou bilanciou v prospech Ukrajiny je zanedbateľný. Obe

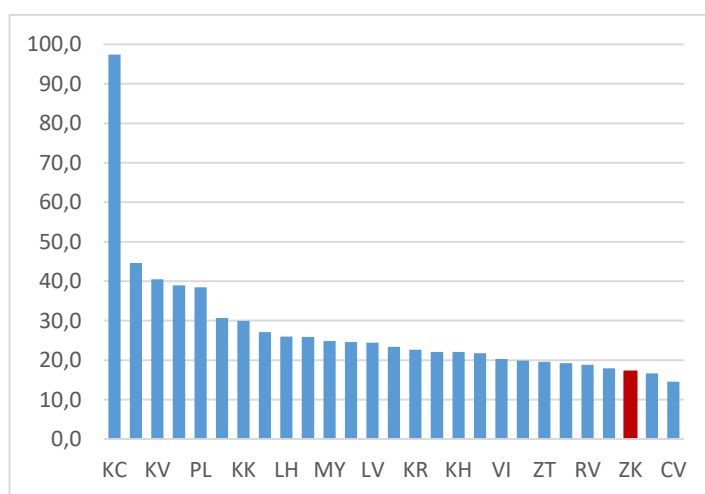
krajiny utrpeli počas krízy ekonomický pokles, najmä Slovensko kvôli svojej otvorenosti. Oživenie a hospodársky rozvoj na Ukrajine závisí vo veľkej miere od politických faktorov.

Obe krajiny vykazujú značné regionálne rozdiely. Na identifikáciu prekrývajúcich sa zaujímavých oblastí spolupráce poskytujeme regionálnu perspektívu hlavných sociálno-ekonomických ukazovateľov opisujúcich susediace regióny. Z dôvodu dostupnosti údajov sa sústreďujeme na oblasti na Ukrajine, ktoré susedia so Zakarpatskou oblasťou a kraji NUTS2 na Slovensku, v ktorých sa nachádzajú štyri pohraničné okresy.

Na posúdenie hospodárskej výkonnosti regiónov používame údaje o regionálnom domácom produkte na obyvateľa, ktorý alternatívne predstavuje „bohatstvo“ regiónu. V grafoch sú zvýraznené údaje o Zakarpatskej oblasti Ukrajiny (ZK), ako aj za Prešovský kraj (PO) a Košický kraj (KE).

Pri hospodárskych výsledkoch sa najprv pozrieme na domáci produkt podľa regiónov v oboch krajinách. V záujme porovnania regiónov rôznej veľkosti sa používa ukazovateľ hrubého domáceho produktu na obyvateľa v príslušných menových jednotkách.

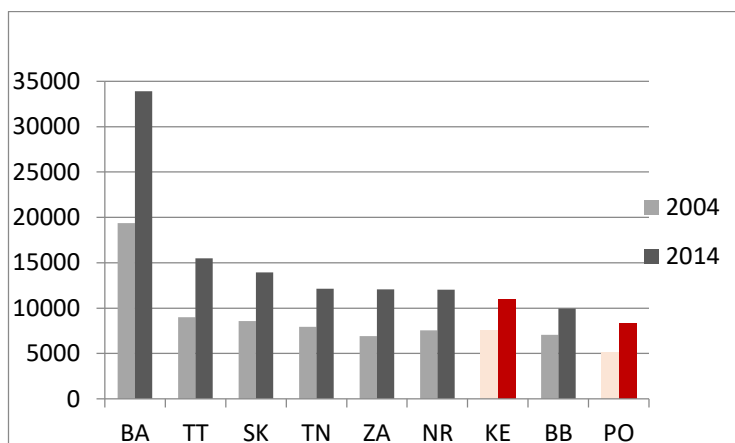
Obrázok 2 Regionálny domáci produkt na obyvateľa na Ukrajine (1000 UAH, 2012)

Zdroj: Ukrainian Regional Dataset, KNOEMA

Na Obrázku 2 je región hlavného mesta Kyjeva zjavne najbohatší, zatiaľ čo Zakarpatská oblasť je tretím najchudobnejším regiónom v rámci hospodárskych výkonov. Obr. 3 zobrazuje podobné rozloženie vzhľadom na hlavné mesto Bratislava. Košický a Prešovský región sa zdajú byť na chvoste so slabým výsledkom vzhľadom ku rozdeleniu príjmov. Intertemporálne porovnanie na Slovensku odráža ešte väčší posun hospodárskej sily smerom k hlavnému mestu v priebehu dekády 2004 - 2014.

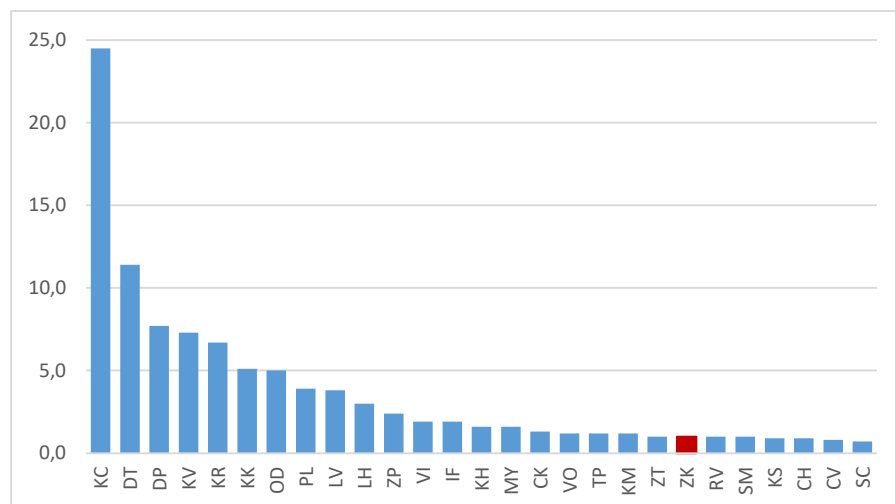
Obrázok 3 Regionálny domáci produkt na Slovensku (EUR 2012)

Zdroj: Eurostat

Ukázalo sa teda, že pohraničné regióny patria v oboch krajinách do oblastí s nižšími príjmami. Mohlo by byť teda prospešné skúmať faktory výroby, ktoré majú za následok malý výkon. V ekonomickej teórii sa rozoznávajú dva primárne výrobné faktory - kapitál a práca, pretože priemyselné krajiny opúšťajú pôdu ako menej prispievajúcu zložku. Preto sme pripravili popisnú analýzu Ukrajiny a Slovenska s ohľadom na tieto faktory. Základné imanie použité vo výrobnom procese je predmetom procesu odpisovania, ako aj akumulácie prostredníctvom investícií. Investície sú rozhodujúce pri budovaní výrobnnej kapacity a určujú potenciál pre ďalší rozvoj. Poskytujeme údaje o regionálnom podiele celkových kapitálových investícií v regiónoch, s dôrazom na tie, ktoré sú predmetom sledovania.

Obrázok 4 Regionálny podiel investícií na Ukrajine (2012)

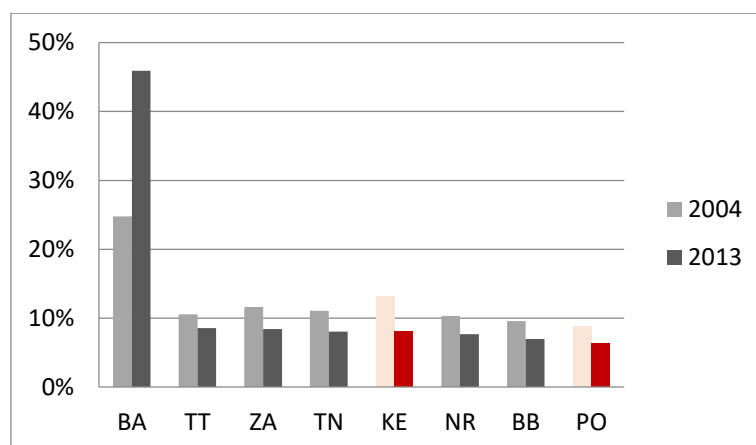

Zdroj: *Ukrainian Regional Dataset, KNOEMA*

Z Obrázku 4 je zjavná dominancia regiónu Kyjev s ohľadom na príťažlivosť pre investície na Ukrajine. Investičný podiel Zakarpatskej oblasti vo výške 1% nezodpovedá relatívnej veľkosti jeho populácie. Kapitálové investície na Slovensku sú do značnej miery závislé od úrovne infraštruktúry a špecifickej pozície hlavného mesta Bratislavy a priľahlého regiónu.

Analogický regionálny obraz Slovenska na Obr. 5, ktorý poskytuje intertemporálne porovnanie investičného podielu v období rokov 2003 - 2014, odhaľuje rastúcu kapacitu regiónu hlavného mesta pri získavaní investícií. Treba poznamenať, že okrem Bratislavského kraja (BA) majú všetky regióny nárok na európske financovanie rozvojových projektov, hoci nedochádza k jasnému vplyvu politiky súdržnosti. Práve naopak - relatívna váha investícií sa v priebehu desaťročia posunula smerom na západ v prospech regiónu BA.

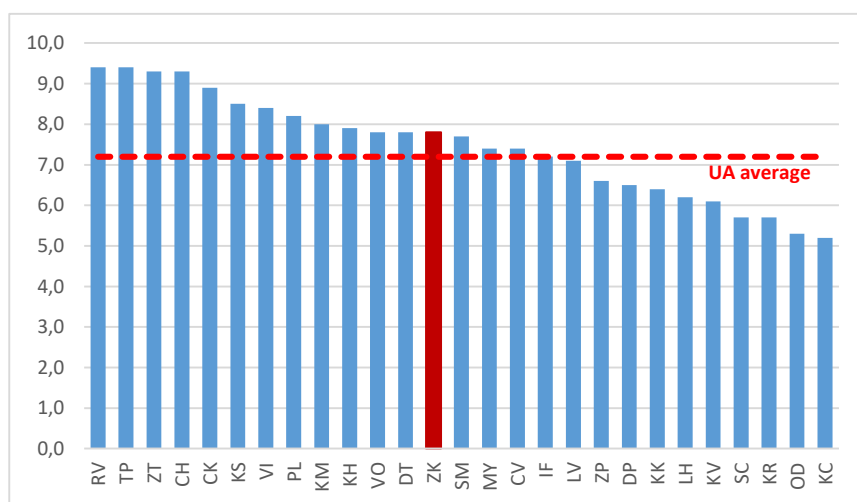
Obrázok 5 Podiel kapitálových investícií na Slovensku podľa regiónov (2015)

Zdroj: *Eurostat*

Prírastkové kapitálové investície akumulované v celkovom základnom imaní predstavujú potenciálnu výrobnú kapacitu. Spolu so základným imaním sa využíva aj druhý výrobný faktor - práca. Tieto dve položky sú úzko prepojené - aj napriek tomu, že rast produktivity práce v rozpore s využívaním pracovnej sily, je nepriamo opísaný prostredníctvom miery nezamestnanosti podľa regiónov. Na Obr. 6 ukazujeme mieru nezamestnanosti v ukrajinských regiónoch v porovnaní s priemernou mierou nezamestnanosti v celej krajine.

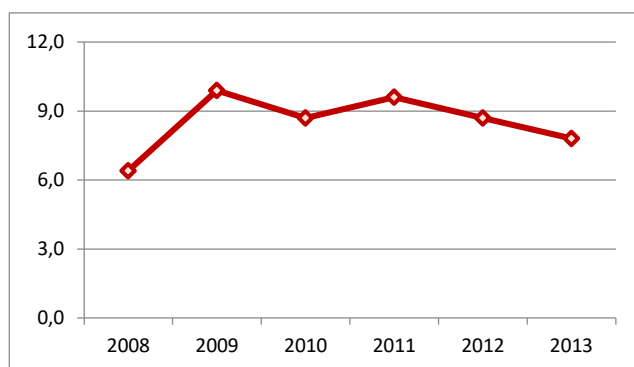
Obrázok 6 Miera nezamestnanosti na Ukrajine podľa regiónov (2013)

Zdroj: Ukrainian Regional Dataset, KNOEMA

Pri pohľade na Zakarpatskú oblasť možno pozorovať nadpriemernú mieru v roku 2013. Časové úseky miery nezamestnanosti v rozpätí rokov 2008 - 2013 sú uvedené v Prílohe Obr. 7 na preukázanie vrcholu miery nezamestnanosti pri vypuknutí globálnej krízy v roku 2009 a oživenia v nasledujúcich rokoch.

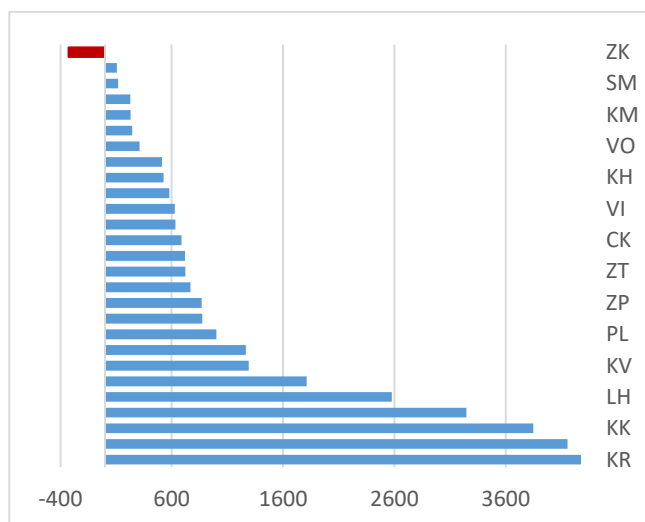
Obrázok 7 Miera nezamestnanosti v Zakarpatskej oblasti Ukrajiny (2008 - 2013)

Zdroj: Ukrainian Regional Dataset, KNOEMA

Keďže je miera nezamestnanosti vypočítaná ako pomer nezamestnaných k celkovému disponibilnému objemu pracovnej sily, zníženie miery nemožno priamo pripísať zlepšeniu na trhu práce. Obr. 8 znázorňuje možný zdroj znižovania počtu ekonomicky aktívneho obyvateľstva v dôsledku migrácie.

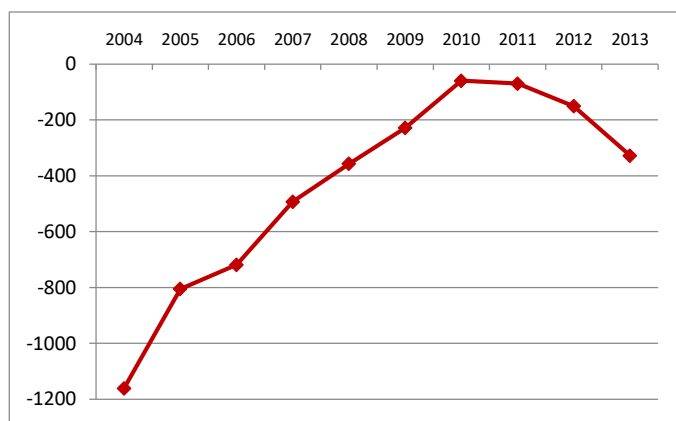
Obrázok 8 Čistá migrácia podľa regiónov na Ukrajine (2013)

Zdroj: *Ukrainian Regional Dataset, KNOEMA*

Je zaujímavé, že Zakarpatská oblasť bola jediná, ktorá vykazovala negatívnu čistú migráciu. Objem nebol dostatočne veľký na to, aby mohol výrazne ovplyvniť mieru zamestnanosti. Je však potrebné uvedomiť si „rovnovážny“ charakter ukazovateľa s možným masívnym prítokom a odlivom rôznych demografických zložiek. Táto skutočnosť stojí za hlbšie preskúmanie. Obr. 9 zobrazuje čistú migráciu v regióne za posledných desať rokov.

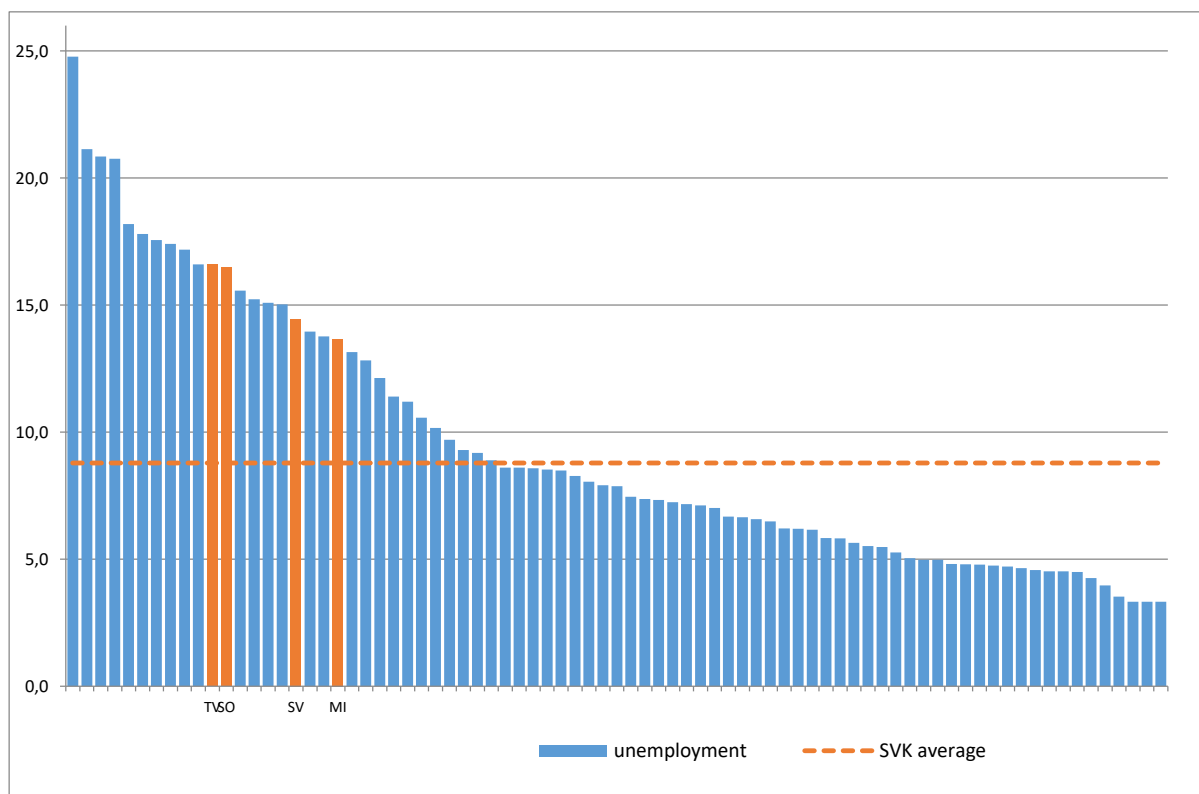
Obrázok 9 Čistá migrácia v Zakarpatskej oblasti (2004 - 2013)

Zdroj: *Ukrainian Regional Dataset, KNOEMA*

Pre Slovensko sú podrobnejšie informácie z údajov o miere nezamestnanosti v NUTS4 (okresoch) zobrazené na obr. 10. Štyri pohraničné okresy, a to Trebišov, Sobrance, Snina a Michalovce sú vyznačené nižšie.

Obrázok 10 Miera nezamestnanosti v regiónoch Slovenska (2016)

Zdroj: Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky

Všetky štyri regióny sú vysoko nad 8,8% priemernou mierou nezamestnanosti na Slovensku, čo naznačuje nezamestnanosť ako systémový znak pohraničných regiónov. Evidovaná miera nezamestnanosti na Slovensku a na Ukrajine nemôže byť priamo porovnávaná kvôli odlišným metodikám a možnému značnému podielu nezamestnanosti nezaznamenanému oficiálnym prieskumom. Najvýraznejšou črtou údajov je rozptyl. Údaje za Ukrajinu majú rozptyl od 5,2 do 9,4%, zatiaľ čo v prípade Slovenska je to 3,3 - 24,8%. Tento rozdiel sa vo významnej miere dá pripísať úrovni rozloženia, vo väčšom regióne sa totiž niektoré extrémne hodnoty spriemerujú.

Preskúmanie účasti hlavných výrobných zdrojov z makroekonomických údajov umožňuje vyvodiť predbežné závery. Na oboch stranách hranice bolo poukázané na slabé využívanie hospodárskych zdrojov - kapitálu i práce. Predbežné porovnanie ukazuje, že neexistuje žiadna

významná zmena smerom k požadovanej miere zapojenia výrobných faktorov. Súčasná úroveň výkonnosti inštitúcií naznačuje, že existuje potenciál a potreba podpory ďalšieho rozvoja. Pri riešení problému existuje možnosť pomôcť medzinárodnej inštitucionálnej interakcii extrahovať potenciál koordinácie a spolupráce. Existuje aj potenciálny zdroj v podobe ľudského kapitálu.

5.3 ROZVOJ A DOSIAHNUTIE ÚSPEŠNEJ CEZHRANIČNEJ SPOLUPRÁCE

Hlavným cieľom cezhraničnej spolupráce je podpora činností, ktoré vedú k trvalo udržateľnému rozvoju v hraničných regiónoch a k dosiahnutiu zlepšenia kvality života obyvateľstva žijúceho v tejto oblasti, pričom sa využívajú príležitosti vyplývajúce z cezhraničnej výmeny. V rôznych situáciách a nastaveniach identifikujeme niekoľko typov dohôd, iniciatív a činností CHS, od kultúrnych cez sociálno-ekonomické až po veľmi technické projekty infraštruktúry. Neobmedzujeme náš diskurz na žiadny konkrétny typ CHS a odkazujeme na všeobecne obsiahly pohľad na CHS ako na spoluprácu, ktorá hľadá príležitosť pre vzájomný prospech partnerov a zainteresovaných strán CHS.

V nasledujúcom texte rozoberáme úlohu príslušných úrovní viacerých riadiacich štruktúr a medzinárodných vzťahov vrátane nadnárodnej a národnej úrovne riadenia. Sústredíme sa na rozpracovanie predpokladov spoločných priorít v prelínajúcich sa oblastiach sociálno-ekonomického rozvoja pohraničných regiónov a na to, ako ich možno podporiť budovaním miestnych kapacít. Hoci sa nemusíme explicitne zamerať na politickú geografiu CHS, je implicitne prítomná na rôznych úrovniach riadenia a zdôraznená významom nadnárodných štruktúr.

Miestna úroveň je analyzovaná ako miesto, na ktoré sú zamerané, podporované a poskytované činnosti. Miestna podpora cezhraničných iniciatív závisí od miestnych kapacít, ktorých úlohu a význam je potrebné rešpektovať. Zatiaľ čo dosah z národných a regionálnych štruktúr na miestnu úroveň je dôležitý ako základ pre dobrú správu vecí verejných, úroveň zložitosti cezhraničných iniciatív a podmienky, za ktorých musia iniciatívy prebiehať si vyžadujú dodatočnú podporu nadnárodných štruktúr. Túto ideu podporila diskusia o príklade najlepších postupov riadiacich štruktúr Barentsovho euroarktického regiónu.

Konceptuálne stanoviská cezhraničnej spolupráce

Cezhraničná spolupráca spadá v rámci rozsahu disciplín a tematického pokrytia do širokej škály oblastí. Jedným zo spôsobov ako rozoberať a analyzovať CHS je zúženie rozsahu na špecifické aspekty a prevádzkové úrovne CHS, ako je úroveň procesov, podmienok, štruktúr a

interakcií. Menej bežné sú metodologické prístupy k CHS, keďže komplexné konceptualizácie nie sú jednoduché. Metodologické výskumné úsilie by sa mohlo zamerať na štruktúry viacúrovňového riadenia a mapovať zainteresované strany zapojené do rôznych úrovní spolupráce. Analýza zainteresovaných strán je užitočným cvičením pre akúkoľvek rozvojovú stratégiu vrátane činností a iniciatív CHS, ale je zaujímavá hlavne pre konkrétne konfigurácie pohraničných regiónov.

Zintenzívnená CHS medzi krajinami v Európe a na celom svete v priebehu posledných desaťročí ponúkla analýzy transakcií smerujúcich zdola nahor a na mikroúrovni, ktoré sú osobitne zaujímavé pre zainteresované strany CHS. Súhrnný pohľad na zainteresované strany CHS dokumentuje komplexnosť, ktorá súvisí s procesom CHS. Zainteresované strany procesu CHS vo všeobecnosti musia zahŕňať rôzne úrovne riadenia od nadnárodných a bilaterálnych zástupcov zahraničnej politiky, štruktúry viacúrovňového riadenia s osobitnou úlohou odborníkov v oblasti riadenia na regionálnej a miestnej úrovni pohraničných regiónov, výskumu a akademickej obce, zástupcov občianskej spoločnosti a zástupcov obchodných/korporátnych sektorov. Konkrétne akcie CHS, ak sa môžu odvolávať na platné nadnárodné strategické dokumenty alebo štruktúry (príklad BEAC preberaný v iných častiach tohto dokumentu), potom súvisia s regionálnymi a miestnymi rozvojovými štruktúrami a zahŕňajú iba príslušné úrovne riadenia, ktoré zastupujú riadiacu úroveň v procese CHS.

RÁMEC CHS

Cezhraničná spolupráca je komplexný proces zakotvený v rôznych sociálno-politických a ekonomických štruktúrach riadenia pohraničných regiónov, ktoré sa snažia o spoluprácu. Pri začatí mapovania procesu CHS je potrebné venovať pozornosť nasledujúcim oblastiam a úrovniam analýzy: štruktúre a úrovni riadenia, tematickým oblastiam činností CHS; typom činnosti/intervencie; zainteresovaným stranám zapojeným do CHS; procesom týkajúcim sa plánovania CHS, poskytovaníu a hodnoteníu podpory (rokovania a dohody). Hoci cezhraničná spolupráca v rámci regiónov EÚ umožňuje integráciu politík a štruktúr, spolupráca na vonkajšej hranici EÚ čelí rôznym výzvam.

Pri náčrte základov modelu CHS jedna z prvých a elementárnych fáz zahŕňa mapovanie vzájomných vzťahov medzi rôznymi aktérmi zapojenými do CHS. Na dosiahnutie tohto cieľa je dôležité rozvíjať poznatky o funkciách a kapacitách dostupných pre miestny rozvoj pohraničných regiónov (oblasti, mestá). Cvičenie na začiatku definície cieľov CHS by malo zahŕňať tieto kroky:

1. Identifikujte oblasti politiky pohraničných regiónov, v ktorých je možné komunikovať a/lebo koordinovať zodpovednosti
2. Identifikujte oblasti politiky, ktoré by mohli profitovať z cezhraničnej spolupráce
3. Identifikujte najvýznamnejších aktérov CHS
4. Identifikovať / mapovať potenciál rôznych účastníkov CHS
5. Analyzujte vzájomné vzťahy medzi účastníkmi politiky, ktorí sú zapojení do cezhraničnej spolupráce

RÁMEC SOCIÁLNEHO KAPITÁLU CHS

Každá forma alebo fáza CHS zahŕňa intenzívnu interakciu medzi jej aktérmi. Takéto interakcie sú jadrom rámca sociálneho kapitálu CHS navrhovaným v Grix (2002) a ďalej rozvíjaným a aplikovaným v (Grix, Knowles 2010).

- Koncepčný rámec sociálneho kapitálu CHS je príťažlivý pre zdôraznenie kľúčovej úlohy interakcie medzi aktérmi CHS.
- Úloha interakcií ako aj výsledok procesu CHS zahŕňajúci rôzne typy a aktérov zúčastňujúcich sa na procese CHS, Grix (2002) navrhuje koncepciu sociálneho kapitálu, ktorý sa vytvára a produkuje počas procesu CHS.
- V tomto pohľade na sociálny kapitál je proces CHS konceptualizovaný ako proces tvorby sociálneho kapitálu.

Mikro dynamika tvorby sociálneho kapitálu (Grix, 2002)

1. Interakcia a účasť
2. Dôvera
3. Prístup
4. Sociálny kapitál a siete

Sociálny kapitál a siete nadväzujú na interakciu a účasť. Logika tejto koncepcie spočíva v tom, že povaha CHS si samotná vyžaduje interakciu, ktorá za určitých podmienok vytvára dôveru ako prvú fázu mobilizácie sociálneho kapitálu. Interakcie tu predstavujú sociálne interakcie, ako aj interakciu medzi obchodnými partnermi a zástupcami riadenia v rámci ekonomických výmen a sietí. Tento rámec CHS je obzvlášť užitočný na zdôraznenie úlohy interakcií a potreby uznať túto úlohu a poskytnúť aktérom CHS účinnú podporu. Ako Grix konštatuje, interakcia nie je

problémom pre pohraničné elity, pretože sú často hnacou silou procesu, rozhodujúce je, ako rozšíriť interakciu na bežné obyvateľstvo v pohraničných regiónoch.

Čo sa môžeme naučiť z dôkazov o CHS?

V posledných desaťročiach značne vzrástla aj úroveň cezhraničných aktivít regiónov, a to aj v dôsledku zmeny geopolitických štruktúr v celosvetovom meradle. Po páde centrálne plánovaných systémov v 90-tych rokoch sme mohli zažiť hektické zmeny v európskom priestore, ktoré viedli k dramatickému rozšíreniu EÚ. Cezhraničné interakcie v rámci európskeho priestoru značne vzrástli, čo prispelo k bohatstvu skúseností z praxe CHS z európskych krajín dopĺňajúcich ďalšie príklady z krajín celého sveta.

Vzhľadom na nedávne zmeny v mestských a vidieckych oblastiach, tlaky urbanizácie vytvorili väčšie zameranie sa na priame partnerstvo medzi mestami v pohraničných regiónoch. Mestá sú tiež strediskami regionálnych štruktúr na nižšej ako národnej úrovni, hoci stratégie miest a regiónov nemusia byť navzájom prepojené. Preskúmanie prípadových štúdií je často jedným z najlepších informačných zdrojov na budovanie poznatkov o osvedčených postupoch v miestnych cielených iniciatívach. Castanho a kol. (2016) preskúmali 20 prípadových štúdií CHS v Európe, pričom každá prípadová štúdia sa týkala aspoň dvoch krajín/regiónov. Zameranie na spoluprácu miest a zhromažďovanie prípadových štúdií nebolo založené na dostupnosti alebo ad hoc výbere, ale na súbore kritérií na podporu robustnosti výsledkov.

Kľúčová výskumná otázka sa zamerala na kritériá, ktoré by mohli byť identifikované ako faktory úspechu CHS. Analýza každej prípadovej štúdie bola podporená dodatočnými príkladmi z rôznych zdrojov údajov o sociálno-ekonomickom kontexte konkrétneho prípadu, najmä čo sa týka informácií o: populácii, stratégii územného rozvoja; vzdialenosti medzi mestami zapojenými do stratégie CHS¹⁶¹; HDP/na obyvateľa; úradných jazykoch; typológii hraníc atď. Prípady CHS podliehajúce analýze zahŕňali projekty s intenzívnou spoluprácou medzi mestami v krajinách EÚ v oblasti dopravy, územného plánovania, sociálno-ekonomického rozvoja, kultúry, výskumu a vzdelávania.

Prístup, ktorý prijali (Castanho a kol., 2016), sprístupňuje informácie obsiahnuté v prípadových štúdiách ďalším účastníkom CHS v rôznych prostrediach:

¹⁶¹ studied cases of CHS were limited on cooperation between cities

- jasná a dobre popísaná metodológia definuje, do akej miery je interpretácia výsledkov relevantná pre ďalšie projekty a stratégie CHS, najmä pre zainteresovaných odborníkov na CHS pri vývoji plánov a intervencií CHS.
- dodatočné prieskumy odborníkov CHS potvrdzujú náš názor, že okrem práce so surovými údajmi na miestnej a regionálnej úrovni a zostavovania štatistík CHS existujú poznatky na miestnej úrovni, ktoré je potrebné zaznamenať a zhromaždiť
- na podporu metodologického rámca analýzy prípadových štúdií boli zhromaždené ďalšie informácie od hlavných aktérov procesu CHS, odborníkov a expertov (neformálne rozhovory)

FAKTORY ÚSPECHU CHS

Castanho a kol. (2016) identifikovali faktory úspechu CHS vrátane nasledovných, ktoré sú relevantné pre prípad podpory slovensko-ukrajinskej CHS medzi mestami Prešov a Košice na slovenskej strane a Užhorodom na ukrajinskej strane:

- konektivita
- silná teritoriálna stratégia
- koordinácia infraštruktúry
- zvýšenie zmyslu pre príslušnosť
- rôznorodá ponuka infraštruktúry
- silná ekonomika
- zvýšenie kvality života
- príťažlivosť pre mládež a talenty
- zosúladenie strategických dokumentov/plánov
- silný politický záväzok
- zapojenie občanov
- politická transparentnosť

Tieto a ďalšie faktory boli analyzované z hľadiska ich vplyvu na úspech CHS v jednotlivých prípadových štúdiách. Pre zhrnutie zistení, ktoré sú relevantné pre rozvoj slovensko-ukrajinskej CHS, sú najdôležitejšie nasledujúce faktory:

1. Definícia jasných cieľov a strategických plánov
2. Politická transparentnosť a zapojenie

3. Podpora konektivity a pohybu medzi mestami
4. Prilákanie mladých a talentovaných ľudí
5. Rast kultúrneho a ekonomického potenciálu miest
6. Podpora zapojenia a účasti občanov
7. Zvýšenie kvality života obyvateľov a následne zlepšenie kvality prostredia pre návštevníkov

Hnacie faktory miestneho rozvoja a relevantnosť pre cezhraničnú spoluprácu

CHS v praxi spočíva na úspešných výsledkoch miestnych ekonomík. Spojitosť medzi miestnym rozvojom je preto logickým bodom pre vymedzenie prioritných oblastí sociálno-ekonomického rozvoja v konkrétnych miestnych oblastiach, vrátane pohraničných regiónov. Úspech rozvojových stratégií v prihraničných regiónoch a miestach je úzko spojený s ich schopnosťou riešiť výzvy spojené s CHS a reagovať na možnosti CHS. Integrácia CHS s cieľmi miestneho rozvoja je podmienkou úspechu, ako sa uvádza v predchádzajúcej časti.

Miestny rozvoj sa v jednotlivých regiónoch a krajinách líši a miestne oblasti môžu čerpať z bohatých skúseností iných rozvinutých krajín EU a mimo EÚ a svetových ekonomík ohľadom riešenia konkrétnych miestnych problémov, ako aj o toho, čo určuje úspešné výsledky pre miestne komunity. Vyrovnávanie mestských/urbánnych cieľov s regionálnymi/miestnymi cieľmi sa stáva stále zložitejšou úlohou. Pre ilustráciu, podpora vytvárania pracovných miest a pracovných príležitostí miestne znižuje tlak na dochádzanie do mestských oblastí a zlepšuje podmienky pre udržateľnosť miestnych oblastí a ich ekosystémov.

Hnacie faktory rozvoja možno považovať za nevyhnutné podmienky trvalo udržateľného hospodárskeho rastu na miestnej úrovni, môžu byť pritom zredukované na tri základné piliere miestneho rozvoja:

- Podnikanie
- Sociálna súdržnosť
- Inovácia a rozvoj zručností

V záujme dosiahnutia úspešného plnenia stratégií orientovaných na rast je potrebné zaviesť účinnú kontrolu a navrhnúť a implementovať politiky pre konkurencieschopnosť a prosperitu. Inkluzívnosť politik sa stala nevyhnutnou podmienkou pre všetky oblasti a inkluzívne

podnikanie je podporované ako spôsob riešenia súčasných problémov vylúčených skupín a problémových generácií mládeže s obmedzeným prístupom k pracovným príležitostiam.

ČO FUNGUJE V STRATÉGIÁCH MIESTNEHO ROZVOJA?

Práca OECD na miestnom rozvoji neustále sleduje proces sociálneho a hospodárskeho rozvoja z miestneho uhla pohľadu, pričom zhromažďuje príklady z praxe od úspešných aktérov na celom svete. Informácie založené na príkladoch a princípoch úspešnej praxe, ktoré odovzdávajú odborníci a experti v oblasti miestneho rozvoja, poskytujú cenné poznatky o tom, čo je potrebné zvážiť pri miestnych opatreniach. Ukážka užitočného skráteného zoznamu odporúčaní, ktoré sa majú dodržiavať a monitorovať na miestnej úrovni ilustruje rozsah otázok, ktoré je potrebné riešiť na miestnej úrovni (OECD, 2014):

- Koordinovať politiky zamestnanosti, zručností a hospodárskeho rozvoja
- Podporovať celoživotný rozvoj relevantných zručností
- Pomôcť oblastiam dostať sa z pasce nedostatočných zručností
- Riešiť vylúčenie z trhu práce
- Vytvoriť podmienky, ktoré podporujú podniky s vysokým rastom
- Podporovať podnikateľské zručnosti
- Podporovať sociálne podnikanie ako zdroj tvorby pracovných miest
- Prijať nové prístupy k hospodárskemu rozvoju
- Reagovať na demografické zmeny
- Uľahčiť prechod na ekologické hospodárstvo
- Využiť miestne údaje na informovanie miestnych politik

Použitie miestnych údajov na informovanie miestnej politiky týkajúcej sa budovania miestnych kapacít sa ukázalo ako obzvlášť náročná oblasť budovania miestnych stratégií vrátane rozsahu projektov a iniciatív CHS. Je dôležité nielen použiť lokálne zhromaždené údaje, ale tiež určiť, ako sa dajú takéto údaje získať z dostupných štatistík. Rovnako dôležité je pochopiť, aké možnosti sú k dispozícii na skutočné zhromažďovanie údajov o konkrétnych otázkach na miestnej úrovni.

Budovanie miestnych informačných systémov na podporu CHS

Budovanie miestnych dátových kapacít a informácií s cieľom využiť synergiu a príležitosti v cezhraničných aktivitách je jednou z kľúčových priaznivých podmienok pre posilnenie

cezhraničných aktivít a projektov. Kvantitatívne údaje o cezhraničných tokoch sú veľmi užitočné, ale majú len obmedzený vplyv na lepšie pochopenie reálneho vplyvu cezhraničnej interakcie na postoje a zámery obyvateľstva v pohraničí (Grix 2001). Úsilie o rozvoj cezhraničnej štatistiky je dôležité, ako aj dlhodobé úsilie a navrhovanie zmysluplných ukazovateľov je súčasťou dlhého procesu, pri ktorom je zhromažďovanie informácií a podpora kapacity na miestnej úrovni kľúčová. Štatistiky na vnútroštátnej/medzinárodnej úrovni sa často zhromažďujú na limitované obdobie ako výsledok spoločných projektov. Prerušenie spoločného úsilia tiež vyvoláva otázku, do akej miery údaje prispievajú k budovaniu miestnych poznatkov o tom, ako lepšie štruktúrovať a rozvíjať stratégie a plány v konkrétnych oblastiach. V prípade cezhraničných projektov a iniciatív je situácia komplikovanejšia a mnohé prekážky vyplývajú z odlišného rozsahu a štruktúry nástrojov strategického plánovania, ako sú rozvojové stratégie.

Expertíza týkajúca sa budovania miestnych dátových kapacít (OECD, 2016) je obzvlášť užitočná ako zdroj teoretických a empirických príkladov, ktoré vedú k výberu najlepších zásad pre budovanie stratégií.

OECD 2016 naznačuje, že podpora miestnych ekonomických informácií má za cieľ pomôcť miestnym organizáciám/aktérom riadenia. Výberom z užšieho zoznamu OECD (2016) a jeho prispôbením na rozsah tejto správy navrhujeme nasledujúce kroky na podporu miestnej informačnej kapacity vo vzťahu k CHS

- identifikovať miestne možnosti, hnacie sily a bariéry miestneho rozvoja pre budovanie stratégií
- podporiť/zlepšiť miestny prístup k zhromažďovaniu a využívaniu informácií na budovanie stratégie, určiť miestne potreby odbornej prípravy na podporu miestnych kapacít
- identifikovať podporné nástroje riadenia poznatkov (predvídanie)
- poskytnúť podporu pri vytváraní a správnej interpretácii ukazovateľov na monitorovanie rozvoja cezhraničných regiónov a zhodnotiť vplyv projektov CHS

MIESTNE INFORMÁCIE: PODPORA INTEGROVANÉHO ROZHODOVANIA

Kľúčové inovácie a podporu správnej identifikácie cieľov CHS možno zabezpečiť prácou s lokálne zozbieranými údajmi. S odkazom na faktory úspechu CHS a najlepšie postupy pri budovaní a poskytovaní miestne situovaných rozvojových stratégií CHS je potrebné štruktúrovať úsilie na podporu miestnych poznatkov v špecifických tematických oblastiach definovaných ako súčasť procesu plánovania CHS a zosúladenia cieľov.

Jednou z kľúčových oblastí je zamestnanosť a rozvoj zručností a miestne informácie o ponuke a dopyte po pracovných silách a o rozvoji zručností. Vo väčšine lokalít a regiónov je obzvlášť zaujímavá situácia mládeže na trhu práce. Nedávny výskum na trhoch práce poukazuje na kľúčovú úlohu podpory mládeže, boja proti marginalizácii znevýhodnených skupín a podpory podnikateľských zručností ako najúčinnnejších foriem vytvárania a rastu miestnych pracovných miest.

METODOLÓGIA A PRAX - TO, ČO JE DOSIAHNUTEĽNÉ NA MIESTNEJ ÚROVNI

Na miestnej úrovni sa zvyčajne stretávame s obmedzeniami na viacerých úrovniach, pokiaľ ide o profesionálny prístup k využívaniu informácií o rozvojových stratégiách a ich integrácii s cezhraničnými projektami. Sieť expertov a projekty by sa mohli priamo zamerať na miestnu úroveň tým, že by filtrovali jednoduché metodologické nástroje na zhromažďovanie a interpretáciu údajov prístupné širokej škále miestnej verejnosti. Aktéri na miestnej úrovni sa preto môžu zamerať na autonómiu pri zhromažďovaní a spracovávaní údajov a informácií, ktoré potrebujú pre informované strategické plánovanie. Následne môžu koordinovať jednotlivé etapy zhromažďovania údajov so svojimi cezhraničnými partnermi, aby sa vyhli metodickým problémom pri práci s komplexným súborom údajov, ktoré často nemusia poskytovať detaily na miestnej úrovni. Pre ilustráciu, zoznam týchto nástrojov by mohol obsahovať:

- prieskumy s pripravenými otázkami a interpretačnými modulmi pre možné výsledky
- webové nástroje, ktoré umožňujú nepretržitú a okamžitú spätnú väzbu na rôzne otázky a problémy - komunikačné manuály pre štruktúrovaný dialóg s miestnou podnikateľskou komunitou: podmnožiny premenných/otázok mapujúcich dopyt po pracovných silách a zručnostiach a ukazovatele podnikateľského prostredia
- návrhy memorandových dohôd, ktoré pomáhajú miestnym aktérom CHS navrhnúť konkrétne oblasti spolupráce s miestnymi akademickými výskumnými komunitami
- štruktúrované katalógy nástrojov a príkladov osvedčených postupov (Barentsov región, príklady osvedčených postupov z cezhraničných projektov a iniciatív v rámci EÚ atď.)

Pokiaľ ide o tematické zameranie, je vhodné začať s podmnožinou tematických modulov, ktoré pokrývajú prioritné oblasti na oboch stranách cezhraničných partnerov. Pre ilustráciu, prvé iniciatívy zamerané na zhromažďovanie informácií a koordináciu medzi pohraničnými regiónmi a lokalitami by mohli zahŕňať:

- zhromažďovanie informácií o kapacitách miestneho riadenia: kvalitatívne a kvantitatívne údaje získané od miestnych a regionálnych odborníkov: i) rozhovory o prioritách CHS a prekážkach s aktérmi CHS (zástupcovia riadenia, zástupcovia podnikov atď.); ii) webové nástroje/dotazníky pre širší počet obyvateľov
- témy miestnej ponuky práce: zamestnanosť/podnikateľské zámery i) moduly/prieskumy pre študentov na miestnych univerzitách (vnímanie ich zručností, podnikateľské zručnosti, migračné zámery atď.); ii) moduly rozhovorov s vedúcimi obchodnými lídrami; iii) rozhovory/dotazníky pre odborníkov na trhu práce/úradu práce
- webové moduly pre miestnu mládež a jednotlivcov na všeobecné profilovanie zručností, určenie potrieb odbornej prípravy, prekážok prístupu k vzdelávaniu a odbornej príprave dospelých

Vytváranie miestnych informačných nástrojov v koordinácii s iniciatívami zameranými na zhromažďovanie a spracovanie cezhraničných údajov je zjavne náročná úloha, ale výsledok zodpovedá úsiliu. Koordinácia a podpora iniciatív zberu izolovaných cezhraničných údajov a založenie iniciatív v miestnych pohraničných spoločenstvách podporuje budovanie silnej informačnej základne. Ešte dôležitejšie je, že v takomto procese komunita CHS rozvíja a posilňuje svoj základ pri presadzovaní spoločnej vízie a realizácii individuálnych a spoločných cieľov smerom k informovanému rozhodovaniu a zlepšeniu efektívnosti projektov a iniciatív.

5.4 Príklady optimálnych postupov: Barentsova euro-atlantická a Regionálna rada

5.4.1 Vzťahy medzi Východom a Západom a budovanie mostov

Regionálna spolupráca postavená na spoločných projektoch a aktivitách sa ukázala ako kľúčový faktor pri budovaní vzájomnej dôvery, predchádzaní konfliktom a hospodárskom a sociálnom rozvoji na oboch stranách hraníc medzi krajinami Európskej únie a krajinami v jej susedstve.

Iniciatívou Poľska a Švédska, ktorú prevzala Európska komisia, 7. mája 2009 v Prahe otvorila Európska únia iniciatívu Východné partnerstvo. Partnerstvo je iniciatívou, ktorá riadi vzťahy so susednými štátmi EÚ Arménskom, Azerbajdžanom, Bieloruskom, Gruzínskom, Moldavskom a Ukrajinou. Jej cieľom je poskytnúť platformu pre sociálny rozvoj, rozširovanie obchodu, hospodársku stratégiu, cestovné dohody a ďalšie otázky medzi EÚ a týmito šiestimi krajinami. Veľmi špecifickým príkladom je Rusko, ktoré nie je súčasťou Východného partnerstva, ale má dôležitú úlohu ako najväčšia a najvplyvnejšia krajina hraničiaca s EÚ. Táto spolupráca sa riadi Dohodou o partnerstve a spolupráci, ktorou sa zakladá partnerstvo medzi Európskymi spoločenstvami a ich členskými štátmi na jednej strane a Ruskou federáciou na druhej strane.

Zatiaľ čo Východné partnerstvo alebo Dohoda o partnerstve poskytujú zastrešujúce iniciatívy podporujúce viacvrstvovú spoluprácu, rastie počet konkrétnych príkladov regionálnej spolupráce a iniciatív na hraniciach EÚ a jej východných susedov. Jedným z príkladov je rozvoj spolupráce medzi Švédskom, Nórskom, Fínskom a Ruskom prostredníctvom Barentsovej euroatlantickej rady a Barentsovej regionálnej rady. V rámci projektu sme analyzovali obe rady ako príklad úspešnej praxe a pokúsili sme sa využiť túto analýzu ako nástroj pre ďalšiu diskusiu o tom, ako inštitucionalizovať a prehĺbiť spoluprácu medzi slovenskými a ukrajinskými regiónmi.

Spolupráca v Barentsovom euro-arktickom regióne bola zahájená v roku 1993 na dvoch úrovniach: medzivládnej (Barentsova euro-arktická rada, BEAC) a medziregionálnej (Barentsova regionálna rada, BRC) s trvalo udržateľným rozvojom ako celkovým cieľom. V rámci štúdie bolo stanovených sedem základných prieskumných otázok:

- Čo je história a/alebo *raison d'être* Barentsovej euro-arktickej rady a Barentsovej regionálnej rady?
- Aká je inštitucionálna, technická a riadiaca štruktúra spolupráce?
- Aké sú skúsenosti získané pri vytváraní regionálnej spolupráce a čo sa môžeme naučiť z úspechov a problematických úsekov?
- Ako je spolupráca zabezpečená z hľadiska finančných a ľudských zdrojov?
- Aké sú mechanizmy výberu partnerov?
- Ako sa stanovuje rozhodovanie a aké sú skúsenosti s fungovaním organizácie a riadenia rád?
- Aké sú prístupy k výberu tém a otázok pre pracovné skupiny, konkrétne projekty a aktivity?

V prvej časti tejto kapitoly popisujeme a analyzujeme výsledky počiatočných prieskumných otázok o Barentsovej euro-arktickej rade a Barentsovej regionálnej rade. V druhej

časti diskutujeme o silných a slabých stránkach projektov a o tom, aké sú ponaučenia pre rozvoj slovensko-ukrajinskej spolupráce.

5.4.2 Barentsova Euro-arktická rada

<http://www.beac.st/en>

Spolupráca v Barentsovom euroregióne bola zahájená v roku 1993 v Kirkenes v Nórsku. Región pozostáva z trinástich okresov alebo podobných subregionálnych subjektov v Nórsku, Rusku, Fínsku a Švédsku. Existuje medzivládna *Barentsova euro-arktická rada* a na medziregionálnej úrovni *Barentsova Regionálna rada*. Predsedníctvo BEAC a predsedníctvo BRC sa striedajú každé dva roky. BEAC koná prostredníctvom Výboru vysokých predstaviteľov (CSO) medzi ministerskými stretnutiami a BRC medzi stretnutiami BRC prostredníctvom svojho regionálneho výboru (RC).

História Barentsovej Euro-arktickej rady (BEAC) začala v roku 1993, keď sa začalo pravidelné ministerské zasadnutie BEAC. V roku 2007 sa však rozhodlo o posilnení spolupráce zriadením koordinačného orgánu - Medzinárodného Barentsovho sekretariátu (IBS). Tento orgán bol schválený Dohodou o zriadení medzinárodného Barentsovho sekretariátu a podpísaný na 11. schôdzi ministrov BEAC 15. novembra 2007. Sekretariát poskytuje technickú podporu pre multilaterálne koordinované činnosti v rámci Barentsovej euro-arktickej rady a Barentsovej regionálnej rady. Medzi hlavné úlohy IBS patrí podpora práce a činností vykonávaných v rámci Barentsovej spolupráce a zabezpečenie dvojročnej rotácii vládnych a regionálnych predsedníctiev.

V rámci Barentsovej euroarktickej rady pôsobí päť pracovných skupín:

- Pracovná skupina pre hospodársku spoluprácu (WGEC)
- Pracovná skupina pre životné prostredie (WGE)
- Riadiaci výbor pre Barentsovú euro-arktickú dopravnú oblasť (BEATA)
- Spoločný výbor pre záchrannú spoluprácu
- Barentsová sieť pre lesný sektor (BFSN)

Pracovná skupina pre hospodársku spoluprácu (WGEC): Región ponúka veľké možnosti pre ekonomické aktivity, napríklad v oblasti ťažobného priemyslu, cestovného ruchu a ťažby ropy a zemného plynu. Z dlhodobého hľadiska malo otvorenie trasy Severného mora priniesť regiónu nové hospodárske vyhliadky. Pracovná skupina pre hospodársku spoluprácu (WGEC) sa usiluje o

podporu hospodárskeho rozvoja Barentsovho regiónu prostredníctvom posilnenej spolupráce medzi členskými štátmi BEAC. WGEC úzko spolupracuje s regionálnym obchodným životom, obchodnými komorami a Obchodnou Barentsovou poradnou skupinou (BBAG). Bienálne stretnutia Priemyselného Barentsovho partnerstva sú najdôležitejšími udalosťami každého predsedníctva WGEC. Existuje samostatné fórum pre spoluprácu v sektore lesov – Barentsova sieť pre lesný sektor (BFSN) podáva správy pracovnej skupine pre hospodársku spoluprácu.

Pracovná skupina pre životné prostredie (WGE): Pracovná skupina pre životné prostredie bola zriadená v roku 1999. Barentsov región sa stáva strategickým regiónom pre Európu. Jeho prírodné zdroje a nové dopravné cesty zmenia celosvetovú mapu využívania zdrojov a prepravy. Významnou výzvou pre prosperitu regiónu je preto podpora zodpovedných, trvalo udržateľných a environmentálne vhodných hospodárskych činností. Očakáva sa, že WGE bude pokrývať široké spektrum problémov a bude schopná riešiť silné priority Barentsovej spolupráce aj hlavné environmentálne výzvy. Práca je preto organizovaná v podskupinách a prioritných témach. Regionálna pracovná skupina pre životné prostredie realizuje projekty spolupráce medzi regiónmi v Barentsovom regióne a pracuje v úzkej spolupráci s WGE a jej podskupinami.

Riadiaci výbor Barentsovú euro-arktckú dopravnú oblasť (BEATA): Potreba spolupráce v oblasti dopravy medzi krajinami Barentsovho regiónu bola vznesená na zasadnutí ministrov pre dopravu BEAC v Archangelsku v septembri 1996. Riadiaci výbor je povinný raz ročne predkladať správu BEAC a Európskej komisii. Predsedníctvo riadiaceho výboru sa strieda medzi členmi na dvojročnej báze.

Barentsov región bol následne zavedený do dopravnej spolupráce EÚ ako Dopravná oblasť, o ktorej sa rozhodlo na tretej Paneurópskej dopravnej konferencii v Helsinkách v roku 1997. Identifikácia dopravných koridorov v európskom meradle sa začala na druhej Paneurópskej dopravnej konferencii na Kréte v roku 1994, kde bolo definovaných niekoľko dopravných koridorov EÚ a štyri Paneurópske dopravné oblasti. Bola založená spolupráca BEATA a usmernenia pre jej prácu boli vypracované na stretnutí ministrov dopravy Fínska, Nórska, Ruska a Švédska v máji 1998 v Kodani a zástupcov Európskej komisie. Bol zriadený riadiaci výbor pre BEATA. Hlavným cieľom je posilniť spoluprácu s cieľom vytvoriť účinný dopravný systém v Barentsovom regióne, ktorý integruje rôzne dopravné prostriedky. Spolupráca zahŕňa hraničné priechody, colnú spoluprácu, údržbu a rekonštrukciu, ako aj nové projekty na zlepšenie infraštruktúry.

Spoločný výbor pre spoluprácu v oblasti záchrany: Cieľom spolupráce v oblasti záchrany v Barentsovom regióne je zlepšiť možnosti agentúr pre záchranné služby pri spolupráci na

mimoriadnych udalostiach a problémy týkajúce sa záchranných služieb v rámci krajských a národných/federálnych hraníc v Barentsovom regióne. Takáto rozšírená spolupráca by optimálne využívala rozptýlené zdroje a poskytovala pomoc rýchlejšie a priamejšie. Špeciálne funkcie by boli k dispozícii pre susedov v núdzi.

Zameriava sa na každodenné pohotovostné situácie, ako sú dopravné nehody, lesné požiare, nehody spojené s cestovným ruchom, požiare v otvorených chatách, záplavy a ľadovce priemyselné a chemické nehody.

Barentsova sieť lesných sektorov (BFSN): Na spoločnom stretnutí 23. mája 2014 v Helsinkách bol schválený nový operačný prístup zdôrazňujúci spoluprácu medzi členmi pre BFSTF. Názov skupiny bol zmenený na Barentsovu sieť lesných sektorov (Barents Forest Sector Network - BFSN). Cieľom BFSN je podporovať trvalo udržateľné hospodárenie s lesnými zdrojmi, sledovať a včas prispievať k činnosti BEAC, podporovať vyvážený a koherentný pohľad na lesy, ako aj na produkty a služby, ktoré poskytujú. Na tento účel má BFSN: i) podporovať hospodársky, sociálne a environmentálne trvalo udržateľné hospodárenie s lesnými zdrojmi a ii) prispievať k podmienkam udržateľného a mnohostranného využívania lesných zdrojov a podporovať ekosystémové služby v Barentsovom regióne.

5.4.3 Barentsova regionálna rada

<http://www.beac.st/en/Barents-Regional-Council>

Barentsova Regionálna rada (BRC) zjednocuje 13 členských krajín a zástupcov pôvodného obyvateľstva v najsevernejších častiach Fínska, Nórska a Švédska a v severozápadnom Rusku. Regionálni predstavitelia spoločne s pôvodnými obyvateľmi podpísali protokol o spolupráci, ktorý zriadil Regionálnu radu pre Barentsov euro-arktický región s rovnakými cieľmi ako BEAC - na podporu spolupráce a rozvoja v Barentsovom regióne. Protokol určuje štruktúru a všeobecné ciele regionálnej spolupráce.

Barentsov región zahŕňa kraje alebo ich ekvivalenty z každého členského štátu:

- Fínsko: Kainuu, Laponsko a Oulu (Severná Karelia získala status pozorovateľa v roku 2008)
- Nórsko: Finnmark, Nordland a Troms
- Rusko: Archangelsk, Karelia, Komi, Murmansk a Nenets
- Švédsko: Norrbotten a Västerbotten.

BRC navyše poskytuje platformu pre pôvodné obyvateľstvo v Barentsovom regióne: Saamovia (v Nórsku, Švédsku, Fínsku a Rusku), Nenci (v Rusku) a Vepsovia (v Rusku).

Barentsov regionálny výbor: Barentsov regionálny výbor je fórum pre štátnych zamestnancov z členských krajín a zástupcov pôvodného obyvateľstva. Výbor je zodpovedný za prípravu zasadnutí Regionálnej rady.

Výbor pripravuje zasadnutia Regionálnej rady a implementuje rozhodnutia prijaté Regionálnou radou. Predsedníctvo Regionálneho výboru aj Regionálnej rady zastáva ten istý kraj a následne sa strieda každý druhý rok. Predseda je zodpovedný za zriadenie sekretariátu na pomoc pri práci výboru. Regionálny výbor sa pravidelne stretáva s cieľom diskutovať o záležitostiach multilaterálneho charakteru. Problémy (projekty spolupráce, žiadosti, iniciatívy atď.) sa pripravujú vopred v každom kraji, v rámci medzinárodného oddelenia krajskej správy v prípade Ruska, Švédska a Fínska, zatiaľ čo nórske kraje zriadili Spoločný Barentsov sekretariát v Kirkenes, kde organizujú svoju spoločnú prácu súvisiacu s Barentsovým regiónom.

5.4.4 Financovanie Barentsovej spolupráce

Na podporu multilaterálnej spolupráce projektov v Barentsovom regióne sú k dispozícii rôzne finančné mechanizmy. Najdôležitejšími zdrojmi financovania sú národné a regionálne rozpočty krajín v Barentsovom priestore, rôzne programy EÚ a Severská rada ministrov. Medzinárodné finančné inštitúcie okrem toho ponúkajú financovanie investičných projektov v regióne.

Hlavnými zdrojmi financovania projektov Barentsovej spolupráce sú národné financie členských štátov BEAC, programy financovania EÚ, regionálne iniciatívy, medzinárodné a národné finančné inštitúcie.

5.4.5 Barentsova spolupráca: skúsenosti

Víziou Barentsovej spolupráce je zlepšiť životné podmienky, podporiť trvalo udržateľný hospodársky a sociálny rozvoj a tým prispieť k stabilite, environmentálnemu pokroku a mierovému rozvoju v najsevernejšej časti Európy. Tieto ciele možno dosiahnuť len prostredníctvom nepretržitého, mnohostranného úsilia v širokom spektre oblastí, a to od celkovej bezpečnosti cez environmentálne záujmy a hospodársky rozvoj až po ľudský rozmer.

Barentsova spolupráca podporuje medziľudské kontakty a hospodársky rozvoj a vytvára dobré podmienky pre medziregionálnu výmenu v mnohých oblastiach, napr. kultúra, pôvodné obyvateľstvo, vzdelávanie, mládež, obchod, informácie, životné prostredie, zdravie a doprava. Barentsova spolupráca sa považuje za neoddeliteľnú súčasť vytvárania stabilnej, demokratickej a prosperujúcej Európy.

Poučenie, ktoré z toho vyplýva, je dôležitosť angažovanosti na vysokej úrovni a regionálnych, na mieru šitých prístupov. Zároveň poukazuje na dôležitosť inštitucionalizácia spolupráce a úlohu štruktúr a jasných pracovných plánov. Hoci je dôležité priblížiť politické a administratívne štruktúry občanom a zlepšiť demokratické funkcie spoločnosti, je rovnako dôležité podporovať miestne prístupy prostredníctvom medzivládnych dohôd a programov.

Barentsova spolupráca je jedinečným zámerom, ktorý potvrdzuje hodnotu úzkej integrácie medzivládnej, medziregionálnej a medziľudskej spolupráce. Je tiež dôležitým rámcom na posilnenie a rozvoj regiónov.

5.5 SMEROM K POSILNENIU SPOLUPRÁCE A SOCIÁLNO – EKONOMICKÉHO ROZVOJA

Spolupráca slovenských a ukrajinských vlád a regiónov už trvá viac ako 20 rokov. Došlo k pokusom o posilnenie spolupráce, pričom sa pozoruhodne využila dohoda o spolupráci medzi Zakarpatskou oblastnou štátnou administratívou v Užhorode a Prešovským krajom. Dohoda podpísaná 15. marca 2005 identifikovala 9 kľúčových oblastí:

- hospodárske činnosti na podporu rozvoja malých a stredných podnikov;
- regionálna politika, regionálny rozvoj;
- koordinácia prípravy a realizácie spoločných programov, najmä prostredníctvom využívania fondov EÚ;
- doprava a dopravná infraštruktúra;
- cestovný ruch;
- ochrana životného prostredia a územné plánovanie;
- kultúra, vzdelávanie, šport a veda;
- sociálne otázky a zdravotná starostlivosť;
- ostatné oblasti, na ktoré sa vzťahujú výlučné právomoci oboch strán.

Posúdenie doterajšieho rozvoja však poukazuje na potrebu štruktúrovanejšej a cielenejšej spolupráce. V kvantitatívnom a kvalitatívnom výskume sme pre tento projekt vymenovali kľúčové otázky dôležité pre rozvoj spolupráce:

- *Aké sú staré a aké sú nové výzvy v regionálnej cezhraničnej spolupráci?*
- *Čo sme sa dozvedeli za posledných 20 rokov spolupráce?*
- *Ako môžeme posilniť sociálny/ekonomický rozvoj v regióne a súčasne zachovať cenné karpatské prostredie?*
- *Ako prejsť od vyhlásení a oficiálnych stretnutí k cielenejšej spolupráci medzi ľuďmi?*
- *Ako vytvoriť a koordinovať prácu medzi rôznymi mimovládnyimi organizáciami, medzivládnyimi štruktúrami a inými štruktúrami?*

Priebežná analýza poukazuje na veľmi pomalý vývoj, zaostávajúci za príležitosťami. Novou výzvou je zhoršujúca sa situácia na Ukrajine, spojená s konfliktami medzi Ruskom a Ukrajinou a nedostatkom strategických iniciatív na strane EÚ. Je dôležité vedieť, ako môže regionálna spolupráca pomôcť byť hybnou silou aproximácie Ukrajiny a EÚ.

Na zodpovedanie otázky, ako môžeme posilniť sociálny/ekonomický rozvoj v regióne a zároveň zachovať hodnotné karpatské prostredie, používame SWOT analýzy.

5.5.1 SWOT analýza slovensko-ukrajinskej spolupráce

Tabuľka 5 SWOT analýza potenciálu rozvoja so zreteľom na sociálne/ekonomické a environmentálne faktory.

SWOT analýza	
I n t e r n é	S: silné stránky
	W: slabé stránky
	- Podporný právny a politický rámec a vyhlásenia vlády SR a Ukrajiny vrátane dohody o pridružení medzi EÚ a Ukrajinou - Podstatná pomoc poskytnutá v rámci dohody o partnerstve na roky 2014 - 2020 a pridelené fondy EÚ; - Rastúci počet publikovaných štúdií a výstupov umožňuje budovať výskum a verejnú politiku v oblasti národných a regionálnych expertíz; - Dostatočné kvantitatívne údaje pomáhajú analyzovať situáciu v súvislosti s technickým plnením cieľov; - Nedávne skúsenosti zo Slovenska v súvislosti s rozšírením EÚ a predsedníctvom EÚ, dostupnosť kľúčových odborníkov na oboch stranách hranice
	- Nedostatok inštitucionalizovanej spolupráce na regionálnej úrovni - Projekty ad hoc, bez koordinácie a centralizovaných vedomostí o tom, čo sa plánuje, implementuje a aké sú získané ponaučenia - Všeobecne slabé vnímanie potreby spolupráce ako problému, ktoré sa prejavuje aj v malom záujme politických strán a politikov; - Nízky záujem médií - Časové a administratívne zaťaženie súvisiace s návrhmi grantov brzdí iniciatívy projektov - Rozdielna perspektíva sociálnych, resp. ekonomických problémov (migrácia, energetické politiky, doprava) môžu sťažiť spoločné prístupy,
E x t e r n é	O: Príležitosti
	T: Hrozby
	- Východné partnerstvo a jasne definovaný záujem EÚ o prehĺbenie spolupráce, - Dostupnosť podporných schém a financovania, - Zvýšený tlak na rozvoj marginalizovaných regiónov prinúti miestne orgány k tomu, aby konali - Zlepšenie poznatkov o vzájomných vzťahoch medzi opatreniami, zamestnanosťou a blahobytom - Rastúci počet zainteresovaných strán, ktorí majú záujem o spoluprácu;
	- Roztrieštenosť EÚ, odstránenie rozvojových politík a nárast napätia na kontinente, - Nárast populizmu, radikalizmu a oportunistu môže znefunkčniť budúce slovenské a ukrajinské vlády a ohroziť fungovanie spolupráce, - Vyhodnotenie synergických vplyvov intervencií prebiehajúcich cez rámec jednotlivých OP je vystavený základnému problému, ktoré intervencie sa budú brať do úvahy a ktoré nie. V prípade komplexnej témy ako je udržateľný rast existuje množstvo priamych a nepriamych vplyvov rôznych intervencií a niektoré dôležité dôsledky by mohli byť vynechané.

Zdroj: Autori

5.5.2 Odporúčania: Príležitosti na spoluprácu a prioritné oblasti

Vzhľadom na analýzu doterajších skúseností a príklady osvedčených postupov je zrejmé, že inštitucionalizovaná, plánovaná a prakticky orientovaná spolupráca medzi Ukrajinou a Slovenskom by mohla pomôcť zvýšiť jej úroveň, zlepšiť koordináciu medzi rôznymi iniciatívami a naštartovať pokrok v pohraničných regiónoch na oboch stranách hranice. Odporúčania, ktoré popisujeme v časti I. a II. tohto materiálu, by mali vytvoriť priestor pre utvorenie a implementáciu modelu spolupráce, ktorý by bol založený na analýze a aplikácii osvedčených postupov uplatňovaných Barentsovou euro-arktickou radou, Regionálnou radou a Medzinárodným Barentsovým sekretariátom. Model by ale zároveň zohľadňoval lokálne podmienky a možnosti slovensko-ukrajinského pohraničia.

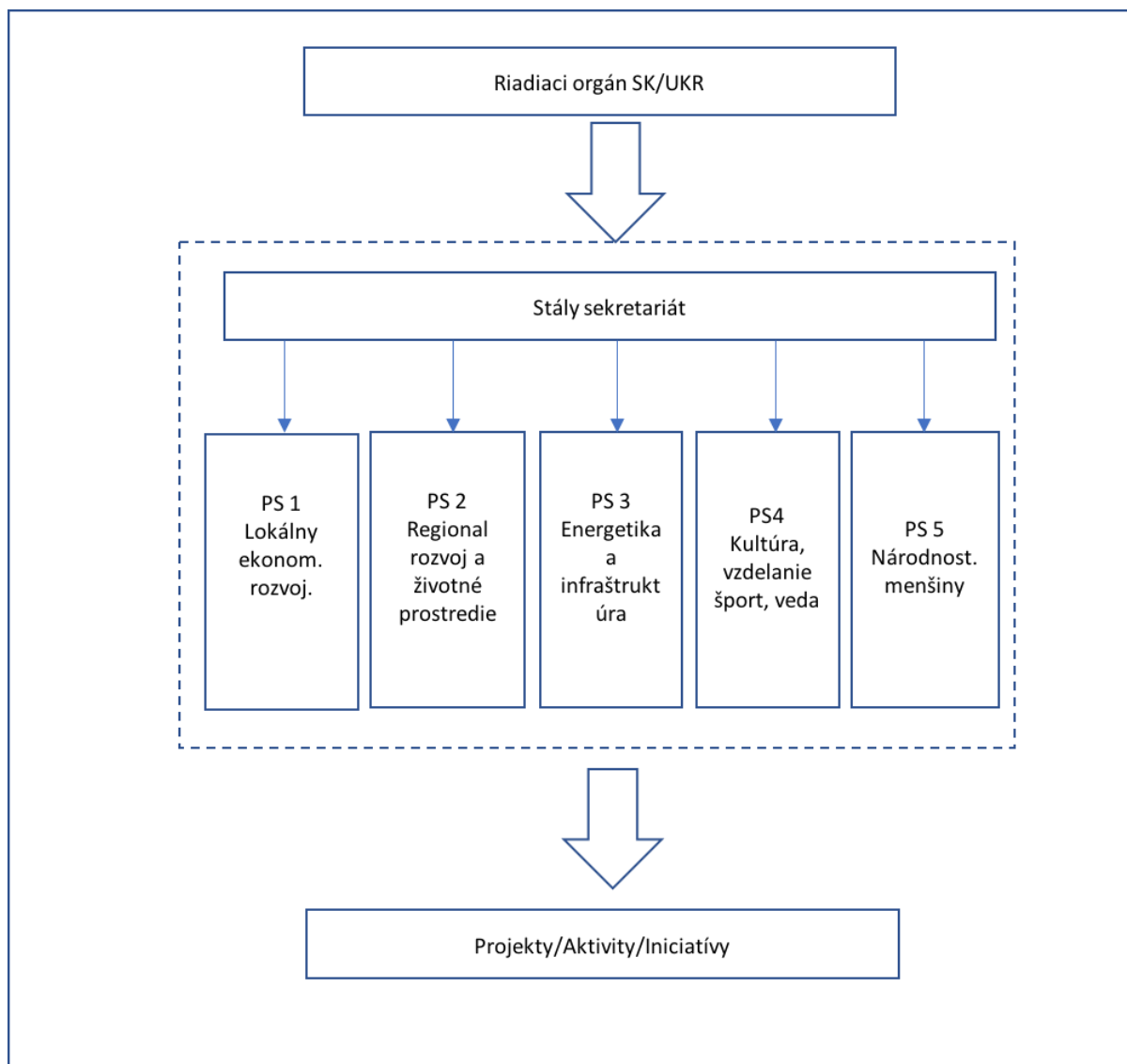
Inštitucionalizácia spolupráce a jej podpora prostredníctvom stálych a fungujúcich orgánov by okrem iných cieľov mala:

- **v záležitostiach štátnej regulácie cezhraničnej spolupráce zabrániť vzájomnému suplovaniu regionálnych a komunálnych orgánov verejnej správy, ako aj prekryvaniu činnosti na nižších stupňoch riadenia;**
- **zabezpečiť účinnú kontrolu uskutočňovania programov cezhraničnej spolupráce, ktoré definujú strategické ciele a taktické úlohy, kontrolné mechanizmy na jednotlivé fázy realizácie. V prípade potreby realizovať príslušné úpravy alebo zmeny;**
- **synchronizovať aplikované programy s vnútroštátnymi a medzinárodnými ekonomickými i sociálnymi projektami zameranými najmä na vyrovnanie úrovne rozvoja prihraničných regiónov;**
- **zaistiť konkrétnosť a efektívnosť práce jednotlivých inštitúcií (orgánov) poskytujúcich štátnu podporu cezhraničnej spolupráci;**
- **vytvoriť stálu platformu pre účasť vládnych a mimovládnych organizácií, expertov a verejnosti.**

Model inštitucionalizovanej spolupráce by zároveň udržiaval jej fungovanie a generoval tlak na prehĺbovanie a rozširovanie vzájomných vzťahov. Navrhovaný model by pracoval na štyroch úrovniach. Riadiaci orgán by mal na starosti zastrešenie celého procesu, schvaľoval by plán práce a kontroloval i úkoloval by sekretariát. Pozostával by z vysokých predstaviteľov Slovenska a Ukrajiny, zo zástupcov regionálnej správy, akademickej obce a významných mimovládnych organizácií. **Kľúčový význam v tomto prípade by mal malý stály sekretariát**, ktorý by koordinoval zasadnutia riadiacej skupiny, poskytoval technickú podporu pracovným skupinám a koordinoval

aktivity zamerané na získavanie finančných prostriedkov, ako aj zabezpečoval styk s verejnosťou a médiami. Ročný pracovný plán sekretariátu a pracovných skupín by tvoril základ pre jeho činnosť a aktivity. Navrhovaná štruktúra je znázornená na obrázku 1.

Obrázok 1. Navrhovaná štruktúra a inštitucionalizácia cezhraničnej spolupráce.

Na základe znalosti výsledkov CHS v Barentsovom euro-arktickom regióne a kvalitatívneho výskumu vykonaného v rámci riešenia projektu by optimálny počet pracovných skupín mohol byť päť, pričom by išlo o tieto kľúčové oblasti:

- **Pracovná skupina pre lokálny ekonomický rozvoj (PS 1)**
- **Pracovná skupina pre regionálny rozvoj a životné prostredie (PS 2)**
- **Pracovná skupina pre energetiku a infraštruktúru (PS 3)**
- **Pracovná skupina pre kultúru, vzdelávanie, šport a vedu (PS 4)**
- **Pracovná skupina pre menšiny (PS 5)**

Hlavnou podmienkou fungovania a produktívnej činnosti pracovných skupín by bolo transparentné prizvanie a zainteresovanie významných regionálnych expertov a efektívne riadenie práce prostredníctvom kvalifikovaných a skúsených koordinátorov. Okrem skvalitnenia vzájomnej informovanosti, získavania nových partnerov, výmeny námetov, popularizovania činností a koordinácie aktivít by hlavným výsledkom práce každej pracovnej skupiny mohlo byť vypracovanie konkrétnych projektov, ale aj podnecovanie iniciatív a aktivít posilňujúcich regionálnu spoluprácu a podporujúcich hospodársky rozvoj pohraničných regiónov.

Pracovné skupiny by tiež pomáhali organizovať pravidelné aj mimoriadne podujatia (fóra, workshopy, konferencie, kolokviá). Tie môžu byť podporované diskusnými skupinami na digitálnych portáloch (napr. Facebook, LinkedIn), oslovovať verejnosť, a tým zvýšiť verejnú podporu cezhraničnej spolupráce. Koordinácia jednotlivých činností pracovných skupín by bola realizovaná riadiacim orgánom, ktorý by mal zároveň dôležitú úlohu pri identifikácii a podpore financovania konkrétnych projektov. Sekretariát by mohol zároveň zohrávať dôležitú úlohu pri vytvorení jednotného portálu zdrojov financovania dostupných v regióne a poskytovať analýzy a podklady k projektovým iniciatívam.

Výsledky zo štúdia škandinávskych skúseností a možností rozvoja spolupráce indikujú **tri hlavné smery potrebných intervencií:**

- 1. Rozvoj širšieho rámca spolupráce v karpatskom regióne,**
- 2. Aktívna podpora vlád Ukrajiny a Slovenska, ako aj inštitúcií Európskej únie,**
- 3. Prechod od ad-hoc projektov a iniciatív ku koordinácii a stabilizácii systematickej spolupráce.**

Navrhovaný model by mal pomôcť implementovať strategické a technické odporúčania, ktoré sú popísané v kapitole I. a II. Zároveň je potrebné anticipovať, že **model, ktorý predkladáme, nie je univerzálnym riešením, ale skôr podkladom pre ďalšiu diskusiu a jeho výsledná podoba by mala vzniknúť konsenzom zainteresovaných strán** tak na ukrajinskej ako aj slovenskej strane, na úrovni vládnych orgánov a v súlade so záujmami zainteresovaných regiónov.

5.6 Závery

Spolupráca medzi Slovenskom a Ukrajinou je mimoriadne dôležitá, čo potvrdzujú mnohé bilaterálne dokumenty aj medzinárodné fóra. Rozširovanie tejto kooperácie a zvyšovanie jej

efektívnosti sú nielen cieľom ústredných orgánov oboch štátov, ale majú rozhodujúci význam aj pre realizáciu praktických krokov na regionálnej a miestnej úrovni. V prvom rade sú potrebné dlhodobé a ambiciózne plány založené na iniciatíve zo slovenskej aj ukrajinskej strany a podporované Európskou úniou. Ústredná štátna správa spolu s miestnymi štruktúrami v oboch štátoch by mala podporovať trvalo udržateľný hospodársky a sociálny rozvoj pohraničných regiónov, a to najmä tým, že pomôže vstupu ekonomiky pohraničných regiónov zo susedných krajín na svoje trhy, bude podporovať integráciu a rozširovanie Európskej únie, že bude riešiť problémy ochrany životného prostredia a zdravotnej starostlivosti, že bude bojovať proti organizovanému zločinu, zabezpečí účinnosť a bezpečnosť hraníc vrátane boja proti nelegálnemu prisťahovalectvu, že uľahčí ľudské kontakty v pohraničných regiónoch, a to všetko na základe dostatočných finančných zdrojov.

Výsledky dlhodobých analýz potenciálu spolupráce a výsledky z riešenia projektu naznačujú potrebu vytvoriť *špecializované medzinárodne, regionálne a národné štruktúry a orgány* a posilniť záväzky vlád Slovenska, Maďarska, Rumunska, Poľska, Českej republiky, Európskej komisie, ale aj Ukrajiny pomáhať rozvoju spolupráce. Spoločné vyhlásenie s víziou rozvoja spolupráce by mohlo byť krokom správnym smerom. Spoluprácu medzi Ukrajinou a Slovenskom nemožno rozvíjať len ako segment bilaterálnych vzťahov, ale je potrebné ju podporiť v kontexte karpatského regiónu a v rámci Východného partnerstva, ako aj v súvislosti s eventuálnymi perspektívami rozširovania a hlbšej integrácie EÚ.

Prijatie Európskej politiky susedstva a jej podporných mechanizmov, ako aj sústavná podpora miestnych iniciatív prostredníctvom kohéznej politiky EÚ, sa ukázali byť mimoriadne dôležité pre rozšírenie a rozvoj spolupráce medzi Ukrajinou a Slovenskom. V rámci dôležitej otázky proeurópskeho smerovania Ukrajiny by implementácia Dohody o pridružení medzi Ukrajinou a EÚ a komplexná zóna voľného obchodu podporili rozvoj spolupráce. Zavedenie bezvízového styku medzi Ukrajinou a krajinami EÚ je krok správnym smerom. Udržateľný hospodársky a sociálny rozvoj regiónov na hraniciach Ukrajiny a Slovenska je potrebné zabezpečiť najmä presadzovaním sa produkcie prihraničných regiónov na európskych trhoch a spoločným riešením globálnych aj regionálnych problémov.

Európska únia v rámci existujúcich mechanizmov Východného partnerstva politicky zastrešuje a podporuje spoluprácu aj na slovensko – ukrajinskej hranici. Zároveň posilňuje cezhraničnú spoluprácu v rámci politiky súdržnosti. Vzhľadom na vysokú úroveň rozvoja,

segment slovensko-ukrajinskej cezhraničnej spolupráce by sa mohol stať jednou zo skúšobných platforiem transhraničnej spolupráce v celoeurópskom meradle.

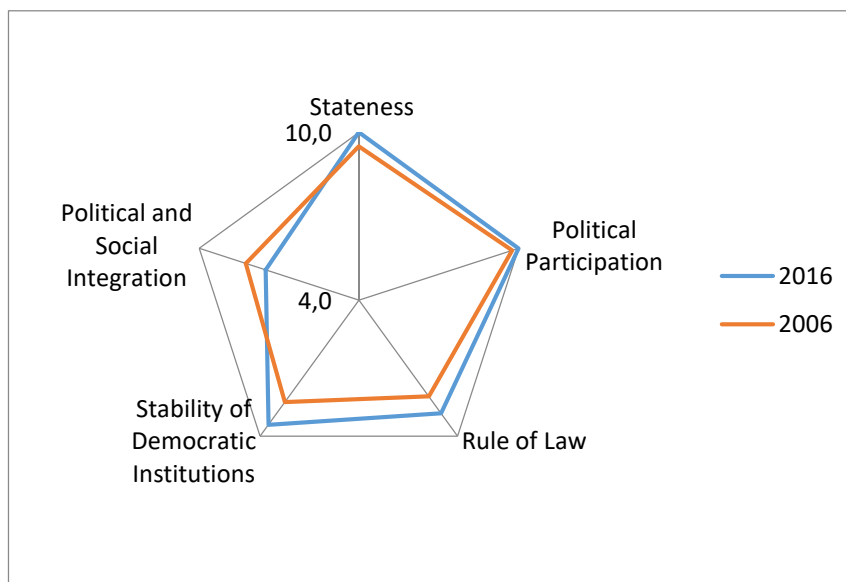
5.7 ZDROJE

- Castanho, R., et al., 2016. Identifying critical factors for success in Cross Border Cooperation (CHS) development projects, Habitat International.
<http://dx.doi.org/10.1016/j.habitatint.2016.10.004>
- GRIX, J. , KNOWLES, V. 2010, The Euroregion and the Maximization of Social Capital: Pro Europa Viadrina, in New Borders for a Changing Europe: Cross-Border Cooperation and Governance, eds: Liam O'Dowd, James Anderson, Thomas M. Wilson.
- GRIX, J. 2001. Towards a Theoretical Approach to the Study of Cross-Border Cooperation. Perspectives, (17), 5-13. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/23615907>
- Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD). 2010. LEED, Building Local Economic Intelligence, Project conceptual framework, (BLEI). available at:
<https://www.oecd.org/cfe/leed/49047782.pdf>
- Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD). 2014. Job Creation and Local Economic Development, OECD Publishing. doi: 10.1787/9789264215009/en .
- Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD). 2016. Job Creation and Local Economic Development 2016, OECD Publishing, Paris. DOI:
<http://dx.doi.org/10.1787/9789264261976/en>
- Barents Regional Council - <http://www.beac.st/en/Barents-Regional-Council>
- Barents Euro-Arctic Council - <http://www.beac.st/en>
- The Norwegian Barents Secretariat - www.barents.no

5.8 Prílohy

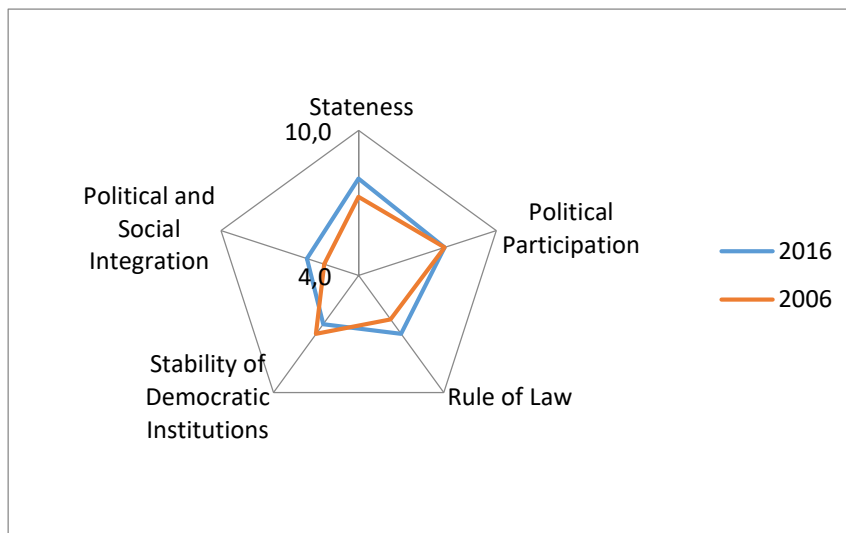
I. Porovnanie transformácie na Slovensku a Ukrajine

Obrázok A1 Stav demokracie na Slovensku 2006 – 2016

Zdroj: údaje BTI

Obrázok A2 Stav demokracie na Ukrajine 2006 – 2016

Zdroj: údaje BTI

II. EU financovanie

The EU cooperates with Ukraine in the framework of the European Neighbourhood Policy and its eastern regional dimension, the Eastern Partnership https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/neighbourhood/countries/ukraine_en

The EEAS is the European Union's diplomatic service. It helps the EU's foreign affairs chief – the High Representative for Foreign Affairs and Security Policy – carry out the Union's Common Foreign and Security Policy.

EU Projects with Ukraine: The EU programme of financial and technical cooperation supports Ukraine's ambitious reform agenda. More than 250 projects are currently being carried out across a wide-range of sectors, regions and cities in Ukraine. EU assistance focuses in particular on support for democratic development and good governance, regulatory reform and administrative capacity building, infrastructure development and nuclear safety. EU funding for projects in Ukraine is provided in the form of grants, contracts and increasingly budget support.

Latest projects [https://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/search/site_en/?f\[0\]=im field regions%3A232&f\[1\]=bundle%3Aeeas project](https://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/search/site_en/?f[0]=im field regions%3A232&f[1]=bundle%3Aeeas project)

The European Neighbourhood Policy (ENP) governs the EU's relations with 16 of the EU's closest Eastern and Southern Neighbours. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/neighbourhood/overview_en

The new European Neighbourhood Instrument(ENI) (€15.4 billion for the period 2014-2020) is the main financial instrument for implementing the ENP.

- bilateral (EU – Ukraine https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/15827/eu-ukraine-summit-strengthens-partnership-and-confirms-commitment-reforms_en)
- regional

Moldova – Ukraine Eastern Partnership Territorial Cooperation Programme =

Moldova – Ukraine Joint Operational Programme, 3,3 mil EUR, 2014-2020

The territorial cooperation programme will be implemented through three operational objectives:

I. Improving the living conditions of local communities in the border regions through joint projects supporting economic and social development s in the fields of environment, employment, public health and any er fie a cross-border dimension

II. Addressing common challenge oth Id of common interest having

III. Culture, education and sports

- neighbourhood-wide

Twinning: The beneficiary partner in a Twinning project is a public administration with sufficient staff and absorption capacity to work with a Member State institution having a similar structure and mandate.

SIGMA: assistance in six key areas:

- Strategic framework of public administration reform
- Policy development and co-ordination
- Public service and human resource management
- Accountability
- Service delivery
- Public financial management, public procurement and external audit

<http://www.sigmaweb.org/countries/ukraine-sigma.htm>

TAIEX: is the Technical Assistance and Information Exchange instrument of the European Commission

- cross-border cooperation (CBC)

Cross-border Cooperation Programme Poland - Belarus - Ukraine 2014–2020:

Thematic objectives: allocation in EUR

- Promotion of local culture and preservation of historical heritage 30 852 777,85
- Improvement of accessibility to the regions, development of sustainable and climate-proof transport and communication networks and systems 53 399 038,59
- Common challenges in the field of safety and security 42 323 682,44
- Promotion of border management and border security, mobility and migration management 31 643 874,72

Hungary-Slovakia-Romania-Ukraine ENPI Cross-border Cooperation Programme 2007-2013
Romania-Ukraine Programme NA

6. CEZHRANIČNÁ SPOLUPRÁCA SLOVENSKA A UKRAJINY

(Marian Gajdoš, Zlatica Sáposová, Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, Spoločenskovedný ústav, Košice)

Abstrakt

Predkladaná expertíza chce upriamiť pozornosť odborníkov z praxe, výskumných pracovníkov ako aj verejnosti na problematiku cezhraničnej spolupráce a na existujúce problémy v pohraničných priestoroch pozdĺž vnútorných, ale najmä vonkajších východných hraníc Európskej únie. Úroveň, intenzita a perspektívne možnosti cezhraničnej spolupráce ovplyvňujú určité formy socializácie spoločnosti, formujú vedomie a spoločenské vzťahy obyvateľov žijúcich v pohraničných regiónoch, pričom v nami sledovanom prípade ide o širšiu pohraničnú oblasť troch krajín: Ukrajiny, Slovenska a Maďarska.

Európska únia uvedomujúc si význam cezhraničnej spolupráce v procese integrácie na svojej východnej hranici podporuje jej rozvoj prostredníctvom *Nástroja susedstva a partnerstva* – ENPI¹⁶². Takúto podporu považuje za prioritu aj v nasledujúcom období procesu integrácie. Chce tým prispieť k vytváraniu efektívnych a spoločensky akceptovaných prihraničných regiónov, a tak sa vyhnúť vytváraniu výrazných politicko-ekonomických deliacich čiar na vonkajšej hranici európskeho spoločenstva prechádzajúcich cez celý európsky kontinent.

Naším cieľom je na základe dostupných údajov a skúsenosti vytvoriť obraz o zapojení orgánov a inštitúcií verejného sektora a neziskových organizácií na území Košického samosprávneho kraja do grantového systému Európskej únie. Všímame si i niektoré skúsenosti z efektívne fungujúceho regionálneho zoskupenia v severnej časti Európy - Barentsovho euroregiónu. Na základe získaných poznatkov sú v závere formulované aj odporúčania pre inovatívne postupy na zvýšenie intenzity a efektívnosti činnosti v regionálnej kooperácii.

Kľúčové slova: euroregióny, cezhraničná spolupráca, efektívnosť, regionalizmus, úspešná prax

¹⁶² European Neighbourhood and Partnership Instrument

ÚVOD

Regionálna spolupráca sa postupne formovala na základe geografických, politických a ekonomických možností pohraničných regiónov. Rozličné formy cezhraničnej spolupráce¹⁶³ postupne vznikali skoro vo všetkých pohraničných oblastiach Európy. Za posledné desaťročia obsiahli cezhraničné územné kooperácie¹⁶⁴ stále väčšie územie aj širší okruh spoločenského života a prebrali od centrálnych orgánov významné funkcie, najmä v riadení spoločenského a hospodárskeho života regiónu. Spolupráca v pohraničných regiónoch pri štátnych hraniciach má predpoklady a schopnosti zmierňovať prípadné politické rozpory a eliminovať vznikajúce problémy vyplývajúce z globalizácie.

Asociácia európskych pohraničných regiónov (AEBR Association of European Border Regions) sa v roku 1997 uzniesla na tom, že cezhraničná spolupráca je forma *územnej spolupráce susediacich hraničných oblastí; (alebo) nadnárodná spolupráca medzi regionálnymi a miestnymi samosprávnymi orgánmi alebo medzi inými subjektmi reprezentujúcimi prihraničné oblasti*. Cieľom cezhraničnej spolupráce¹⁶⁵ je, aby územia pri hraniciach spoločne vytvárali koncepcie regionálneho rozvoja a jednotnejšie a účinnejšie ich presadzovali do praxe. Typické regionálne záujmy a dosiahnuté výsledky by mali presvedčivo prezentovať tak, aby okrem obyvateľstva vlastného regiónu získali pre tento typ spolupráce relevantných partnerov.

Úspech spolupráce je podmienený kontinuálnym dialógom a výmenou informácií v dôležitých otázkach v prihraničnej oblasti medzi rôznymi spoločenskými skupinami, orgánmi verejnej správy a významnými predstaviteľmi podnikateľskej sféry. Rámec cezhraničnej

¹⁶³ Na Slovensku existujú štyri rozdielne formy cezhraničnej spolupráce: medzivládne dohody o cezhraničnej spolupráci; spolupráca euroregiónov; spolupráca v rámci samosprávnych a územných štátnych orgánov; spolupráca obchodných komôr

¹⁶⁴ Cezhraničná spolupráca sa uplatňuje v týchto regiónoch: hraničné regióny v rámci Európskej únie, ktoré sa nachádzajú na vnútorných alebo vonkajších hraniciach EÚ, pohraničné regióny na hraniciach kandidátskych krajín a na budúcich hraniciach EÚ a pohraničné regióny s pobrežnými hranicami.

¹⁶⁵ Predmetom cezhraničnej spolupráce je:

- stanovenie koncepcie a stratégie o spolupráci v súlade so spoločnými záujmami dotknutých oblastí (napr. infraštruktúra, hospodárstvo, kultúra, životné prostredie, atď.);
- spolupráca vo všetkých oblastiach života: zamestnanosť, voľný čas, šport, turistika, zdravotníctvo, zintenzívnenie zblížovania rôznych komunit, atď.;
- v súlade európskymi a medzištátnymi dohodami prijímanie a vykonávanie účinných rozhodnutí podporujúce cezhraničnú spoluprácu;
- poradenstvo, pomoc a koordinácia cezhraničnej spolupráce ;
- inovácia a transfer technológií;
- systém vzdelávania;
- podpora riešenia sociálnych problémov; krízové riadenie a predchádzanie katastrofám ;
- intenzívne rozvíjanie rôznych foriem komunikácie;
- verejná bezpečnosť;

spolupráce pritom značne ovplyvňujú rôzne faktory: *rozdielne verejnoprávne a inštitucionálne štruktúry, politické systémy jednotlivých štátov, medzinárodné súvislosti aj niektoré osobitosti historického vývoja*. Tieto faktory sú v jednotlivých štátoch spravidla dosť rozdielne, preto každá cezhraničná spolupráce vykazuje špecifické znaky.

Euroregióny¹⁶⁶ (ako jedna z foriem cezhraničnej spolupráce) umožňujú jednotlivým štátom ako aj regiónom európskeho kontinentu vzájomne zmierniť a prekonať možné právne a administratívne prekážky pri naplňovaní cieľov stratégií a rozvoja. Tento právny model bol najmä v svojich počiatkoch efektívnejší v štátoch západnej Európy, než v stredovýchodnej Európe. Pohraničné regióny jednotlivých krajín, napr. Maďarska a Slovenska, mali veľmi obmedzené skúsenosti a nemali vytvorený právny model na hľadanie spoločnej cesty s cieľom riešiť existujúce problémy.¹⁶⁷

Euroregióny z občianskoprávneho hľadiska vznikajú (resp. sú už vytvorené) na hraniciach zainteresovaných štátov v súlade s platnými vnútroštátnymi predpismi. V rámci kooperácie musia príslušné strany rešpektovať vnútroštátne zákony všetkých partnerov, pretože určujú ich kompetencie. Z verejnoprávneho aspektu euroregióny boli a sú vytvorené na základe medzištátnych dohôd s účasťou miestnych a regionálnych úradov. Euroregióny sa stali špeciálnym cezhraničným právnymi subjektmi, ktoré sú vybavené kompetenciami na uzatváranie medzinárodných zmlúv (napr. zakladajúca listina o euroregióne) alebo na zapojenie sa do cezhraničných aktivít. Euroregionálna spolupráca – prijatie, vykonávanie rozhodnutia, implementácia spoločných programov – nemôže porušovať národné práva a suverenitu štátov.

V jednej z najčastejšie a citovaných definícií euroregiónov, ktorá pochádza od Alberta Gaspariniho, sú euroregióny charakterizované „*ako cezhraničné územie s ťahom smerom k inštitucionálnej autonómii pre zlepšenie kooperácie a podporu rozvoja týchto území, ktoré by ináč boli predurčené zotrvať v marginalizovaných podmienkach a boli brzdené v ich možnostiach zabezpečovať dobrú kvalitu života ich obyvateľov*“.¹⁶⁸ Euroregióny¹⁶⁹ vo všeobecnosti majú svoje

¹⁶⁶ Prvé euroregióny vznikali na území Nemecka, Holandska a Belgicka ešte v 50. rokoch 20. storočia napr. EUROREGIO v priestore Gronau-Osnabrück-Enschede od r. 1958.

Rozšírenie euroregionálnej cezhraničnej spolupráce sledujeme v 60. rokoch 20. storočia a na začiatku 70. rokov. To viedlo k vzniku *Združenia európskych pohraničných regiónov* (Association of European Border Regions – AEBR) v roku 1971. FALŤAN, Ľubomír. Prihraničné regióny a euroregionálna spolupráca. In: Falťan, Ľubomír (ed). *Regionálny rozvoj Slovenska v európskych integračných kontextoch*. Bratislava : NK UNESCO – Most; Sociologický ústav SAV, 2004, s. 9.

¹⁶⁷ Vzájomné historické krivdy daných krajín často brzdili vytvorenie efektívnej pohraničnej spolupráce (napr. maďarizácia, okupácia južného Slovenska 1938, výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom, Benešové dekréty a pod.).

¹⁶⁸ Pozri FALŤAN, Ľ. Prihraničné regióny a euroregionálna spolupráca, s. 9.

¹⁶⁹ Pracovné metódy euroregiónov:

volené organy, ale nemajú politickú moc a ich aktivity patria do kompetencie zakladajúcich miestnych a regionálnych orgánov.

Regionalizmus ako určujúci smer sa objavil nielen v štátoch Európskej únie, ale aj v krajinách strednej a východnej Európy, v ktorých bol aj nástrojom prípravy na pripojenie jednotlivých štátov k EÚ. V centre tejto koncepcie boli procesy typu „*botton-up*“ – t. j. iniciatíva vychádzajúcich „zdola.“¹⁷⁰ Cezhraničná spolupráca mala vo svojich počiatkoch na Slovensku tiež charakter „*botton-up*“ iniciatív. Táto aktivizácia a participácia na spoločnej cezhraničnej spolupráci sa vôbec nemusela prekrývať s oficiálnym administratívno-správnym členením krajiny. Takéto typy regionálnej spolupráce sa v prvom rade vytvorili tam, kde sa pod politickým nátlakom vytvorené umelé štátne hranice nezhodovali s prirodzenou, tradičnou hranicou komunit (menšín, etnických skupín...) charakterizovaných spoločnými znakmi, akými sú jazyk, kultúra, životné prostredie a hospodárstvo.¹⁷¹

Úspechy v regionálnej spolupráci dosahujú aj združenia, ktorých členmi sú krajiny so špeciálnymi problémami vnútorných regiónov. Príkladom toho je spolupráca severných (škandinávskych) štátov Európy.

-
- euroregióny sú orientované na strategickú – a rozvojovú spoluprácu; vo všetkých prípadoch realizujú cezhraničnú spoluprácu;
 - euroregióny nie sú vybavené komplexnými kompetenciami a nie sú samostatnými územnými jednotkami; sú centrom cezhraničných vzťahov;
 - euroregióny sa snažia vytvoriť - rovnováhu medzi štruktúrami a mocenskými orgánmi nachádzajúcimi sa na jednotlivých stranách hraníc so zreteľom na humánne aspekty: vertikálna (európske, vládne, regionálne a miestne) a horizontálna cezhraničná partnerská spolupráca.
 - prijatie rozhodnutí týkajúce sa cezhraničnej spolupráce a vykonávanie postupov na ich realizáciu území euroregiónu najmä formy účasti občanov regiónu v cezhraničnej spolupráci, inštitúcií a sociálnych partnerov v programoch, projektoch a v rozhodovacích procesoch;
 - určí podmienky zapojenia a podporovania „tretieho subjektu“ mimo štruktúry euroregiónu (v špeciálnych prípadoch, napr.: dopravná infraštruktúra, životné prostredie);
 - vlastné priame iniciatívy a používanie vlastných zdrojov;

¹⁷⁰ Mali podobu občianskej aktivity spájajúcej záujmy miestnych samospráv, občianskych združení i ďalších lokálnych inštitúcií v záujmovo vymedzenom prihraničnom území.

¹⁷¹ FEJES, Zsuzsa. (Euro)regió Európa. In *De iurisprudencia et iure publico 2008*, roč. II., č.1.

6.1 Spolupráca severných štátov (hlavné charakteristické znaky regionálnej spolupráce škandinávskych štátov)

Regionálna spolupráca škandinávskych štátov má dlhodobú a rozsiahlu tradíciu. Jej základom je škandinávsky spoločensko-politický systém, ktorý od skončenia druhej svetovej vojny tvoria suverénne štáty s príslušnými regiónmi so špeciálnym statusom. Uvedené štáty¹⁷² mali z historického a politického hľadiska často spoločne cesty¹⁷³, sú to krajiny so stabilnou občianskou demokraciou, s podobnými zákonmi a zvykmi.¹⁷⁴ Tri severské krajiny Dánsko, Island a Nórsko sa stali členmi NATO. Počas studenej vojny si Fínsko udržalo neutrálny postoj a Švédsko určilo svoju vlastnú pozíciu, že ako štát bez spojencov sa o ochranu krajiny musí postarať sám. Fínsko v roku 1948 podpísalo zmluvu o priateľstve so Sovietskym zväzom. Historické lekcie naučili severné štáty vytvoriť taký rozhodovací proces, podľa ktorého zladili demokratické krajiny severného regiónu svoje stratégie a obranné koncepcie.¹⁷⁵

Štáty severného regiónu sú tvorcami nielen regionálnej politiky, ale zároveň aj zahraničnej a bezpečnostnej politiky EÚ.

¹⁷² Na regionálnej spolupráci škandinávskych štátov sa zúčastňuje päť štátov, Nórsko, Island, Dánsko, Švédsko, Fínsko a tri autonómne územia: ostrovy Feröer, Grönland a ostrovy Åland.

¹⁷³ Po studenej vojny postupne sa zbližujúce krajiny.

¹⁷⁴ Medzi „západnými“ a „východnými“ škandinávskymi štátmi z geopolitického hľadiska základný rozdiel spočíva v tom, že kým pre „západné“ škandinávské štáty je dôležitý atlantický pakt (szovetség), tak pre „východné“ štáty sú prioritou krajiny ležiace pri Baltickom mori. Ďalšie rozdiely ovplyvňuje geografická poloha škandinávskych štátov, napr. kontinentálne Dánsko alebo Fínsko, resp. dĺžka hranice s Ruskom.

¹⁷⁵ MÁRTON, Andrea. A skandináv országok kül- és biztonságpolitikai együttműködése. http://www.mhtt.eu/hadtudomany/2010/2010_elektronikus/2010_e_24.pdf

Tabuľka 1: Dánsko, Fínsko, Nórsko, Švédsko – členstvo v jednotlivých európskych a regionálnych orgánoch

	Dánsko	Fínsko	Nórsko	Švédsko
začiatok členstva EU	1973	1995	NIE	1995
člen Európskej menovej únie	NIE	ÁNO	---	NIE
člen Schengenského dohovoru	ÁNO	ÁNO	ÁNO	ÁNO
člen Európskeho hospodárskeho priestoru	ÁNO	ÁNO	ÁNO	ÁNO
člen Európskej rady	ÁNO	ÁNO	ÁNO	ÁNO
člen Rady štátov Baltického mora	ÁNO	ÁNO	ÁNO	ÁNO
člen Barentsovho Euro – arktického regiónu	ÁNO	ÁNO	ÁNO	ÁNO

zdroj: Márton Andrea. A skandináv országok kul - és biztonságpolitikai egyuttmukodése <http://docplayer.hu/16328956-A-skandinav-orszagok-kul-es-biztonsagpolitikai-egyuttmukodese-andrea-marton-ph-d-doctoring-candidate-miklos-zrinyi-national-defence-university.html>

Najdôležitejším regionálnym medziparlamentným orgánom kooperácie, ktorú založili v roku 1952 Nórsko, Island, Dánsko, Švédsko a ich pridružené autonómne územie je **SEVERNÁ RADA (Nordic Council)**. Fínsko do Rady vstúpilo v roku 1955.

Prvé obdobie činnosti Severnej rady (1953-1971) charakterizovala iniciatíva a príprava spoločných plánov.¹⁷⁶ V roku 1968 plán v rámci hospodárskej spolupráce škandinávskych štátov neuspel (Fínsko sa na realizácii plánu nezúčastnilo) a tento neúspech viedol k novej iniciatíve s cieľom založiť **SEVERSKÚ RADU MINISTROV (Nordic Council of ministers)**, ktorá vznikla v roku 1971.

Severská rada po roku 1980 z dôvodu geopolitických zmien konštituovala novú inštitúciu spolupráce s baltskými štátmi a Ruskom, **ARKTICKÚ RADU**, v regióne Baltického mora. Arktická rada je medzivládne a medzinárodné fórum zaoberajúce sa výslovne trvalo udržateľným rozvojom Arktídy a ochranou životného prostredia. Fórum založené v roku 1996 podpisom Ottawskej deklarácie sa nezaoberá nezhodami ani konfliktami týkajúcimi sa hraníc, ale ani pridelovania zdrojov a bezpečnostnými otázkami.

V rokovacom programe zasadnutia Európskej rady v Luxemburgu v roku 1997 bola prvý krát spomenutá **SEVERNÁ DIMENZIA**. Ako politická iniciatíva vznikla v roku 1999 medzi EÚ,

¹⁷⁶ Pritom v jednotlivých projektoch pokrok bol veľmi slabý.

Ruskom, Nórskom a Islandom s cieľom vytvoriť vhodný rámec na konkrétnu spoluprácu a diskusiu o ekonomických, kultúrnych, ekologických a dopravných otázkach.¹⁷⁷

Severná dimenzia tvorí súčasť politiky zahraničných vzťahov EÚ zameraných na zlepšenie kvality života v severných oblastiach Európy prostredníctvom regionálnej a cezhraničnej spolupráce. V roku 1999 sa počas predsedníctva Fínska uskutočnilo prvé stretnutie ministrov zahraničných vecí, kde bol vytvorený prvý *Akčný plán Severnej dimenzie*. Stredobodom prvého a druhého akčného plánu dimenzie sa stali otázky ochrany životného prostredia, nukleárnej bezpečnosti, boja proti organizovanému zločinu a územia Kaliningradu.

V roku 2006 sa uskutočnilo preskúmanie Severnej dimenzie, ktorá bola budovaná pre spoluprácu štyroch rovnocenných partnerov. Severná dimenzia od roku 2007 ako spoločná politika EÚ, Ruska, Nórska a Islandu dotvára vzájomnú politiku medzi EÚ a Ruskom v regióne Baltského mora, resp. Barentsovoho mora. Dimenzia disponuje parlamentným orgánom – **PARLAMENTNÉ FÓRUM SEVERNEJ DIMENZIE**.¹⁷⁸

V rámcový dokumente konštatuje, že pojem „*regionálna politika*“ sa vzťahuje na realizované projekty EÚ a Ruska, ktoré boli vytvorené v oblasti hospodárskej, vzdelávacej a kultúrnej spolupráce a na podporu právneho štátu a vonkajšej bezpečnosti. Kooperácie a vzťahy realizujúce sa v Severnej dimenzii napomáhajú vytvoreniu cezhraničnej spolupráce medzi EÚ a Ruskom v oblasti Severného regiónu a v regióne Baltského mora.

Z regionálneho aspektu vytvára Severná dimenzia možnosť na zblíženie kľúčových predstaviteľov Severného regiónu a na obmedzenie prekrývajúcich funkcií, čím sa zvyšuje efektivita cezhraničnej spolupráce (Vybrané programy Severnej dimenzie, ako príklady dobrej praxe na úrovni cezhraničnej spolupráce; Vybrané projekty, ako dobrá prax v severnom regióne PRÍLOHA 2 a 3).

Európska únia a štáty Baltského mora založili v roku 1992, po rozpade Sovietskeho zväzu, v Kodani **RADU ŠTÁTOV BALTSKÉHO MORA**¹⁷⁹ (**CBSS, Council of the Baltic Sea States**), ako odpoveď na geopolitické zmeny v tejto oblasti po ukončení studenej vojny. Členovia Rady štátov

¹⁷⁷ Az Északi-sarkvidékre vonatkozó integrált uniós szakpolitika – Gyakran feltett kérdések. Brüsszel, 2016. április 27. Európai Bizottság – Tájékoztató.

¹⁷⁸ Európsky parlament bol jedným zo zakladajúcich členov.

¹⁷⁹ Je to politické fórum regionálnej a medzivládnej spolupráce štátov v oblasti Baltského mora (Dánsko, Estónsko, Fínsko, Nemecko, Island, Lotyšsko, Litva, Nórsko, Poľsko, Rusko a Švédsko).

Baltského mora¹⁸⁰ sa zúčastňujú na zasadnutiach Parlamentu Baltského mora, v ktorom má zastúpenie aj Európsky parlament.

Medzi základné úlohy rady patrí stanovenie cieľov, tvorba akčných plánov, iniciovanie nových projektov a podpora vzájomnej výmeny podnetov týkajúcich sa regionálnych záležitostí. Stály medzinárodný sekretariát rady vznikol v roku 1998 a sídli v Štokholme.

Politika Únie smerujúca na oblasť Arktídy zdôrazňuje koherenciu, efektívnosť a kontinuitu. V regióne Arktídy je sústavný rozvoj neodmysliteľný. Európska únia vlastní významne zdroje, ktoré má možnosť transformovať na riešenie regionálnych a medzinárodných, problémov, môže preto efektívne prispieť k zlepšeniu sociálno – ekonomickej odolnosti regiónu, ako aj pokryť potreby vedeckej, výskumnej a inovačnej činnosti.¹⁸¹

BARENTS-EURO-ARCTIC REGIÓN (BEAR) patri medzi najväčšie európske spolupracujúce regióny. Vznikol v najsevernejších častiach Nórska, Švédska, Fínska a v severnej časti severozápadného Ruska. Spolupráca týchto regiónov sa začala od 11. januára 1993, keď podpísali Kirkeneskú dohodu. Región má obrovskú rozlohu, 1,75 milión km², a viac ako päť miliónov obyvateľov a v dôsledku viackrát uskutočnených rozšírení pozostáva z troch severných krajov Nórska (Finnmark, Troms a Nordland) so 478 144 obyvateľmi, z dvoch krajov Švédska (Norrbotten a Västerbotten) s 510 548 obyvateľmi, tri kraje Fínska (Lapland, Northern Ostrobothnia a Kainuu), ktoré obýva 666 527 ľudí, ako aj päť administratívnych jednotiek Ruska na rozličných úrovniach, a to oblasť Murmansk a Archangelsk, Republiku Karélia a Republika Komi s centrami Petrozavodsk a Siktivkar a tiež Nenecký autonómny okruh s centrom v Narjan-Mare, v ktorých žije 3 466 302 obyvateľov. V regióne sú v prevahe obyvatelia aj územia Ruskej federácie, pretože predstavujú 78,9% z celkového počtu obyvateľstva regiónu a tvoria 74,8% rozlohy jeho územia.¹⁸²

Barentsov región sa vyznačuje klesajúcim populačným trendom v dôsledku migrácie a klesajúcej pôrodnosti. Populácia v Barentsovom regióne je charakterizovaná rýchlym tempom nárastu obyvateľstva poproduktívneho veku. Počet obyvateľov Barentsovho regiónu v roku 2014

¹⁸⁰ Organizačnú štruktúru tvoria summit Baltského mora, na ktorom sa stretávajú predsedovia vlád členských štátov a predseda Európskej komisie, Rada baltských štátov, zložená z ministrov zahraničných vecí a jedného člena Európskej komisie a Výbor vyšších funkcionárov a sektorových zástupcov (online dostupné: www.cbss.st).

¹⁸¹ Az Északi-sarkvidékre vonatkozó integrált uniós szakpolitika – Gyakran feltett kérdések. Brüsszel, 2016. április 27. Európai Bizottság – Tájékoztató.

¹⁸² FINANCING OF BARENTS COOPERATION. Report of the BEAC Ad Hoc Working Group on Financial Mechanism Study, p. 11.

oproti roku 1990 klesol o 20,93 %.¹⁸³ Mladí a vysoko kvalifikovaní ľudia sa sťahujú hlavne z periférnych oblastí do miest na juhu. V predchádzajúcom štvrtstoročí stratili tisíce obyvateľov v produktívnom veku kvôli nedostatku pracovných príležitostí najmä v ruské regióny, ale aj Laponsko a Kainuu vo Fínsku.

Skutočným dôvodom vytvorenia euroregiónu bolo zabezpečenie stability a mieru na severnom okraji Európy kvôli geopolitickým danostiam regiónu:

- hranica Nórska a Fínska s Ruskom v Barentsovom regióne je približne 700 km dlhá
- je obrovský rozdiel medzi životnou úrovňou, kvalitou života škandinávskych štátov a Ruska
- pravdepodobne v Európe nie je ešte jeden taký región, v ktorom sú na oboch stranách hranice také hlboké a priepastné rozdiely

Vnútropolitická a hospodárska instabilita aj neistota v procese reformy v Rusku po rozpade Sovietskeho zväzu vyvolávali v susedných krajinách obavy. Ekonomické, obchodné a bezpečnostné záujmy, ekologické problémy, dislokácia veľkých vojenských útvarov a fungovanie vojensko-priemyselných komplexov, značne zastarané jadrové elektrárne, rozpad kontrolného a riadiaceho mechanizmu, migračné a epidemiologické problémy, cezhraničná kriminalita, to všetko prinútilo severné krajiny k ráznym krokom. V Barentsovom regióne stoja oproti sebe z ekonomického a politického hľadiska „dva svety“: škandinávsky polostrov so štátmi s najvyspelejšími a najúspešnejšími hospodárskymi a spoločenskými modelmi a oproti tomu s hospodárskymi a spoločenskými nerovnosťami a modernizáciou bojujúce Rusko¹⁸⁴ s gigantickými zdrojmi surovín.

Po zániku bipolárneho usporiadania sveta na mieste existujúcich konfliktov bolo a je v novovzniknutej situácii potrebné hľadať spoločné riešenia problémov, a tým prispieť k dlhodobej stabilite regiónu. Zámerom sa stalo vytvorenie takého rámca, ktorý umožní konštruktívne zapojiť Rusko do regionálnej kooperácie. Tým sa uľahčila spoločná, koordinovaná aktivita v dôležitých oblastiach z hľadiska budúcnosti Barentsovho regiónu.

V Barentsovom regióne sa počas troch rokov od jeho založenia (1994-1997) realizovalo 130 projektov na jeho jednotlivých teritóriách (len Škandinávia, Škandinávia a Rusko a len ruské územia Barentsovho regiónu). Projekty boli rozdelené do niekoľkých oblastí: kultúra 17; základné vzdelávanie 8; vysoké školy a výskum 9; pôvodní obyvatelia 14; poľnohospodárstvo, rozvoj

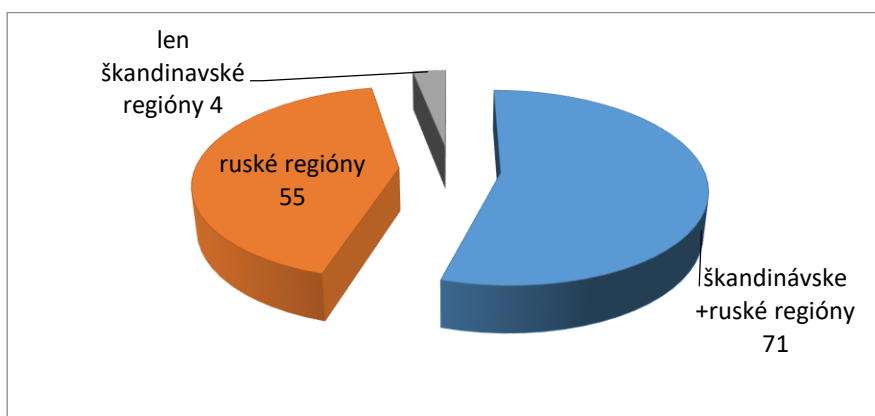
¹⁸³ Porovnanie počtu obyvateľov podľa jednotlivých regiónov Barents vid'. FINANCING OF BARENTS COOPERATION. Report of the BEAC Ad Hoc Working Group on Financial Mechanism Study, s. 13

¹⁸⁴ Z hľadiska politického systému centralizovaný, autoritársky štát

vidieka, chov sobov 10; priemysel a obchod 22; ochrana žien 10; ochrana životného prostredia 13; zdravotníctvo 15; komunikácia 4; informatika 4; informačné technológie 4.¹⁸⁵

Najviac podporených projektov v počte 71 (54,6%) bolo realizovaných v regióne Škandinávia + Rusko a na území Ruska v počte 55 (42,3 %). Na škandinávskych územiach boli podporené len štyri projekty (dva projekty v oblasti kultúra a dva projekty na podporu pôvodných obyvateľov). Podiel projektov v regióne jednoznačne poukázal na fakt, že prvotným cieľom Barentsových severných štátov je podporiť zaostalé časti regiónu, a to pohraničnú oblasť ruských území.

Graf 1: Celkový počet podporených projektov v Barentsovom regióne 1994-1997¹⁸⁶

Projekty realizované na ruských územiach v regióne prebiehali vo všetkých kategóriách. Paleta týchto projektov bola veľmi pestrá: realizácia projektov na podporu filmového festivalu v Murmansku; výstavba dvojjazyčnej školy v Murmansku; udelenie štipendií pre dvoch študentov, umožnenie štúdia pre vysokoškolákov z ruských oblastí na nórskech univerzitách, podpora doškoľovania politikov, štátnych úradníkov, manažérov; vybudovanie kultúrneho centra pre Laponcov žijúcich v obvode Murmansk a pre Nenencov v obvode Narjan-Mar; organizovanie kurzov pre pôvodné obyvateľstvo, atď.

V kategórii poľnohospodárstva, rozvoja vidieka, priemyslu a obchodu boli realizované projekty na pomoc chovu sobov na autonómnom území Nenec, na podporu poľnohospodárskych škôl, na rozvoj chovu oviec, na modernizáciu lesníctva alebo na preskúmanie ruských stavebných predpisov, na rozvoj turistických zariadení na ruskej strane hranice, na výstavbu pekárne v Murmansku a pod.

Ženská otázka, skvalitnenie životného prostredia a zdravotníctva taktiež patrili do kategórií podporovaných projektov, napríklad vzdelanie ženských podnikateliek, založenie

¹⁸⁵ Barents Euro-Arctic Cooperation-Norway. Project Directory 1997.

¹⁸⁶ Barents Euro-Arctic Cooperation-Norway Project Directory 1997.

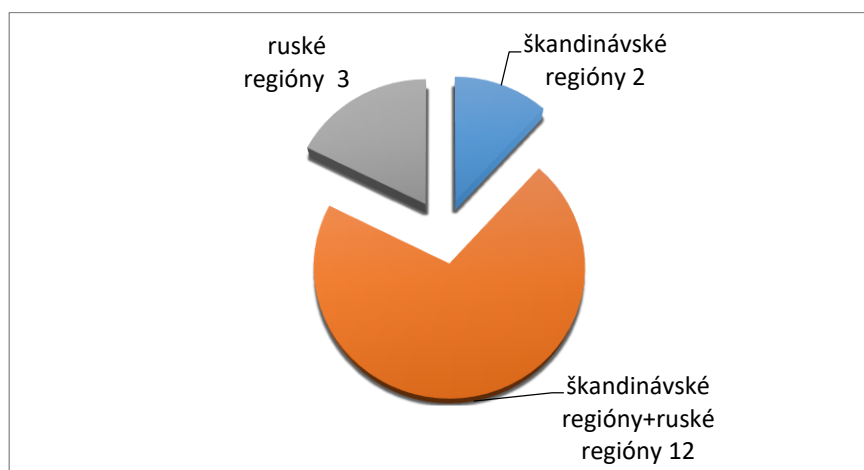
krízového centra v Murmansk, zlepšenie kvality pitnej vody na polostrove Kola, vybudovanie zdravotného centra pre pôvodných obyvateľov v oblasti, kde žijú Laponci a Nenenci, zlepšenie kvality sociálnych služieb, poskytnutie vybavenia pre nemocnice na ruskom území, rekreácia znevýhodnených detí v Nórsku, konferencia proti drogám a alkoholu, boj proti diftérii atď.

V kategóriách komunikácia, informatika, informačné technológie projekty podporovali napríklad skvalitnenie ruskej poštovej služby, šírenie internetu v ruských oblastiach regiónu alebo umožnili otvorenie informačných kancelárií o činnosti Barentsovho regiónu v Petrozavodsku a v Archangeľsku. (Príklady dobrej praxe v Barentsovom regióne PRÍLOHA 3)

Projekty vypracované a realizované v rámci pracovných skupín Barentsovho regiónu boli financované buď z národných alebo severských finančných zdrojov či z programov EÚ. Najvýznamnejším zdrojom pre financovanie projektu v priebehu niekoľkých posledných rokov bol Program cezhraničnej spolupráce Kolarctic. (Kolarctic Cross-Border Cooperation Programme). Počet podporených projektov a výška alokovaných finančných prostriedkov postupne rastie. Ako príklad uvádzame počty vybraných projektov v oblasti kultúry.

Prvé tri roky existencie Barentsovho regiónu v kultúrnej oblasti podporu získalo 17 projektov, o desať rokov neskôr finančnú dotáciu v danej oblasti dostalo už skoro dvakrát viac projektov, keď v rokoch 2008 – 2010 kultúrna spolupráca v Barentsovom regióne bola podporená prostredníctvom 31 projektov.¹⁸⁷ (graf 2,3)

Graf 2: 1994 -1997 Projekty podporujúce kultúrnu spoluprácu v Barentsovom regióne¹⁸⁸

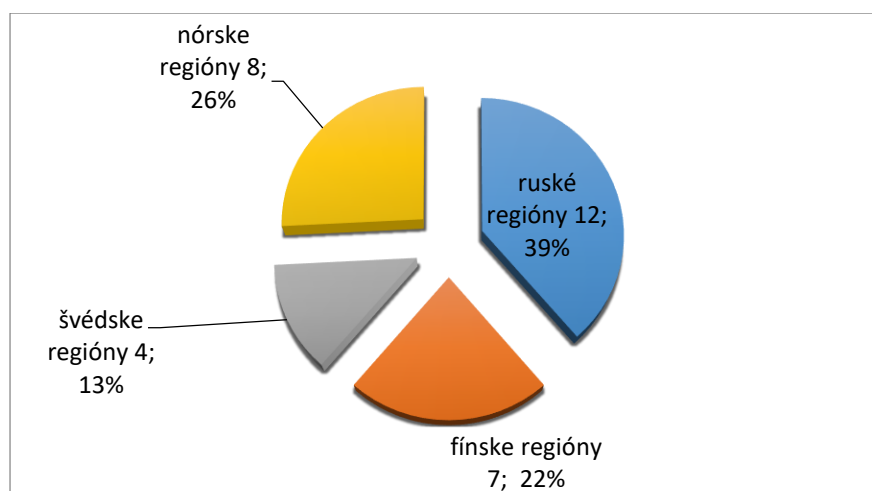

Graf 3: 2008 – 2010 Projekty kultúrnej spolupráce v Barentsovom regióne¹⁸⁹

¹⁸⁷ Project list for New winds in the Barents Region – 2nd Programme of Cultural Cooperation 2008-2010.

¹⁸⁸ Barents Euro-Arctic Cooperation-Norway Project Directory 1997.

¹⁸⁹ http://www.barentsinfo.fi/beac/docs/JWGC_Project_list_for_New_winds_in_the_Barents_Region_Kirkenes_January_29_2009.pdf

6.2 Stredovýchodný európsky región – slovensko-ukrajinská (resp. slovensko-maďarská) spolupráca

Krajiny strednej a východnej Európy budujú od deväťdesiatych rokov 20. storočia demokratický politický systém. Ich štátne hranice sú relatívne „novšie“ – väčšia časť obyvateľov daného územia žila koncom 19. storočia v jednej z troch veľkých ríš: Ruská, Osmanská, Habsburská, a to bez ťažkosti prechodu vnútorných, administratívnych hraníc. Štátne hranice, ktoré vznikli po prvej svetovej vojne, rozdelili dovtedy integrované územie. Po rozpade Rakúsko-uhorskej monarchie na jej území vznikli nástupnícke štáty: Rakúsko, Poľsko, Maďarsko, ČSR, Kráľovstvo SHS – od roku 1929 Juhoslávia. Preto je v danej časti Európy veľmi dôležitá efektívne fungujúca cezhraničná spolupráca, aby pomohla prekonať vzniknuté bariéry v hospodárskom, spoločenskom a politickom živote.

Politicko-spoločenské zmeny po roku 1989 vytvorili rámec pre zintenzívnenie záujmu štátov strednej a východnej Európy o trendy v regionálnej politike členských štátov Európskej únie (tzv. „*nový regionalizmus*“). Ich základným princípom je regionálna politika založená na aktivitách iniciovaných zdola. To v prihraničných regiónoch sa pomerne výrazne prejavuje nielen v diferencovaných podmienkach, ale následne aj v rôznych modeloch regionálnej spolupráce. Prvým výrazným inštitucionalizovaným subjektom formy cezhraničnej spolupráce na skúmanom území sa stal Karpatský euroregión.

Karpatský euroregión (KER) oficiálne vznikol 14. februára 1993, keď v Debrecíne podpísali zmluvu zainteresované regióny.¹⁹⁰ Bol to prvý euroregión v krajinách bývalého sovietskeho bloku. Združoval prihraničné územia v piatich krajinách strednej a východnej Európy: juhovýchodné Poľsko (Podkarpacie wojewódstwo), východné Slovensko (Košícký a Prešovský kraj), severovýchodné Maďarsko (župy Borsód-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Heves, Hajdú-Bihar a Jász-Nagykun-Szolnok, ako aj mestá s právami župy: Eger, Debrecén, Miskolc a Nyíregyháza), severné Rumunsko (župy Satu Mare, Maramures, Harghita, Salaj, Botosani) a západná Ukrajina (Lvovská, Zakarpatská, Ivano-Frankovská a Černovická oblasť) na území s veľkosťou približne 145 tisíc kilometrov štvorcových s takmer 15 miliónmi obyvateľov.

Slovensko v Debrecíne zakladajúcu zmluvu nepodpísalo, bolo prítomné ako pozorovateľ. Plnoprávne členstvo partnerov zo Slovenska bolo odsúhlasené na zasadnutí Rady Karpatského euroregiónu 26. 11. 1999 v Prešove. Pristúpenie Slovenska sa uskutočnilo v súlade medzinárodnými európskymi dokumentmi, najmä s Európskym rámcovým dohovorom o cezhraničnej spolupráci medzi územnými celkami alebo orgánmi, Doplnkovým protokolom k Európskemu rámcovému dohovoru o cezhraničnej spolupráci medzi územnými celkami alebo orgánmi, Protokolom č. 2 k Európskemu rámcovému dohovoru o cezhraničnej spolupráci medzi územnými celkami alebo orgánmi a Európskou chartou miestnej samosprávy.¹⁹¹

Príslušné vnútorné právne a iné podmienky pre regióny Slovenska boli taktiež zmenené v pozitívnom smere pre podporu regionálnej cezhraničnej spolupráce. Cieľom založenia Karpatského euroregiónu bolo zabezpečiť vhodný rámec pre členov euroregiónu na koordináciu cezhraničných aktivít, resp. prispieť k rýchlejšiemu rozvoju regiónu a jeho hospodárstva, ako aj vytvoriť dobré susedské vzťahy medzi krajinami a ľuďmi.¹⁹² Vývoj a činnosť Karpatského euroregiónu sú sprevádzané množstvom stále sa objavujúcich problémov vyplývajúcich najmä z rozdielných východiskových podmienok medzi regiónmi a výrazne rozdielnymi právnymi a kompetenčnými podmienkami v jednotlivých štátoch.

¹⁹⁰ Počas založenia euroregiónu jeho rozloha bola 53 200 km² s približne 5 mil. obyvateľmi. V súčasnosti rozloha euroregiónu je 132 651 km² (na územiach miest a župy pripojených k euroregiónu žije 14 milión obyvateľov).

¹⁹¹ Stanovy združenia Karpatského euroregiónu Slovensko, článok 2. Právne postavenie združenia. <http://www.ker.sk/-stanovy>

¹⁹² Ciele a úlohy Karpatského euroregiónu boli nasledovné: riadiť a koordinovať aktivity, ktoré podporia spoluprácu medzi členmi euroregiónu v oblasti: hospodárstva, ekológie, kultúry, vedy a vzdelávania, napomáhať vypracovaniu konkrétnych plánov, uľahčiť vytvorenie medziľudských vzťahov vrátane spolupráce odborníkov v jednotlivých oblastiach, pomáhať rozvoju regiónu určiť potencionálne oblasti cezhraničnej spolupráce medzi členmi euroregiónu, spojiť a uľahčiť spoluprácu s inými medzinárodnými organizáciami, inštitúciami a obchodnými zástupcami.

V súčasnosti štruktúra členov slovenskej časti karpatského euroregiónu sa značnou mierou odlišuje od jeho začiatkov. Členstva sa vzdali zakladajúce regióny : Košický a Prešovský samosprávny kraj, naďalej však členmi ostalo 53 prvoradových samospráv (obce a mestá) vrátane mesta Košice. Okrem toho členmi sú tiež organizácie Cassovia BIC a Slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku, n. o.

Projekt „*Sustainable Development of Border Regions provided by effective functioning the Carpathian Euroregion*“ (Udržateľný rozvoj prihraničných regiónov pomocou efektívneho fungovania Karpatského euroregiónu) bol financovaný Európskou úniou prostredníctvom Programu cezhraničnej spolupráce ENPI (2007 – 2013) s cieľom vypracovať novú stratégiu, stanoviť ciele a zvoliť formy spolupráce pre zintenzívnenie činností, ktoré by prispievali k udržateľnému rozvoju rôznych oblastí života v Karpatskom euroregióne.

História euroregiónu – napriek vytýčeným cieľom a dosiahnutým výsledkom - najmä v prípade Slovenska a Rumunska bola viac menej bojom s ústrednými vládami a ich orgánmi, čo je možné ilustrovať na zasahovaní vysokej politiky do formovania cezhraničnej spolupráce. Dôkazom toho je, že za pár rokov došlo viackrát k zmene statusu pohraničných regiónov v spomenutých štátoch a nepokračoval ani proces decentralizácie relevantných kompetencií centrálnych orgánov. Môžeme konštatovať, že komparácia činnosti, systému, ako i fungovania Karpatského euroregiónu a Barentsovho regiónu by nevedla k relevantným záverom kvôli mnohonásobným rozdielom týkajúcim sa vzniku a systému ich fungovania, a to aj napriek spoločným cieľom cezhraničnej spolupráce oboch euroregiónov.

VYBRANÉ CHARAKTERISTICKÉ FAKTORY EKONOMIKY KOŠICKÉHO KRAJA, AKO VÝCHODISKOVÝ STAV PRI STANOVENÍ CIEĽOV A POSTUPOV REALIZÁCIE CEZHRANIČNEJ SPOLUPRÁCE

Slovensko bolo prijaté za člena Európskej únie 1. mája 2004. Od 21. decembra 2007 je aj členom Schengenského priestoru a od 1. januára 2009 sa stalo 16. členom Európskej menovej únie – Eurozóny, čím sa zavŕšil proces integrácie Slovenska do Európskej únie. V období rokov 2000 – 2005 zaznamenala SR výrazné pozitívne trendy vo výkonnosti ekonomiky. V roku 2004 (rok vstupu SR do EÚ) dosiahla SR 5,5% rast HDP, v roku 2005 6% rast, v roku 2007 6,3% rast. V tomto období dosahovala SR v raste HDP takmer dvojnásobok priemeru EÚ. Tieto pozitívne trendy, aj keď v nižších absolútnych a relatívnych hodnotách, ďalej pokračujú a v roku 2012 bola hodnota HDP v prepočte na obyvateľa a vyjadrená v parite kúpnej sily 75% z hodnoty EÚ. V Košickom kraji zaznamenával HDP mierne rastúcu tendenciu, s miernym poklesom v roku 2009.

Na jedného obyvateľa Košického kraja pripadol v roku 2014 HDP v objeme 16 521,3 Eur (v PKS)¹⁹³, v priemere za SR až 21 078,3 Eur. Oproti roku 2008 HDP na jedného obyvateľa vzrástol v Košickom kraji o 8,3%, zatiaľ čo priemer za SR vzrástol o 14%. Rast HDP je dôsledkom nárastu súhrnných produktívnych faktorov vyvolaných zvýšeným prílevom priamych zahraničných investícií a na ich činnosť nadväzujúcich dodávateľských odvetví s výrazným zastúpením automobilového priemyslu.

Súčasne s týmito pozitívnymi trendmi vo vybraných odvetviach priemyslu prebiehajú štrukturálne zmeny v neprospech niektorých tradičných odvetví, najmä poľnohospodárstva, potravinárskeho priemyslu, textilného, obuvníckeho a drevospracujúceho priemyslu, čo vyvoláva výraznú diferenciáciu ekonomickej úrovne regiónov Slovenska v neprospech východného a južného Slovenska. Žiaľ, podobné negatívne trendy zaznamenávajú aj susediace štáty Maďarsko a Ukrajina. Z toho prirodzene vyplývajú možnosti spolupráce a hľadanie vhodných foriem pri riešení spoločných problémov v prihraničných oblastiach. Negatívnym javom, výrazne sa objavujúcim najmä po roku 2008, je rastúca miera nezamestnanosti (charakteristická aj v pohraničnej oblasti Maďarska a Ukrajiny), ktorá v roku 2009 dosiahla úroveň 12% na Slovensku oproti úrovni 8,9% v EÚ. Negatívny trend rastu nezamestnanosti pokračoval do roku 2012, keď dosiahla 14%, po tom nasleduje postupné klesanie a v roku 2016 sa miera nezamestnanosti znížila na 8,76 %.

V Košickom kraji pretrváva vysoká dlhodobá nezamestnanosť. Ku koncu roka 2015 bolo v evidencii dlhšie ako 12 mesiacov 37 167 nezamestnaných, t.j. 58,4% z celkového počtu uchádzačov o zamestnanie. Podľa VZPS¹⁹⁴ bolo v Košickom kraji ku koncu roka 2015 dlhodobo evidovaných 27 tisíc nezamestnaných, t.j. 54,7% z celkového počtu nezamestnaných. (T 1)

Regionálne rozdiely sa napriek pozitívnym trendom v ekonomike nezmierňujú, naďalej sa prehĺbuje zaostávanie regiónu východného Slovenska (taktiež severovýchodného Maďarska a západnej Ukrajiny), čo vyvoláva výrazne negatívne vplyvy a deformácie v celkovej sociálnej štruktúre a v kvalite života dotknutých obyvateľov. Riešením na zastavenie negatívnych trendov v Slovenskej republike, ale aj v Maďarsku a na Ukrajine, je široká odvetvová a územná diverzifikácia podnikateľských činností v prospech odvetví s vyššími nárokmi na pracovnú silu. V oblastiach, kde sú už teraz vytvorené podmienky pre rozvoj vedy, výskumu a inovácií, je potrebné

¹⁹³ Parita kúpnej sily

¹⁹⁴ Výberové zisťovanie pracovných síl v Slovenskej republike (VZPS, labour force survey - LFS)

väčšou mierou a efektívnejšie využívať mozgový potenciál v prospech hospodárskeho rozvoja aj v prihraničnom území.

Prihraničné územia Košického kraja, župy Borsod – Aboúj – Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg a Zakarpatská oblasť sa vyznačujú i výraznými rozdielmi v hospodárskych ukazovateľoch vo vnútroúzemnom porovnávaní, čo sa stáva jedným z najväčších problémov spomenutých území. Zmiernenie týchto rozdielov je zároveň veľkou výzvou pre hospodársku a regionálnu politiku.

Hospodárstvo Košického kraja prešlo pomerne úspešnou transformáciou s využitím mnohých komparatívnych výhod, ktoré kraj, hlavne mesto Košice, mali a čiastočne aj stále majú k dispozícii. Došlo pritom k významnej zmene štruktúry ekonomiky v prospech služieb, k posilneniu postavenia niektorých odvetví najmä automobilového, elektrotechnického, chemického priemyslu, informačných technológií vrátane tých náročnejších z hľadiska technológií a kvality ľudských zdrojov, či aj k výraznej internacionalizácii. Rozhodujúci ekonomický potenciál Košického kraja sa nachádza v meste Košice, ostatné okresy s výnimkou okresov Spišská Nová Ves a Michalovce, sa vyznačujú pretrvávajúcou nedostatočnou priestorovou a odvetvovou diverzifikáciou, čo sa dlhodobo odráža aj vo vysokej miere nezamestnanosti s negatívnymi tendenciami narastania počtu dlhodobo nezamestnaných. Napriek rozvoju hospodárstva sa ani mestu Košice nevyhýbajú problémy stability rozvoja a dôsledkov ekonomickej krízy, a tým slabne jeho vplyv na hospodárstvo ostatných častí kraja.

K dosiahnutým výsledkom hospodárstva kraja prispeli a prispievajú strategickí investori etablovaní v kraji, najmä v Košiciach, Michalovciach a Spišskej Novej Vsi. Tieto aktivity okrem základného cieľa, teda vytváranie nových pracovných príležitostí, prinášajú aj efekty známe pod pojmom „*spillover efekty*“¹⁹⁵ ktoré okrem hospodárskych výsledkov sa pozitívne prejavujú aj v spoločenskom a vzdelávacom procese.

V prihraničnej oblasti je významným aktérom rozvoja priemyselný park založený z majetku obce Kechnec nachádzajúci sa 18 kilometrov od Košíc, 0,5 kilometrov od hraníc s Maďarskom rozprestierajúci sa na 332-hektárovej ploche. Založený bol v roku 1996 a otvorený októbri 2003. Zamestnáva okolo 2 500 osôb a indikuje významné pozitívne zmeny v širokom

¹⁹⁵ Priame zahraničné investície a efekty spillovers . Dostupné na internet:

<https://euractiv.sk/analyzy/ekonomika-a-euro/priame-zahranicne-investicie-a-efekty-spillovers/>

Tento špecifický efekt priamych zahraničných investícií sa označuje pojmom „*spillover*“ a predstavuje ich ekonomickú externalitu, teda úžitok pre ekonomiku, ktorý sa realizuje nad rámec priamych efektov vyjadrených v trhových transakciách. Vo všeobecnosti sa predpokladá, že takýto prínos priamych zahraničných investícií bude v konečnom dôsledku vyšší, ako rozsah podpory zahraničnej investície zo strany vlád jednotlivých krajín a taktiež vyšší, ako prínosy, ktoré by dosiahli domáci investori s pomocou vládnej podpory, dosahujúcej rozsah investičného stimulu.

spektre spoločenského života obce a okolia (zdravotné stredisko, kultúrno-spoločenské centrum, sociálne služby, bývanie).

Vypracovanie komplexných plánov rozvoja a zabezpečenie aktivít pre ich dôslednú realizáciu na oboch stranách hranice je možnosťou, ktorá spolu s adekvátnymi metódami zapojenia všetkých aktérov v území, znamená ďalšiu dimenziu pre dosiahnutie pozitívnych trendov hospodárskeho a sociálneho rozvoja. Pre úspešnú prípravu a realizáciu je potrebné vytvoriť inštitucionálne zázemie, resp. zmeniť obsah, formy a metódy existujúcich inštitúcií. EÚ počíta s podporou cezhraničnej spolupráce - novovytvárajúce sa Európske združenie územnej samosprávy (napr. EZÚS)¹⁹⁶ sú vyššou inštitucionálnou formou a môžu zastrešovať plánovacie, ale aj realizačné aktivity, ktoré sú schopné dokázať opodstatnenosť cezhraničných riešení ekonomických, environmentálnych a sociálnych problémov v záujme zabezpečenia lepších životných podmienok obyvateľov dotknutých území. Je mimoriadne dôležité vytvárať resp. rozvíjať formy podporujúce podnikanie na tomto území a pokračovať v zmenách v celom systéme vzdelávania, rekvalifikácií v súlade s podmienkami trhu práce.¹⁹⁷

Tabuľka 2: Miera nezamestnanosti v Košickom samosprávnom kraji podľa okresov

Regióny	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Slovenská republika	12,66	12,46	13,59	14,44	13,50	12,29	10,63	8,76
Košický kraj	17,30	16,78	18,76	19,58	17,23	15,92	14,39	12,76
Okres Gelnica	21,94	19,14	20,79	24,10	21,29	17,91	16,96	14,95
Okres Košice I	8,09	8,07	9,83	11,27	11,47	9,81	8,65	7,40
Okres Košice II	9,87	9,27	10,79	10,97	10,35	9,39	8,65	7,31
Okres Košice III	9,22	8,59	10,09	10,17	10,34	8,56	6,97	5,52
Okres Košice IV	7,82	7,82	9,38	9,58	10,28	9,37	7,57	6,37
Okres Košice – okolie	21,71	21,27	22,86	24,60	19,49	19,20	17,66	15,48
Okres Michalovce	18,32	17,21	19,40	20,10	17,75	16,78	15,11	13,77
Okres Rožňava	27,75	26,82	28,73	29,04	24,83	24,27	21,58	20,93
Okres Sobrance	20,66	20,34	22,33	26,30	21,32	20,91	18,40	16,45
Okres Spišská Nová Ves	16,14	16,28	18,83	19,14	15,91	15,12	14,10	11,31
Okres Trebišov	25,24	24,42	26,88	26,85	22,40	20,01	18,42	17,05

Zdroj. materiály KSK

Tabuľka 3: Vybrané demografické ukazovatele Košického samosprávneho kraja (2008-2015)

¹⁹⁶ EZÚS VIA CARPATIA – založená KSK a BAZ župou.

¹⁹⁷ MÚDRA, Rozália. Skúsenosti a problémy cezhraničnej spolupráce v regióne. In. Partnerséget építunk „ A Kassai Önkormányzat Kerület és Borsod – Abaúj – Zemplén Megye szociális problematikája.“ c. konferencián elhangzott előadás (HUSK/1101/1.6.1/031 számú projekt nyitókonferenciája).

Demografia									
		2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1.	Počet obyvateľov k 31.12.	775509	778120	780000	792991	794025	794756	795565	796650
2.	Podiel z celkového počtu obyvateľstva SR (v %)	14,33	14,34	14,35	14,67	14,67	14,67	14,67	14,68
3.	Podiel žien na celkovom počte obyv. kraja (v %)	51,48	51,46	51,45	51,22	51,20	51,19	51,18	51,17
4	Podiel mestského obyvateľstva (v %)	55,72	55,54	55,39	55,74	55,57	55,45	55,28	55,15
5.	Prirodzený prírastok (v ‰)	2,64	3,57	3,02	3,34	1,78	1,50	1,72	1,55
6.	Celkový prírastok (v ‰)	1,82	3,36	2,41	2,72	1,30	0,92	1,02	1,36
7.	Migračný prírastok (v ‰)	-0,82	-0,20	-0,61	-0,62	-0,48	-0,58	-0,70	-0,19
Podiel obyvateľov vo vekových štruktúrach (predproduktívny, produktívny a poproduktívny, podľa európskeho štandardu)									
8	0 – 14 (spolu)	17,53	17,48	17,49	17,59	17,46	17,32	17,19	17,12
9.	15 – 64 (spolu)	71,25	71,16	71,09	70,76	70,55	70,30	70,00	69,61
10.	65 a viac (spolu)	11,22	11,37	11,42	11,65	11,99	12,38	12,81	13,26
11.	Priemerný vek (spolu)	37,02	37,22	37,42	37,69	37,94	38,23	38,52	38,77
Trh práce a sociálne štatistiky									
		2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
13.	Miera zamestnanosti (15-64, VZPS, %)	55,3	55,1	53,0	52,9	53,7	54,8	57,2	57,8
14.	Miera nezamestnanosti (VZPS, v %)	13,5	15,5	18,3	19,6	19,7	17,4	14,5	13,4
15.	Počet dlhodobo nezamestnaných (VZPS, v tis.)	36,4	30,8	46,1	50,5	55,5	48,8	32,3	27,3
16.	Priemerná hrubá nom. mesačná mzda (€)	756	761	792	848	851	855	908	-
17.	Čisté peňažné príjmy (€)	341	331	322	330	334	337	351	-
18.	Výdavky domácností (€)	305	308	287	292	289	290	286	-
19.	Miera populácie ohrozená chudobou a sociálnym vylúčením (v %)	26,6	20,4	23,3	23,1	20,6	-	-	-
20.	Miera rizika chudoby – 60% mediánu (v %)	11,2	10,9	12,7	13,5	13,5	12,3	13,7	12,5
Ekonomika, doprava									
		2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
	Regionálny HDP (v mil., PKS)	11813	10552	11480	11673	12175	12458	13137	-
	HDP na obyv. (v PKS)	15251	13585	14735	14741	15347	15684	16521	-

Hrubá pridaná hodnota (v mil. €, b. c.)	7341	6528	6992	7272	7615	7725	7888	-
Tvorba hrubého fixného kapitálu (v mil. €, b. c.)	2317	1707	1567	1509	1347	1228	-	-
Počet podnikateľských subjektov	63319	62957	64528	64979	64409	65986	66042	56211
z toho právnické osoby	19575	20098	21823	23865	24555	26142	27990	21803
z toho fyzické osoby	43744	42859	42705	41114	39854	39844	38052	34408
Priame zahraničné investície (v tis. €)	2632893	2262255	2500399	2585688	2475938	2554317	-	-
Podiel poľnohospodárskej pôdy na celkovej poľ. pôde SR (v %)	13,92	13,94	13,94	13,94	13,94	13,95	13,96	13,98
Cesty 2. a 3. triedy (v km)	2007,22	2007,20	2007,20	2006,78	2006,86	1998,04	1997,65	1997,60
Cesty 1. triedy (v km)	366,62	342,40	342,40	342,40	342,40	339,86	339,59	339,63
Rýchlostné cesty (v km)	21,31	24,16	24,16	24,29	24,29	39,17	39,17	39,17
Diaľnice (v km)	5,33	5,33	5,33	5,33	5,33	5,40	5,40	5,40
Dĺžka prevádzkovaných železničných tratí (v km)	706	706	705	722	706	706	706	-

Zdroj. Správa o napĺňaní priorít a cieľov aktualizovanej Národnej stratégie regionálneho rozvoja za rok 2015 Košický kraj (materiály KSK)

ZAPOJENIE KOŠICKÉHO SAMOSPRÁVNEHO KRAJA DO AKTIVÍT CEZHraničNEJ SPOLUPRÁCE

Slovensko so svojimi samosprávnymi krajinami je krajinou „na hranici“, keďže neexistuje vnútrozemský samosprávny kraj, preto cezhraničná spolupráca by mala byť veľmi dôležitým faktorom regionálneho rozvoja.

Po vzniku Slovenskej republiky sa cezhraničná spolupráca miestnych orgánov verejnej správy uskutočňovala neformálnym spôsobom. Vznikajúce euroregionálne združenia – euroregióny, zahŕňajúce územia presahujúce rozlohu Slovenskej republiky a zvlášť jednotlivé obce a mestá i orgány miestnej štátnej správy vstupujúce do cezhraničného združenia, nemali v tom období jasné legislatívne pravidlá. Až v roku 1999 vydalo Ministerstvo vnútra Slovenskej

republiky metodický pokyn na registráciu záujmových združení právnických osôb, ktoré vznikali za účelom rozvíjania cezhraničnej spolupráce v rámci euroregiónov.

Na území Slovenskej republiky vzniklo 17 euroregionálnych združení. Z toho okrem uvedeného Karpatského euroregiónu na sledovanom území pracuje Euroregión Kras, Euroregión Slaná – Rimava, časť Euroregiónu Neogradiensis, časť Ipeľského euroregiónu, Euroregión Košice – Miskolc, Ung - Tisza – Túr euroregión. Tieto euroregióny sa nachádzajú v pohraničnej oblasti Maďarska a Slovenska. Pohraničie týchto dvoch krajín má mnoho spoločných znakov v hospodárskej a sociálnej oblasti: úroveň regionálneho HDP, vysoký počet malých obcí, nízku hospodársko-sociálnu úroveň vidieka, mieru zamestnanosti a nezamestnanosť, nízku kvalitu dopravnej siete, ako aj jej nedostatočne vyvinutú štruktúru, ťažký priemysel, ktorý znečisťuje ovzdušie, univerzity a výskumné inštitúcie, najmä vo väčších mestách.

Uvedené oblasti charakterizujú spoločné kultúrne – historické tradície a vzájomné vzťahy obyvateľov na základe etnicity – výrazne zastúpenie obyvateľov maďarskej národnosti. Tieto spoločné znaky sú základnými faktormi pri formovaní euroregionálnych identít. Rozvoju maďarsko-slovenskej prihraničnej oblasti zásadnou mierou bráni o.i. , napriek navrhnutým inovatívnym riešeniam tiež najmä neodôvodnené vysoké zaostávanie dobudovania dopravnej infraštruktúry. Tento stav sa stáva limitujúcim činiteľom pri odstraňovaní množstva existujúcich hospodárskych a sociálnych problémov.

Po vstupe Slovenska do Európskej únie nastal proces mierneho zlepšenia ukazovateľov, ktoré charakterizujú úroveň rozvoja jednotlivých regiónov. Aj napriek tomu, patria tieto regióny stále medzi najzaostalejšie v rámci Slovenska, ale aj v porovnaní s európskym priemerom. Na zlepšenie úrovne regionálneho rozvoja na základe vzájomnej dohody sa snažia tieto regióny o lokalizáciu aktivít v oblasti informačných technológií, energetiky, nanotechnológií či mechanotroniky a posúvajú sa smerom k znalostnej spoločnosti.¹⁹⁸

V súčasnosti niektoré z euroregiónov sa pretvárajú na vyššie a Európskou úniou¹⁹⁹ zjednotené formy územnej spolupráce EZUS (napr. EZUS Kras – Bodva) a niektoré pre stagnujúcu činnosť alebo ich nahradenie inými novovzniknutými formami postupne stagnujú a zanikajú.

Na týchto teritóriách vznikajú zároveň nové územné zoskupenia ako Európske zoskupenie územnej spolupráce (EZÚS) Via Carpatia (registrované na Slovensku ako prvé), ktoré bolo založené Košickým samosprávnym krajom a župou Borsod-Abaúj-Zemplén s rozlohou 14 tisíc

¹⁹⁸ <http://gtk.uni-miskolc.hu/files/5028/Cezhrani%C4%8Dn%C3%A11%20spolupr%C3%A1ca.pdf>

¹⁹⁹ Nariadenie Európskeho Parlamentu a Rady (ES) č. 1082/2006 z 5. júla 2006 o Európskom zoskupení územnej spolupráce (EZÚS). http://www.vlada.gov.sk/data/files/3749_leg1_nariadenie_1082_2006_sk.pdf

km² , v ktorom žije vyše 1,5 milióna obyvateľov.²⁰⁰ Členmi zoskupenia by sa mohli v budúcnosti stať aj ďalšie partnerské regióny: Zakarpatská oblasť Ukrajiny, Podkarpatské vojvodstvo v Poľsku, ale aj Prešovský či Banskobystrický samosprávny kraj.²⁰¹

PROGRAM CEZHRANIČNEJ SPOLUPRÁCE MAĎARSKA – SLOVENSKEJ REPUBLIKY 2007 – 2013 (HU-SK)

V rámci cezhraničnej spolupráce vo vnútri Európskej únie vznikli pre Košický kraj možnosti zapojiť sa do Programu cezhraničnej spolupráce Maďarská republika – Slovenská republika, ktorý bol v rokoch 2007 – 2013 zmenenou formou financovaný zo štrukturálnych fondov. Táto zmena vstúpila do platnosti 20. decembra 2007, kedy ju Európska komisia schválila rozhodnutím č. C/2007/6488. V rámci Programu HU-SK bolo na roky 2007 – 2013 z Európskeho fondu regionálneho rozvoja (ERFD), pre podporu projektov, do troch prioritných osí alokovaných 176 496 479 €. (Tabuľka 4).

Tabuľka 4: Rozbor financií podľa prioritnej osi

Prioritná os	Investícia z prostriedkov EÚ	Národný verejný príspevok	Celkový verejný príspevok
Hospodárstvo a spoločnosť	72 363 556 €	12 770 039 €	85 133 595
Životné prostredie, ochrana prírody a dostupnosť	93 543 134	16 507 612	110 050 746
Technická pomoc	10 589 789	1 868 786	12 458 575
Celkom	176 496 479	31 146 437	207 642 916

Zdroj: Regionálna politika – Inforegio.

Program cezhraničnej spolupráce Maďarská republika – Slovenská republika podporoval aktivity zamerané na posilnenie a podporu susedských vzťahov obyvateľstva a inštitúcií na oboch stranách spoločnej hranice. Cieľom rozvoja cezhraničnej spolupráce pritom bolo riešenie ekonomických, sociálnych a ekologických problémov na regionálnej a miestnej úrovni, ako prostriedok na dosiahnutie väčšej jednoty a podporu spolupráce medzi európskymi štátmi. Cezhraničná spolupráca na vnútornej hranici Európskej únie sa preto zameriavala na: podporu podnikania, najmä rozvoj malých a stredných podnikov (MSP), cestovného ruchu, kultúry a cezhraničného obchodu, podporu a zlepšenie spoločnej ochrany a správy prírodných

²⁰⁰ Pozri zakladajúce dokumenty <http://www.viacarpatia.eu/ovzp/viacarpatia/sk/o-nas/dokumenty/>

²⁰¹ <http://www.viacarpatia.eu/ovzp/viacarpatia/sk/o-nas/zakladne-informacie/>

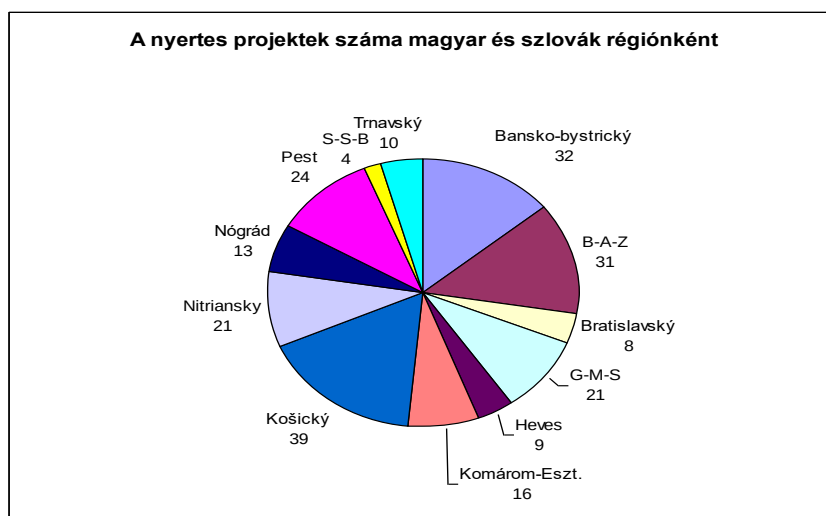
a kultúrnych zdrojov, ako aj prevenciu prírodných a technologických rizík, podporu prepojenia medzi mestskými a vidieckymi oblasťami, zníženie izolovanosti zlepšením prístupu k dopravným, informačným a komunikačným sieťam a službám, ako aj cezhraničných vodných, odpadových a energetických systémov a zariadení a rozvoj spolupráce, kapacity a spoločného využívania infraštruktúr, najmä v zdravotníctve, kultúre, cestovnom ruchu a školstve.²⁰²

V rámci programu cezhraničnej spolupráce Maďarská republika – Slovenská republika bolo vyhlásených päť výziev, hoci posledná z nich neobsahovala všetky priority kvôli vyčerpaným finančným prostriedkom).

1. VÝZVA : Celkovo bolo podaných 248 projektov v objeme 136 463 831 €. Na 1. výzvu bola zo zdrojov Európskeho fondu regionálneho rozvoja alokovaná finančná čiastka vo výške 63 538 887 €. Z celkového počtu podaných projektov bolo za vedúcich partnerov z Košického kraja podaných 66 projektov. V ďalších 25 projektoch žiadatelia z Košického kraja vystupovali ako cezhraničný alebo ďalší partner. V rámci prvej výzvy bolo schválených 123 projektov a projektových zámerov v celkovom objeme 79 414 961 €. Za Košický kraj bolo schválených 39 realizačných projektov vo výške 23 089 467 €, 9 tzv. konceptov (projektových zámerov) v objeme 11 702 468 €. Počet schválených projektov za Košický kraj predstavoval z celkového počtu schválených projektov 39%.

²⁰² Pozri Program cezhraničnej spolupráce Maďarská republika – Slovenská republika 2007 – 2013.

Graf 4: Počet podporených projektov podľa jednotlivých územných celkov Maďarska a Slovenska (1. výzva)

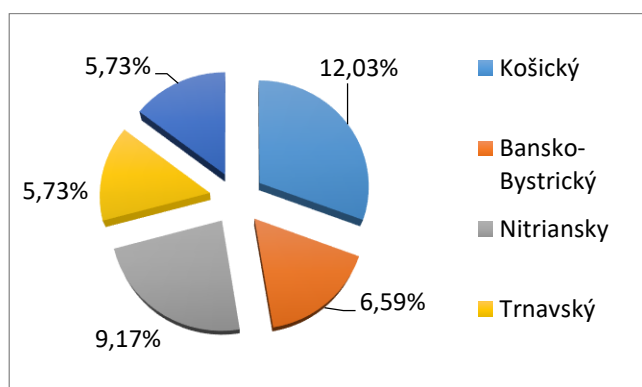
zdroj. Prednáška Ferenc Gémesi (štátny tajomník) A szlovák-magyar határmenti együttműködés lehetőségei. Füzérradvány , 26. október 2009.

2. VÝZVA : Podaných bolo 285 projektov v objeme 175 065 766,7 €, z toho 14 konceptov schválených na dopracovanie z prvej výzvy. V rámci výzvy bolo schválených 107 projektov s dotáciou 73 885 585, 87 €. Z Košického kraja s maďarskými partnermi podali 97 projektov, z čoho bolo schválených 40 projektov (37 %) v celkovej výške 26 007 884,26 € (čo tvorí 35,2 % celkovej výšky schválených prostriedkov).

3. VÝZVA : V rámci tejto výzvy bolo podaných 67 projektov v objeme 31 943 116,08 €, z ktorých bolo schválených 20 projektov v hodnote 8 073 545,73 €. Oprávnené subjekty z Košického kraja s maďarskými partnermi podali 13 projektov v celkovom objeme 7 129 964,77 €, z ktorých boli schválené 4 projekty, ktorých výška dosiahla sumu 743 796,28 €.

4. VÝZVA : Do programu bolo podaných 343 projektov v objeme 223 mil. €, z čoho bolo schválených 99 projektov vo výške 56 463 673, 88 €. Za Košický kraj bolo schválených 25 projektov v hodnote 15 621 348,23 €. Hodnotenie úspešnosti predložených projektov podľa krajiny vedúceho partnera počas štyroch výziev bolo nasledovné:

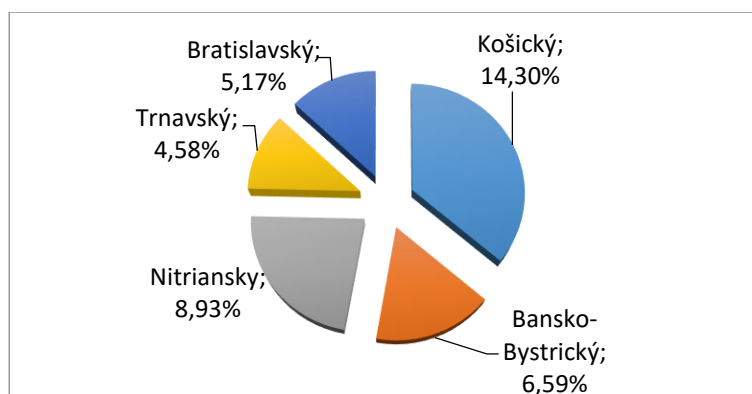
Graf 5: Pomer úspešných projektov podľa samosprávnych krajov v rámci Programu HU-SK 2007 – 2013 (ako vedúci partner)

Za celé obdobie Programu HU-SK jednotlivé kraje získali z ERDF nasledovné finančné dotácie (ako vedúci partner):

Košický kraj:	mal 42 úspešných projektov a čerpal 29 109 975,77 €
Banskobystrický kraj:	mal 23 úspešných projektov a čerpal 15 998 254,57 €
Nitriansky kraj:	mal 32 úspešných projektov a čerpal 20 775 522,02 €
Trnavský kraj:	mal 20 úspešných projektov a čerpal 9 054 035,86 €
Bratislavský kraj:	mal 20 úspešných projektov a čerpal 10 220 220,50 €

Graf 6: Pomer čerpaných finančných prostriedkov z ERDF samosprávnych krajov (vedúci partner)

Slovenská strana (ako vedúci partner) za obdobie rokov 2007 – 2013 mala 137 úspešných projektov v hodnote 82 041 680,42 € (41,50%) čerpaných finančných prostriedkov z ERDF (celková hodnota projektov bola 96 519 624,02 €). Maďarská strana (ako vedúci partner) podala 212 úspešných projektov a čerpala na to z finančných prostriedkov z ERDF 115 634 308,83 €. (58,510%). Celková hodnota ich projektov bola 136 040 363,33 €.

Pri každej výzve bolo podaných najviac projektov v rámci opatrení:

- 1.2.1. Spoločný rozvoj infraštruktúry vedy, výskumu a inovácií (napr.: 4. výzva 60 žiadostí);
- 1.3.1 Rozvoj spoločného turizmu (52 žiadostí);
- 1.7.1 Aktivita ľuďom (65 žiadostí).

Najviac schválených projektov však bolo v týchto opatreniach:

- 1.5.1 Spoločný rozvoj tvorby sietí, projektového plánovania (12 žiadostí);
- 1.6.1 Iniciatívy spolupráce na trhu práce (11 žiadostí);
- 2.2.1 Spoločná starostlivosť o prírodné prostredie (19 žiadostí).

Uvedené údaje dokazujú, že o program cezhraničnej spolupráce bol zo strany oprávnených žiadateľov mimoriadny záujem. Jeho priority vychádzali z potrieb prihraničných regiónov. Vytvorená inštitucionálna sieť a aktivity riadiacich orgánov obidvoch štátov vytvorili zázemie, ktoré umožnilo do ukončenia programového obdobia vyčerpať prostriedky alokované Európskou úniou. Tieto výsledky považujeme za mimoriadne pozitívne aj v porovnaní s ostatnými operačnými programami realizovaných v tomto plánovacom období.

Cezhraničná spolupráca medzi aktérmi Košického kraja a severným Maďarskom je podporovaná z viacerých projektov, z ktorých asi najdôležitejší je Program cezhraničnej spolupráce Maďarská republika – Slovenská republika 2007 – 2013. Na uvádzaný program nadväzuje približne 23 projektov zameraných prevažne na turizmus, kultúru, dopravnú infraštruktúru a rozvoj inkubátorov. Medzi hlavných partnerov patria predovšetkým Košický samosprávny kraj, Košice – Európske hlavné mesto kultúry 2013, n. o. či mesto Košice, ktoré je metropolou východu.²⁰³

PROGRAM CEZHRANIČNEJ SPOLUPRÁCE MAĎARSKO – SLOVENSKO – RUMUNSKO – UKRAJINA (ENPI HU-SK-RO-UA)

Pre Slovenskú republiku cezhraničná spolupráca s Ukrajinou patri od zavedenia Schengenského systému medzi prioritné strategické otázky. Tým, že Slovenská republika spĺňa prísne kritéria Schengenského dohovoru, na východnej časti štátnej hranice vznikli nové problémy, ktoré sa prejavili aj v cezhraničnej slovensko – ukrajinskej spolupráci. Zavedenie a spoplatnenie víz, zložité podmienky pri ich vydávaní, rozsah kontrol s dlhou čakacou dobou na hraničných priechodoch mali vplyv na realizáciu spoločných cezhraničných projektov na regionálnej úrovni. Spolupráca bola však zaťažovaná aj inými faktormi, akými sú: rozdielnosť politického a ekonomického rozvoja, nástroje na podporu európskej, národnej, regionálnej

²⁰³ <http://gtk.uni-miskolc.hu/files/5028/Cezhrani%C4%8Dn%C3%A1%20spolupr%C3%A1ca.pdf>

a miestnej úrovne, fungovanie existujúcich inštitúcií, infraštruktúra, regionálne a rozvojové miestne iniciatívy, stupeň rozvoja prihraničných regiónov a zmluvná základňa na národnej i regionálnej úrovni.

Cieľom Európskej únie, ako aj Slovenskej republiky je podporovať rozvoj prihraničných regiónov a ich vzájomnú cezhraničnú spoluprácu, aby na danom teritóriu nedochádzalo k prehlbovaniu existujúcich rozdielov v spoločenskom, resp. v hospodárskom živote, aby vznikla efektívna spolupráca vrátane výmeny pozitívnych skúsenosti a ich zavedenia do bežného života. Medzi Slovenskou republikou a Ukrajinou bola podpísaná medzivládna dohoda o cezhraničnej spolupráci²⁰⁴, ktorá nadobudla platnosť výmenou nót 29. januára 2001. Na jej základe bola vytvorená **Slovensko-ukrajinská medzivládna komisia pre cezhraničnú spoluprácu**, s cieľom podporiť užšiu spoluprácu orgánov územnej samosprávy a miestnej štátnej správy a príslušných ústredných orgánov v cezhraničnej spolupráci. Komisia reaguje na vzniknuté problémy a koordinuje dlhodobé riešenia v prioritných otázkach cezhraničnej spolupráce. Na zasadnutí, ktoré sa uskutočnilo 13. 9. 2016 v Užhorode sa prioritne zaoberala problémami pohraničnej dopravnej infraštruktúry. Kľúčovými témami zasadnutia boli témy týkajúce sa rozvoja spoločnej pasovej a colnej kontroly, rozvoja prihraničnej infraštruktúry, a to vrátane modernizácie či rekonštrukcie colných prechodov, ochrany obyvateľstva a územia pred mimoriadnymi situáciami a v neposlednom rade aj ochranou životného prostredia.²⁰⁵ Primárne sa zaoberala projektom výstavby prístupovej cesty Ulič – štátna hranica a jej členovia diskutovali aj o otázke otvorenia medzinárodného hraničného priechodu pre cestné dopravné prostriedky Ulič - Zabrid', ako aj o výstavbe nového cestného hraničného priechodu Čierna – Solomonovo.

Konkrétne témy týkajúce sa ochrany životného prostredia na oboch stranách hranice boli predovšetkým spolupráca v oblasti prevencie znečisťovania vody a čistenia tokov riek, tvorby cezhraničných vodných nádrží, spolupráca národných parkov na oboch stranách hranice, ako aj realizácia rozsiahlych infraštruktúrnych projektov v rámci mechanizmu ENI (Cezhraničná spolupráca Maďarsko – Slovensko – Rumunsko – Ukrajina pre obdobie rokov 2014 -2020).²⁰⁶

Rokujúce strany sa dohodli na zintenzívnení práce nad revíziou metodických pokynov pre spoločné akcie záchranných útvarov Štátnej služby Ukrajiny pre mimoriadne situácie a hasičských

²⁰⁴ Dohoda medzi vládou Slovenskej republiky a Kabinetom ministrov Ukrajiny o cezhraničnej spolupráci. <http://www.minv.sk/?bilateralne-dohody-a-zmluvy-o-cezhranicnej-spolupraci>.

²⁰⁵ Slovensko-ukrajinská medzivládna komisia rokovala o témach cezhraničnej spolupráce. <http://www.minv.sk/?tlacove-spravy-8&sprava=slovensko-ukrajinska-medzivladna-komisia-rokovala-o-temach-cezhranicnej-spoluprace>.

²⁰⁶ Slovensko-ukrajinská medzivládna komisia rokovala o témach cezhraničnej spolupráce. <http://www.minv.sk/?tlacove-spravy-8&sprava=slovensko-ukrajinska-medzivladna-komisia-rokovala-o-temach-cezhranicnej-spoluprace>.

jednotiek Hasičského a záchranného zboru Ministerstva vnútra SR pri likvidácii katastrof a ich dôsledkov a poskytnutí vzájomnej pomoci. Svojou činnosťou komisia rozširuje možnosti cezhraničnej spolupráce záväzným zapojením príslušných štátnych rezortov obidvoch strán obzvlášť pri realizácii náročných rozsiahlych infraštrukturalných riešení, ktoré presahujú kompetencie regionálnych a miestnych organov.

V programoch na podporu cezhraničnej spolupráce projekty schválené s najväčším financovaním z rozpočtu EÚ väčšinou boli predkladané zo strany VÚC. Pravda, úspešnosť samosprávnych krajov súvisela s ich kompetenciou, ako s administratívnou základňou. Kraje, ako napr. Košický kraj, dokázali vybudovať vlastné regionálne rozvojové agentúry, aby mohli prispieť k hospodárskemu a sociálnemu rozvoju regiónu a tiež podporovať malé a stredné podnikanie. Agentúry vypracovávali rôzne zámery, podnikateľské a rozvojové projekty a zapájali sa aj do prípravy cezhraničnej spolupráce. V pohraničných oblastiach spolupracovali so zahraničnými inštitúciami alebo organizáciami, a tým aj realizovali programy cezhraničnej spolupráce. Pozitívnym faktorom sú Rámcové dohody o spolupráci. Vyššie územné celky, Košický aj Prešovský majú s ukrajinskými partnermi podpísané rámcové dohody o spolupráci. Medzi Košickým samosprávnym krajom (KSK) a Zakarpatskou oblastnou štátnou administratívou (ZOŠA) bol k tejto dohode podpísaný v roku 2008 aj Vykonávací protokol.

Zmluvy o spolupráci boli podpísané nielen na úrovni VÚC. , V Košickom samosprávnom kraji má takúto dohodu s partnermi v Zakarpatskej oblasti Ukrajiny uzavretú mnoho miest a obcí.²⁰⁷ Regióny v trojhrianičnej oblasti (Maďarsko – Slovensko – Ukrajina) sú periférne z hľadiska všetkých týchto štátov a tomu zodpovedá aj ich nízka sociálno-ekonomická úroveň a k nej patriaca infraštruktúra. Zároveň sú to i marginalizované periférie v rámci Európy, v ktorých existujú a vznikajú aj v súčasnosti vážne spoločensko-hospodárske a politické problémy. Prebiehajúce spoločensko-politické zmeny Ukrajiny tieto problémy ďalej prehľbujú.

V tejto pohraničnej oblasti, ako aj v cezhraničnej spolupráci, je charakteristická dominancia obyvateľov maďarskej národnosti. V minulom storočí kvôli zmenám hraníc (po prvej, ako aj po druhej svetovej vojne) vzrástla v cezhraničnej spolupráci úloha maďarskej menšiny. Na jednej strane to znamená výhodu v kooperácii (spoločný jazyk, blízkosť kultúry), ale na druhej

²⁰⁷ Mesto Košice, Michalovce, Sobrance spolupracujú s mestom Užhorod. Spoluprácu majú medzi sebou tiež mestá Veľké Kapušany a Svaljava a Užhorod. Dohodu majú podpísanú o partnerskej spolupráci mesta Trebišov a Berehovo, mesto Čierna nad Tisou a mesto Čop. Mikroregión Koromľa a mesto Perečín sa dohodli na prehľbovaní spolupráce prihraničných obcí (obce Petrovce, Záhor, Husák, Koromľa, Tibava, Orechová, Vyšné Nemecké, Priekopa, Kolibabovce, Porubka, Krčava) v oblasti kultúrnej spolupráce a v oblasti rozvoja cestového ruchu. Uzatvorené je partnerstvo medzi obcou Vyšné Remety na Slovensku, obcou Turie Remety na Ukrajine a mestom Perečín, obcou Bežovce a obcou Činadijovo na Ukrajine.

strane to môže znamenať základ vyostrujúcich sa nacionalistických tendencií u všetkých národností obývajúcich dané územie.

V sieti cezhraničnej spolupráce majú dôležitú úlohu aj individuálne aktivity obyvateľov (resp. menších združení), ktoré prispievajú ku kontinuite realizovaných projektov. Účinné riešenie problémov vyplýva z ich komplexného poznania daného regiónu. Tieto skúsenosti, vedomosti, kontakty spolu so znalosťou terénu a jazyka vytvárajú možnosť lepšieho využitia výhod cezhraničnej spolupráce. Môžu vyvolať závisť a hľadanie tzv. „vedľajších ciest“ pre zabezpečenie úspechu pri získavaní finančnej podpory (napr. podplácanie, korupcia, atď.).

Počas programového obdobia od roku 2007 do roku 2013 boli vypísané štyri výzvy (4. výzvy, Alokácia na opatrenie v Eur: **68 638 283 €**)²⁰⁸ na zintenzívnenie a prehĺbenie sociálnej a ekonomickej spolupráce medzi regiónmi Ukrajiny (Zakarpatská, Ivano - Frankivská a Černivecká oblasť) a oprávnenými a pridruženými územiami Maďarska, Rumunska a Slovenska. ENPI ako nástroj európskej politiky susedstva predstavovala sériu programov pozdĺž všetkých externých hraníc EÚ a ponúka množstvo príležitostí na cezhraničnú spoluprácu v mnohých oblastiach: ekonomický a sociálny rozvoj²⁰⁹, zlepšenie kvality životného prostredia,²¹⁰ efektívna hranica,²¹¹ podpora spolupráce , ľudia ľuďom.²¹²

²⁰⁸ Spoločný operačný program Nástroj európskeho susedstva a partnerstva Maďarska - Slovenska – Rumunska – Ukrajiny 2007 – 2013, http://eurofondy.vucke.sk/Dokumenty%20programu/JOP_SK.pdf

²⁰⁹ Harmonizovaný rozvoj cestovného ruchu; Vytvorenie lepších podmienok pre MSP a rozvoj podnikania

²¹⁰ Ochrana životného prostredia , trvalo udržateľný rozvoj a riadenie prírodných zdrojov; Pripravenosť na núdzové situácie

²¹¹ Zlepšenie dopravnej infraštruktúry na hraničných prechod a vybavenie pre zabezpečovanie kontroly na hraniciach

²¹² Inštitucionálna spolupráca; Neinvestičné projekty Ľudia ľuďom

Tabuľka 5: Počet podaných Žiadosti o finančný príspevok podľa jednotlivých krajín 1. výzva

počet podaných projektov		rozpočet v EUR	počet schválených žiadosti	počet schválených žiadosti v %	rozpočet schválených žiadosti v EUR	rozpočet schválených v % z alokovanej sumy
Slovensko	51	13 575 310,79	20		6 466 909,82	
Slovensko ako partneri	28	6 713 028,33	9		2 188 120,49	
Slovensko ako vedúci partner	23	6 862 282,46	11	23,40	4 278 789,34	25,64
Maďarsko	63	14 337 961,19	13	27,66	3.442 727,44	20,63
Rumunsko	35	8 760 497,17	5	10,64	1 033 385,74	6,19
Ukrajina	27	11 346 667,90	18	38,30	7 932 153,90	47,53
Spolu	148	41 307 408,72	47	100	16 687 056,42	100

Zdroj: Materiály – VÚC Košice

Tabuľka 6: Počet podaných žiadostí o finančný príspevok podľa jednotlivých krajín 2. výzva

počet podaných projektov		Rozpočet v EUR	Počet schválených žiadostí	počet schválených žiadostí v %	rozpočet schválených žiadostí v EUR	rozpočet schválených v % z alokovanej sumy
Slovensko	120	42.053.831,80	21		7.224,971,36	
Slovensko ako partneri	59	21.121.317,19	12		4.110.997,54	
Slovensko ako vedúci partner	61	21.349.846,70	9	19,70	3.113.973,81	17,50
Maďarsko	92	30.134.553,36	10	21,74	3.597.838,86	20,22
Rumunsko	58	17.090.287,28	13	28,25	4.881.521,64	27,44
Ukrajina	48	17.177.591,61	14	30,43	6.198.696,81	34,84
Nemecko	1	0,00	0			
Spolu	260	85.752.278,95	45	100,00	17.792.031	100,00

Zdroj: Materiály – VÚC Košice

Tabuľka 7: Počet podaných žiadostí o finančný príspevok podľa jednotlivých krajov Slovenska
1. výzva

Počet poddaných Žiadosti		Rozpočet EUR	Počet schválených žiadosti		Rozpočet schválených žiadosti v EUR	Rozpočet schválených v % z alokovanej sumy
Košický kraj, ako vedúci partner	15	5 084 536,80	8	17,2 %	3 256 135,43	19,58
Košický kraj ako partner	16	3 600 107,00	6		1 185 727,00	
Košický kraj spolu	31	8 684 643,80	14	6,38 %	4 452 862,43	6,06
Prešovský kraj ako vedúci Partner	8	1 777 745,66	3		1 011 653,91	
Prešovský kraj Ako partner	12	3 112 921,33	3		1 002 393,48	
Prešovský kraj spolu	20	4 890 666,99	6		2 014 047,39	
Spolu:	51		20			

Zdroj: Materiály VÚC Košice

Tabuľka 8: Počet podaných žiadosti o finančný príspevok podľa jednotlivých krajov Slovenska
2. výzva

počet poddaných žiadosti		rozpočet EUR	počet schválených žiadosti		rozpočet schválených žiadosti v EUR	rozpočet schválených v % z alokovanej sumy
Košický kraj, ako vedúci partner	38	14.274.170,39	5	10,87 %	1.414.479,54	7,95 %
Košický kraj ako partner	47	16.184.892,61	10		3.516.182,14	
Košický kraj spolu	85	30.459.063,00	15		4.930.661,68	
Prešovský kraj ako vedúci partner	20	6.658.344,31	4	8,7 %	1.699.494,27	9,55 %
Prešovský kraj Ako partner	12	4.936.424,58	2		594.815,4	
Prešovský kraj spolu	32	11.594.768,89	6		2.294.309,57	
Bratislavský kraj spolu	3	417.332,00	0		0,0	

Zdroj: materiály VÚC Košice

Legenda: - nemal partnera z uvedených krajín, x mal partnera z uvedených krajín

Tabuľka 9: Schválené projekty z KSK Košice, ako vedúci partner podľa opatrenia a podľa partnerov krajín 1. výzva

KSK, ako vedúci partner: podporené bolo 8 Žiadosti o finančný príspevok							
vedúci partner		Partneri					
	KSK Košice	Slovensko	Maďarsko	Ukrajina			Rumunsko
opatrenie 1.1.	Harmonizovaný rozvoj cestovného ruchu schválené projekty 3						
	projekt 1	-	-	X			-
	projekt 2	-	-	x	x	x	-
	projekt 3	-	X	X			X
opatrenie 1.2.	Vytvorenie lepších podmienok pre MSP a rozvoj podnikania schválené projekty 1						
	projekt 1	-	-	-			X
opatrenie 2.1.	Ochrana životného prostredia , trvalo udržateľný rozvoj a riadenie prírodných zdrojov schválené projekty 1						
	projekt 1	-	-	x		X	-
opatrenie 2.2.	Pripravenosť na núdzové situácie schválené projekty 1						
	projekt 1	-	-	X			-
opatrenie 4.2.	Neinvestičné projekty Ľudia ľuďom schválené projekty2						
	projekt 1	-	-	X			-
	projekt 2	-	X	X			-

Zdroj: materiály – VÚC Košice

Legenda: - nemal partnera z uvedených krajín, x mal partnera z uvedených krajín

Tabuľka 10: Schválené projekty z KSK Košice, ako vedúci partner, podľa opatrenia a podľa partnerov iných krajín 2. výzva

KSK ako vedúci partner: podporených bolo 5 žiadosti o finančný príspevok						
vedúci partner		Partneri				
	KSK Košice	Slovensko	Maďarsko	Ukrajina		Rumunsko
Opatrenie 1.2.	Vytvorenie lepších podmienok pre MSP a rozvoj podnikania schválené 2 projekty					
	Projekt 1	x	-	X		-
	Projekt 2	-	-	X	X	-
Opatrenie 2.2	Pripravenosť na núdzové situácie Schválený 1 projekt					
	Projekt 1	-	-	X	X	-
Opatrenie 4.2.	Neinvestičné projekty Ľudia ľuďom Schválené 2 projekty					
	Projekt 1	-	-	X		-
	Projekt 2	-	X	X		-

Zdroj: materiály VÚC Košice

Legenda: - nemal partnera z uvedených krajín, x mal partnera z uvedených krajín

Tabuľka 11: Schválené projekty ako partneri z KSK Košice 1. výzva

6 podporených Žiadosti o finančný príspevok									
vedúci partner		Partneri							
		Slovensko		Maďarsko		Ukrajina		Rumunsko	
opatrenie 1.2.	Vytvorenie lepších podmienok pre MSP a rozvoj podnikania schválené projekty 0								
opatrenia 1.2.	Vytvorenie lepších podmienok pre MSP a rozvoj podnikania schválené projekty 0								
opatrenie 2.1.	Ochrana životného prostredia, trvalo udržateľný rozvoj a riadenie prírodných zdrojov schválené projekty 1								
	projekt 1 Ukrajina	x	x	-		X	X	-	
opatrenie 4.1.	Inštitucionálna spolupráca schválené projekty 4								
	projekt 1 Ukrajina	x		-		.		-	
	projekt 2 Ukrajina	x		X		-		-	
	projekt 3 Maďarsko	x		-		X		-	
	projekt 4 Ukrajina	x		-		-		x	x
opatrenie 4.2.	Neinvestičné projekty Ľudia ľuďom schválené projekty 1								
	prvý projekt Maďarsko	x				X			

Zdroj: vnútorný materiál VÚC

Legenda: - nemal partnera z uvedených krajín, x mal partnera z uvedených krajín

Tabuľka 12: Schválené projekty ako partneri z KSK Košice 2. výzva

podporených bolo 10 žiadosti o finančný príspevok						
vedúci partner		Partneri				
		Slovensko		Maďarsko	Ukrajina	Rumunsko
opatrenie1.2.	Vytvorenie lepších podmienok pre MSP a rozvoj podnikania schválené projekty 3					
	projekt 1 Ukrajina	x	x	-	-	-
	projekt 2 Ukrajina	x		-	-	x
	projekt 3 Ukrajina	x		-	X	-
opatrenia 1.2.	Vytvorenie lepších podmienok pre MSP a rozvoj podnikania schválené projekt 1					
	Projekt 1 Maďarsko	x		-	-	X
opatrenie 4.1.	Inštitucionálna spolupráca schválené projekty 4					
	Projekt 1 Maďarsko	x		-	-	X
	Projekt 2 Ukrajina	x		-	-	-
	Projekt 3 Ukrajina	x		-	X	-
	Projekt 4 Ukrajina	x		-	-	-
opatrenie 4.2.	Neinvestičné projekty Ľudia ľuďom schválené projekty 2					
	projekt 1 Ukrajina	x				
	projekt 2 Rumunsko	x			X	

Zdroj: Materiály KSK Košice

Legenda: - nemal partnera z uvedených krajín, x mal partnera z uvedených krajín

Tabuľka 13: Odmietnuté projekty podľa opatrenie z KSK Košice ako vedúci partner a ako partner podľa prioritách 2. výzva

Opatrenie		počet odmietnutých žiadosti
opatrenie 1.1.	Harmonizovaný rozvoj cestovného ruchu	14
opatrenie 1.2.	Vytvorenie lepších podmienok pre MSP a rozvoj podnikania	10
opatrenie 2.1.	Ochrana životného prostredia, trvalo udržateľný rozvoj a riadenie prírodných zdrojov	10
opatrenie 2.2.	Pripravenosť na núdzové situácie	3
opatrenie 3.1.	Zlepšenie dopravnej infraštruktúry na hraničných prechod a vybavenie pre zabezpečovanie kontroly na hraniciach	0
opatrenie 4.1.	Inštitucionálna spolupráca	24
opatrenie 4.2.	Neinvestičné projekty Ľudia ľuďom	9
	spolu:	70

Zdroj: Materiály VÚC Košice

Záujem o investičné projekty prevyšoval vždy zo strany zainteresovaných štátov záujem o neinvestičné projekty v celom časovom období programu. Pritom v posledných výzvach trend rastu počtu podaných ako aj schválených projektov v oblasti v Inštitucionálnej spolupráce a v Neinvestičných projektoch *Ľudia ľuďom* poukazovali na pozitívne zmeny. Zamyslieť sa však je potrebné nad tým, prečo bol v príslušných hodnotiacich procesoch v tejto oblasti odmietnutý vysoký počet projektov (pozri Tabuľka č. 13).

Príčinami môžu byť:

- nesprávne a náhodné vytvorené partnerské štruktúry;
- zlá úroveň podaných projektov, respektíve nesprávne pochopené ciele určitých priorít;
- nedokonalá znalosť postupov pri príprave projektov;

- nedostatočne infraštruktúrne ako aj vedomostné a vzdelanostné zázemie na prípravu projektov ;
- jazyková bariéra (anglický jazyk);

Faktom je skutočnosť, že tento program pôsobil v relatívne zaostalých oblastiach príslušných štátov, čo zásadnou mierou ovplyvňovalo kvalitu podaných projektov, ako aj skutočnosť, že vo vytvorených partnerstvách sa objavili neobvyklé štruktúry. V prvej výzve väčšina podaných projektov sa skladala z dvojstranných partnerstiev (HU-UA, SK-UA alebo RO-UA) hoci prítomné boli aj trojstranné a štvorstranné partnerstvá. Tento trend pretrvával aj v druhej výzve.

Zo všetkých podporených projektov KSK (14) v rámci prvej výzvy, na desiatich projektoch sa podieľali dvojstranné partnerstvá, (8 SK-UA, 1 SK-RO, 1 UA-RO), tri boli trojstranné (SK-HU-UK, 2 HU-SK-UK) a jedno štvorstranné (SK_HU_IK_RO) partnerstvo (Tabuľka 9 - 12). Žiadosti podané zo Slovenska do druhej výzvy (spolu 85) trojstranné partnerstvo nadväzovali len v 33 projektoch a z toho boli podporované len štyri projekty. V druhej výzve z 15 úspešných žiadostí podaných z KSK z dvojstranných partnerstiev bolo 11 projektov (10 UK – SK, 1 UK – RO) a štyri partnerstvá boli trojstranné (HU – SK – UK). Na štruktúre partnerstiev úspešných projektov týkajúce sa KSK je evidentné, že ukrajinský a slovenský žiadatelia hľadali partnerstva skoro len vzájomne. Pozoruhodné je, že úspešné žiadosti podané z regiónov Maďarska mali nadväzované trojstranné partnerstva. Prekvapujúce je, že pri výmene skúsenosti a hľadaní dobrých riešení v prihraničnom priestore predkladatelia nemali záujem využiť skúsenosti a vedomosti širšie postavených partnerských štruktúr. Tieto trendy sú badateľné u žiadateľov zo Slovenska, rovnako ako aj u žiadateľov z Ukrajiny.

Ďalším problémom v regióne je nevybudovaný odborný kontrolný systém. Kvôli jeho absencii dochádzalo k tematickému prekrývaniu. Žiadosti o dotácie projektov, sa v prípravnej fáze neposudzujú kontinuálne z hľadiska odbornosti a udržateľnosti projektu. Okrem odborného hodnotenia projektov chýbali aj aktivity zabezpečujúce sledovanie vzťahu verejnosti ku konkrétnym riešeniam v projektoch. Ťažko je merať vplyv projektov na miestnych obyvateľov, keď pre dotknuté komunity v rámci projektu nie sú vytvorené ani len možnosti na vyjadrenie svojich názorov a skúsenosti. Tým sa stavajú apatickými a je predpoklad, že ani v budúcnosti nebudú mať záujem zapájať sa do týchto aktivít.

Ďalším negatívnym faktorom je absencia stabilného systému kooperujúcich. Tento nedostatok môže otvárať príležitosť na rýchle a náhodne vytváranie neziskových organizácií

s cieľom byť partnerom alebo uchádzať sa o finančnú podporu ako hlavný partner v projekte, často bez väčších skúsenosti a znalosti. Chýbajúci stabilný systém sa odzrkadľuje aj v slabej spolupráci miest a obcí, združení a mikroregiónov.

Pre postupné odstránenie uvedených problémov v cezhraničnej spolupráci je nevyhnutné vytvoriť podporné zázemie, hlbšie analyzovať, ktorá podporná inštitucionálna štruktúra by bola schopná zaručiť vyššiu kvalitu projektov a šíriť vhodným spôsobom informácie o výstupoch z realizovaných projektov. Vytvorenie inštitucionálneho zázemia a dotvorenie legislatívnej a zmluvnej základne, hlavne z pohľadu regiónov, je kľúčovým pre ďalší rozvoj cezhraničnej spolupráce.

Minimalizáciou uvedených negatív je možné dosiahnuť, že uvedené projekty budú obyvatelia regiónu vnímať ako svoje projekty a nie ako cudzie, často prebiehajúce mimo nich. Doposiaľ však bežní občania, pre ktorých sú tie aktivity realizované, majú k nim zdržanlivý postoj a necítia zmenu v uvedomení si prebiehajúcich procesov EÚ.

Dôvody existujú vo viacerých rovinách:

- rozdielna hospodárska úroveň daných regiónov, ako aj inštitucionálne zázemie;
- pôsobenie pólov rozvoja: centrá kontra vidiek;
- dopravná infraštruktúra;
- sociálno-ekonomické zázemie.

Prehľad o podaných projektoch ENPI HUSKROUA²¹³

V prvej výzve bolo podaných spolu 148 žiadostí. Najvyšší podiel požadovaného príspevku ENPI (35%) predstavoval oblasť ochrany životného prostredia kvôli väčšiemu objemu v ňom koncentrovaných finančných prostriedkov. Z toho, finančnú podporu získalo spolu 67 projektov, zo Slovenska 20. Na území Košického samosprávneho kraja úspešnosť malo 14 projektov. Z celkových alokovaných zdrojov v hodnote 16,6 mil. € smeruje **19,5 %** t.j. 3,2 mil. € na územie Košického samosprávneho kraja – v 8 projektoch, kde sú zástupcovia KSK Lead partnermi a 1, 18 mil. Eur v 6 projektoch, v ktorých vystupujú zástupcovia KSK ako partneri.

V rámci druhej výzvy bolo podaných 260 projektov. Z 260 žiadostí z druhej výzvy bola takmer polovica (120) podaná zo Slovenska, oproti prvej výzve, kedy bol počet žiadostí podaných zo Slovenska 51.

²¹³ Na základe materiálov KSK

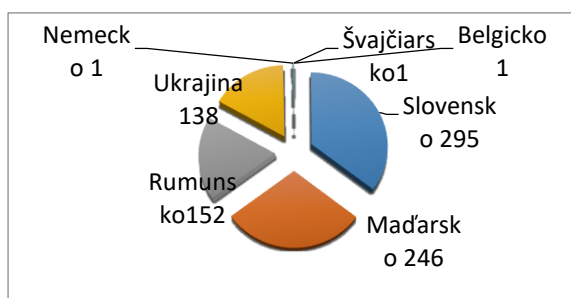
Celkový počet podaných projektov, v ktorých vystupuje vedúci partner z územia Košického samosprávneho kraja je 38, a celková hodnota týchto projektov predstavuje sumu 14 274 170,39 EUR.

V roku 2011 bola vyhlásená **3. výzva** na predkladanie projektov. V rámci výzvy boli otvorené všetky priority programu. Celková alokácia predstavovala 8.000.000,- EUR. V rámci výzvy bolo odovzdaných 271 projektov v hodnote 74.776.705,15 EUR. Celkový počet podaných projektov, v ktorých vystupuje vedúci partner z územia Košického samosprávneho kraja, je 25. Celková hodnota týchto projektov predstavuje sumu 7 947 602,95 EUR.

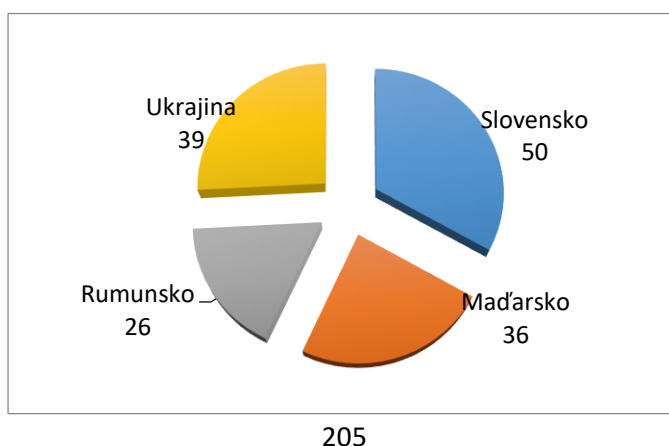
V porovnaní s druhou výzvou programu bol z územia KSK podaný nižší počet projektov. Kým v prvej výzve bolo podaných 15 projektov s vedúcim partnerom (VP) z územia KSK, v druhej výzve 38 projektov, v tretej výzve bolo podaných 25 projektov. Pri poklese záujmu žiadateľov o NFP vystupovať v pozícii VP, sme na druhej strane zaznamenali zvýšený záujem o projekty, v ktorých žiadatelia z KSK vystupujú v pozícii partnerov projektu. V týchto projektoch nastal nárast zo 47 projektov v roku 2010 na 53 projektov v roku 2011. Celkový počet podaných projektov, v ktorých vystupuje žiadateľ z územia KSK, sa znížil oproti druhej výzve z 81 projektov na 79 projektov.

Počas obdobia 1 a 2 výzvy bolo najviac žiadostí podaných zo Slovenskej republiky (graf 7), aj počet schválených projektov bol najvyšší (graf 8).

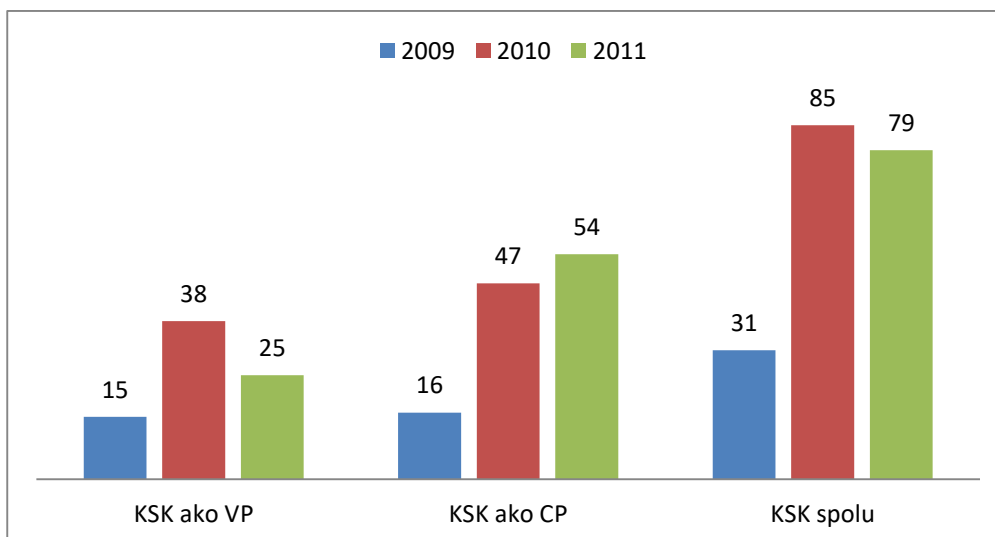
Graf 7: Počet podaných žiadostí podľa krajiny

Graf 8: Počet schválených žiadostí podľa krajiny

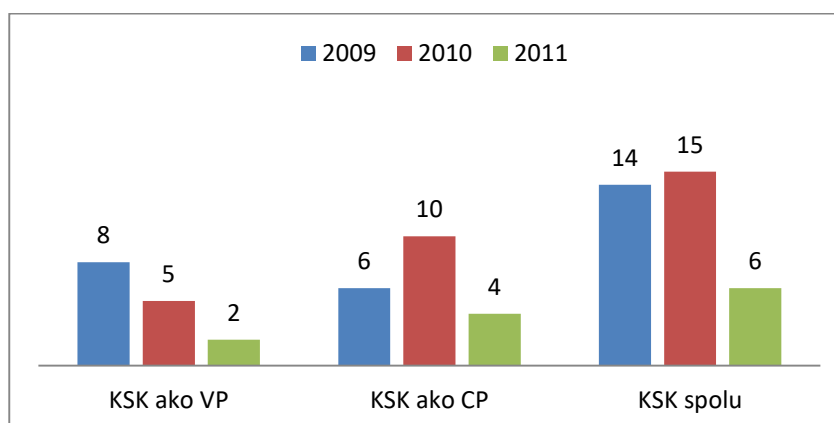

Graf 9: Počet podaných projektov v rokoch 2009-2011²¹⁴

Dňa 6. decembra 2012 zasadal Spoločný monitorovací výbor programu a rozhodol o schválení 30 projektov a o zaradení 23 projektov do rezervného zoznamu. Za Košický kraj bolo schválených celkom 6 projektov, z toho dva projekty, ktoré sa budú realizovať na území KSK a ako vedúci partner vystupuje subjekt zo SR v objeme 2 219 909,23 EUR a 4 projekty v objeme 907 027,68 EUR, v ktorom žiadateľ z územia KSK vystupuje ako cezhraničný partner. Celkový objem zdrojov schválených projektov, ktoré sa budú realizovať na území KSK v spolupráci s cezhraničnými partnermi, predstavuje sumu 3 126 936,91 EUR.

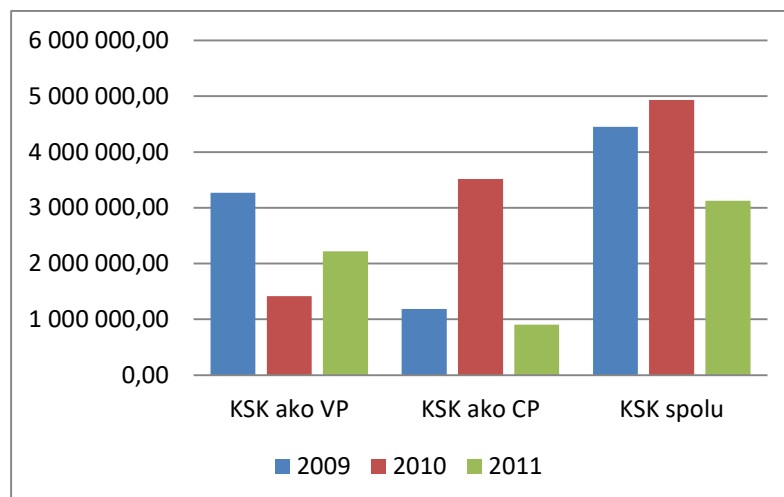
Graf 10: Počet schválených projektov v rokoch 2009-2010²¹⁵

²¹⁴ zdroj: Materiály KSK

²¹⁵ zdroj: materiály KSK

Graf 11: Rozpočet schválených projektoch v rokoch 2009 - 2011²¹⁶

Vybrané úspešné projekty KSK realizované v oblasti cezhraničnej spolupráci; Zoznam spoločné realizovaných projektov s ukrajinskou stranou (Pozri Príloha 4)

²¹⁶ zdroj: materiály KSK

Tabuľka 14

krajiny	kraje	podporené projekty					%				rozpočet podporených projektov					%			
		2009	2010	2012	Spolu	počet	2009	2010	2012	Spolu	2009	2010	2012	Spolu	2009	2010	2012	Spolu	
SR	roky																		
	Košice SGR ako LP	8	5	2	15		17,02	17,02	6,67	12,20	3 267 135,43 EUR	1 414 479,54 EUR	2 219 909,23 EUR	6 901 524,20 EUR	19,58	7,95	25,64	16,00	
	Košice SGR ako partner	6	10	4	20						1 185 727,00 EUR	3 516 182,14 EUR	907 027,68 EUR	5 608 936,82 EUR					
	Σ Košice SGR	14	15	6	35						4 452 862,43 EUR	4 930 661,68 EUR	3 126 936,91 EUR	12 510 461,02 EUR					
	Prešov SGR ako LP	3	4	0	7		6,38	6,38	0,00	5,69	1 011 653,91 EUR	1 699 494,27 EUR	0,00 EUR	2 711 148,18 EUR	6,06	9,55	0,00	6,29	
	Prešov SGR ako partner	3	2	2	7						1 002 393,48 EUR	594 815,40 EUR	539 353,05 EUR	2 136 561,93 EUR					
	Σ Prešov SGR	6	6	2	14						2 014 047,39 EUR	2 294 309,67 EUR	539 353,05 EUR	4 847 710,11 EUR					
	Bratislava SGR	0	1	0	1						0,00 EUR	0,00 EUR	0,00 EUR	0,00 EUR					
	Banskobystrický SGR	0	0	1	1						0,00 EUR	0,00 EUR	299 902,67 EUR	299 902,67 EUR					
	Σ SR		20	21	9	50					6 466 909,82 EUR	7 224 971,35 EUR	3 966 192,63 EUR	17 658 073,80 EUR					
Σ SR ako partner																			
											2 188 120,48 EUR	4 110 997,54 EUR	1 746 283,40 EUR	8 045 401,42 EUR					
Σ SR ako lead partner																			
Σ																			

NÁVRHY NOVÝCH INOVATIVNÝCH PRISTUPOV

Základné rozdiely medzi danými regiónmi

Barents región	Slovenské – ukrajinské pohraničie
rozvinuté organizačné a inštitucionálne usporiadanie	nepremyslený a tým málo účinný organizačný a inštitucionálny systém
aktívna účasť, resp. zastúpenie v európskych regionálnych systémoch	nekontinuálna účasť resp. zastúpenie v európskych regionálnych systémoch
politická dôvera resp. dobrý vzťah so štátnou mocou	miestami politická nedôvera, resp. napätie medzi štátnou mocou a regiónmi
aktívna spolupráca medzi partnermi, spolupráca je komplexná a multilaterálna	v jednotlivých prípadoch zasekávajúca sa spolupráca, spolupráca je obmedzená, ale postupne sa rozširujúca
integrovaná regionálna rozvojová politika	čiastkovo koordinovaná, väčšinou len cez programy cezhraničnej spolupráce finančne podporované
výrazne finančné zázemie a vlastné zdroje	nedostačujúce finančné zázemie, ťažkosti, najmä v chýbajúcich vlastných zdrojov
vyspelá regionálna identita	pokus o vytvorenie regionálnej identity
otvorenejšia spoločnosť, heterogénnosť	hlboká historická identita, kultúrna, jazyková spolupatričnosť obyvateľov regiónu + výrazne snahy zachovanie tradícií a historickej pamäti

Cezhraničnú spoluprácu je potrebné chápať širšie, nielen cez projekty realizované prostredníctvom programov cezhraničnej spolupráce EÚ. Cezhraničná spolupráca je nástrojom na postupné eliminovanie nevýhod prihraničných oblastí. Musí mať rôzne formy aplikované v jednotlivých regiónoch počínajúc výmenami skúseností, spoločnými prípravami príslušných plánovacích dokumentov, v pestovaní stálych partnerských vzťahov a premyslenom komplementárnom využívaní existujúceho mozgového potenciálu dotknutých území.

Odporúčania

V skúmanom regióne v „trojhraňi“ žijú v statuse majorita ako aj minorita Maďari, Slováci, Ukrajinci, Rusíni a Rómovia.

V Barentsovom regióne sa intenzívne zaoberajú otázkou zachovania života pôvodného obyvateľstva a etnika. V rámci cezhraničnej spolupráce sa venujú aj opatreniam na zachovanie hodnotového systému a odlišných zvykov od ostatných obyvateľov, ako aj opatreniam vzťahujúcim sa k tradičnej kultúre, tradičnej hospodárskej činnosti a zvýšeniu životného štýlu pôvodných obyvateľov. V Barentsovom regióne bola vytvorená *Regionálna pracovná skupina pôvodných obyvateľov*, ktorej členmi sú politici volení z radov pôvodných obyvateľov. Ich činnosť je zameraná na rôzne oblasti, napr. zlepšenie zdravotného stavu obyvateľstva na menšinových územiach ruskej oblasti, zlepšenie životného prostredia, zmenu využívania prírodných zdrojov v súlade s princípmi trvalo udržateľného rozvoja, podpora kultúrneho života v záujme zabezpečenia tradičnej kultúry, rozšírenie informácií o pôvodných obyvateľoch medzi majoritou, rozvoj možnosti odborného štúdia a odovzdávanie aktuálnych poznatkov medzi pôvodnými obyvateľmi, resp. vhodné organizácie a médiá.

Na základe ich skúseností navrhujeme v „trojhraňnom“ regióne vytvoriť spoločnú inštitucionálnu platformu z predstaviteľov jednotlivých menšín a etnických skupín, ktoré by reprezentovali špecifické požiadavky minorít žijúcich v regióne a zúčastňovali by sa tiež v plánovacích, ale rovnako aj v realizačných procesoch jednotlivých programov cezhraničnej spolupráce a zaviazat príslušné štáty finančne podporovať tieto aktivity.

Špecifika danej otázky (odporúčania):

- rozvojová politika, územná spolupráca nemôže mať etnický základ, ale rozvoj je potrebné dosiahnuť zlepšením životných podmienok každej spoločnosti (komunity), ktorá žije v jednotlivých regiónoch, takže nie regióny treba etnicizovať, ale etnika regionalizovať. V záujme úspešnosti rozvoja regiónu je potrebné podporiť spoluprácu medzi regiónmi a etnikami a posilniť vzájomnú komunikáciu a koordináciu.

- Navrhujeme **intenzívnejšiu spoluprácu medzi jednotlivými mestami** v regióne (na príklade „Eurocity“ Haparanda a Tornio) napr. Užhorod – Michalovce, Kráľovský Chlmec – Čop. Okrem budovania potrebnej dopravnej a technickej infraštruktúry výrazne sa venovať budovaniu medziľudských vzťahov na princípe, rovnocennosti, tolerantnosti.

- Podporovať projekty, ktoré **vytvárajú širšie možnosti vzdelávania** na úrovni stredného a vysokého školstva + štipendijné programy (Univerzity v Košiciach, univerzity Užhorode, Univerzita v Miskolci, Univerzita v Nyiregyházi). Rovnako podporovať výmenu odborníkov, vedeckých pracovníkov, vysokoškolských pedagógov v záujme intenzívnejšieho využívania mozgového potenciálu v regióne.
- Dôvody: starnutie obyvateľstva a migrácia kvalifikovaných pracovníkov vyvolávajú nedostatok pracovných síl v jednotlivých oblastiach hospodárstva, ale tiež v zdravotníctve a postupne aj v sociálnych službách. S uľahčením koordinovaných postupov **pri uplatňovaní sa odborných pracovníkov (z Ukrajiny)** na pracovnom trhu Slovenska a Maďarska zmiernil by sa už existujúci nedostatok kvalifikovaných pracovných síl v regióne.

Navrhujeme vytvoriť **spoločné centrum (burzu) voľných pracovných miest** v regióne, na základe skúsenosti projektu v regióne Barents (viď príloha 3). Zabezpečiť stálu spoluprácu a výmenu informácií o požiadavkách trhu práce aj z dlhodobých hľadísk. Vytvoriť podmienky pre výmenu údajov medzi školami a vzdelávacími inštitúciami, úradmi práce, podnikateľskou a civilnou sférou s cieľom zmierniť stále vysoké hodnoty nezamestnanosti, zabezpečiť väčšiu pružnosť, mobilitu pri využívaní disponibilných zdrojov pracovných síl.

Región „trojhranice“ sa vyznačuje jedinečnými hodnotami využiteľnými pre rozvoj cestovného ruchu (prírodné, historické, kultúrne) a preto sa dá konštatovať, že práve toto odvetvie môže byť nosnou prioritou pre ďalší rozvoj regiónu. V súčasnosti však ešte stále zaostáva marketing, chýbajú informácie o programoch a možnostiach v turistických službách.

Myslíme si, že v tomto smere by prospelo vytvorenie spoločnej **regionálnej turistickej informačnej kancelárie a vytvorenie ucelenej siete s už existujúcimi informačnými kancelárkami s využitím IT systému** (viď príloha 2).

Navrhujeme založiť organizáciu a vytvoriť sieť sprievodcov, zabezpečiť ich stálu odbornú prípravu aj po ukončení jednotlivých projektov, a tak dosiahnuť kontinuitu vzdelávacích a inovačných činností a vytvoriť cezhraničnú marketingovú stratégiu;

intenzívnemu rozvoju vzťahov medzi obyvateľstvom v každodennom styku dlhodobo prekáža nefungujúca každodenná doprava

- v cezhraničnej oblasti Maďarská republika – Slovenská republika bolo by vhodné pokračovať v budovaní a prepájaní už existujúcich cyklistických trás vedúcich cez

hranice, zlepšiť osobnú dopravu (autobus, vlaky) medzi obcami, mestami (napr. z centra Medzibodrožia z Kráľovského Chlmca nie je žiadny spoj do najbližšieho mesta za hranicami Kisvárda, Sárospatak alebo Užhorod);

- v cezhraničnej oblasti Slovenska – Ukrajiny urýchliť realizáciu riešení **cezhraničných prechodov – zvýšiť ich počet a** zlepšiť podmienky existujúcich prechodov;
- dopravné a logistické možnosti prehodnotiť z hľadiska rozvoja turizmu a medziľudských, susedských sťahov a navrhnúť špecifické riešenia (malých hraničných prechodov), aby ani vonkajšie hranice Európskej únie sa nestali neprekonateľnými deliacimi čiarami v rozvíjajúcich sa vzťahoch.

Tieto požiadavky sú základnou podmienkou aj rozvoja turizmu v regióne.

Záver

Na riešenie problémov a skvalitnenie spolupráce prihraničných regiónov (Slovenska, Ukrajiny a Maďarska už boli navrhnuté (vypracované) viaceré odporúčania.²¹⁷ Žiaľ, väčšia časť týchto materiálov ostala v teoretickej rovine a v praxi sa z nich podarilo realizovať len pomerne obmedzenú časť. Domnievame sa, že na otázku, čo je príčinou takého prístupu jednotlivých krajín k tomu problému. Je potrebné hľadať odpoveď v nevhodnom prístupe vládnej moci a štátneho aparátu k regionálnej spolupráci, čo sa týka aj príslušných regionálnych a samosprávnych orgánov. Napríklad, doteraz sa nepodarilo odbúrať pretrvávajúcu vzájomnú nedôveru medzi jednotlivými stranami a posilniť tak chýbajúci princíp partnerstva.

Takisto nebola vyvinutá dostatočná aktivita v záujme zjednocovania organizačných a iných štruktúr. Inštitúcie (agentúry) a organizácie, ktoré v tomto smere vyvíjajú aktivity, nie vždy majú zodpovedajúce personálne obsadenie, dôkladne nepoznajú prostredie, špecifika miestneho obyvateľstva, ako aj príslušné právne a iné predpisy. Orientujú sa len v rámci finančne podporovaných programov, pomáhajú pri príprave a realizácii konkrétnych projektov. Tým dochádza k zúženiu možnosti rozvoja práve v oblasti medziľudských vzťahov.

Vonkajšie východné hranice Európskej únie (v našom prípade región „trojhranice“) sú heterogénne, existuje množstvo historických, hospodárskych, kultúrnych a geopolitických

²¹⁷ Protokol zo 4. zasadnutia Slovensko-ukrajinskej medzivládnej komisie pre hospodársku, priemyselnú a vedecko-technickú spoluprácu www.rokovanie.sk/File.aspx/Index/Mater-Dokum-173150; Správa a odporúčania z konferencie pre slovenské a ukrajinské inštitúcie http://karpatskanadacia.sk/wp-content/uploads/2014/07/Konferencia-SK-UA_z%C3%A1very.pdf

faktorov. Ich účelnou kombináciou a intenzitou využívania cezhraničnej spolupráce je možné v značnej miere eliminovať negatíva vyplývajúce z geografickej polohy regiónu a obrátiť ich z negatívneho postavenia na pozitívne.

Efektívna a koordinovaná cezhraničná spolupráca môže byť nástrojom na zmenu komparatívnej nevýhody vyplývajúcej z pohraničnej lokalizácie na komparatívnu výhodu. Cezhraničnú spoluprácu však treba vnímať ako novú možnosť a novú dimenziu regionálneho rozvoja akceptovaním základných charakteristických znakov spolupráce v regióne Barents: koherencie, efektívnosti a kontinuity.

Literatúra

I. Monografie

Border, Region and Ethnicity in Central Europe. Ed. by György Éger and Josef Langer. Norea Verlag, Klagenfurt. 1996. 204 p.

CSATLÓS, Erzsébet. Az Arktisz nemzetközi jogi helyzete. Budapest : Akadémiai Kiadó, 2013. Akadémiai Kiadó, 2013.

Dizertačné práce

Éger Gy.(2000.): Regionalizmus, határok és kisebbségek Kelet-Közép-Európában. Szempontok a határrégiók vizsgálatának elméleti megközelítéséhez. PhD értekezés, BCE, Budapest.
http://www.lib.uni-corvinus.hu/phd/eger_gyorgy.pdf

PINTÉR, Edit. Standard jogi modell a határon átnyúló regionális együttműködésekre. PhD értekezés.

<http://phd.szerep.sze.hu:80/?docId=46214>

II. Príspevky, štúdie, zborníky

BENČ, V. a kol. 2006. Slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku (SFPA) n. o. Slovensko – ukrajinská cezhraničná spolupráca: analýza problémov a stratégia rozvoja. Prešov.

BENČ, V. (ed). 2006. Slovensko – ukrajinská cezhraničná spolupráca: analýza problémov a stratégia rozvoja. Bratislava : MVR SR (SPERA)

- DANKÓ, László – SZABÓ, Zsuzs. A határ-menti gazdasági kapcsolatok európai és hazai fejlődése, a fejlesztés lehetőségei a szlovák és magyar zemplén régióban. <http://publikacio.uni-miskolc.hu/data/ME-PUB-43525/ZGT2.pdf>
- FEJES, Zsuzsanna. (Euró) régió Európája. Jog- és Politikatudományi folyóirat. 2008. roč. 2, č.1. www.dieip.hu
- HALÁS, M. - SLAVÍK, V. Cezhraničná spolupráca a euroregióny v SR (ciele, realita, perspektívy). In *Miscellanea geographica* 9. Plzeň : ZČU v Plzni, 2001
- A határmenti térségek társadalmi-települési jellemzői Magyarországon (p. 215-242.) In *Magyarságkutatás. A Magyarságkutató Csoport évkönyve 1987.* [ed]: Kiss Gy. Csaba. Budapest : ASTRA Print, 1987.
- Regionalizmus és kisebbségek. /Részletek egy készülő hosszabb tanulmányból/ (p. .) In *Magyarság és Európa. Esélyek és remények a Kárpát medencében.* 1992. [eds.]. SZARKA, László – MOLNÁR, Gusztáv – HORNYIK, Miklós. Budapest : Euro-Hungarica Interetnica Alapítvány, 1992.
- Multietnikus határtérségek Közép-Európában. In *Régió*, 1993. č. 3., s. 34 – 55.
- Régió, határ, kisebbség. In *Modernizáció és regionalitás. A külpolitika térbeli összefüggései.* A BIGIS-PEW Alapítvány közös kiadványa. (ed.). ZSINKA, László. p. 59 – 84.
- Kettős tükörben. Etnikai preferenciák néhány közép-európai határtérségben. *Pro Minoritate*, 1996, roč. V. č. 3, s. 95 – 106.
- Regionalizmus, határok és kisebbségek Kelet-Közép-Európában. In. *A mai világ és a jövő forgatókönyvei.* (eds.). VARGA, Csaba – TIBOR, I. Tímea. Budapest, 1997. p. 223-242.
- Régiók Közép-Európája. A regionalizmus néhány típusa Nyugat- és KözépEurópában. In. *Közép-Európa az integráció küszöbén.* (eds.). KOVÁCS, Éva - ZSINKA, László. Budapest : Teleki László Alapítvány. 1997. p. 60-63.
- Az eurorégió, mint az európai integráció sajátos térbeli vetülete. *Külpolitika*, 1998, roč. IV., č. 4. p.76-87.
- Eurorégiók Keleten és Nyugaton – ami közös és ami különböző. In. BÁRDI, Nándor(ed.). *Globalizáció és nemzetépítés.* Budapest : Teleki László Alapítvány, 1999. p. 215-232.
- ILLÉS, Iván. A regionális együttműködés feltételei Közép- és Kelet-Európában (Conditions of Regional Co-operation in Central and Eastern Europe). In. *Tér és Társadalom* 1997, roč.11., č.2., 17-28. p.
- KÁLLÓ, L.- DEÁK, A. Az Északi – Sark – A versenyfutás kezdete. In. *Felderítő Szemle*, roč. X. č. 1-2. p. 43-64.

- KULCSÁR, István. Az Északi-sarkvidék: államközi együttműködés és viták színtere. Nemzet és biztonság. 2011. november.
- MÁRTON, Andrea. Az Északi-Sark a Skandináv államok szemszögéből nézve. In. Repuléstudományi Kozlemények. külön szám, 2012, roč. XXIV, č. 2. (on-line vedecký časopis)
- MAKKAY, Lilla. Lehetőségek, versengés és egymásrautaltság a messzi északon. Regionális együttműködés és „nagy játszma” Európa tetején.
- NÉMETH, Sarolta. Vázlat az EU határregióinak összehasonlító elemzéséhez.
- Oto, HUDEC – Anna, BILÁ - Peter BURGER. 2008. Stratégia rozvoja cezhraničnej spolupráce. Analytická časť. Košice : IRKR TU http://iardi.org/wp-content/uploads/2011/10/1_Analyticka_cast-1.pdf
- SÁGI Edit. A számi kisebbség szerepe és lehetőségei a Barents Euro-Arktikus Régióban. Pécs, Óslakos népek Európában? – Az európai emberi jogvédelmi mechanizmus óslakos népekkel kapcsolatos joggyakorlatának aktuális kérdései. Debreceni Jogi Műhely, 2015, roč. XII., č. 1-2. Online elérhető:
http://www.debrecenijogimuhely.hu/aktualis_szam/1_2_2015/oslakos_nepek_europaban_az_europai_emberi_jogvedelmi_mechanizmus_oslakos_nepekkel_kapcsolatos_joggyakorlatanak_aktualis_kerdesei/ (2015. szeptember 28.) 4)
- A Hingitaq 53 és mások kontra Dánia ügy, avagy az óslakos népek át- és kitelepítésének kérdései az európai emberi jogvédelmi mechanizmus vonatkozásában. In. Szabó Miklós (szerk.): Doktoranduszok Fóruma, Miskolc, 2014. November 20., Az Állam- és Jogtudományi Kar szekció kiadványa, Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc, 2015., pp. 191-196.
- Az óslakos népek részvétele a döntéshozatalban: tény vagy illúzió? In. P. SZABÓ Béla, SZEMESI Sándor (szerk.) Profectus in Litteris VI. Előadások a 11. debreceni állam- és jogtudományi doktorandusz-konferencián. Debrecen : Lícium-Art, 2014. pp.165-173.
- Kulturális jogok az óslakos népek védelmének szolgálatában. In. SARY Pál (ed.). Publicationes Universitatis Miskolciensis Sectio Iuridica et Politica. Tomus XXXII. Miskolc : Miskolci Egyetemi Kiadó, 2014. pp. 163-178.
- Sarolta Németh - Matti Fritsch - Heikki Eskelinen Cross-Border Cooperation and Interaction between Southeast Finland and its Neighbouring Russian Regions of Leningrad Oblast' and St. Petersburg , Case Study Report November 2014 SSH-2010-2.2-1- 266920

Dokumenty:

Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja Košického samosprávneho kraja v programovacom období 2007 – 2013. Košice. 2007. <http://www.kosice.regionet.sk/KSKWeb/Cinnosti/UzemnePlanovanie/20084915435766.htm>.

Rámcová dohoda o spolupráci medzi Košickým samosprávnym krajom a Zakarpatskou oblastnou štátnou administratívou. Košice.2006.
www.kosice.regionet.sk/KSKWeb/KosickyKraj/Zastupitelstvo/Materialy/2006220216157.htm.

Spoločný operačný program - Nástroj európskeho susedstva a partnerstva - Maďarsko – Slovensko – Rumunsko – Ukrajina - 2007 – 2013
<http://www.edotacie.sk/1/2582/50313/clanok/spolocny-operacny-program-hu---sk---ro---ua>.

Endorsing the Transatlantic Debate, Promoting, Transatlantic Values, and StrengtheningEuro-Atlantic Vector in Ukraine. www.ivo.sk.

Materiály - Košický samosprávny kraj

Správa o napĺňaní priorít a cieľov aktualizovanej Národnej stratégie regionálneho rozvoja za rok 2015. Podrobná analýza Košického kraja Spracovala: Mgr. Katarína Rosičová, PhD., október 2015 www.mindop.sk/index/index.php?ids=158770

Regionálna integrovaná územná stratégia Košického kraja na roky 2014 – 2020 . Integrovaná územná stratégia udržateľného rozvoja mestskej funkčnej oblasti mesta Košice 2014 – 2020 <https://web.vucke.sk/sk/uradna-tabula/rius/>

Štúdia stabilizácie a rozvoja regionálneho trhu práce v IT sektore v Košickom kraji
<https://web.vucke.sk/sk/uradna-tabula/projekty/implementovane-projekty/neinvesticne/studia-stabilizacie-rozvoja-regionalneho-trhu-prace-it-sektore-kosickom-kraji.html>

Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja Košického samosprávneho kraja na roky 2016 až 2022 <https://www.enviportal.sk/sk/eia/detail/program-hospodarskeho-socialneho-rozvoja-kosickeho-samospravneho-kraja-1>

Protokol zo 4. zasadnutia Slovensko-ukrajinskej medzivládnej komisie pre hospodársku, priemyselnú a vedecko-technickú spoluprácu www.rokovanie.sk/File.aspx/Index/Mater-Dokum-173150;

Správa a odporúčania z konferencie pre slovenské a ukrajinské inštitúcie

http://karpatskanadacia.sk/wp-content/uploads/2014/07/Konferencia-SK-UA_z%C3%A1very.pdf

Správa o hodnotení strategického dokumentu podľa zákona č. 24/2006 Z. z. o posudzovaní vplyvov na životné prostredie v znení neskorších predpisov

<https://www.enviroportal.sk/sk/eia/detail/program-hospodarskeho-socialneho-rozvoja-kosickeho-samospravneho-kraja-1>

Príručky:

LACE Phare CBC gyakorlati kézikönyv http://www.aebr.eu/files/publications/lace_guide.hu.pdf

Barents. The Barents Euro-Arctic Region. Cooperation and Visions of the North.

Financing of Barents Cooperation. Report of the BEAC Ad Hoc Working Group on Financial Mechanism Study

The Barents Programme 2014-2018

<http://www.lansstyrelsen.se/norrboten/SiteCollectionDocuments/Sv/nyheter/Barents/Barents%20Programme%202014-2018.pdf>

Články:

www.crz.gov.sk/index.php?ID=603&doc=2109596&text=1)

<http://www.ker.sk/--16-72-konferencia-v-nyiregyhaze-uzavrela-pracu-na-novej-strategii-karpatskeho-euroregionu>

Slovensko-ukrajinská medzivládna komisia rokovala o témach cezhraničnej

spolupráce.<http://www.minv.sk/?tlacove-spravy-8&sprava=slovensko-ukrajinska-medzivladna-komisia-rokovala-o-temach-cezhranicnej-spoluprace>

Príklady cezhraničnej spolupráce v regióne severný Calotte a Barents

http://www.forschungsgesellschaft.at/download/bfgstudies_4_2006_sk.pdf

7. Hlavné trendy v súčasnej slovensko-ukrajinskej cezhraničnej spolupráci

(Volodymyr Prychodko, Olesia Benčak, Oleh Pilipenko, Užhorod, Ukrajina)

Vplyv štátnej hranice, pohraničných regiónov a administratívno-správnych jednotiek Slovenskej republiky a Ukrajiny na regionálny rozvoj a priľahlý socio-kultúrny priestor vždy niesol so sebou pečať sociálno-ekonomického postavenia rozľahlého a svojrázneho stredoeurópskeho regiónu na úpätí Karpát, Tatier a Beskýd. Zástupcovia rôznych národov, ktorí v tejto oblasti žijú, majú viac než tisícročnú písomnú históriu, významný potenciál ľudských a prírodných zdrojov, priaznivú geografickú a tranzitnú polohu pre hospodársku činnosť. V spoločnej historickej pamäti je zaznamenaná skúsenosť zo života v rámci troch supervelmocí, štyroch monarchií, dvoch diktatúr a dvoch parlamentných republík i vytvorenia troch vlastných štátnych a kvázi štátnych útvarov.

Národnostná tolerancia, európska orientácia a náboženské hodnoty, non-paternalizmus a podnikavosť, konštruktívny konformizmus a značná životaschopnosť sú vlastné mentalite obyvateľstva na oboch stranách hranice. Vysoká mobilita typická pre aktívnych ľudí a mládež na východnom Slovensku a ukrajinskom Zakarpatsku, kompaktnosť územia a blízkosť hraníc umožňujú pomerne úspešnú kompenzáciu poľnohospodárskeho spôsobu života a nízkej úrovne urbanizácie.

Od 90. rokov 20. storočia sa karpatský región, jediný región svojho druhu na kontinente, ktorým prechádzajú hranice štyroch krajín – členov EÚ s Ukrajinou, stal predmostím pre európsku integráciu a miestom vzniku prvej post sovietskej štruktúry medzinárodnej cezhraničnej spolupráce - Karpatského euroregiónu. Pozostáva z pohraničných oblastí Rumunska, Slovenska, Maďarska a Ukrajiny a realizuje množstvo programov Východného partnerstva EÚ.

Slovensko-ukrajinské medzištátne vzťahy a ich systemizujúci vplyv na cezhraničnú spoluprácu

V záverečných ustanoveniach by sa malo poznamenať, že v rokoch 2012-2016 orgány Slovenskej republiky preukázali a realizovali svoju pripravenosť spolupracovať s Ukrajinou v dvoch smeroch - bilaterálnom (v ktorom slovenská strana zabezpečuje rozvoj celého komplexu vzťahov s Ukrajinou ako svojím východným susedom) a multilaterálnom (slovenská strana podporuje európsku integráciu Ukrajiny v prípade splnenia príslušných kritérií a podmienok členstva v EÚ). Možno tiež predpovedať, že v rámci bilaterálnej spolupráce budú slovenské

orgány klásť naďalej dôraz na ekonomickú oblasť (vrátane investícií, dopravy, energetiky, cestovného ruchu atď.) a na konkrétne projekty, ktoré budú mať priamy pozitívny vplyv na ekonomiku Slovenska (podľa našej analýzy je takýmto strategickým cezhraničným projektom širokorozchodná železničná trať medzi Ukrajinou, Rakúskom a Slovenskom, o ktorej sa už dlho diskutuje, ako aj realizácia projektov koridorov cestnej dopravy).

S ohľadom na spoluprácu ukrajinskej a slovenskej strany v rámci mnohostrannej spolupráce, najmä v kontexte integrácie Ukrajiny do EÚ, je potrebné uviesť, že vláda SR nielen verbálne podporuje uvedenú integráciu a robí praktické kroky pre odovzdávanie skúseností z integrácie a transformácie, ale s cieľom posilniť imidž advokáta a sprostredkovateľa záujmov Ukrajiny v EÚ môže prijať konkrétnejšie opatrenia. Optimalizácia vzťahov medzi Ukrajinou a Slovenskom z hľadiska európskych integračných procesov je podporená rastúcim záujmom Bratislavy o vytvorenie zóny voľného obchodu medzi Kyjevom a EÚ, ktorej existencia zabezpečí zvýšenie objemu zahraničného obchodu tovarov a služieb (najmä v oblasti dopravy a logistiky, a predovšetkým výhodnej spolupráce v oblasti výroby energeticky náročných komodít na Ukrajine a ich tranzitu cez cezhraničné územia pre slovenské podniky v podmienkach dočasného nedostatku elektrickej energie vyrobenej v tejto krajine).

Skúsenosť Slovenska s EÚ, konkrétne spôsob vnútornej transformácie a prispôsobenia vnútroštátnych právnych predpisov normám EÚ, je pre Ukrajinu veľmi zaujímavá, čo dokazuje nedávno dokončený spoločný ukrajinsko-slovenský projekt celoštátnej diskusie o rôznych aspektoch fungovania EÚ „Národný konvent o Európskej únii na Ukrajine,“ ktorý zahŕňa prenos skúseností zo Slovenska z obdobia pred jeho vstupom do EÚ na Ukrajinu.

Ak to zhrnieme, súčasná politika Slovenska v oblasti spolupráce s Ukrajinou je zameraná na podporu postupnej integrácie Ukrajiny do európskeho priestoru. Samozrejme, kvôli zachovaniu pozitívnej dynamiky procesu európskej integrácie sú prioritnými opatreniami v prvom rade ukončenie ratifikácie Dohody o pridružení medzi EÚ a Ukrajinou, čo znamená vytvorenie zóny voľného obchodu, ktorá bude mať pozitívny vplyv na obchodné vzťahy medzi EÚ a Ukrajinou. V druhom rade je potrebné zvýšiť potenciál bilaterálneho obchodu, sektorovej a regionálnej spolupráce, kvôli dôslednému využitiu dostupných mechanizmov spoločných výborov, organizácie obchodných podujatí: prezentácií, výstav, obchodných fór s využitím nových funkcií a nástrojov vyplývajúcich zo statusu pridruženia.

Dôležitou súčasťou týchto vzťahov je medziregionálna spolupráca medzi Ukrajinou a Slovenskom, ktorá je zároveň jedným z hlavných vektorov spolupráce medzi dvoma rýchlo sa rozvíjajúcimi krajinami. V priebehu rokov formovania a rozvoja trhového hospodárstva v krajine

a vďaka aktívnej účasti na svetovom a európskom priemyselnom outsourcingu a investovaní nadnárodných korporácií v pohraničných regiónoch oboch krajín sa vytvorili pozitívne podmienky pre obchodné zóny s vysokou investičnou aktivitou a klastre v oblastiach, ako lesníctvo, cestovný ruch a rekreácia, ľahký a spracovateľský priemysel, doprava a logistika, automobilový priemysel a inžinierstvo prístrojov. Pri príprave Slovenskej republiky na vstup do EÚ (2004) a pred podpísaním Dohody o pridružení EÚ a Ukrajiny (2014) slovensko-ukrajinské pohraničné regióny a administratívne jednotky - subjekty cezhraničnej spolupráce oboch krajín - posilnili konkurencieschopnosť, vrátane účinnosti komoditného trhu a podielu zahraničného vlastníctva, prístup na internet. Vo všetkých uvedených zložkách regionálnych ekonomík sú viditeľné potenciálne príležitosti a najlepšie postupy pre regionálny prenos poznatkov a technológií, ktoré sa majú vytvoriť a fungovať.

Komplexná analýza trendov v rokoch 1991-2015 však ukazuje, že samotná efektívna regionálna a investičná politika Európskeho spoločenstva, realizácia programov medzinárodnej spolupráce a ekonomika ukrajinsko-slovenského pohraničného regiónu nemôžu odstrániť identické a asymetrické periférne faktory, ktoré sú vlastné slovensko-ukrajinskému pohraničnému územi, ani zabezpečiť obyvateľom zamestnanie, odolať odlivu mozgov, prirodzeným a technologickým rizikám a výzvam tieňovej ekonomiky horských oblastí postihnutých krízou.

Za týchto okolností by sa dal zvýšený podiel znalostnej ekonomiky a inovácií, informácií a ekologického hospodárstva na oboch stranách v ekonomickej štruktúre cezhraničných regiónov vidieť ako sľubné a plodné smerovanie „rebrandingu“ týchto území a modernizácie v postindustriálnej dobe.

Je teda možné tvrdiť, že v súčasnosti pokračuje rozvoj vzťahov medzi Ukrajinou a Slovenskom v zmysle získanej stability a spolupráce. Existujú však faktory, ktoré mierne znižujú efektívnosť ukrajinsko-slovenskej spolupráce. Majú interný i medzinárodný charakter. Je to najmä ich členstvo v rôznych integračných štruktúrach. Slovenská republika sa objektívne zaujíma o trvalo udržateľný rozvoj nezávislej demokratickej Ukrajiny, ako aj o hospodársku spoluprácu s ňou - pre strednú Európu je Ukrajina naďalej strategickou tranzitnou cestou na trhy SNŠ. Napriek proeurópskej politike Slovenska týkajúcej sa Ukrajiny, integrácia týchto krajín do EÚ sa musí riadiť „obojsmernou cestou“.

Preto by agenda zintenzívnenia spolupráce medzi Ukrajinou a Slovenskom mala zahŕňať predchádzajúce konzultácie na úrovni ministerstiev zahraničných vecí a zástupcov Slovenskej republiky a Ukrajiny na multilaterálnych platformách s cieľom posilniť ich činnosť v súlade so

záujmami Slovenskej republiky, Ukrajiny a bilaterálnej slovensko-ukrajinskej spolupráce, využívanie bilaterálnej diplomacie so Slovenskom na vytvorenie programu potrebného pre Ukrajinu, pokiaľ ide o politické združenie s EÚ, rozvíjanie koncepcie regionálnej spolupráce medzi krajinami Vyšehradu a Ukrajinou v programoch kľúčových záujmov: energetická bezpečnosť, energetická účinnosť, manažment hraníc, bezvízový režim pre Ukrajinu atď., prijatie opatrení na základe nedávnych stretnutí ukrajinsko-slovenských bilaterálnych špecializovaných komisií a začatie procesu koordinácie času na nadchádzajúce schôdze týchto výborov, vypracovanie spoločných bilaterálnych projektov na zlepšenie energetickej efektívnosti a využívania alternatívnych zdrojov energie za účasti Slovenskej agentúry pre inovácie a energetiku a zodpovedajúceho ukrajinského partnera.

Slovensko a Ukrajina očividne nemajú žiadne politické rozpory, takže záujmy Slovenskej republiky v rámci bilaterálnej spolupráce majú zásadný význam pri pragmatickej úvahe, ktorá sa týka napĺňania národných a ekonomických záujmov. Bratislava okrem toho môže spolu s Gruzínskom a Poľskom profitovať z imidžu a úlohy sprostredkovateľa európskych reforiem na Ukrajine a poskytnúť svojich bývalých úradníkov na pozície v ukrajinských vládnych štruktúrach. Je samozrejme potrebné pochopiť, že podobne ako Maďarsko, Česká republika a ďalšie krajiny, ktoré sú členmi Európskeho spoločenstva, by Slovensko malo mať významné politické a ekonomické dôvody a motívy (investičné príležitosti, spoločné projekty) na podporu postupného zvyšovania konkurencieschopnosti a rozvoja podnikateľského prostredia a infraštruktúry na Ukrajine v rámci EÚ alebo Vyšehradu a zintenzívniť cezhraničnú spoluprácu v karpatskom regióne.

Ukrajinsko-slovenská cezhraničná spolupráca

Medzi prioritné smery ukrajinsko-slovenskej cezhraničnej spolupráce patria:

- integrovaný rozvoj pohraničných regiónov oboch krajín rozšírením obchodných a hospodárskych, družstevných a priemyselných, vedeckých a technických, kultúrnych a iných väzieb pohraničných správnych jednotiek, realizácia spoločných investičných projektov, programy ochrany životného prostredia, prevencia prírodných a človekom spôsobených katastrof, rozvoj pohraničnej infraštruktúry a prehĺbovanie kontaktov v humanitárnej oblasti na regionálnej úrovni;
- maximálne a pragmatické využitie medzinárodného faktora na komplexný sociálny a ekonomický rozvoj pohraničných regiónov Ukrajiny a Slovenska, aby sa zabránilo

hrozbe ich premeny na zaostávajúce periférne provincie, vyrovňovanie regionálneho rozvoja pohraničných a interných, ekonomicky silnejších území krajín;

- ukrajinsko-slovenská cezhraničná spolupráca je významným trendom spolupráce dvoch štátov v rámci európskej integrácie na regionálnej úrovni. Je to druh prídavného „mosta“ na účinné začlenenie Ukrajiny do integračných procesov vedúcich k vytvoreniu koherentnej zjednotenej Európy.

Zároveň má zásadný význam, že všeobecným cieľom cezhraničnej spolupráce nie je zabezpečenie nezávislého rozvoja pohraničných regiónov s prvkami autarchie, čo je samo osebe nemožné, ale jej hlavným cieľom je posilnenie susediacich štátov vo všeobecnosti prostredníctvom harmonizovaného a integrovaného regionálneho rozvoja a posilnenia ich účasti na medzinárodných integračných procesoch.

Cezhraničná spolupráca nemôže byť vykonávaná mimo existujúceho právneho a ústavného rámca spolupráce susediacich štátov. Implementácia špecifických regionálnych záujmov v cezhraničnej interakcii by v žiadnom prípade nemala byť v rozpore so základnými národnými záujmami. Regióny, ako hlavné subjekty cezhraničných vzťahov, sú oprávnené výlučne v rámci kompetencie, ktorá im bola zverená, aby konali nezávisle na medzinárodnej scéne podľa medzinárodných dohôd, uplatniteľných právnych predpisov a rozhodnutí zo strany ústredných štátnych orgánov.

„Zmluva o dobrom susedstve, priateľstve a spolupráci medzi Ukrajinou a Slovenskou republikou“ z 29. júna 1993 sa stala dôležitým bilaterálnym medzinárodným právnym nástrojom, ktorý otvoril príležitosť cezhraničnej spolupráci medzi Ukrajinou a Slovenskom. Zároveň, od začiatku deväťdesiatych rokov minulého storočia Ukrajina a Slovensko účelne vytvorili širší právny regulačný rámec, ktorý ustanovuje určité aspekty cezhraničných vzťahov rokovaním o bilaterálnych medzinárodných právnych dohodách a zmluvách.²¹⁸

Napríklad, od roku 1993 boli podpísané viaceré dohody o bilaterálnej ukrajinsko-slovenskej hranici a jej režime: *Dohoda medzi Ukrajinou a Slovenskou republikou o spoločných štátnych hraniciach* zo 14. októbra 1993, *Dohoda medzi Ukrajinou a Slovenskou republikou o ukrajinsko-slovenskej hranici, Spolupráca a vzájomná pomoc pri hraničných otázkach* zo 14. októbra 1993 a ďalšie. Bol podpísaný súbor dohôd o spolupráci v doprave a dopravnej

²¹⁸ Договір про добросусідство, дружні відносини і співробітництво між Україною та Словацькою Республікою // Міністерство закордонних справ України. Відділ архіву зовнішньої політики України, архіву ООН та інших міжнародних організацій (далі - ВАЗП МЗС України). - Ф. Двосторонні договори і угоди. - Розділ (Р.) Словаччина, Словацька Республіка. - Спр. 330.- А. 1-15; Договір про добросусідство, дружні відносини і співробітництво між Україною та Словацькою Республікою // Політика і час.- 1993,- № 8,- С. 88 – 92.

infraštruktúre: *Dohoda medzi vládou Ukrajiny a vládou Slovenskej republiky o železničnej komunikácii cez štátnu hranicu z 15. júna 1995, Dohoda medzi vládou Ukrajiny a vládou Slovenskej republiky o medzinárodnej automobilovej komunikácii z 15. júna 1995, Dohoda medzi vládou Ukrajiny a vládou Slovenskej republiky o všeobecných zásadách spolupráce a podmienkach vzájomných vzťahov v oblasti dopravy z 15. júna 1995, Dohoda medzi Ministerstvom dopravy Ukrajiny a Ministerstvom dopravy, pôšt a telekomunikácií Slovenskej republiky o projektovanom diaľničnom uzle na ukrajinskej strane a diaľnice č. 131 na slovenskej strane na slovensko-ukrajinskej štátnej hranici juhozápadne od mesta Užhorod medzi obcami Storožnica (Ukrajina) a Zagora (Slovenská republika) a ich prechodom v pohraničných oblastiach zo 7. marca 1997.*

Ďalšie súbory dohôd stanovujú spoločné opatrenia strán na ochranu životného prostredia a predchádzanie alebo odstránenie následkov prírodných katastrof a katastrof spôsobených človekom, najmä v pohraničných oblastiach:

- Dohoda medzi vládou Ukrajiny a vládou Slovenskej republiky o spolupráci v oblasti ochrany rastlín zo 14. mája 1993;
- Dohoda medzi vládou Ukrajiny a vládou Slovenskej republiky o vodnom hospodárstve v pohraničných vodách z 14. júna 1994;
- Dohoda o spolupráci medzi Ministerstvom ochrany životného prostredia Ukrajiny a Ministerstvom životného prostredia Slovenskej republiky z 30. septembra 1994;
- Dohoda medzi vládou Ukrajiny a vládou Slovenskej republiky o spolupráci a pomoci v núdzových situáciách z 5. decembra 2000.²¹⁹

Keďže mnohé súčasné bilaterálne ukrajinsko-slovenské právne dokumenty sa zaoberajú otázkami upravujúcimi rôzne aspekty cezhraničnej spolupráce, možno usúdiť, že počas desaťročia (1993 - 2003) bol vytvorený normatívny medzinárodný právny rámec na reguláciu bilaterálnych cezhraničných vzťahov na medzištátnej, medzivládnej, medzirezortnej úrovni vzťahov medzi Ukrajinou a Slovenskou republikou.

“Dohoda medzi vládou Ukrajiny a vládou Slovenskej republiky o cezhraničnej spolupráci”, formulovaná podľa úplne nových európskych noriem a podpísaná v Bratislave 5. decembra 2000 by sa mala považovať za významný krok vpred pri vytváraní mechanizmu regulácie ukrajinsko-slovenských cezhraničných vzťahov a vo všeobecnosti za inováciu v praxi medzinárodných zmlúv.

²¹⁹ Partnership and Cooperation Agreement between the European Communities and Their Member States, and Ukraine. In: *European Commission: Treaties Office Database. List of treaties by country: Ukraine*, <http://ec.europa.eu/world/agreements/prepareCreateTreatiesWorkspace/treatiesGeneralData.do?step=0 &redirect=true&treatyId=217> (access on 15 September 2013). Strategic alternatives.

Významným pozitívnym aspektom tejto ukrajinsko-slovenskej dohody je jasnosť interpretácie uplatniteľných koncepcií, a to menovite „cezhraničnej spolupráce“, ktorý sa vzťahuje na „všetky administratívne, technické, ekonomické, sociálne a kultúrne aktivity zamerané na posilnenie a rozvoj vzťahov medzi zmluvnými stranami, ako aj osady, mestá a regióny na oboch stranách spoločných štátnych hraníc vrátane uzatvárania vhodných dohôd na riešenie spoločných problémov.“ Definovali sa pojmy „miestne orgány“ a „regionálne orgány“ a bolo schválené vzájomné poskytovanie informácií o ich výklade podľa zmien v organizácii miestnej a regionálnej samosprávy (čl. 1), ktorá je relevantná v kontexte vytvorenia systému regionálnej samosprávy v SR v roku 2002 a teritoriálnej reformy na Ukrajine iniciovanej v roku 2014.

Spoločné európske normy a zásady cezhraničnej spolupráce schválené Radou Európy boli vybrané ako vzor pre ukrajinsko-slovenskú dohodu. Článok 3 stanovuje, že *„zmluvné strany podporia akúkoľvek iniciatívu miestnych a regionálnych orgánov na základe dohôd, ktoré vypracovala Rada Európy medzi územnými celkami a orgánmi zameranými na rozširovanie cezhraničnej spolupráce.“* Existuje široký zoznam hlavných oblastí, kde bude zabezpečená koordinácia ukrajinsko-slovenskej cezhraničnej spolupráce, najmä v rámci mestského a regionálneho rozvoja, dopravy a komunikácií, cezhraničného obchodu, energetiky, spoločných projektov rozvoja cestovného ruchu, ekonomických projektov (joint ventures) atď. (Článok 9).

Pri výbere foriem a oblastí spolupráce sa však uprednostnili priamo subjekty cezhraničných vzťahov, zatiaľ čo vlády týchto dvoch štátov v súlade s článkom 9, ods. 4 *„sa budú zaoberať všetkými právnymi, administratívnymi alebo technickými problémami, ktoré by mohli brániť rozvoju cezhraničnej spolupráce, uskutočňovať konzultácie o týchto problémoch, podporovať opatrenia miestnych a regionálnych orgánov zamerané na vytvorenie a rozvoj cezhraničnej spolupráce a na základe vzájomných konzultácií v rámci svojich kapacít financovať miestne a regionálne orgány za účelom rozvoja spolupráce.“*

Bol to prvý medzinárodný právny dokument Ukrajiny o cezhraničnej spolupráci, v ktorom existujúca vláda preberá konkrétne záväzky na podporu spolupráce vrátane koordinácie medzi územnými spoločenstvami, regionálnymi a miestnymi orgánmi. Koordinujúce štruktúry bilaterálnej cezhraničnej spolupráce, národné a zmiešané komisie, pracovné skupiny odborníkov, ktoré sú stanovené v článku dohody 6-8, sú premyslené a racionálne²²⁰.

²²⁰ Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Словацької Республіки про транскордонне співробітництво // Поточний архів Міністерства економіки і європейської інтеграції України. - Вх. № 29-33/009 від 10 січня 2002 р. - С.1-5; Dohoda medzi vládou Slovenskej republiky a Kabinetom ministrov Ukrajiny o cezhraničnej spolupráci // Zbierka zákonov č. 172/2001. - Čiastka 73. -S. 1926 – 1927.

Tieto pozitívne aspekty „*Dohody medzi kabinetom ministrov Ukrajiny a vládou Slovenskej republiky v oblasti cezhraničnej spolupráce*“ je potrebné predovšetkým považovať za výsledok praktického uplatňovania odporúčaní Rady Európy o cezhraničnej spolupráci a rozvíjaná jej ustanovení. Rada Európy vypracovala vzorové zmluvy na všetkých úrovniach vrátane medzinárodných (medzivládnych) a medziregionálnych dohôd o cezhraničnej spolupráci.

Normy odporúčané Radou Európy sa používajú aj v praxi jestvujúcich vzťahov medzi Ukrajinou a Slovenskom, najmä pri príprave dohôd o cezhraničnej spolupráci na regionálnej a miestnej úrovni. V rokoch 1999 – 2001 boli uzavreté prvé bilaterálne dohody o spolupráci medzi ukrajinskými oblasťami Zakarpatsko, Ivano-Frankivsk, Ľvov na jednej a Košickým a Prešovským krajom na Slovensku na strane druhej. V súčasnosti obe krajiny na regionálnej úrovni podpísali 50 dohôd o spolupráci na rôznych úrovniach - medzi regiónmi a okresmi a obcami. Okrem toho, bolo podpísaných asi 30 dokumentov o spolupráci medzi vzdelávacími inštitúciami, ktorých realizácia zabezpečuje kontakty na mikroúrovni: medzi jednotlivými štruktúrami, podnikmi, univerzitami, školami, výskumnými inštitúciami, kultúrnymi inštitúciami, knižnicami atď.²²¹

Možno teda dospieť k záveru, že medzinárodné právo, medziregionálny zmluvný rámec ukrajinsko-slovenskej cezhraničnej spolupráce spĺňa európske normy cezhraničnej interakcie, vytvára viac či menej jasný právny rámec i princípy bilaterálnych cezhraničných vzťahov a otvára cestu pre účinnú spoluprácu medzi pohraničnými správnymi jednotkami Ukrajiny a Slovenska.

V súlade s medzinárodnými a európskymi zmluvami by orgány regionálnej samosprávy a územné spoločenstvá pohraničných správnych jednotiek v oboch krajinách mali zohrávať a zohrávajú významnú úlohu v súčasnom rozvoji ukrajinsko-slovenskej cezhraničnej spolupráce. Prepojenia na regionálnej úrovni na ukrajinskej strane a samosprávne kraje na slovenskej strane sú dôležitým systémovým prvkom cezhraničnej spolupráce medzi Ukrajinou a Slovenskom. Zlepšenie regulačného mechanizmu ukrajinsko-slovenskej cezhraničnej spolupráce si vyžaduje kontinuálne zváženie toho, ako sa rozvíjajú medzinárodná a národná regulácia cezhraničných kontaktov a skúsenosti získané v Slovenskej republike a na Ukrajine z hľadiska implementácie administratívnych územných reforiem.

Zmeny v súčasnej slovenskej legislatíve o cezhraničnej spolupráci boli inšpirované súborom zákonov o reforme samosprávy schváleným v roku 2001, ktorý ustanovoval vytvorenie regionálnych samosprávnych orgánov a zriadenie 8 samosprávnych celkov 1. januára 2002, ako aj prerozdelenie kompetencií medzi štátnymi výkonnými orgánmi a miestnymi samosprávnymi

²²¹ ЖУРБА І.Є.Пріоритетні форми трансформації транскордонного співробітництва в умовах наближення України до Європейського Союзу: монографія / І.Є.Журба.-Хмельницький: ХНУ,2012.- С.191 – 192.

orgánmi, a to vo všeobecnosti v medzinárodných vzťahoch a konkrétne v cezhraničnej a medziregionálnej spolupráci. V dôsledku reforiem môže samosprávny územný celok v rámci svojej pôsobnosti spolupracovať s administratívnymi a územnými celkami a regionálnymi orgánmi iných krajín, má právo stať sa členom medzinárodnej únie regiónov alebo regionálnych orgánov. Dohody o medzinárodnej spolupráci musia byť schválené regionálnou a miestnou vládou po predchádzajúcom schválení ich textu zahraničným partnerským regiónom alebo jeho vládnyimi orgánmi.

Predpisy administratívno-územnej reformy stanovujú, že medzinárodná spolupráca alebo členstvo slovenského samosprávneho kraja v medzinárodných organizáciách nemôže odporovať ústave, ústavným a iným zákonom ani medzinárodným zmluvám Slovenskej republiky a definujú mechanizmus štátnej kontroly nad medzinárodnou spoluprácou slovenských samosprávnych územných celkov.

Na Ukrajine aj na Slovensku majú podľa aktuálnej legislatívy regionálne štátne orgány (regionálne a územné verejné správy) skôr obmedzené právomoci vo svojej vlastnej činnosti v rámci medzinárodných vzťahov. Štátne správy môžu skutočne vstupovať do akýchkoľvek zmluvných medzinárodných aj cezhraničných vzťahov len s osobitným súhlasom štátnych výkonných orgánov. To znamená, že miestne výkonné administratívne orgány pohraničných regiónov musia v každom konkrétnom prípade dostať osobitné právomoci od vlády, ak majú v úmysle uskutočniť akékoľvek podujatia medzinárodného charakteru a podpísať cezhraničné dohody o spolupráci so zahraničnými partnermi.

Regionálne samosprávne orgány v oboch krajinách majú naopak oveľa väčšiu autonómiu v prípade zmluvnej medzinárodnej spolupráce so zahraničnými partnermi a nepotrebujú žiadne osobitné povolenie od vlády, napríklad na uzavretie dohôd o cezhraničnej spolupráci s podobnými zahraničnými orgánmi samosprávy.

Priorita väzieb samosprávnych orgánov však ešte stále nefunguje v rámci ukrajinsko-slovenskej cezhraničnej spolupráce, bilaterálnej ani multilaterálnej. Pokiaľ ide o ukrajinskú časť, v tejto fáze väčšinu medzinárodných cezhraničných podujatí iniciujú a realizujú regionálne a okresné správy a súvisiace štruktúry - oddelenia, riaditeľstvá a útvary zodpovedné za zahraničné vzťahy. V rámci regionálnych a miestnych orgánov Ukrajiny spravidla neexistujú podobné štruktúry na organizovanie a koordináciu cezhraničnej spolupráce. Nedostatočná úroveň rozvoja ukrajinskej samosprávy vo všeobecnosti vedie k situácii, že samosprávne orgány obvykle hrajú v CHS malú alebo len dekoratívnu úlohu. Ukrajinská strana v cezhraničnej spolupráci, vrátane

сполупраце с регіонами Slovenska, je stále pasívna, čo sa týka zamerania sa na rozvoj vzťahov medzi štátnymi správami.

V predvečer vstupu do Európskej únie sa Slovenská republika zaviazala zintenzívniť regionálnu a cezhraničnú spoluprácu s Ukrajinou s cieľom zabezpečiť väčší rozsah pásma ukrajinsko-slovenskej hranice a súčasne splniť požiadavky Európskej únie na ochranu hraníc pred nelegálnym prístahovalectvom, organizovaným zločinom a medzinárodným terorizmom.

V rokoch 2002-2003 sa otázka spoločnej hranice a vyhliadky na zavedenie a implementáciu schengenského režimu podľa slovenskej strany stali dôležitou otázkou rozvoja ukrajinsko-slovenskej spolupráce. Otázka schengenského režimu na ukrajinsko-slovenskej hranici po nadchádzajúcom vstupe SR do EÚ bola hlavnou témou diskusií ministerstiev zahraničných vecí Ukrajiny a Slovenska a na rokovaní ministerstiev zahraničných vecí Slovenska, Poľska, Českej republiky, Maďarska a Ukrajiny v Košiciach (SR) sa v júli 2002 pokladala za spoločnú iniciatívu „Vyšehradskej štvorky“ pri rokovaní medzi nimi a Ukrajinou o vyhliadkach na zníženie prekážok budúcej východnej vonkajšej hranice EÚ, ktorá bude viesť pozdĺž ukrajinsko-poľských, ukrajinsko-slovenských a ukrajinsko-maďarských hraníc. Bolo dohodnuté, že budúca východná hranica EÚ a Ukrajiny by nemala byť novou deliacou čiarou Európy. Taktiež sa uviedla potreba zaviesť nové formy cezhraničnej spolupráce s Ukrajinou po vstupe krajín Vyšehradu do EÚ v roku 2004 a využívania skúseností s cezhraničnou spoluprácou získaných v deväťdesiatych rokoch Poľskom na hraniciach s Nemeckom a Rakúskom²²².

Ukázalo sa, že skúsenosti spolupráce pri rozvoji kontaktov pohraničného obyvateľstva s „miestnym pohraničným hnutím“²²³, zamerané na zabezpečenie humanitárnych kontaktov obyvateľov pohraničných území na Ukrajine a na Slovensku, ako krajiny schengenského priestoru, zahŕňali riziko porušenia colných predpisov, imigračných a iných pravidiel obidvoch zmluvných strán členov hnutia, ktoré znepokojovali slovenskú a ukrajinskú stranu, viedli v rokovaní k zúženiu rozsahu zásad malého pohraničného styku na susediacom území Slovenska a Ukrajiny na 30 km na oboch stranách hranice²²⁴. Rôzne štatistiky slovenských colných orgánov o „kontrabande“, ktoré sa tradične vyskytujú v takýchto diskusiách, hoci podľa nášho

²²² Фонд Конрада Аденауера. Представництво в Україні. Національний інститут стратегічних досліджень (Закарпатський філіал). //Регіональна політика ЄС після його розширення// Аналітичні оцінки.- Ужгород, Ліра, 2004. Електронний доступ: <http://old.niss.gov.ua/book/Maket.pdf>

²²³ ПРИХОДЬКО В.П. М а л и й п р и к о р д о н н и й р у х : п о г л я д н е у р я д о в и х о р г а н і з а ц і ї. // Малий прикордонний рух: відповідь на виклики із шенгену матеріали міжнародного 71 “круглого столу” експертів (18 жовтня 2007р., м. Ужгород). – С. 182 – 186.

²²⁴ Україна в системі європейської інтеграції [Текст]: Монографія. Навчальний посібник / М. Палінчак, В. Приходько, В. Химинець та ін. – Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2016. – С. 226.: табл., рис. – (Серія «Кафедральна бібліотека. Міжнародні економічні відносини». Випуск 3).

názoru sami osebe nemôžu byť jediným základom pre analyzovanie sociálno-ekonomických javov v ukrajinsko-slovenskej pohraničnej oblasti, vyžadujú širšiu perspektívu, expertov a zodpovedných predstaviteľov oboch krajín.

Po prvé, je to spojené s výraznými pozitívnymi zmenami v ekonomike Slovenska a Ukrajiny vo všeobecnosti, s opatreniami na zníženie krízovej povahy ich pohraničných oblastí, kde sa pre mladých ľudí vytvárajú nové pracovné miesta, znižuje sa migrácia pracovnej sily, zvyšujú sa mzdy a životná úroveň. To všetko znižuje priestor pre masové nezákonné obchodovanie na hraniciach, presmeruje pohraničné obyvateľstvo k odlišnému chápaniu hodnôt miestneho pohraničného styku. Realizácia rozsiahlych investičných projektov s ukrajinským a zahraničným kapitálom v oblasti výroby automobilov („Eurocar” – „Damage”), automobilových komponentov („Yazaki” „Hroclin – Carpathia”, „Unhvayyer”, „Coast Cable”, „Vetavtomotiv”), elektronických procesorov („Jabil”, „Flextronics”) v blízkosti slovenských hraníc vytvárajú vysoko technické a dobre platené pracovné miesta, modernizujú výrobné oblasti a spôsoby komunikácie, zamestnávajú desiatky spoločností vo vlastníctve ukrajinských, maďarských a slovenských dodávateľov.

Pohraničné územia na Slovensku, Ukrajine a v ďalších krajinách strednej a východnej (karpatskej) európskej oblasti sa stali platformou intenzívnej cezhraničnej migrácie, ktorej súčasťou je migrácia za prácou. Takže v roku 2015 predstavoval počet osôb, ktoré prekročili hranicu schengenského priestoru členských krajín EÚ na 47 hraničných priechodoch v regióne 3,4/13,4 milióna, z toho:

Slovensko - Ukrajina – 0.4 / 0.76 mln. ľudí

Poľsko - Ukrajina – 1.16 / 9.52 mln. ľudí

Maďarsko - Ukrajina - 1.10 / 2.4 mln. ľudí

Rumunsko - Ukrajina - 0.77 / 0.69 mln. ľudí²²⁵.

Interakcia regiónov na ukrajinsko-slovenskej hranici po vstupe Slovenskej republiky do EÚ (1. mája 2004) je silne ovplyvnená takými strategicky dôležitými dimenziami, ako sú geopolitické (vznik novej a nezmenenej východnej hranice zjednotenej Európy), regionálne a subregionálne (ktoré si vyžadujú revíziu súčasného systému bilaterálnej a multilaterálnej regionálnej spolupráce Ukrajiny a Slovenska v roku 2004), medziregionálne a cezhraničné (ktorých úloha rastie v rámci ukrajinských vyhliadok na pridruženie k Európe a vstupu SR do štruktúr nového spoločenstva svetovej úrovne).

²²⁵ <http://forbes.net.ua/ua/nation/1410211-geografiya-migraciyi-kudi-yizdili-ukrayinci-v-2015-roci-i-hto-vidviduvav-ukrayinu>.

Prax ukazuje, že v priebehu rokov partnerstva pri realizácii medziregionálnej a cezhraničnej spolupráce ju slovenská aj ukrajinská strana považujú za súčasť integrálneho celku, starostlivo navrhnutého mechanizmu regionálneho rozvoja, ktorý by mal byť založený na priestorovom prístupe a rozvinutom inštitucionálnom základe, poskytol dlhotrvajúci účinok v harmonizovanom integrovanom rozvoji štátov a ich regiónov a zvýšil ich účasť na medzinárodných integračných procesoch.

Za zmienku stojí pomerne synchronizovaná činnosť vlád a správnych orgánov v oblasti medzinárodného práva a národnej inštitucionalizácie cezhraničnej spolupráce medzi Ukrajinou a Slovenskom, ktorá zaznamenala fázu zvýšenej aktivity v období pred tým, než Slovenská republika prijala štatút člena EÚ a v období po jej vstupe do schengenského vízového režimu.

Dostupnosť a činnosť systému bilaterálnych rokovaní o celom spektre otázok medzinárodných vzťahov, vrátane interakcie medzi pohraničnými regiónmi, umožňujú obom štátom udržať pod kontrolou faktory geopolitickej situácie, ako je potreba prispôbiť medzinárodné právne bilaterálne dohody o spolupráci, berúc do úvahy pozíciu EÚ, ktorá pôsobí ako silný partner a regulátor európskej spolupráce, kombinácie národných záujmov a zásad sociálnej, hospodárskej a migračnej politiky európskeho spoločenstva.

Je teda veľmi mrzuté, že v dnešných verejných a vedeckých stanoviskách oboch krajín sú mnohé kritické hodnotenia aktivít slovensko-ukrajinskej medzivládnej komisie pre koordináciu cezhraničnej spolupráce z hľadiska nedostatku preventívnych opatrení, systematického charakteru prijatých krokov, aktivity pri tvorbe koherentného stanoviska ku kľúčovým otázkam cezhraničnej spolupráce, a ich prezentácie národným a európskym inštitúciám.

Významnou udalosťou ukrajinsko-slovenskej spolupráce nového, postsocialistického typu od rokov 1991 – 1992 bola najmä spoločná iniciatíva na vytvorenie prvého cezhraničného medziregionálneho združenia na začiatku roku 1993 - Medzinárodného združenia „Karpatský euroregión“ podporovaného ministerstvami zahraničných vecí oboch krajín a Radou EHS v strednej a východnej Európe za účasti Ukrajiny.²²⁶

Neskôr, po vzniku samostatnej Slovenskej republiky 1. januára 1993, sa slovenské politické vedenie na základe priorít posilnenia inštitúcií a mechanizmov novovytvoreného štátu a cieľov konsolidácie politického národa dočasne vzdialilo od rozvíjania systému cezhraničných

²²⁶ Role of the Carpatian Euroregion in the Strengthening Security and Stability in Central and Eastern Europe. Sanatorium Karpaty (Ukraine) November 23-25, 2000. - Prešov-Uzhgorod: Research Center of the Slovak Foreign Policy Association, Strategies Studies Foundation, 2001; Role of the Carpatian Euroregion in Mitigating the Possible Negative Effects of Schengen. The čierny orol building, Prešov, Slovakia, October 12, 2001. - Prešov-Uzhgorod: Research Center of the Slovak Foreign Policy Association, Strategies Studies Foundation, 2001.

vzťahov s Ukrajinou, čo v rokoch 1994 – 1998 viedlo k pozastaveniu účasti východoslovenských regiónov v Karpatskom euroregióne.

Zavedenie vízového režimu pre ukrajinských občanov vstupujúcich do SR a obdobná reakcia Ukrajiny v polovici roku 2000 trvali do roku 2005 a spôsobili organizačné a technické problémy v rámci ukrajinsko – slovenských cezhraničných vzťahov. To viedlo k situácii, keď euroregionálna a cezhraničná spolupráca SR a Ukrajiny zaostávala za dynamikou, hĺbkou a diverzitou intenzívnejšej ukrajinsko – maďarskej a ukrajinsko – poľskej spolupráce.

Napriek tomu, došlo začiatkom roku 2000 k interakcii pohraničných správnych jednotiek Slovenskej republiky a Ukrajiny, čo vyústilo do určitých úspechov. Konkrétne v roku 2002 sa po prvýkrát po troch rokoch recesie obnovil objem zahraničného obchodu medzi slovenskými a zakarpatskými regiónmi na úrovni objemu druhej polovice deväťdesiatych rokov minulého storočia. Podľa informácií z regionálnych štruktúr zahraničného obchodu predstavoval celkový objem medziregionálneho obchodu za 11 mesiacov v roku 2002 23,4 mil. USD (v roku 1998 to bolo 23 mil. USD) a narástol o 19,8% v porovnaní s rovnakým obdobím roka 2001. Vývoz komodít zo Zakarpatska do SR sa zvýšil o 26,4% a dovoz zo SR len o 6,4%. Pozitívna bilancia zahraničného obchodu so SR dosiahla v Zakarpatsku takmer 10 mil. USD. Slovenské investície realizované v hospodárstve pohraničného zakarpatského regiónu ku koncu roka 2002 predstavovali 8,3 mil. USD alebo 6,7% celkovej sumy priamych zahraničných investícií v regióne. Iba v pohraničnej Zakarpatskej oblasti sa na nich podieľalo 67 podnikov so slovenskými investíciami.²²⁷

Na podnet slovenských a ukrajinských výskumných centier a mimovládnych združení zahraničnej politiky sa realizovalo niekoľko projektov spolupráce medzi Ukrajinou a Slovenskom a ďalšími krajinami strednej a východnej Európy. Konali sa najmä semináre a diskusie odborníkov na témy „Slovensko-Ukrajina: Pred zavedením vízového režimu“, „Úloha Karpatského euroregiónu pri posilňovaní bezpečnosti a stability v strednej a východnej Európe“, „Úloha Karpatského euroregiónu: Otázky menších na programe“, „Karpatský euroregión: Perspektívy ekonomickej cezhraničnej spolupráce“, „Úloha Karpatského euroregiónu pri prekonávaní možných negatívnych dopadov Schengenu“, „Ukrajina a Slovensko: Hľadanie spoločnej cesty“, „Priame susedstvo Ukrajiny s EÚ: Uzavreté hranice alebo nový impulz pre spoluprácu?“. V oblasti kultúry na medziregionálnej úrovni ukrajinsko-slovenskej spolupráce sa uskutočňuje živá výmena odborných a amatérskych skupín. Každoročne sú pohraničné oblasti Ukrajiny a Slovenska

²²⁷ Інформація про стан зовнішньоекономічних зв'язків Закарпатської області із Словаччиною Підраховано за: Закарпаття-Словаччина. - Ужгород: Закарпатське облуправління статистики, 2001. - С. 4;.- С.1 – 3, С.14-15.

hostiteľmi medzinárodných ľudových festivalov a sviatkov národnostných menšín. Ochrana životného prostredia a boj proti hrozbe a následkom environmentálnych a človekom spôsobených katastrof v pohraničných oblastiach sa v posledných rokoch stali dôležitým rozmerom ukrajinsko-slovenskej cezhraničnej spolupráce.²²⁸

Okrem toho sa ukrajinsko-slovenská cezhraničná spolupráca realizuje v oblasti ochrany práv menšín. V regióne Zakarpatska žije viac ako päťtisíc ľudí slovenskej národnosti a na Slovensku na území Prešovského kraja je takmer 7 000 Ukrajincov a 21 000 Rusínov, v Košiciach je 2 000 Ukrajincov a 2 000 Rusínov (podľa sčítania ľudu Ukrajiny a Slovenska z roku 2001). Aktivita v oblasti harmonizácie národných vzťahov medzi Slovenskom a Ukrajinou a ich prihraničnými regiónmi rieši rovnaké úlohy integrácie početných rómskych komunít do hospodárskeho a spoločensko-kultúrneho života²²⁹.

Hľadanie nových cieľov ukrajinsko-slovenskej spolupráce vedie k nevyhnutnému prehláseniu, že ekonomiky Ukrajiny a Slovenska, najmä ich prihraničných regiónov, sú jednou z najatraktívnejších celosvetových outsourcingových brán strednej a východnej Európy, najmä v oblasti inžinierstva a výroby prístrojov, ako sú elektrotechnická, automobilová a elektronická priemyselná výroba komponentov. Ukrajinsko-slovenské pohraničné územia sú ako atraktívny odrazový mostík pre globálne outsourcingy založené na rôznych možnostiach dopravy a logistiky pre celý komplex multimodálnej dopravy, blízkosti ukrajinských a slovenských podnikov potenciálnym zákazníkom, vysokej úrovni existujúcich dopravných sietí, ako sú železničná, cestná, vodná a letecká doprava a ich vysokého investičného ratingu stanoveného ich členstvom v 5. koridore.

Široké možnosti špecifikácie cezhraničnej spolupráce a vytváranie nových pracovných miest sú sprostredkované investičnými projektmi v dopravnej logistike a energetickom priemysle, realizácia ktorých sa uskutočňuje alebo plánuje na ukrajinsko-slovenskej hranici. Predovšetkým to zahŕňa prevádzku existujúcich a výstavbu nových elektrických vedení, ktoré dodávajú elektrickú energiu na vývoz do Slovenskej republiky a ďalších krajín EHS v rámci európskeho energetického ostrova, ako aj medzinárodné projekty na výstavbu diaľnic 5. a 7. dopravného koridoru.

Ukrajinská strana už uskutočnila komplex stavebných prác v rámci veľkého investičného projektu rekonštrukcie železničného tunela Beskyd na území regiónov Zakarpatsko a Lvov

²²⁸ Див.: ДИНИС Г.Г., ДЕРБАК В.І., СЮСЬКО І.М. Транскордонне співробітництво України // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. - Вип.,10: Міжвідомчий збірник наукових праць / Відпов. Ред. С.В.Віднянський. - К.-Інститут історії України НАН України, 2001. - С.112 – 117.

²²⁹ Slovensko 2002. Súhrn správa o stave spoločností./Ed.M.Kollár, G.Mesežnikov.-Bratislava: IVO,2002.- S. 415.

hradeného medzinárodnými finančnými organizáciami vrátane Európskej banky pre obnovu a rozvoj. Slovenská strana vynakladá úsilie na dokončenie výstavby novej diaľničnej siete v 5. dopravnom koridore s koncovým bodom na hraničnom prechode medzi Ukrajinou a Slovenskom.

Pohraničné regióny oboch krajín majú významný vedecký a technický potenciál, ktorý bol nedostatočne využívaný na tieto účely a poskytujú veľký priestor na spoluprácu v oblasti inovatívneho rozvoja. Preto v Zakarpatskom regióne Ukrajiny s existujúcimi 16 vedeckými univerzitnými a fakultnými inštitúciami pôsobiacimi v desiatkach oblastí výskumu a vývoja predstavoval podiel podnikov, ktoré realizovali inovácie, iba 7,2% z celkového počtu podnikov v regióne (podobný je ukrajinský index vo výške 11,5%).²³⁰

Prijatie strednodobých programov regionálneho udržateľného rozvoja (do roku 2017) a regionálnych rámcových dohôd o cezhraničnej spolupráci, ktoré zabezpečujú posilnenú medzinárodnú spoluprácu v investičných a inovačných projektoch, bolo primeranou reakciou štátnych výkonných a miestnych orgánov Ukrajiny a Slovenska. Nasadenie siete štátnych, mestských a podnikových regionálnych inovačných centier, investičných agentúr a regionálneho rozvoja v pohraničných oblastiach slúži rovnakému účelu.

Regionálne obchodné komory sa môžu stať stálou intelektuálnou a metodologickou platformou na zintenzívnenie investičnej a inovačnej zložky cezhraničnej spolupráce. V tejto súvislosti je potrebné spomenúť aktívnu spoluprácu zástupcov colných orgánov a obchodných komôr v spoločnom projekte „SlovakAid” a projekt Ministerstva zahraničných vecí SR „Ukrajina v medzinárodnom obchode po vstupe do WTO”²³¹.

Úspešné vytvorenie priemyselných parkov a klastrov v Slovenskej republike a pozitívne predpoklady pre vytvorenie klastra automobilového a elektronického priemyslu v karpatskom regióne Ukrajiny (v regiónoch Zakarpatsko, Ľvov, Volyň a Ivano-Frankivsk), analýza priemyselnej spolupráce, dodávka surovín, komponentov, technológií a know-how medzi slovenskými a ukrajinskými elektrárňami, ťažobným a hutníckym, automobilovým a elektronickým priemyslom, opatrenia obidvoch vlád na prekonanie krízy pohraničných a horských regiónov má za výsledok, že otázky tvorby medzinárodných klastrov v týchto oblastiach a podpora týchto projektov prostredníctvom príslušných medzinárodných dohôd a programov sú mimoriadne aktuálne.

²³⁰ Метафізика інвестицій. Інноваційно-інвестиційний розвиток економіки регіонів: монографічний посібник / В. Приходько, О. Єгорова, Л. Казакова. – Ужгород: ПП «АУТДОР – ШАРК», 2015. С.104.
<http://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/11423> ISBN: 978-617-7132-49-2

²³¹ Електронний доступ: http://www.ibser.org.ua/other_projects/proekt-pidvyshchennya-konkurentospromozhnosti-prykordonnyh-terytoriy-v-umovah

Možno argumentovať, že na území Slovenska (Košice, Prešov), Ukrajiny (medzi Užhorodom, Mukačevom, Vinogradovom), Maďarska (Nyiregyhaza, Miskolc, Zahony) sa vytvorili predpoklady pre medzinárodný rozvoj cezhraničných klastrov. Prípady dlhodobej práce slovenských a iných zahraničných odborníkov v ukrajinských podnikoch, odborná príprava ukrajinského personálu v spolupracujúcich podnikoch Slovenska a iných krajín EÚ sú čoraz častejšie.

Zintenzívnenie hospodárskej spolupráce v spomínanom mikroregióne, tak povediac minieuroregióne, bude pokračovať v rámci ohlásených alebo už realizovaných investičných projektov súvisiacich s vytvorením „Priemyselného parku Solomon“ 7,5 km od obce Čierna nad Tisou, výstavby diaľnice 5. dopravného koridoru na ukrajinskom území, modernizácia letísk v Košiciach a Užhorode a maďarskom Debrecíne, železničný tunel Beskyd vedúci cez ukrajinské Karpaty, plánované investície do vybudovania širokorozchodnej železničnej trate z Košíc do Bratislavy a Viedne na území Slovenska a nové elektrické vedenia na export ukrajinskej elektriny na Slovensko.

Ukrajinské spoločnosti so slovenskými, francúzskymi a rakúskymi firmami realizujú stavebné a projekčné práce na vytvorenie turistických a rekreačných lyžiarskych stredísk vo vzdialenosti 50 km od hraníc so Slovenskom. Významný prílev ukrajinských turistov tvoria spotrebitelia služieb v slovenských lyžiarskych strediskách v Košiciach a Prešove na území Slovenskej republiky a Maďarska a v Zakarpatskom regióne na Ukrajine.

Podľa nášho názoru a ako už uviedli ďalší odborníci, pri určovaní územnej oblasti uplatňovania princípov malého pohraničného styku by slovenské a ukrajinské strany nemali ignorovať významný potenciál všetkých týchto projektov, pokiaľ ide o prekonanie depresívnosti pohraničných oblastí v oboch krajinách.

Ukrajina si vybrala strategický smer integrácie do Európskej únie. Tento trend sa stal rozhodujúcim faktorom v sociálno-politických zmenách v krajine. V tejto súvislosti zohráva dôležitú úlohu cezhraničná spolupráca pohraničných území Ukrajiny, ktoré sa stali predmetom regionálnej politiky EÚ. Ako súčasť štátnej politiky CHS dnes zaujíma dôležité miesto v prioritách sociálneho a ekonomického rozvoja, ako aj pri hľadaní a optimalizácii trendov smerujúcich k európskej integrácii Ukrajiny²³².

²³² ШИЛЕПНИЦЬКИЙ П.І. Особливості транскордонного співробітництва за програмою інструменту Європейської Політики Сусідства та Партнерства / П.І. Шилепницький, О.В. Зибарева, Л.В. Вербівська // Наук. вісник БДФА : Економічні збірки : зб. наук. праць / МФУ, БДФА. – Чернівці, 2008. – Вип. 3 Ч.І. – с. 81–83.

V súčasných politických a hospodárskych podmienkach získava cezhraničná spolupráca väčší význam pre rozvoj väčšiny regiónov Ukrajiny. Naša krajina vstúpila do cezhraničnej spolupráce už v roku 1993 v rámci svojho smerovania k európskej integrácii.

Podľa ukrajinského zákona „O cezhraničnej spolupráci“ sa pod cezhraničnou spolupracou chápu spoločné aktivity zamerané na vytvorenie a prehĺbenie hospodárskych, sociálnych, vedeckých, technických, environmentálnych, kultúrnych a iných vzťahov medzi miestnymi komunitami a ich zastupiteľskými orgánmi, miestnymi orgánmi Ukrajiny a územnými spoločenstvami, príslušnými orgánmi iných krajín v rámci kompetencií definovaných ich vnútroštátnymi právnymi predpismi²³³.

Keďže Ukrajina získala svoju nezávislosť a prevažná väčšina regiónov sa stala pohraničnými oblasťami, bolo vhodné vytvoriť politiku regionálneho rozvoja zameranú na posilnenie vnútorných zdrojov hospodárskeho rozvoja na základe ich pohraničného statusu. Vzhľadom na túto skutočnosť zahŕňa koncept národnej regionálnej politiky rozvoj CHS ako účinného prostriedku na posilnenie bilaterálnych vzťahov a riešenie regionálnych problémov v kontexte budovania medzinárodnej spolupráce v oblasti regionálnej politiky a aproximácie národných právnych predpisov týkajúcich sa týchto oblastí s pravidlami a normami Európskej únie.

Ukrajinsko-slovenská spolupráca a Európska susedská politika

V rokoch 2003 – 2004 poskytol začiatok Európskej susedskej politiky významný impulz pre takúto spoluprácu. Zahŕňa 16 južných a východných susediacich krajín EÚ. EÚ má záujem o stabilných a prosperujúcich susedov, na ktorých území vládne mier a harmónia. Európska susedská politika bola opakovane revidovaná s cieľom zohľadniť záujmy a potreby susedných krajín a nadviazať užšiu spoluprácu. Za týmto účelom EÚ implementovala nástroj Východného partnerstva, ktorý zahŕňa aj Ukrajinu. Vzťahy medzi Ukrajinou a EÚ, ktoré sa týkajú aj spolupráce miestnych a regionálnych orgánov na Ukrajine a v členských štátoch EÚ sa preto v súčasnosti formujú podľa Európskej susedskej politiky - nástroja zahraničnej politiky EÚ, ktorý je určený krajinám, s ktorými má EÚ hranice.

EÚ ponúka susediacim krajinám privilegovaný vzťah založený na vzájomnom hľadaní spoločných hodnôt (demokracia a ľudské práva, právne normy, správne riadenie, zásady trhového hospodárstva a trvalo udržateľný rozvoj). Európska susedská politika (ďalej len „ESP“)

²³³ Закон України “Про транскордонне співробітництво”, прийнятий Постановою ВРУ від 24 червня 2004 р. - №1861-IV. // Голос України. - 22 липня 2004 р.

ide nad rámec existujúcich vzťahov a ponúka prehĺbenie politických vzťahov a hospodárskej integrácie. Úroveň intenzity týchto vzťahov závisí od toho, ako budú tieto hodnoty zdieľať susedné krajiny. Podľa podmienok dohody je ESP naďalej oddelená od procesu rozširovania a pokiaľ ide o krajiny susediace s EÚ, neprezentujú predbežné odhady budúceho rozvoja svojich vzťahov s EÚ.

Akčné plány sa zameriavajú na tieto prioritné oblasti spolupráce EÚ so susednými krajinami: politický dialóg a reformy, sociálno-ekonomické reformy a rozvoj, obchodné, trhové a regulačné reformy, spravodlivosť a vnútorné záležitosti, energetiku, dopravu, informačná spoločnosť a životné prostredie a humanitárne kontakty. Osobitná podpora v rámci ESP je poskytovaná regionálnej spolupráci.

Medzi prioritami pre oživenie CHS v regiónoch Ukrajiny a EÚ prostredníctvom využitia susedskej politiky a jej mechanizmov je potrebné spomenúť zahraničný obchod a investičnú spoluprácu, právnu registráciu zamestnávania ukrajinských občanov v EÚ, zavedenie zjednodušených postupov na získanie víz pre obyvateľov pohraničných regiónov a zjednodušenie prekračovania schengenských hraníc v rámci „miestnych ciest v pohraničných regiónoch“ prostredníctvom aktivizácie inštitútu pre malý pohraničný styk v rokoch 2006 -2010 medzi Ukrajinou, Maďarskom, Poľskom a Slovenskom.

V tomto ohľade zostáva význam pohraničných regiónov v celkovom procese európskej integrácie prioritou a zaznamenáva rastúci trend. Zapojenie orgánov miestnej samosprávy, miestnych štátnych orgánov a tretieho sektora do budovania a rozvoja cezhraničnej spolupráce je mimoriadne dôležitou úlohou.

Historicky a geograficky sa stalo, že slovensko-ukrajinská pohraničná oblasť sa nachádza v srdci Európy. Európsky vektor zahraničnej politiky je pre ňu teda mimoriadne dôležitý. Najmä ukrajinský zakarpatský región má jedinečnú geopolitickú a geografickú polohu. Nachádza sa v najvzdialenejšej juhozápadnej časti Ukrajiny, ktorá zaberá juhovýchodnú časť Ukrajinských Karpát a Potiskú nížinu a hraničí s Maďarskom, Poľskom, Slovenskom a Rumunskom. Súčasne slovensko-ukrajinskou hranicou prechádzajú energetické a dopravné koridory, čo spolu s ďalšími faktormi predstavuje obrovský potenciál pre rozvoj medzinárodných stykov a cezhraničných ekonomických, vedeckých, sociálnych a politických vzťahov.

Vzhľadom na integračné procesy na východe Slovenska a v Zakarpatskej oblasti získavajú aktivity cezhraničnej a regionálnej spolupráce veľký význam. Spolu s rozvojom karpatského

regiónu je cezhraničná spolupráca účinným prostriedkom na posilnenie bilaterálnych vzťahov a riešenie regionálnych problémov²³⁴.

S cieľom koordinovať aktivity pri príprave a realizácii programov a projektov rozvoja území a regiónov v Zakarpatskom regióne a susedných krajinách boli podpísané viaceré dohody medzi Zakarpatským regiónom a regiónmi susedných krajín, ktoré ukrajinskí experti zohľadnili pri realizácii projektu.

Predovšetkým rozvoj cezhraničnej spolupráce medzi Zakarpatskou oblasťou a pohraničnými regiónmi Slovenskej republiky podlieha nasledujúcim platným dohodám: *Dohoda o spolupráci medzi Zakarpatským regiónom a Prešovským samosprávnym krajom, Dohoda o obchodno-ekonomickej, vedecko-technickej a kultúrnej spolupráci medzi Zakarpatskou oblasťou a Košickým samosprávnym krajom*. V rámci týchto dohôd sa každoročne podpisujú spoločné akčné programy spolupráce medzi regiónmi, ktoré definujú špecifické opatrenia pre spoluprácu v hospodárstve, vzdelávaní, vede a kultúre a po ich uplynutí sa sumarizuje stav ich realizácie.

Spolupráca medzi Zakarpatskou oblasťou a pohraničnými regiónmi Maďarska je založená na *Dohode medzi Zakarpatskou regionálnou štátnou správou a samosprávnym orgánom Szabolcs-Szatmár-Bereg v Maďarsku* a medzi Zakarpatskou oblastnou radou a župou Heveshmedye v Maďarsku. V nedávnej dobe bola podpísaná dohoda s Borsod-Abaúj-Zemplénmedye (Maďarsko). Súčasne sa uskutočňuje aktívna spolupráca s niektorými regiónmi EÚ a v rámci dohôd podpísaných s regiónmi Maramures a Satu Mare (Rumunsko) a Podkarpatské vojvodstvo (Poľsko).

V súčasnosti Zakarpatská oblasť Ukrajiny oficiálne uzavrela partnerstvá so 14 regiónmi Európskej únie, čo zahŕňa župy Szabolcs-Szatmár-Bereg, Borsod-Abaúj-Zemplén a Heves v Maďarsku, Košický a Prešovský samosprávny kraj na Slovensku, Podkarpatské vojvodstvo Poľsku, kraj Vysočina a Pardubice na území Českej republiky, okruhy Maramures a Satu Mare v Rumunsku, Vukovar Sremskoyu zhupaniya v Chorvátsku, autonómna provincia Vojvodina v Srbsku, okres Oberfranken v Nemecku a bol podpísaný zámer uzavrieť partnerstvo s provinciou Castellon v Španielsku.

V rámci dohôd podpísaných medzi regiónmi, boli tiež založené partnerstvá s takmer 100 miestnymi spoločenstvami miest a regiónov, dedín, inštitúcií a organizácií Zakarpatskej oblasti so

²³⁴ Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 8 / Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Шляхи підвищення ефективності співробітництва на новому Східному кордоні Європейського Союзу», м. Стара Лесна, Словацька Республіка, 18-19 вересня 2012 р. – Ужгород: ЗабДУ, 2012. – С.134.

spoločenstvami a inštitúciami v susedných regiónoch Rumunska, Maďarska, Slovenska, Poľska, Rakúska, Nemecka a iných krajín.

S cieľom realizovať európsku integračnú politiku a podporiť v regióne rozvoj medzinárodnej a cezhraničnej spolupráce sa v roku 2015 uskutočnilo niekoľko stretnutí so zahraničnými delegáciami z Maďarska, Českej republiky, Slovenska, Poľska, Rumunska, Francúzska, Nemecka a s inými. Od roku 2015 oficiálne navštívili región delegácie z Maďarska, Rumunska, Litvy, experti z ES, predstavitelia spoločnej monitorovacej misie OBSE a Svetovej banky. Počas rokovaní sa diskutovalo o aktuálnych otázkach medzinárodnej politickej a hospodárskej spolupráce a o posilnení spolupráci v oblasti bezpečnosti a obrany.

Dnes existuje pozitívny trend pri vytváraní vzájomných aktivít v otázkach regionálnej a cezhraničnej spolupráce medzi miestnymi orgánmi a miestnymi samosprávami, vládnymi orgánmi a miestnymi orgánmi v zahraničných susediacich regiónoch.

Medzi Zakarpatským regiónom a zahraničnými regiónmi bolo podpísaných 21 dokumentov medzinárodnej povahy (dohody, protokoly o úmysle, memorandá o spolupráci), podľa ktorých prebieha spolupráca v obchodno-ekonomickej, vedecko-technickej oblasti, vo vzdelávaní a v oblasti kultúry a cestovného ruchu. Súčasne podpísali miestne komunity a spoločenstvá regiónu pohraničných oblastí v zahraničí a miestne výkonné orgány 104 dokumentov medzinárodného charakteru.

Ďalším dôležitým aspektom cezhraničnej spolupráce v rámci európskej susedskej politiky je schopnosť miestnych vládnych orgánov, miestnych samosprávnych orgánov a mimovládnych organizácií v spolupracujúcich regiónoch využiť finančné zdroje EÚ a štrukturálne fondy zamerané výlučne na cezhraničnú spoluprácu. V kontexte perspektívy Ukrajiny pre európsku integráciu a spoločných činností pre rozvoj prihraničných regiónov sa pracuje na získaní medzinárodnej technickej pomoci.

Jedným zo spoločných nástrojov poskytujúcich priamu podporu pre európsku pohraničnú spoluprácu na vonkajších hraniciach EÚ je *Nástroj európskeho susedstva a partnerstva* (ENPI), ktorý predpokladá diferencovaný prístup a rôzne modely spolupráce so susednými krajinami alebo ich regiónmi. Súčasná cezhraničná spolupráca susediacich regiónov Maďarska, Rumunska a Ukrajiny (týkajúca sa napríklad podpory sociálneho a hospodárskeho rozvoja, riešenia problémov v oblasti životného prostredia, verejného zdravia alebo podpory miestnej spolupráce) sa uskutočňuje v rámci ENPI.

Nástroj európskeho susedstva a partnerstva (ENPI) je finančným základom pre realizáciu európskej susedskej politiky. Bol zavedený nariadením Európskeho parlamentu a Rady č.

1638/2006 z 24. októbra 2006. Chronologický rozsah pôsobnosti nástroja sa vzťahuje na obdobie 2007 - 2013. Finančné prostriedky na toto obdobie dosiahli 11 miliárd a 181 mil., 95% z nich bolo použitých v programoch krajín a 5% v programoch cezhraničnej spolupráce²³⁵.

Programy cezhraničnej spolupráce v rámci európskeho susedstva a partnerstva s Ukrajinou (ENPI) predpokladajú regionálnu spoluprácu medzi partnerskými krajinami ENPI a členskými štátmi EÚ, a to tak na pozemných hraniciach, ako aj v rámci námorných základní. Tieto programy v porovnaní s inými programami EÚ sú obzvlášť charakterizované absenciou ročných akčných plánov v priebehu ich realizácie. Zúčastnené krajiny každého programu vypracovávajú spoločný operačný program na celé obdobie trvania implementácie Nástroja európskeho susedstva a partnerstva.

Cezhraničná spolupráca v rámci ENPI má za cieľ:

- podporovať hospodársky a sociálny rozvoj v regiónoch na oboch stranách spoločných hraníc,
- riešiť spoločné výzvy v oblastiach ako je životné prostredie, zdravotná starostlivosť, prevencia a boj proti organizovanému zločinu,
- zvýšiť účinnosť a bezpečnosť hraníc,
- podporovať cezhraničnú spoluprácu medzi ľuďmi na miestnej úrovni²³⁶.

Hlavné ciele CHS v rámci nástroja európskeho susedstva a partnerstva podľa strategického dokumentu o cezhraničnej spolupráci na roky 2007 - 2013 mali podporovať trvalo udržateľný rozvoj na oboch stranách vonkajších hraníc EÚ a pomôcť znížiť rozdiely v životnej úrovni naprieč týmito hranicami.

V súčasnosti sa končí obdobie implementácie Programu európskeho susedstva 2007 - 2013, v ktorom Zakarpatská oblasť pôsobila ako aktívny účastník. Počas rokov 2015 – 2016 sa podľa podpísaných dohôd o grante realizovalo približne 25 projektov medzinárodnej technickej pomoci.

V období rokov 2007 až 2013 sa región podieľal na dvoch programoch cezhraničnej spolupráce s členskými krajinami EÚ. Boli to najmä Program cezhraničnej spolupráce nástroja európskeho susedstva a partnerstva „*Maďarsko-Slovensko-Rumunsko-Ukrajina 2007-2013*” a „*Ukrajina-Poľsko-Bielorusko 2007-2013*”. Program CHS ENPI „*Maďarsko-Slovensko-Rumunsko-*

²³⁵ ГНИДЮК Н.А. Інструмент європейського сусідства і партнерства та фінансова допомога Європейського Союзу / Н.А. Гнидюк; за заг. ред. доц. В.Ю. Стрельцова. Польсько-Українська фундація співпраці ПАУСІ. – К.: Книга плюс, 2010. – 192 с.

²³⁶ ГНИДЮК Н.А. Інструмент європейського сусідства і партнерства та фінансова допомога Європейського Союзу / Н.А. Гнидюк; за заг. ред. доц. В.Ю. Стрельцова. Польсько-Українська фундація співпраці ПАУСІ. – К.: Книга плюс, 2010. – 192 с.

Ukrajina” bol realizovaný počas rokov 2007 - 2013 na vonkajších hraniciach členských štátov EÚ a Ukrajiny.

Vyššie uvedený program vstúpil do platnosti 23. septembra 2008 po schválení Európskou komisiou. Celkový rozpočet programu pre všetky členské krajiny na sedem rokov predstavoval 68 638 283.- EUR a bol financovaný z fondov ENPI. Program otvoril rozšírené možnosti pre potenciálnych žiadateľov prostredníctvom prioritných oblastí spolupráce - podpory hospodárskeho a sociálneho rozvoja, zlepšenia kvality životného prostredia, zlepšenia efektívnosti hraníc a podpory „medziľudskej spolupráce”.

Tri súťaže priniesli úspech pre viac ako 50 projektov, v ktorých žiadatelia (hlavní príjemcovia) alebo partneri pochádzajú zo Zakarpatskej oblasti. Celkový rozpočet na tieto projekty je približne 16 miliónov EUR. Objem finančných prostriedkov venovaných najmä Zakarpatskej oblasti je okolo 6 miliónov EUR. Veľa sa vykonalo v oblasti ochrany životného prostredia, najmä pri prijímaní opatrení protipovodňovej ochrany, realizácii nového vodohospodárskeho programu a programu ochrany lesov.

Program (ENPI-CHS) „Poľsko-Bielorusko-Ukrajina” na roky 2007 - 2013 je jednou zo zložiek celkového finančného nástroja programu Európskej únie - Nástroj európskeho susedstva a partnerstva (ENPI). Obdobie realizácie programu trvalo od 6. novembra 2008 do 31. decembra 2016. Celkové financovanie všetkých účastníkov programu dosiahlo 202 959 490 EUR. Podiel ukrajinskej strany je 3 928 711,08 EUR. Osem projektov, v ktorých žiadatelia alebo partneri pochádzajú zo Zakarpatskej oblasti, uspelo v troch súťažiach. Financovanie týchto projektov predstavuje 6 315 227 99 EUR.

Prostredníctvom realizácie projektov v rámci vyššie uvedeného programu v regióne sa umožnil rozvoj infraštruktúry a oblasti aktívneho cestovného ruchu. Rozvíjala sa spolupráca medzi mestami v Poľsku a na Ukrajine prostredníctvom podpory nových centier cestovného ruchu a rekreácie v pohraničných oblastiach, ktoré prispievajú k hospodárskemu rastu na oboch stranách hranice, vďaka podpore aktívneho cestovného ruchu rozvinula sa infraštruktúra zásobovania vodou, a zlepšila sa jej kvalita a zabezpečila sa nepretržitá dodávka vody pre Chust.

Ukončené projekty v sociálnej sfére boli pomerne úspešné. V roku 2007 Zakarpatská oblasť Ukrajiny a región Vysočina (Česká republika) zrealizovali 25 projektov zameraných na rekonštrukcie záhrad, škôl, nemocníc a rehabilitačných centier vo vidieckych oblastiach. Taktiež bol realizovaný projekt zameraný na riešenie problému nedostatočných vzdelávacích príležitostí pre deti z vidieckych oblastí, rozvoj vidieckych komunít vytvorením miestnych partnerstiev na implementáciu alternatívnych riešení v predškolskej príprave. Školenia pre učiteľov a využitie

skúseností poľských špecialistov ukrajinskou stranou zohralo dôležitú úlohu. Bol založený hospic s cieľom zlepšiť životnú úroveň vážne chorých ľudí a ich rodiny v regióne Podkarpatské vojvodstvo, vrátane prístupu ku kvalitnej zdravotnej starostlivosti bez ohľadu na ochorenie a zlepšenie kvality služieb paliatívnej starostlivosti.

Zároveň sa spolupracujúce regióny aktívne zapájajú do vypracovania spoločných operačných programov pre cezhraničnú spoluprácu v rokoch 2014-2020: „Ukrajina - Rumunsko“ 2014 - 2020, „Maďarsko - Slovensko - Rumunsko – Ukrajina“, Nástroj európskeho susedstva na roky 2014 - 2020 a „Poľsko - Bielorusko – Ukrajina“ 2014 – 2020.

Implementácia projektov v rámci uvedených programov v nasledujúcom období prinesie dodatočné materiálne, finančné a intelektuálne zdroje v oblastiach, ako sú podpora miestnej kultúry a zachovanie kultúrneho dedičstva, ochrana životného prostredia a prevencia pred nebezpečnými prírodnými katastrofami, rozvoj malých podnikov, rozvoj dopravných a komunikačných sietí a komunikačných systémov, spoločné výzvy v oblasti bezpečnosti a ochrany, podpora manažmentu hraníc a bezpečnosť.

Jednou z priorít regionálneho rozvoja cezhraničnej spolupráce je vybudovanie kontrolných bodov na štátnych hraniciach. V súčasnosti zahŕňa pohraničná infraštruktúra v Zakarpatskej oblasti 19 kontrolných bodov, 18 z nich sa nachádza na štátnej hranici so susednými krajinami (Maďarsko, Slovensko, Rumunsko) a jeden je vstupným bodom pre leteckú dopravu - medzinárodné letisko „Užhorod“.

V rokoch 2015-2016 sa realizovali rozsiahle projekty financované z európskych fondov v rámci cezhraničnej spolupráce Nástroja európskeho susedstva a partnerstva „Maďarsko-Slovensko-Rumunsko-Ukrajina“ 2007 - 2013, konkrétne:

- „Modernizácia a rekonštrukcia kontrolných bodov na ukrajinsko-slovenskej hranici“, ktorá zahŕňa rekonštrukciu existujúcich colných štruktúr v priestore pre cestujúcich, rozširovanie dopravného uzla kontrolného bodu „Užhorod-Vyšné Nemecké“;
- „Efektívne a bezpečné hranice medzi Maďarskom a Ukrajinou“, v ktorom ide o rekonštrukciu ukrajinského kontrolného bodu „Lužanka“.

V roku 2015 bol naplánovaný začiatok rekonštrukcie kontrolných miest v pohraničných mestách Nodhodoš - Velyka Palad, Sotmarचेke, Tisakorod - Badalovo, Varievo, Tisosentmarton - Solovka. Okrem toho bola v spolupráci s maďarskými odborníkmi zvážená aj otázka otvorenia niekoľkých nových kontrolných bodov na ukrajinsko-maďarskej hranici.

Zahraničný obchod je dôležitým typom medziregionálnej a zahraničnej hospodárskej spolupráce. Zoberme do úvahy zahraničný komoditný obchod v Zakarpatskej oblasti v období od

januára do septembra 2015. V tomto období najzápadnejší región Ukrajiny exportoval tovar za 847 262,1 tis. USD a importoval tovar v hodnote 870 746,8 tisíc USD. Objem zahraničného obchodu s komoditami v Zakarpatskom regióne za tri kvartály 2015 dosiahol 1 718 008,9 tisíc USD, zatiaľ čo trhovú bilancia predstavovala 23 487,7 tisíc USD, čo naznačuje väčší objem dovozu ako vývozu (pozri tabuľku 1).

Tabuľka 1. Ukazovatele vývoja zahraničného obchodu v regióne od januára do septembra 2015 (tis. USD)

Č.	Ukazovateľ	Január- september 2014	Január- september 2015	Miera nárastu (v porovnaní s rovnakým obdobím v roku 2014, %)
1.	Obrat zahraničného obchodu	2 340 522.0	1718008.9	69.7
2.	Export	1 030 140.9	847262.1	79.8
3.	Import	1 310 381.1	870746.8	61.6
4.	Bilancia	-280 240.2	- 23487.7	

Hlavnými partnermi zahraničného obchodu v Zakarpatskej oblasti od januára do septembra 2015 boli: Maďarsko, ktorého podiel tvoril 28,8% celkového objemu zahraničného obchodu, Nemecko - 10,5% a Česká republika - 5,5%. Celkový podiel zahraničného obchodu v Zakarpatskej oblasti so susednými krajinami Maďarskom, Slovenskom, Rumunskom a Poľskom v období od januára do septembra 2015, predstavoval 41,2% celkového zahraničného obchodu a celkový obrat zahraničného obchodu dosiahol 589 463,3 tis. USD.

Bilancia zahraničného obchodu susedných krajín, ktoré hraničia s Zakarpatským regiónom, bola pozitívna a dosiahla 334 101,8 tis. Významný podiel exportovaných výrobkov v uvedenom období roku 2015 predstavovali: stroje, zariadenia a mechanizmy, elektrické zariadenia - 72,8%, textil a textilné výrobky - 12,4%, odevy a odevné doplnky - 6,7%.

Najvýznamnejšie dovezené komodity v období január - august 2015 v Zakarpatskej oblasti boli: stroje, zariadenia a mechanizmy, elektrické zariadenia - 74,4%, optické prístroje a nástroje, fotografické zariadenia - 25,6%²³⁷.

²³⁷ Інформація головного управління статистики у Закарпатській області:
<http://www.uz.ukrstat.gov.ua/statinfo/statinfo.html>

Susedné krajiny EÚ sú teda hlavnými obchodnými partnermi Zakarpatskej oblasti Ukrajiny. Platí to najmä pre zahraničné hospodárske vzťahy so susednými krajinami - Maďarskom, Slovenskom, Poľskom a Rumunskom, ktoré majú vedúce postavenie krajín - susedov v obchodnej a investičnej spolupráci regiónu. Veľký počet implementovaných infraštruktúrnych projektov poukazuje na trvalý záujem cezhraničných regiónov o zintenzívnenie tohto druhu interakcie, pretože jeho výsledkom je zlepšenie pohraničnej infraštruktúry, výmena skúseností v oblasti vzdelávania, zdravotnej starostlivosti, ochrany životného prostredia atď.

Zdroje:

Законодавчі та нормативні документи:

Договір про добросусідство, дружні відносини і співробітництво між Україною та

Словацькою Республікою // Міністерство закордонних справ України. Відділ архіву зовнішньої політики України, архіву ООН та інших міжнародних організацій (далі - ВАЗП МЗС України). - Ф. Двосторонні договори і угоди. - Розділ (Р.) Словаччина, Словацька Республіка. - Спр. 330.- А. 1-15, Договір про добросусідство, дружні відносини і співробітництво між Україною та Словацькою Республікою // Політика і час.- 1993,- № 8,- С.88-92.

Закон України „Про транскордонне співробітництво”, прийнятий Постановою ВРУ від 24 червня 2004 р. - №1861-IV. // Голос України. - 22 липня 2004 р.

Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Словацької Республіки про транскордонне співробітництво // Поточний архів Міністерства економіки і європейської інтеграції України. - Вх. № 29-33/009 від 10 січня 2002 р. - С.1-5

Dohoda medzi vládou Slovenskej republiky a Kabinetom ministrov Ukrajiny o cezhraničnej spolupráci // Zbierka zákonov č. 172/2001. - Čiastka 73. -S.1926-1927.

Partnership and Cooperation Agreement between the European Communities and Their Member States, and Ukraine. In: *European Commission: Treaties Office Database. List of treaties by country: Ukraine*, <http://ec.europa.eu/world/agreements/prepareCreateTreatiesWorkspace/treatiesGeneralData.do?step=0 &redirect=true&treatyId=217> (access on 15 September 2013). Strategic alternatives

Монографії:

Україна в системі європейської інтеграції [Текст]: Монографія. Навчальний посібник / М. Палінчак, В. Приходько, В. Химинець та ін. – Ужгород: ТОВ «PIK-Y», 2016. С.-226. табл., рис. – (Серія «Кафедральна бібліотека. Міжнародні економічні відносини». Випуск 3).

Метафізика інвестицій. Інноваційно-інвестиційний розвиток економіки регіонів: монографічний посібник / В. Приходько, О. Єгорова, Л. Казакова. – Ужгород: ПП «АУТДОР – ШАРК», 2015. С. -104. <http://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/11423>
ISBN: 978-617-7132-49-2

Наукові публікації:

Role of the Carpatian Euroregion in the Strengthening Security and Stability in Central and Eastern Europe. Sanatorium Karpaty (Ukraine) November 23-25, 2000. - Prešov-Uzhgorod: Research Center of the Slovak Foreign Policy Association, Strategies Studies Foundation, 2001, Role of the Carpatian Euroregion in Mitigating the Possible Negative Effects of Schengen. The Čierny orol building, Prešov, Slovakia, October 12, 2001. - Prešov-Uzhgorod: Research Center of the Slovak Foreign Policy Association, Strategies Studies Foundation, 2001.

Slovensko 2002. Súhrná správa o stave spoločností./Ed.M.Kollár, G.Mesežnikov.-Bratislava: IVO,2002.- S.415.

ГНИДЮК Н.А. Інструмент європейського сусідства і партнерства та фінансова допомога Європейського Союзу / Н.А. Гнидюк, за заг. ред. доц. В.Ю. Стрельцова. Польсько-Українська фундація співпраці ПАУСІ. – К.: Книга плюс, 2010. – 192 с.

ГНИДЮК Н.А. Інструмент європейського сусідства і партнерства та фінансова допомога Європейського Союзу / Н.А. Гнидюк, за заг. ред. доц. В.Ю. Стрельцова. Польсько-Українська фундація співпраці ПАУСІ. – К.: Книга плюс, 2010. – 192 с.

ДИНИС Г.Г., ДЕРБАК В.І., СЮСЬКО І.М. Транскордонне співробітництво України // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. - Вип.,10: Міжвідомчий збірник наукових праць / Відпов. Ред. С.В.Віднянський. - К.-.Інститут історії України НАН України, 2001. - С.112-117.

ЖУРБА І.Є.Пріоритетні форми трансформації транскордонного співробітництва в умовах наближення України до Європейського Союзу:монографія / І.Є.Журба.- Хмельницький: ХНУ,2012.- С.191-192

Інформація про стан зовнішньоекономічних зв'язків Закарпатської області із Словаччиною.

Підраховано за: Закарпаття-Словаччина. - Ужгород: Закарпатське облуправління статистики, 2001. - С.1-3, С.4, С.14-15.

ПРИХОДЬКО В.П. *Малий прикордонний рух: погляд неурядових організацій.* // Малий прикордонний рух: відповідь на виклики із шенгену матеріали міжнародного 71 „круглого столу” експертів (18 жовтня 2007р., м. Ужгород). – С. 182–186.

Фонд Конрада Аденауера. Представництво в Україні. Національний інститут стратегічних досліджень (Закарпатський філіал). //Регіональна політика ЄС після його розширення// Аналітичні оцінки.- Ужгород, Ліра, 2004. Електронний доступ: <http://old.niss.gov.ua/book/Maket.pdf>

ШИЛЕПНИЦЬКИЙ П.І. Особливості транскордонного співробітництва за програмою інструменту Європейської Політики Сусідства та Партнерства / П.І. Шилепницький, О.В. Зибарева, Л.В. Вербівська // Наук. вісник БДФА : Економічні збірки : зб. наук. праць / МФУ, БДФА. – Чернівці, 2008. – Вип. 3 Ч.І. – с. 81–83.

Наукові збірники:

Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип. 8 / Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Шляхи підвищення ефективності співробітництва на новому Східному кордоні Європейського Союзу», м. Стара Лесна, Словацька Республіка, 18-19 вересня 2012 р. – Ужгород: ЗакДУ, 2012. – С.134.

Інтернет джерела:

Електронний доступ: http://www.ibser.org.ua/other_projects/proekt-pidvyshchennya-konkurentospromozhnosti-trykordonnyh-terytoriy-v-umovah

Інформація головного управління статистики у Закарпатській області: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua/statinfo/statinfo.html>

8. EUROREGIONÁLNA VÝSTAVBA AKO ORGANIZAČNÁ PLATFORMA SLOVENSKO-UKRAJINSKEJ CEZHRANIČEJ SPOLUPRÁCE. KARPATSKÝ EUROREGIÓN: INŠTITUCIONÁLNA KAPACITA GLOCALIZÁCIE

(Volodymyr Prychod'ko, Eugene Jašenko, Užhorod, Ukrajina)

Problémy a špecifickosť regionálnej politiky EÚ sa odrážajú v praktickej činnosti euroregiónov, ktoré sa stali významným subjektom politiky cezhraničnej spolupráce a pokrývajú obvody hraníc mnohých krajín v Európe. V súčasnosti je v Európe registrovaných do 200 euroregiónov, ktoré prejavili svoju aktivitu a na realizáciu spoločných projektov využívali finančnú pomoc EÚ alebo o ňu požiadali. Väčšina euroregiónov bola vytvorená v deväťdesiatych rokoch minulého storočia a v prvých rokoch 21. storočia aktívne pokračuje ich formovanie (obrázok 3.2)²³⁸. Ako dokazujú mnohoročné skúsenosti zo Západnej Európy, euroregionálna a medziregionálna spolupráca prináša jej účastníkom značné výhody a pomáha pri rozvoji pohraničných regiónov.

Získané skúsenosti vytvárania príslušných štruktúr odhalili pozitívne aj problematické aspekty fungovania euroregiónov, ukázali, že je to zložitá a dlhotrvajúca záležitosť, ktorá si vyžaduje organizačné a finančné úsilie a dáva priestor na vyvodenie záverov týkajúcich sa ich ďalšieho rozvoja. Pre väčšinu krajín je spolupráca medzi územnými orgánmi novým druhom medzinárodných vzťahov. Možno povedať, že v prvých rokoch prebiehala etapa zakladania tohto druhu činnosti, formoval sa a vypracovával organizačno – finančný a informačný mechanizmus zabezpečenia cezhraničnej spolupráce, uskutočňovala sa jeho inštitucionalizácia a personálne obsadenie.

Zdokonaľovala sa legislatívna, ale tiež normatívno – metodická základňa cezhraničnej spolupráce, a to na európskej aj národnej úrovni, ako aj logistika finančnej pomoci pre takúto spoluprácu zo strany EÚ preferujúcej projekty, ktoré realizovali strategické smery rozvoja pohraničných oblastí. To ukázalo potrebu spoločného konceptu rozvoja priľahlých území - pohraničných regiónov, ktoré by boli postavené na zodpovedajúcich regionálnych stratégiách rozvoja berúc do úvahy spoločné európske a národné priority.

Euroregióny zohrali dôležitú rolu v rámci takzvaného dôkazového rámca pre rozvoj

²³⁸ МІКУЛА Н.А. Міжрегіональне та транскордонне співробітництво»: [монографія] / Н.А. Мікула. - Л. : ІРД НАН України, 2004. — 395 с.

механізмів а nástrojov integračných procesov. Skúsenosti z vytvorenia interných euroregiónov medzi členskými krajinami EÚ boli prenesené na vonkajšie hranice EÚ, potom на hranice strednej а východnej Európy а napokon на východnú hranicu EÚ.²³⁹

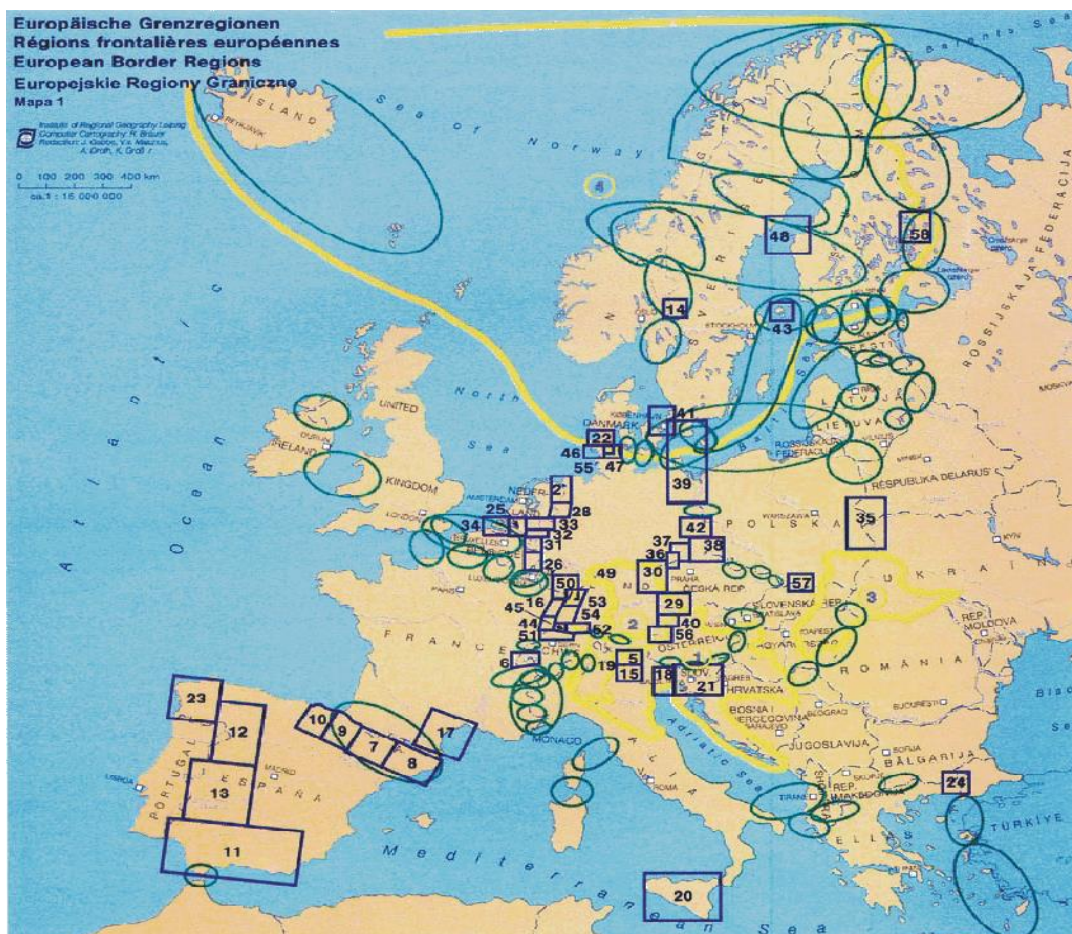
Európski odborníci, vrátane slovenských а ukrajinských бádateľov, rozlišujú nasledujúce skupiny euroregiónov:

Prvou skupinou sú euroregiónы в rámci EÚ. Táto skupina zahrňa euroregiónы vytvorené на внутрішніх границях членських штáтов EÚ. Boli to прvé euroregiónы с rozsiahlymi skúsenosťami - Euregio, Meuse-Rýn atď. Ich členmi sú územné orgány а різне mimovládne organizácie. Úroveň компетенцій územných orgánov в членських штáтох EÚ на обох stranách hranice je veľmi podobná, sú там obdobné životné podmienky pre obyvateľstvo а existuje spoločný právny základ, ako а можnosti jeho rozvoja. Tieto spoločné programy а проекти euroregiónov boli financované з programov INTERREG/INTERREG.

Druhou skupinou sú euroregiónы medzi членськими країнами EÚ а их сусідми, нечленми. Ide о euroregiónы vytvorené на vonkajších границях EÚ, teda на границях Nemecka, Poľska, Rakúska, Maďarska, ako а Slovenska, Fínska atď. Vyznačujú sa odlišnou úrovňou компетенцій územných orgánov, hospodárським rozvojom, dobrými životnými podmienkami obyvateľstva, але а absenciou spoločného правового základу. Finančnú pomoc им poskytovali programy INTERREG/PHARE CBC а INTERREG/TACIS CBC²⁴⁰.

²³⁹ СТУДЕНЯК І.П. Транскордонне співробітництво Ужгородського національного університету з університетами та науковими інститутами Європи у вивченні та розв'язанні проблем сталого розвитку Карпат / І.П.Студеняк // Матеріали Міжнародної конференції [«Сталий розвиток Карпат та інших гірських регіонів Європи»]. - Ужгород, 2010. - С. 201-204.

²⁴⁰ ІЛЬКО І. Карпатський Єврорегіон як модель регіонального співробітництва у Центральній і Східній Європі: [монографія] / І. Ілько, М. Палінчак, М. Лендел. - Ужгород : Карпати, 1998. - 44 с.

Obr. 1. Rozmiestnenie euroregiónov v Európe²⁴¹:

- – medzinárodné organizácie pohraničných a cezhraničných regiónov (vrátane členských štátov EÚ),
- – pohraničné a cezhraničné regióny členských krajín EÚ,
- – pohraničné a cezhraničné regióny - vrátane nečlenských krajín EÚ,

Tretiu skupinu tvoria euroregióny medzi postsocialistickými krajinami, ktoré pokrývajú regióny založené východoeurópskymi krajinami, na hraniciach medzi Poľskom a Českou republikou, Slovenskom, Ukrajinou a Bieloruskom, Maďarskom a Ukrajinou atď. Hoci úroveň hospodárskeho rozvoja a životné podmienky obyvateľstva sú tu veľmi podobné, táto skupina euroregiónov je navyše charakterizovaná nízkou úrovňou kompetencií regionálnych a miestnych orgánov a nedostatočnou nezávislosťou pri rozhodovaní o mnohých otázkach, ktoré často neprebíha bez zásahov vlády. Finančná pomoc bola poskytovaná prostredníctvom programov PHARE CBC/PHARE CBC a PHARE CBC/TACIS CBC.

Premeniť túto formu spolupráce na ďalší efektívny kanál pre následný vstup do EÚ je strategickým cieľom rozvoja cezhraničnej spolupráce Ukrajiny s európskymi štátmi. Krajina sa

²⁴¹ Евростат. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat>

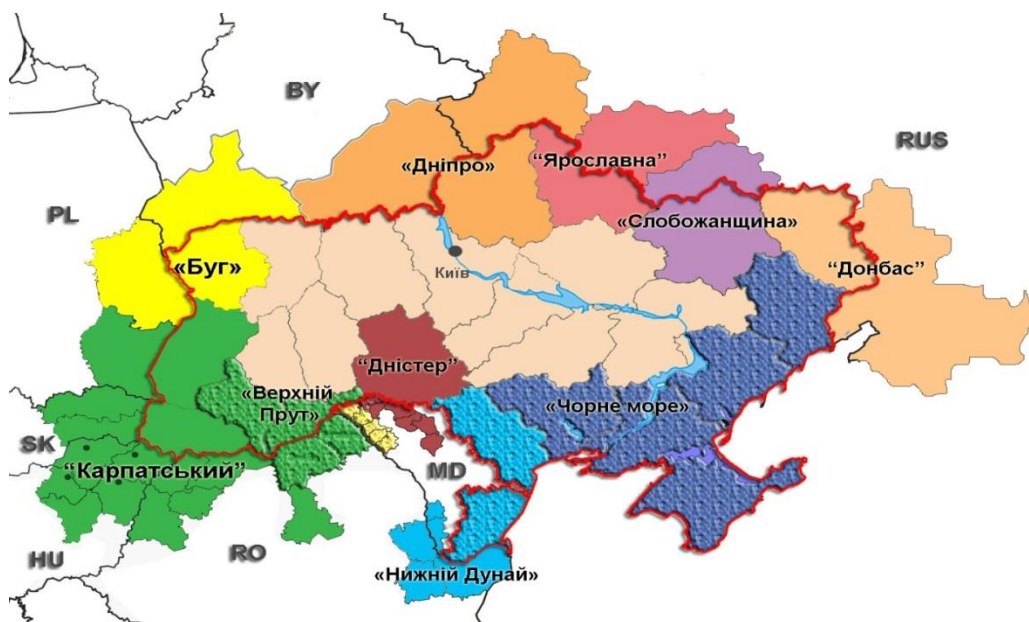
zapoјila do процесу за́ло́ження euroregiónu на за́чатку рока 1993 а́ те́раз са зúча́стну́је на чинно́сти де́сятих euroregiónov – „Bug”, „Horný Prut”, „Dneper”, „Karpatský”, „Dolný Dunaj”, „Slobožanšina”, „Jaroslavna”, „Euroregión Čierneho mora”, „Donbass” а „Dnester”. Územie Ukraјiny, ktoré pokrývajú euroregióny, zahŕňa Autonómnu republiku Krym, 15 regiónov, 283 okresov, 107 miest а́ мeсто Севастополь, чо́ предстaву́је пpиблизне 26,5 милио́на лúді а́лебо 58% о́быва́теľов крајiny (обр. 2).

Rozvoj euroregiónov je jednou z priorit politiky CHS. Počas tvorby politiky cezhraničnej spolupráce by Ukraјina mala а́ктивне вyзу́жива́ť skúsenosti európskych крајín а́ стимулова́ť процес вyтвáraния euroregiónov pozdĺž celého obvodu štátnych hraníc. Tento процес by mal за́чаť информова́ním комуні́т а́ко целку о́ механизмо́х це́зхрани́чної спoлупра́це а́ пpі́ле́житостях, ktoré о́tvára²⁴².

Euroregióny sú jednou z organizačných foriem cezhraničnej spolupráce, v ktorej majú miestne orgány pohraničných oblastí možnosť rozvíjať osobitné komplexné programy hospodárskej, kultúrnej а́ humanі́tarnej і́нтеракcie, вyкoна́ваť шpецифі́ккe це́зхрани́чнe пpо́екты, рі́ешіть пpо́блемы́ за́мeстнаності, і́нфраштрyктyры а́ еко́логіe в рáмci сво́йих ко́мпетeнцій, со сúhlasom vlády а́ на зáклaдe о́собитнýх ші́ршійх пpáвoмocі́ на вyкoна́вaнe мeдзінáроднeй спoлупра́це. Euroregióny мóжу бyť за́ло́женe а́ко пpáвни́ккe субъeкты, ма́ју влaстnú о́рганіза́чnú штрyктyру а́ ста́новeнe здрoје фінaнcoвaнiа²⁴³.

²⁴² БРОЙДЕ З. Є. Особливості транскордонного співробітництва в євро регіонах, утворених Україною з країнами Центрально-Східної Європи / З. Є. Бройде // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Проблеми і перспективи транскордонного співробітництва в аспекті процесів європейської інтеграції. Вип. XV / НАН України. Ін-т регіональних досліджень. – Львів - Луцьк, 2009. –289 С.

²⁴³ МІКЛОВДА В.П. Зовнішньоекономічні зв'язки на регіональному прикордонному рівні: навч. посіб. / В.П. Мікловда, П.Ю. Студеняк. - Ужгород : Карпати, 2009. - 128 с.

Obr.2. Euroregiony pokrývajúce regióny Ukrajiny ²⁴⁴

Od roku 2002 na Ukrajine začala svoju činnosť *Medzirezortná komisia pre otázky cezhraničnej spolupráce a rozvoj euroregiónov*. Za koordináciu je zodpovedné Ministerstvo hospodárstva a európskej integrácie. Funkcia euroregiónov ako formy cezhraničnej spolupráce s účasťou ukrajinských regiónov má tieto špecifické charakteristiky²⁴⁵:

- vytvorenie euroregiónu nemá za následok vytvorenie nového administratívneho územného celku;
- právna úprava územia každého člena euroregiónu sa vykonáva podľa platných zákonov štátu, do ktorého patrí;
- organizačná štruktúra euroregiónu vykonáva len koordinačné funkcie a nemá právomoci ani nemôže nahradiť vládnuce orgány, ktoré fungujú v územných celkoch jednotlivých členov;
- politicky euroregióny nekonajú proti národným záujmom štátu a nie sú nadnárodnými inštitúciami;
- vo svojej činnosti euroregióny nenahradzujú funkcie zahraničnej politiky krajín, hranice ktorých sú zaradené do euroregiónu;
- nevyhnutnou podmienkou efektívneho fungovania euroregiónov je dostupnosť jasne

²⁴⁴ БАЛЯН А.В. Міжрегіональне, транскордонне співробітництво України за умов розширення Європейського Союзу (на прикладі прикордонних регіонів України та Угорщини): [монографія] /А.В. Баян. - Ужгород : Ліра, 2006. - 325 с.

²⁴⁵ МІКУЛА Н.А. Єврорегіони: досвід та перспективи: [монографія] / Н.А. Мікула. - Л. : ІРД НАН України, 2003. - 222 с.

definovaných spoločných záujmov ich členov, a to pri riešení takých problémov, ako sú:

- posilnenie vzájomnej dôvery a bezpečnosti;
- rozvoj spoločnej stratégie ochrany životného prostredia, využívanie spoločných vodných rezerv, priestorový rozvoj cezhraničných oblastí;
- spoločné využívanie zdrojov energie;
- koordinovaný rozvoj hraničnej infraštruktúry;
- rozvoj spoločnej podnikateľskej a informačnej infraštruktúry;
- efektívne využívanie ľudských zdrojov vzájomným uznávaním ich odbornej kvalifikácie, vytvorením spoločného trhu práce;
- podpora spoločných miestnych iniciatív orgánov miestnej samosprávy a mimovládnych organizácií.

Medzinárodné združenie „Karpatský euroregión“ bolo založené v Debrecíne (Maďarsko) 14. februára 1993 podpísaním Deklarácie o spolupráci obyvateľov Karpatského regiónu ministrami zahraničných vecí Ukrajiny, Poľska a Maďarska. Tento dokument zaznamenal vládnu podporu týchto krajín pre snahu samosprávnych orgánov a miestnych orgánov vytvoriť v Karpatoch a na rieke Tisa „Karpatský euroregión“ ako štruktúru dlhodobej spolupráce jeho účastníkov. Tento euroregión pozostával z pohraničných správnych jednotiek piatich krajín - Poľska, Slovenska, Maďarska, Ukrajiny a Rumunska. V okamihu svojho založenia tento euroregión pokrýval plochu 53 200 km² s 5 miliónmi obyvateľov. Rozsah euroregionálnych štruktúr v karpatskom regióne sa v súčasnosti rozšíril na 161 279 km² so 16 miliónmi obyvateľov. Dnes pôsobí Karpatský euroregión a jeho národné časti a komponenty na území 161 279 km² a vytvára ho 11,5% poľského územia, 6,4 % slovenského, 27,2% rumunského, 18,4% maďarského a 36,4% ukrajinského územia.

Treba zdôrazniť, že Karpatský euroregión sa stal prvým medziregionálnym združením na ho území postsocialistických krajín. V súčasnosti je Karpatský euroregión jedným z najväčších na európskom subkontinente. Pozostáva z 19 pohraničných správnych území, ktoré sú buď jeho členmi, alebo sa zúčastňujú jeho programov: v Poľsku (Podkarpatské vojvodstvo), v Rumunsku (kraje Satu Mare, Maramures, Suceava, Zilah, Botosani a Harghita), na Slovensku (Prešovský a Košický kraj), na Ukrajine (Zakarpatská oblasť, regióny Lvov, Ivano-Frankivsk a Černivci) a v Maďarsku (regióny Borsod-Abaúj-Zemplín, Hyde Bihar, okres Heves, Yas-Nagykun-Szolnok, Szabolcs-Szatmár-Bereg a mestá s regionálnym statusom Nyíregyháza, Miskolc, Debrecín, Eger). Karpatský euroregión je súčasťou združenia európskych pohraničných regiónov. Prax fungovania

Karpatského euroregiónu ukazuje, že jeho prioritami pre rozvoj sú medzinárodná medziregionálna spolupráca v humanitárnych otázkach vrátane kultúry, vzdelávania a vedy, ako aj podpora udržateľného regionálneho rozvoja.

Hlavnými právnymi aktmi, ktoré regulujú fungovanie Karpatského euroregiónu, sú zmluva a štatút. Podľa týchto dokumentov nie je „Karpatský euroregión“ nadnárodnou ani nadštátnou asociáciou, ale je základom pre podporu medziregionálnej cezhraničnej spolupráce. Podľa štatútu je cieľom Karpatského euroregiónu organizovať a koordinovať spoločnú činnosť, podporovať ekonomickú, vedeckú, ekologickú, športovú a vzdelávaciu spoluprácu a subvencovať samostatné projekty na rozvoj infraštruktúry pohraničných regiónov, kontakty a spoluprácu s medzinárodnými organizáciami.

Karpatský euroregión si vymedzil tieto ciele:

- podporovať spoluprácu v ekonomickej, sociálnej, vedeckej, ekologickej, vzdelávacej, kultúrnej a športovej oblasti;
- lobovať a realizovať cezhraničné projekty, spolupracovať s národnými inštitúciami a organizáciami²⁴⁶.

Hlavnou úlohou euroregiónu je zlepšenie životnej úrovne obyvateľov tohto územia, zachovanie mieru, podpora dobrých susedských vzťahov na oboch stranách hraníc, zníženie izolácie na hraniciach a zabezpečenie transparentnosti hraníc. Má vlastný rozpočet, ktorý zahŕňa financovanie zo strany regionálnych a miestnych orgánov, ako aj zámorských sponzorov, ako je napríklad Fond bratov Rockefellerovcov, Inštitút pre výskum „Východ – Západ“, Karpatský rozvojový fond.

Karpatský euroregión dosiahol určitý úspech v politickej, hospodárskej, ekologickej, vzdelávacej, kultúrnej a humanitárnej oblasti.

Politická oblasť: pravidelné stretnutia a konzultácie zástupcov miestnych orgánov s inými inštitúciami regionálnej spolupráce vrátane medzinárodných (euroregióny „Bug“, „Dunaj“, „Horný Prut“, „Maas-Rýn“, Výbor regiónov EÚ, Európsky hospodársky výbor Organizácie Spojených národov atď.), prístup k Združeniu európskych pohraničných regiónov, podpora projektov týkajúcich sa práv národnostných menšín.

Ekonomická oblasť: rozšírenie siete hraničných priechodov so susednými krajinami (najmä budovanie dopravného mosta cez rieku Tisa na ukrajinsko-maďarskej hranici), vytváranie

²⁴⁶ ХИМИНЕЦЬ В.В. Карпатський євро регіон у контексті євроінтеграційних планів України /В.В. Химинець // Економіка природокористування і охорони довкілля: зб. наук, праць / Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». - К. : ДУІЕПСР НАН України, 2013. - С. 154 – 159.

priamych medzinárodných obchodných kontaktov medzi územiaми Karpatského euroregionu (vytvorenie Asociácie karpatských obchodných komôr, zakladanie a rozvíjanie spoločných podnikov, podpora voľných ekonomických zón, najmä „Javoriv“, „Transcarpathia“, „Zahoň“, „Zdravotné stredisko Truskavec“, efektívna činnosť obchodných komôr Ukrajiny – Poľska a Slovenska - Ukrajiny (druhá z nich je financovaná z programu EÚ PHARE CREDO), posilnenie tranzitného významu pohraničných území, získavanie zahraničných investícií (ťažobný, spracovací, chemický, drevársky, ropný priemysel), organizovanie seminárov, konferencií o otázkach výrobných, finančných, výmenných aktivít v euroregióne, organizácia ekonomických fór ohľadom páľčivých otázok cezhraničnej spolupráce.

Ekologická oblasť: realizácia projektov na prevenciu znečistenia životného prostredia a ochrany prírody (Ukrajinsko-rakúsko-rumunský projekt ECOPROFIT), prijatie opatrení na posilnenie reverznej línie brehov s cieľom minimalizovať škody spôsobené povodňami (spoločný projekt Ukrajiny, Slovenska, Maďarska a Rumunska o vytvorení systému vodných konštrukcií v pohraničných regiónoch s cieľom predísť povodňovej hrozbe), predchádzanie zosuvom pôdy, spoločné opatrenia týkajúce sa poskytovania kvalitnej vody obyvateľstvu.

Vzdelávacia, kultúrna a humanitná oblasť: stimulácia a podpora spoločného vedeckého a kultúrneho výskumu, organizácia vedeckých konferencií, workshopov, letných škôl, otváranie kultúrnych centier, organizácia a usporadúvanie výstav, kino-fór, kultúrnych dní, športových súťaží, hudobných festivalov (projekt „Huculka“), podpora spolupráce mimovládnych organizácií, samostatných expertov²⁴⁷.

V rámci Karpatského euroregionu pôsobí Združenie vysokých škôl, ktoré pozostáva z: Technickej univerzity v Košiciach, Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach, Košickej Univerzity veterinárnej medicíny, Košickej leteckej akadémie (Slovensko), Univerzity v Miskolci, Univerzity poľnohospodárskych vied Gödöllő, Poľnohospodárskej univerzity v Debrecíne, Univerzity L. Kossutha v Debrecíne (Maďarsko), Rzeszowskej Technologickej univerzity, Hutníckej a banskej univerzity v Krakove, Technologickej univerzity v Lubline, Pedagogickej univerzity v Rzeszowe (Poľsko), Užhorodskej národnej univerzity, Vysokej školy právnickej a obchodnej v Kolomyi, Obchodnej akadémie v Ľvove, Národnej polytechnickej univerzity v Ľvove, Lesníckej univerzity v Ľvove, Ivano-Frankivskej univerzity chemického inžinierstva, Ivano-Frankivskej lekárskej

²⁴⁷ ХИМИНЕЦЬ В.В. Сталий розвиток Карпатського регіону в контексті євроінтеграційної політики України / В.В. Химинець // Екологія і природокористування: зб. наук. праць Інституту проблем природокористування та екології НАН України. Вип. 16. - Д., 2013. - С. 71 – 80.

akadémie, Národnej zdravotníckej univerzity vo Lvove (Ukrajina) Univerzity Babeş-Bolyai (Rumunsko)²⁴⁸.

Inštitucionálny potenciál rozvoja Karpatského euroregiónu je primárne spojený s iniciatívami CHS, príležitosťami na realizáciu cezhraničných projektov (spolu s krajinami EÚ). Z tohto dôvodu špecialisti vidia príležitosť využívať Karpatský euroregión ako regionálnu platformu pre európsku integráciu Ukrajiny²⁴⁹.

Pozitívnu inštitucionálnu skúsenosť s fungovaním Karpatského euroregiónu dokazuje súbor úspešných iniciatív a spoločný projekt cezhraničnej spolupráce s Ukrajinou. Preto v roku 1995 pracovná komisia koordinovaná Ukrajinou iniciovala vytvorenie Združenia univerzít Karpatského euroregiónu - inštitucionálneho priestoru na prehĺbenie spolupráce akademických, vzdelávacích a vedeckých inštitúcií členských krajín Karpatského euroregiónu. V roku 2008 bola zriadená medzinárodná turistická trasa „Karpatský euroregión“ zameraná na podporu cestovného ruchu a služieb, ktoré stimulujú rozvoj miestnej ekonomiky. Bol realizovaný projekt „Sieť miestneho rozvoja Karpatského euroregiónu - príležitosti pre Ukrajinu 2013-2014“²⁵⁰. Spolu s ukrajinskou stranou Karpatského euroregiónu je projekt uskutočňovaný krajinami Vyšehradskej skupiny (Slovensko, Poľsko a Česká republika). Treba poznamenať, že v priebehu realizácie projektu sa vytvárajú priaznivé podmienky na stimulovanie ekonomického rozvoja miestneho, sociálneho a kultúrneho rozvoja ukrajinskej časti Karpatského euroregiónu vrátane pomoci regionálnych rozvojových agentúr a využívania inštitucionálnych skúseností CHS krajín Vyšehradu.

Medzinárodné iniciatívy pozitívne ovplyvňujú posilnenie potenciálu Karpatského euroregiónu. V roku 2003 bola preto podpísaná Karpatská konvencia, ktorá bola uvedená do platnosti v roku 2006 a stala sa základom pre spoluprácu a koordináciu regionálnej politiky mnohých krajín (vrátane spolupráce s miestnymi spoločenstvami, mimovládnyimi organizáciami, regionálnymi a národnými vládami EÚ a UN). Karpatskú konvenciu podpísali Slovensko, Česká republika, Maďarsko, Poľsko, Rumunsko, Srbsko a Ukrajina. Boli identifikované nasledujúce priority medzištátnej medziregionálnej spolupráce: integrovaný prístup k riadeniu území na princípoch trvalo udržateľného rozvoja, územné plánovanie, rozvoj dopravných a logistických

²⁴⁸ ХИМИНЕЦЬ В.В. Карпатський євро регіон: проблеми та перспективи /В.В.Химинець // Збірник наукових праць Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту. - Кам'янець-Подільський : 111 «Медобори-2006», 2014. - С. 513 – 523.

²⁴⁹ Див. аналітичний документ «Карпатський Горизонт 2013

²⁵⁰ Електронний доступ: <http://celdn.euroregionkarpaty.com.ua/index.php/uk/news-of.html?start=27>
<http://visegradfund.org/>

sietí a infraštruktúrnych zariadení, podpora cestovného ruchu, výrobného a energetického priemyslu, kultúry a vzdelávania.

V roku 2009 vzniklo *Karpatské konzorcium* zamerané na koordináciu národných kancelárií v Poľsku, na Slovensku a na Ukrajine. Priority medzištátnej medziregionálnej spolupráce boli tiež definované v Smernici 296 „*Trvalo udržateľný rozvoj horských regiónov a skúsenosti v Karpatoch*“ Kongresu miestnych a regionálnych orgánov (2010). Podľa podmienok tohto dokumentu by riadiaca štruktúra Karpatského euroregiónu mala aktívne zapojiť verejnosť do rozhodovania, najmä v oblasti územného plánovania, ochrany životného prostredia, zachovania prírodných zdrojov v horských oblastiach, pri uplatňovaní účinnej sociálnej politiky, pri podpore regionálnej a miestnej ekonomiky a zlepšovaní miestneho a regionálneho trhu práce. Kongres odporučil, aby miestne a regionálne orgány zintenzívnili medzivládnu medziregionálnu²⁵¹ spoluprácu v Karpatskom euroregióne a poskytli inštitucionálnu podporu Stratégii rozvoja Karpatského regiónu v rámci Karpatskej konvencie. Z tohto hľadiska Zakarpatská oblastná rada iniciovala prípravu Štátneho programu pre trvalo udržateľný rozvoj ukrajinských Karpát.

Potreba a realizovateľnosť rozvoja Karpatskej euroregionálnej stratégie v nových geopolitických podmienkach bola vyjadrená na stretnutí krajských orgánov členských krajín Karpatského euroregiónu počas medzinárodnej konferencie „Trvalo udržateľný rozvoj Karpát a ďalších európskych horských regiónov“, ktorá sa uskutočnila 8. - 10. septembra 2010 v Užhorode. Počas rokov 2013 – 2015 v rámci odbornej a verejnej diskusie vrátane konzultácií so zástupcami skupiny ukrajinských expertov vznikla „Stratégia Karpatského euroregiónu - 2020“, ktorá prezentovala rôzne scenáre transformácie Karpatského euroregiónu a strednodobé plánovanie jeho aktivít, spôsoby zvýšenia inklúzie projektov cezhraničnej spolupráce pre členov regiónov s európskymi finančnými mechanizmami cezhraničnej spolupráce v rokoch 2014 - 2020²⁵².

Cezhraničná spolupráca v rámci Karpatského euroregiónu je financovaná Európskou úniou nie v rámci samostatného operačného programu EÚ, ale v rámci príslušných programov cezhraničnej spolupráce. Medzi týmito programami je možné uviesť: programy Európskeho nástroja susedstva a partnerstva (Ukrajina - Poľsko - Bielorusko - pozri tabuľku 2, Ukrajina - Slovensko - Maďarsko - Rumunsko a Ukrajina - Rumunsko - Moldavsko), Programy územnej spolupráce Európskej únie v rokoch 2007 - 2013 (Poľsko - Slovensko, Slovensko - Maďarsko,

²⁵¹ БІЛА С. О., ПОМАНОВА В. В. Стратегічні пріоритети, №3 (28), 2013 р. С.-83. Електронний доступ: http://www.niss.gov.ua/public/file/str_prioritetu/sp_3_2013.pdf

²⁵² **Стратегія Карпатського євро регіону - 2020 [Електронний ресурс]. - Режим доступу :<http://iardi.org/wp-content/uploads/2011/10/StrategKarpatia.jpg>.**

Maďarsko - Rumunsko), nadnárodné programy spolupráce krajín Európskej únie v rokoch 2007 - 2013 medzi krajinami strednej Európy a juhovýchodnej Európy atď.

Tabuľka 1 Štruktúra rozpočtového programu Európskeho nástroja partnerstva a susedstva „Poľsko - Bielorusko - Ukrajina 2007 – 2013“ ²⁵³

Priority programu	Rozpočet Európskej komisie, v tisícoch EUR	Spolufinancovanie, v tisícoch EUR	Celkový rozpočet v tisícoch EUR
Zvýšenie konkurencieschopnosti pohraničných oblastí	55 860	5 586	61 446
Podpora kvality života	65 170	6 517	71 687
Inštitucionálna spolupráca a podpora miestnych komunitných iniciatív	46 550	4 655	51 205
Technická pomoc	18 620	Žiadne údaje	18 620
Celkom	186 201	16 758	202 959

Priority príslušných programov sú z väčšej časti zamerané na komplexnú stimuláciu regionálneho rozvoja krajín (čo je súčasťou projektov cezhraničnej spolupráce).

Technická pomoc EÚ (granty) pridelené na miestny rozvoj zohrávajú dôležitú rolu v ukrajinskej časti Karpatského euroregiónu (najmä pre vidiecke, hornaté, odľahlé oblasti západných regiónov Ukrajiny). Prijemcovia finančných prostriedkov z technickej pomoci teda sú:

Oblasť štátna správa Zakarpatskej oblasti. Projekty: „Bioenergia Karpát“ (PPS ENPI (Nástroj európskeho susedstva a partnerstva v rámci programu cezhraničnej spolupráce) Ukrajina - Maďarsko - Slovensko - Rumunsko 2007-2013 (15.07.2010-14.07.2012), celková odhadovaná hodnota 430 tisíc EUR, „Kolíska Európy“ (PPS ENPI Ukrajina - Maďarsko - Slovensko - Rumunsko 2007-2013 (15.07.2010-14.07.2012), 554 tisíc EUR, „Hranice pre ľudí“ (29.09.2010-29.09.2012), 392 tisíc EUR, „Zlepšenie spoločného ukrajinsko-maďarského telemetrického systému protipovodňovej ochrany na úrovni povodia“ (01.10.2011-01.01.2013), 366 tisíc EUR, „Sláva Rakocziovcov“ - cezhraničná turistická trasa (03.04.2012-02.04.2014), 250 tisíc EUR, „Ľudia ľuďom“ - efektívna spolupráca založená na láske k folklóru (20.04.2012-19.04.2014), 135 tisíc

²⁵³ Cross-Border Cooperation Programme 0«Poland – Belarus – Ukraine 2007–2013» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cpe.gov.pl/pliki/127-pl-by-ua-eng-5b1-5d.pdf>

EUR, „Kontinuálne školenie lesníkov pre lepšie riadenie lesného hospodárstva“ (01.06.2012-31.05.2014), 178 tisíc EUR atď. Treba poznamenať, že na začiatku roku 2013 sa Oblastná štátna správa Zakarpatskej oblasti stala absolútnym lídrom medzi regiónmi Ukrajiny počtom projektov technickej pomoci registrovaných Ministerstvom hospodárskeho rozvoja a realizovaných na území Ukrajiny.

Oblastná štátna správa Ľvov. Projekty: „Obnoviteľné zdroje energie - recept na zlepšenie kvality životného prostredia na území okresu Lubačov a okresu Javoriv“ (22.06.2011-21.02.2013), 145 tis. EUR, „Lubačov - Javoriv: dva potenciály, spoločná šanca“ (01.07.2011-01.07.2013), 680 tis. EUR, „Zlepšenie efektívnosti reakcie cezhraničného systému na environmentálne riziká: Tomašiv - Lubelski - Žovkva – Sokal“ (24.05.2011-24.05.2013), 344 tis. EUR, „Rozvoj cezhraničnej ochrany pred prírodnými hrozbami na poľsko-ukrajinskej hranici“ (01.03.2012-31.01.2013), 455 tis. EUR a ďalšie.

Regionálna štátna správa Ivano-Frankivsk. Projekty: „Harmonizácia vidieckeho cestovného ruchu v karpatskom regióne“ (10.12.2010-10.12.2012), 286 tis. EUR, „Zlepšenie environmentálnej situácie v regióne Ivano-Frankivsk zavedením technológií zberu a recyklácie tuhého odpadu na základe skúseností miest Baia Mare, Maramures (Rumunsko)“ (10.12.2010-09.02.2013), 774 tis. EUR, „Miestny rozvoj a zázemie otvárania kontrolných bodov a výstavby cesty cez rumunsko-ukrajinskú štátnu hranicu v osadách Šybene (obec Zelene)“ (01.04.2012-31.03.2014), 398 tis. EUR, „Karpatská sieť kulinárskeho dedičstva“ (01.04.2012-31.01.2014), 231 tis. EUR a ďalšie.

Regionálna štátna správa Černivci. Projekty: „Kultúra Bukoviny - oživenie zabudnutého“ (13.04.2011- 13.04.2012), 69 tis. EUR, „Prekonávanie hraníc: rozvoj horskej turistiky“ (02.05.2012-01.10.2013), 319 tis. EUR, „Historické a etnologické dedičstvo ako súčasť trvalo udržateľného rozvoja cestovného ruchu v Bukovine“ (17.05.2012-16.05.2014), 840 tis. EUR, „Zlepšenie cezhraničného hospodárenia s pevným komunálnym odpadom na Ukrajine, Moldavsku a Rumunsku“ (12.05.2012-11.05.2014), 80 tis. EUR, „Stredoveké perly: Kotin, Soroky, Suchava“ (18.05.2012-17.05.2014), 665 tis. EUR a ďalšie.

Ako možno vidieť, priority pre projekty technickej pomoci v rámci Karpatského euroregiónu sú cestovný ruch, podpora historického a kultúrneho dedičstva regiónu a projekty súvisiace so životným prostredím a ľudskou bezpečnosťou, bezpečnosťou a integrovaným rozvojom pohraničných oblastí.

Medzi projekty technickej pomoci EÚ zamerané na stimuláciu medziregionálnej spolupráce medzi regiónmi Ľvov, Volyň, Zakarpatsko, Ivano-Frankivsk, Ternopil a Rivne patrí

projekt „Витвореніє місії спільного технічного секретаріату пре програм цезхраничної співпраці“ Україна - Польща - Білорусь 2007 - 2013 в % Львів, Україна (13.08.2012-12.07.2014) с оцінюваними витратами во висхіді 193 тисіч EUR, подібний проект бол реалізований в роках 2010-2012.²⁵⁴.

Тактеж в сусідніх програмох „Україна-Словенська-Мадарсько“ боли фінансовані чотири проекти зо Закарпатської області в цільовій висхіді 2,75 міль. EUR, а то: „Розвој цезхраничного пільдра Берехово в повіді Тиси“ - 0,72 міль. EUR, „Чиста вода“ - 0,6 міль. EUR, „Цезхраничні прїлїжитости на розвиток доправної логістики“ - 0,54 міль. EUR, „Злїпшеніє цезхраничної автомобільової доправи протредніцтвом вїставби обхвату около Берехова“ - 0,9 міль. EUR. В рамці тогто програму боло в співпраці с мадарськими партнерами зреалізованих 6 проектів. Мідзи ними є вїтвореніє туристичних інформаційних центерів в містїх Ужгород а Берехово, розвиток а реалїзація цезхраничного програму здоровїї а соціальної реабілітації в регіональній дїтській нємочниці, розвиток комплексного спільного українсько-мадарського прїступу к опатреніям протиповодїхової охорони, штудіум вїжиття біомаси в пограничних регіонах²⁵⁵.

Дїлїжитими прївками цезхраничної співпраці сї штатні програми розвитку цезхраничної співпраці на роки 2007 - 2010 а 2011 - 2015. Становїють сї за цїлї консолїдовати співпрацу, спїсоби а протредки рїшення прїблїмів, ідентїфікують їлїхи а області співпраці. Програм 2007-2010 клїдоло вїчшї дїраз на опатренія замерані на розвиток прївних прїдписів управлїючих вїзїах, вїставбу а додївку нових технологїї на контрольні бодї штатної граници, розвиток інфраструктури а дїлїше, чо доказує прїаніє вїтворити квалїтні вїзїах. Позїтивним трєндом є, же програм на роки 2011 - 2015 клїдіє вїчшї дїраз на прїхлїбеніє екзїстїючих вїзїахов, ако аї на мнїлїство чїнностей сївїсіацій с охораною жївотного протредїа.

Окрєм позїтивних аспєктів партїіпації України на Карпатському єурєгіонї вшак екзїстує аї нїєколько вїзїєв, мєновїте:

1. Недоконалїсть а їрєлєвантнїсть Чартї здрїженї, котра нєзохлїднує, кто є наїродною страною, кто умїлїнує дїлїшу координїацію в рамці єурїпського регіону а шхвалїує навірхї на наїродної їровнї.

2. Неконзїстєнтнїсть компетєнцій наїродних стрїан спїсобоїна рїзними формами адмінїстратївної а їземної шструктури в прїятих штїатах.

²⁵⁴ Стїмїлюваннїя екїномїчного зростаннїа на мїсцевому рївні : аналїт. доп. / С. О. Біла, О. В. Шєвченко, М. О. Кушнїр, В. І. Жук [та їн.]. – К. : НїСД, 2014. – 88 с.

²⁵⁵ Дєржавна програма розвитку транскордонного співрїбїтництва на 2007 – 2010 роки [Електронний ресурс] / Кабїнет Мїністрів України. – К., 2006. – 8 с. Рєжїм доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=60690971>

3. Nízka úroveň financovania programov vrátane ukrajinského podielu na nich. V rámci cezhraničných programov EÚ na roky 2004 - 2006 (programy „Poľsko-Ukrajina-Bielorusko“, „Maďarsko-Slovensko-Ukrajina“, „Rumunsko-Ukrajina“) sa každoročne vyčlenila suma 0,5-5,5 mil. EUR. Podiely príspevkov na roky 2007 - 2013 bola však oveľa vyššia ako v rokoch 2004 - 2006, ako je uvedené v tabuľke 2.

Tabuľka 2 Podiely príspevkov pre program cezhraničnej spolupráce EÚ 2007-2013, v mil. EUR ²⁵⁶

Cezhraničný program	2007-2010	2010-2013	Celkom 2007-2013
Poľsko / Bielorusko / Ukrajina	97.107	89.094	186.201
Maďarsko / Slovensko / Ukrajina / Rumunsko	35.796	32.842	68.638
Rumunsko / Moldavsko / Ukrajina	66.086	60.632	126.718
Čierne more	9.025	8.281	17.306

4. Nedostatočná ekonomická zložka realizovaných cezhraničných projektov, ktoré sú primárne sociálnej alebo kultúrnej orientácie. Najmä orientačný finančný balík pre Ukrajinu v rámci Národného indikatívneho programu na roky 2007 - 2010 dosiahol 494 miliónov EUR. V rámci tohto programu boli financované tri prioritné oblasti: podpora demokratického rozvoja a dobrej správy vecí verejných, reforma právnych predpisov a rozvoj administratívnych kapacít, rozvoj infraštruktúry.

Treba tiež zdôrazniť, že EÚ donedávna nepovažovala Karpatský euroregión za celkový environmentálny, hospodársky a humanitárny systém a v ukrajinských Karpatoch boli v rokoch 2007 - 2013 realizované tri samostatné programy uvedené v Tabuľke 3, čo poukazuje na absenciu systematického prístupu k interpretácii Karpát ako spoločného európskeho dedičstva.

V tomto ohľade došlo k naliehavej potrebe vytvoriť spoločnú pozíciu krajín - členov Medzinárodného združenia „Karpatský euroregión“, s ohľadom na potrebu implementovať jednotný operačný program EÚ pre región Karpát vo finančnom výhlade na roky 2014 - 2020, ako aj uverejniť návrhy Európskej komisie na konkrétne inštitucionálne a finančné riešenia súvisiace s touto problematikou vládami Poľska, Rumunska, Slovenska, Maďarska a Ukrajiny. Preto sa „Karpatský euroregión - Poľsko“ spolu so Združením miestnych samosprávnych orgánov

²⁵⁶ Аналітичний документ «Карпатський Горизонт 2013» – обґрунтування доцільності розробки та реалізації окремої операційної програми ЄС для регіону Карпат у наступній фінансовій перспективі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.euroregionkarpaty.com.ua/publications/analitichoryzont.pdf>

„Karpatský euroregión - Ukrajina” podieľajú na rozvoji samostatného operačného „Karpatského programu”, ktorý má financovať EÚ²⁵⁷.

Spolu s úspechmi Karpatského euroregiónu by sa mali zaznamenať aj nedostatky a riziká, ktoré sprevádzajú tento proces. Medzi inštitucionálnymi zlyhaniami, ktoré sťažujú financovanie projektov regionálneho rozvoja v rámci karpatského euroregiónu, sú obzvlášť dôležité nasledovné: rozdiel medzi výkonnými štruktúrami jednotlivých národných strán a chýbajúci jasný právny regulačný rámec euroregiónu „Karpaty”, čo významne obmedzuje riadiacu kapacitu verejných orgánov. Štatút Karpatského euroregiónu teda nevysvetľuje, ktoré inštitúcie sú národnými stranami. Regióny Ukrajiny a Maďarska, kraje Rumunska a územia Slovenska musia ďalej koordinovať svoje administratívne, organizačné a finančné aktivity v rámci Karpatského euroregiónu.

Medzi ďalšie zlyhania patrí chronický deficit a náhodná povaha financovania projektov v rámci Euroregiónu „Karpaty”. Štátny program cezhraničnej spolupráce na Ukrajine pre roky 2011-2015 nebol financovaný v plnej výške. Dáva to dôvod domnievať sa, že vládne orgány na Ukrajine podceňujú potenciál európskych regiónov ako inštitucionálnej platformy pre stimuláciu regionálneho rozvoja²⁵⁸.

Vstup Slovenskej republiky a ďalších stredoeurópskych krajín - susedov Ukrajiny do EÚ musel výrazne ovplyvniť úlohu a miesto Karpatského euroregiónu v systéme ukrajinskej spolupráce so Slovenskom a EÚ.

Iba s nadsádzkou sa dá tvrdiť, že v čase vstupu Slovenska do Európskej únie a podpísania Dohody o pridružení medzi EÚ a Ukrajinou vznikol Karpatský euroregión ako cezhraničná integrita. Je však zbytočné spomínať identifikáciu obyvateľov tohto územia, aspoň čiastočnú, s touto euroregionálnou asociáciou. Žiadne propagandistické, reklamné ani vzdelávacie kroky v tomto smere neboli urobené. Napríklad, na západe, severe a juhu Slovenska boli dlhú dobu pod názvom obce na dopravných značkách uvedené symboly označujúce euroregión, do ktorého táto obec vstupuje. Avšak na východnom Slovensku a Zakarpatsku, ktoré sú súčasťou Karpatského euroregiónu, nie sú zaznamenané žiadne takéto značky.

²⁵⁷ Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2011-2015 роки [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. – К., 2010. – 17 с. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1088-2010-%D0%BF>

²⁵⁸ ХИМИНЕЦЬ В.В. Международная ассоциация «Карпатский еврорегион» как инструмент евроинтеграции Украины / В.В. Химинец // Устойчивое развитие: междунар. период. научн. журн. Вып. 8, май 2013. - Варна (Болгария), 2013. - С. 157 – 161.

Faktory systematickej povahy boli zatiaľ najväčšou prekážkou rozvoja spolupráce v rámci Karpatského euroregiónu. Medzi inými to boli rôzne (niekedy radikálne) reformy v krajinách, v ktorých pohraničné správne jednotky tvoria európsky región.

Na jednej strane, Poľsko a Maďarsko boli ďaleko pred svojimi susedmi v rýchlosti a hĺbke sociálno-politických a trhových reforiem. V roku 1999 boli prvými, ktorí sa stali plnoprávnymi členmi NATO. V deväťdesiatych rokoch Slovensko mierne spomalilo transformáciu a obrátilo sa k izolácii. Dokonca aj účasť východoslovenských okresov a území v činnosti Karpatského euroregiónu bola zablokovaná. Až po roku 1998 slovenská strana urýchlila transformáciu systému a zintenzívnila euroregionálnu spoluprácu. Prostredníctvom cielenej činnosti Slovenská republika dokázala dohnať Poľsko a Maďarsko v reformách a spolu s nimi 1. mája 2004 vstúpiť do EÚ, zatiaľ čo Ukrajina, ktorá doteraz zostáva mimo EÚ, podpísala Dohodu o pridružení až v roku 2014. Rozdiel medzi reformami teda môže ďalej pôsobiť nežiaduco, najmä pri spolupráci medzi západnými regiónmi a zahraničnými partnermi v Karpatskom euroregióne.

Čo je potrebné pochopiť, je, že systematické rozdiely majú vplyv predovšetkým na rozsah ekonomickej cezhraničnej spolupráce. Regionálne trhové hospodárstvo európskeho typu nebolo dôsledne reformované za prítomnosti administratívneho zásahu. Regionálnej ekonomike, ktorá práve spustila európsky tranzit, chýba skutočná parita a spolupráca. Na tomto základe je ťažké vytvoriť perfektný systém ekonomických vzťahov, ktorý by viedol k vytvoreniu ekonomicky koherentného medzinárodného cezhraničného regiónu.

Na druhej strane, rozdiely v reformách neumožnili zrealizovať povinnú požiadavku paneurópskych inštitúcií v Karpatskom euroregióne týkajúcich sa rozvoja cezhraničnej euroregionálnej spolupráce – koordináciu koncepcií sociálno-ekonomického rozvoja pohraničných oblastí. Po veľkom úsilí sa to konečne uskutočnilo iba na ukrajinsko-maďarskej úrovni. Zakarpatskej oblasti Ukrajiny a župe Szabolcs-Szatmár-Bereh v Maďarsku sa v roku 2003 podarilo dosiahnuť dohodu rámcovej stratégie pre sociálny a hospodársky rozvoj. Na medzivládnej ukrajinsko-slovenskej úrovni sa pracuje na vytvorení zmluvného rámca pre spoločné územné plánovanie priľahlých pohraničných oblastí oboch krajín. Zatiaľ však boli vykonané len prvé kroky (aj to iba bilaterálnej povahy) a nie mnohostranné systémové opatrenia všetkých účastníkov euroregiónu.

Samozrejme, ekonomický systém euroregiónu, ktorý je dokonca integrovaný do medzinárodného cezhraničného systému, nemôže byť autarchiou, ale pozostáva z regionálnych ekonomík, z ktorých každá je neoddeliteľnou súčasťou konkrétneho štátu. Treba uznať, že slovenskí, poľskí a maďarskí členovia Karpatského euroregiónu po tom, ako sa ich krajiny pripojili

k jednotnému vnútornému trhu EÚ bez bariér, majú lepšie podmienky pre cezhraničnú regionálnu integráciu regionálnych obchodných komplexov ako napríklad Ukrajinci, ktorí sú za novými východnými hranicami EÚ.

Karpatský euroregión nebol schopný dosiahnuť požadovaný sociálno-ekonomický efekt, keďže počas rokov svojej existencie nemal svoj vlastný pevný ekonomický základ. Teraz žiadna z administratívnych jednotiek - účastníkov Euroregiónu, nemôže presvedčivo tvrdiť, že sa v rámci euroregionálnej spolupráce vykonali aspoň nejaké pozitívne ekonomické kroky a rast životnej úrovne. Aj keď táto forma cezhraničnej spolupráce nebude mať skutočný ekonomický a sociálny vplyv predovšetkým na obyčajných občanov žijúcich v eurozóne, malo by sa hovoriť o jej výkonnosti a vyhlídkach.

Nedokonalé organizačné riadenie euroregionálnej spolupráce malo značný negatívny efekt. Riadiace štruktúry európskeho regiónu, ktoré sa stretli so zástupcami miestnych orgánov a samospráv zúčastnených regiónov, boli vzdialené od výkonných euroregionálnych spojení - sekretariátu, misií a ďalších. A možno najdôležitejšie je, že partnermi v európskom regióne, najmä v zahraničných krajinách, bola vo vzťahu k zúčastneným ukrajinským regiónom cezhraničná spolupráca v karpatskom euroregióne považovaná za jeden z typov (alebo skôr úrovní) európskej integrácie. Mala skôr charakter bilaterálnej alebo zriedkavo multilaterálnej medziregionálnej spolupráce pohraničných správnych jednotiek.

V praxi rozvoja európskych regiónov existujú príklady inštitucionálnych zmien foriem CHS z európskych regiónov do zoskupení európskej územnej spolupráce alebo združenia euroregionálnej spolupráce. Členovia Karpatského euroregiónu majú teda inštitucionálne možnosti získať formálne členstvo v Európskom zoskupení územnej spolupráce Unr - Tisa - Tour - Slaná (Maďarsko / Slovensko / Rumunsko), základe tohto euroregiónu. Podľa nášho názoru však medzi prioritami štátnej regionálnej politiky na Ukrajine nesmie byť zmena foriem cezhraničnej spolupráce, ale naplnenie existujúcej platformy medzivládnej medziregionálnej spolupráce konkrétnym obsahom vhodným na vytvorenie inštitucionálnej platformy pre európsku integráciu Ukrajiny. Na Ukrajine je relatívne novou formou CHS Európske zoskupenie územnej spolupráce. Príslušný regulačný rámec jeho fungovania bol iniciovaný prijatím nariadenia Európskeho parlamentu a Rady č. 1082/2006 o Európskych zoskupeniach územnej spolupráce (YEUTS) (z 5. júla 2006)²⁵⁹.

²⁵⁹ Regulation (EC) No 1082/2006 of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on a European grouping of territorial cooperation (EGTC). Електронний доступ: <http://cor.europa.eu/en/activities/networks/Documents/EN.pdf>

Kľúčovou úlohou inštitútu YEUTS bolo zjednodušiť postupy a podporiť proces cezhraničnej, nadnárodnej, medzištátnej a medziregionálnej spolupráce pri prehľbovaní procesov sociálnej a ekonomickej súdržnosti (najmä na území členských štátov EÚ). YEUTS je tvorený najmenej dvomi členskými štátmi EÚ a územia tretích krajín (krajín, ktoré nie sú členmi EÚ, vrátane krajín, ktorým bol udelený štatút pridruženého člena EÚ) sa môžu pripojiť k YEUTS, ak to nie je v rozpore s existujúcimi vnútroštátnymi právnymi predpismi. YEUTS má štatút právnickej osoby. Zahŕňa nielen vládne orgány na rôznych úrovniach, ale aj občianske organizácie. Väčšina YEUTS je priestorovo relatívne malá, čo značne zjednodušuje riadenie a financovanie projektov regionálneho rozvoja v ich rámci.

Medzi základnými inštitucionálnymi bariérami, ktoré bránia úspešnému fungovaniu YEUTS, odborníci uvádzajú pomerne dlhú dobu adaptácie na národnú legislatívu krajiny, kde je YEUTS registrovaný, zložitosť postupov finančnej kontroly na medzinárodnej a medziregionálnej úrovni. Činnosti YEUTS podliehajú vnútroštátnym právnym predpisom štátu, v ktorom bolo registrované ich sídlo.

Od roku 2014 však už nadobudli účinnosť efektívne inovácie, z ktorých sa väčšina týka organizácie fungovania YEUTS stanovujúc finančný audit ich činnosti inštitúciami EÚ. Bolo plánované, že na obdobie rokov 2014 - 2020 činnosť YEUTS získa zaručené finančné prostriedky na úkor štrukturálnych fondov EÚ. Vývoj YEUTS je zameraný na dosiahnutie komplexného, udržateľného a vyváženého regionálneho rozvoja. V rámci projektu YEUTS sa tak úspešne realizujú projekty sociálneho a infraštruktúrneho charakteru, programy ochrany životného prostredia (vrátane výstavby/modernizácie nemocníc, škôl, mostov, rozvoj dopravných a logistických sietí atď.).

Príkladom úspešného projektu YEUTS v EÚ je Unr-Tisa-Tour-Slaná (Hornád, Budva, Šinva zjednocujúce územia Maďarska, Slovenska a Rumunska). Treba však poznamenať, že v krajinách EÚ YEUTS nerušia inštitút európskych regiónov, ale len presúvajú zameranie regionálneho rozvoja na realizáciu sociálnych, environmentálnych a infraštruktúrnych projektov. Euroregióny tradične zostávajú najbežnejšími formami cezhraničnej spolupráce, v ktorých sa angažuje ukrajinská strana.

V súčasnej fáze vývoja Karpatského euroregiónu po rozšírení EÚ došlo k obratu, keď je potrebné rýchlo prejsť od politickej a deklaratívnej euroregionálnej spolupráce ku prioritám hospodárskej spolupráce a realizácii špecifických spoločných cezhraničných podnikateľských projektov. Ak pred rozšírením EÚ euroregión vykonával predovšetkým mierne obmedzenú miestnu úlohu organizovania cezhraničnej integrácie pohraničných správnych jednotiek krajín

Karpatskej kotliny, po vstupe Poľska, Slovenska, Rumunska a Maďarska do EÚ by mohol zohrávať úplne novú úlohu najvyšších organizačných foriem cezhraničnej spolupráce na nových východných hraniciach EÚ s bezprostrednými susedmi, vrátane Ukrajiny. Rozvoj euroregionálnej spolupráce v tejto oblasti sa stal neoddeliteľnou súčasťou celkovej východnej stratégie EÚ a už nie je len otázkou členských štátov euroregiónu hraničiacich s Ukrajinou, ale európskeho spoločenstva ako celku.

V tomto zmysle je potrebné zvážiť geopolitické zmeny, ku ktorým došlo alebo ktoré teraz prebiehajú, aby boli pozitívnym stimulom pre rozvoj a zlepšenie spolupráce v Karpatskom euroregióne. Štatút európskeho regiónu, ktorý sa zvýšil, jeho skutočný výstup na úroveň vzťahov medzi Ukrajinou a EÚ, a nie len bilaterálne alebo multilaterálne medzištátne vzťahy Ukrajiny so susedmi, majú za výsledok dlhodobú ďalšiu existenciu Karpatského euroregiónu.

Neexistujú žiadne významné príčiny „katastrofických“ predpovedí o možnosti obmedzenia cezhraničnej spolupráce v Karpatskom euroregióne po vstupe niektorých stredoeurópskych krajín do EÚ, pretože cezhraničná spolupráca je považovaná za jednu z najsľubnejších oblastí spolupráce s ukrajinskou vládou s cieľom zahrnúť ju do procesu európskej integrácie. Preto Ukrajina zvažuje rozvoj siete cezhraničných a euroregionálnych kontaktov smerom na západ, čo bude predstavovať mimoriadne silný stimul pre ich vlastný vstup do EÚ. Z hľadiska ekonomických, právnych a štatutárnych asymetrií, ktoré sú vlastné pre Slovensko a Ukrajinu, narastá dopyt po kompenzačnej funkcii cezhraničnej a euroregionálnej spolupráce v ich pohraničných a partnerských regiónoch a administratívno-územných spoločenstvách.

Tabuľka 3 Inštitucionálna kapacita glocalizácie (z materiálov Barentsovej euro-arktckej rady a Karpatského regiónu)

Funkčné zložky inštitucionálnej kapacity	Inštitucionálne formy a prax cezhraničnej spolupráce (CHS)	
	Barentsov euro-arktcký región	Karpatský (stredný a východný) európsky región
Populácia	5,9 mln.	16 mln. (Vrátane členov Karpatského euroregiónu -14,2 mln.)
Územie cezhraničnej spolupráce	1756 tisíc km ²	160 tisíc km ² (Vrátane členov Karpatského euroregiónu - 148 tisíc km ² .)

Sektory asymetrie v ekonomickom, sociálnom a kultúrnom potenciály	Kvalita života a trvalo udržateľný rozvoj. Medzinárodná hospodárska a bezpečnostná integrácia. Občianska, legislatívna, politická a inštitucionálna. Územná, demografická, mentálna.	Kvalita života a trvalo udržateľný rozvoj. Legislatíva. Investície a infraštruktúry. Proces fragmentácie euroregionálnej spolupráce.
Symetrické sektory hospodárskeho, sociálneho a kultúrneho potenciálu.	Identita severného biotopu. Periférne javy, depresívnosť, marginálnosť a potreba ich prekonať.	Európska identita a historická afinita a moderná integrácia. Mestá a enklávy husto osídlené národnými komunitami rozdelené hranicami. Periférne javy, depresívnosť, marginalizácia a potreba ich prekonania.
Rozvoj systému konzulárnych úradov	Referenčné a delegované. 4 (+ 3) konzulárne úrady	Sieť. 20 konzulárnych úradov
Zabezpečenie slobody pohybu z a do regiónov krajín, ktoré nie sú členmi EÚ-EZVO	„Pomoranská zóna“ bezvízového pohraničného styku (dosah 30 km od hraníc Nórska a Ruska). Región Finmark – oblasť troch hraníc	Malý pohraničný styk (vo vzdialenosti 30 - 50 km od hranice). Zakarpatský región je jedinečný región Európy, región štyroch hraníc Ukrajiny s EÚ. Kompaktná oblasť pre národnostné menšiny na oboch stranách hraníc.
Stav pohraničnej infraštruktúry	9 hraničných priechodov	47 hraničných priechodov
Počet ľudí, ktorí prekročili hranicu: krajiny Schengenu/ostatné krajiny v regióne	0,08 / 0,32 mln, Nórsko, Fínsko / RF	3,4 / 13,4 mln. vrátane: Slovensko –Ukrajina – 0,4/ 0,76 mln, Poľsko –Ukrajina – 1,16 / 9,52 mln, Maďarsko–Ukrajina– 1,10 / 2,4 mln, Rumunsko–Ukrajina – 0,77 / 0,69 mln.
Inštitúcie členstva: na národnej úrovni	6 štátov a 1 aliancia krajín (Európska únia)	N/A
Inštitúcie členstva: na regionálnej úrovni	13 regiónov štyroch krajín	Inštitúcie členstva: na regionálnej úrovni 19 regiónov, vrátane karpatského euroregiónu (ďalej len KER) - 17 regiónov z 5 krajín tvoriacich YEUTS „Tisa“ - 6 administratívnych územných jednotiek 4 štátov
Inštitúcie pozorovateľov: na národnej úrovni	10 krajín	N/A

Inštitúcie pozorovateľov: na regionálnej úrovni	1 región	N/A
Medzištátna CHS, koordinácia a prijatie medzištátnych a medziregionálnych priorít (legislatívna zložka)	Deklarácia krajín Severnej Európy v Kirkenes z roku 1993, Dohody o spolupráci, Program činností a akčné plány na obdobie predsedníctva, cieľové programy spolupráce členských regiónov.	Vyhlásenie ministrov zahraničných vecí v Debrecíne v roku 1993, Karpatská konvencia z roku 2003, Dohody a štatúty Karpatského euroregiónu, Združenie YEUTS „Tisa“. Takmer 130 bilaterálnych dohôd o spolupráci medzi územnými celkami a právnickými osobami.
Medzištátna CHS, koordinácia a prijatie medzištátnych a medziregionálnych priorít (inštitucionálna zložka)	Uznesenie Európskeho parlamentu a Rady EÚ o stratégii EÚ pre Arktídu od 12.03. a 12.05.2014. Arktická rada. Severská rada a Rada ministrov severu (Norden). Rada štátov a kongres subregiónov Baltského mora. Program spolupráce EÚ „Severná dimenzia“. Vytvorenie Barentsovho Euroarktického dopravného regiónu.	Karpatský región nebol EÚ a národnými vládami považovaný za kompletný systém mnohostrannej cezhraničnej spolupráce. Existujú bilaterálne medzivládne komisie pre otázky cezhraničnej spolupráce a 5 typov euroregionálnych štruktúr medzinárodnej územnej spolupráce. KER sa stal členom Európskej asociácie euroregiónov.
Implementácia iniciatív medzinárodných a národných inštitúcií týkajúcich sa integrovaného regionálneho rozvoja a jeho priorít	Program ENPI „Kolarctic“. Nástroj Rady Arktídy na podporu projektov (PSI). Severská organizácia pre financovanie životného prostredia (NEFCO). Arktický program monitorovania a hodnotenia (AMAPA). Osobitné podmienky zdaňovania a úverov fyzickým a právnickým osobám v Barentsovom regióne v Nórsku.	Program cezhraničnej spolupráce ENPI. Stratégia EÚ pre podunajskú oblasť. Dunajský nadnárodný program. „Horizont 2020“. Programy nórskeho finančného mechanizmu. Chýbajúci samostatný operačný program EÚ a programy rozpočtovej podpory.
Zabezpečenie kontinuity a nástupníctva vytvorením stálych výkonných a správnych orgánov	Medzinárodný a Nórsky sekretariát, ktoré zabezpečujú prácu Barentsovej euro- arktiskej rady, Barentsovej regionálnej rady a spoluprácu s regiónmi Nórska a Ruskej federácie.	Národné strany, projektové kancelárie a Medzinárodný sekretariát Karpatského euroregiónu. K dispozícii sú tiež Rada YEOUTS „Tisa“, Rada európskych subregiónov, Združenie miestnych samosprávnych orgánov v Ľvovskej a Ivano-Frankivskej oblasti Ukrajiny „Euroregión - Karpaty“.
Dostupnosť operačných programov pre fungovanie a rozvoj inštitúcií a vlastné projekty finančnej podpory priorít regionálneho rozvoja	Povinný dvojročný „Barentsov akčný plán “ na obdobie predsedníctva. V priebehu rokov sa v Barentsovom Nórskom sekretariáte realizovalo 3500 vlastných grantových projektov.	Karpatský euroregión – bola založená Stratégia 2020 a v roku 2015 bola predložená členom regiónov na ratifikáciu. Systém vlastných grantových programov nefunguje.

Inštitucionálna podpora medzištátnej a medziregionálnej spolupráce v oblasti cezhraničnej spolupráce (životné prostredie a ekológia, hospodárska spolupráca, doprava a logistika, vzdelávanie, cestovný ruch a rekreácia, sociálna infraštruktúra, medziľudský kontakt)	Funguje tu 15 pracovných skupín zameraných na zmiešané ciele spolu s inými štruktúrami medzinárodnej regionálnej spolupráce.	Bola zabezpečená činnosť 5 stálych sektorových výborov, Združenia obchodných komôr, múzeí a univerzít Karpatského euroregiónu.
Financovanie zo štátnych a regionálnych rozpočtov.	Cielené financovanie sa realizuje zo štátnych a regionálnych rozpočtov a programov EÚ.	N/A. Rozdelené štruktúry CHS sú financované na základe verejno-súkromných partnerstiev a podporované národnými stranami KER a YEOUTS.
Ekonomicky orientované projekty a cezhraničné klastre, rozvoj ľudského kapitálu.	Realizujú sa interklastrové projekty v oblasti dopravy, logistiky, manipulácie s nákladom, multimodálnej dopravy, prístavných služieb a služieb medicíny, ekológie a ochrany prírodných oblastí, kultúrneho rozvoja a zabezpečenia práv domorodého obyvateľstva európskeho severu, rozvoj rodovej rovnosti, vzdelávania a kontaktov s mládežou. Osobitné podmienky zdanenia a úverov fyzickým a právnickým osobám, ktoré stimulujú trvalo udržateľný rozvoj v Barentsovej oblasti v Nórsku.	V pohraničných subregiónoch Slovenska, Ukrajiny a Maďarska („Triokordonia“) sa vytvorili podmienky na vytvorenie klastrov cestovného ruchu, lesníctva, vzdelávania a vedy, zariadení, dopravy a logistiky. Vytvorilo sa konzorcium vzdelávacích inštitúcií. Nedostatok legislatívnej podpory stimulov rozvoja klastrov a zvláštnych módov rozvoja prioritných oblastí.

ZÁVERY

Počas realizácie projektu medzinárodný tím výskumníkov definoval kontext tvorby Barentsovho euro-arktického regiónu, jeho osobitnú funkciu v rámci regionálnej spolupráce v severnej Európe a reálnu prax.

Slovenskí, ukrajinskí a nórski odborníci zaznamenali, že regionálna cezhraničná spolupráca nemá za cieľ meniť priority štátnej politiky, ale zmeniť postoj k hraniciam a pohraničným regiónom. Je dôležité zdôrazniť rozdiely medzi národnými prioritami a globálnymi výzvami. Globalizácia prináša výzvy národným štátom, zatiaľ čo internacionalizácia ich posilňuje. Dobré susedské cezhraničné vzťahy posilňujú vedenie národných štátov. Praktické a funkčné

rozmery cezhraničnej spolupráce sú dôležité nielen ako nástroj, ale aj ako cieľ. V porovnaní s mnohými inými európskymi regiónmi možno Barentsovu cezhraničnú spoluprácu považovať za mimoriadne úspešnú vo svojej činnosti na podporu spolupráce prostredníctvom špecifických projektov zameraných na pragmatizmus, racionalitu a funkčnosť. Pokiaľ ide o európsku regionálnu politiku vo všeobecnosti, subregionálne snahy v severnej Európe a Arktíde môžu slúžiť ako všeobecný vzor pre iné subregionálne iniciatívy, najmä v krajinách Vyšehradskej štvorky a na Ukrajine.

Preto by program zintenzívnenia cezhraničnej spolupráce medzi Ukrajinou a Slovenskom mal zahŕňať prípravu predbežných konzultácií na úrovni Ministerstiev zahraničných vecí a zástupcov Slovenskej republiky a Ukrajiny na multilaterálnych platformách na posilnenie ich aktivít v súlade so záujmami Slovenskej republiky, Ukrajiny a bilaterálnej slovensko-ukrajinskej spolupráce. Využívanie bilaterálnej diplomacie so Slovenskom s cieľom vytvoriť pre Ukrajinu potrebnú politickú asociáciu s EÚ, rozvoj koncepcie regionálnej spolupráce medzi vyšehradskými krajinami a Ukrajinou v rámci programov kľúčových záujmov: energetická bezpečnosť, energetická účinnosť, riadenie hraníc, zavedenie bezvízového režimu pre Ukrajinu atď., implementácia opatrení na základe nedávneho stretnutia bilaterálnych ukrajinsko-slovenských komisií a začiatok špecializovaného procesu koordinácie harmonogramu nasledujúcich stretnutí týchto výborov, vypracovanie spoločných bilaterálnych projektov.

Projektový prieskum dokazuje, že cezhraničná spolupráca medzi Ukrajinou a Slovenskom, vrátane Karpatského regiónu, je brzdená nedostatkom správne vyladených komunikačných väzieb medzi rôznymi segmentmi cezhraničnej spolupráce a efektívnej interakcie medzi miestnymi orgánmi a predstaviteľmi obchodu a mimovládnych organizácií, nízkym povedomím riadiacich orgánov v porovnaní s európskou a škandinávskou praxou o podstate a význame CHS ako sľubného smeru pre vstup Ukrajiny do Európskej únie.

Sú tu významné obmedzenia týkajúce sa uplatňovania administratívnych a finančných nástrojov zo strany orgánov miestnej samosprávy na Ukrajine v porovnaní so susednými európskymi krajinami, nedostatok vhodného personálu na úrovni orgánov miestnej samosprávy a na úrovni ústredných a obecných orgánov, negatívny vplyv politickej zložky na rozvoj systému cezhraničnej spolupráce v ukrajinských regiónoch, nedostatok vládnej podpory CHS na Ukrajine.

V dôsledku toho sa vyvinuli procesy organizačnej fragmentácie v takýchto medzinárodných štruktúrach cezhraničnej spolupráce ako Karpatský euroregión, ktorý bol na začiatku založený ako integrálna sieť. Prestíž a atraktivnosť jeho programov spolupráce sa znížila, klesla úroveň jeho pozitívneho vnímania verejnosťou. Jeho súčasná aktivita dostatočne

nezohľadňuje inovatívne formy a metódy riadenia cezhraničnej spolupráce, charakterizuje ju nízka makro-politická podpora zo strany ústredných vládnych inštitúcií členských štátov, nespĺňa očakávania územných spoločenstiev pohraničných regiónov, ktoré sa pri hľadaní účinnejších spôsobov medzinárodnej spolupráce presúvajú do iných európskych štruktúr cezhraničnej spolupráce.

Od podpísania Debrecínskej deklarácie v roku 1993 nedošlo k žiadnemu stretnutiu ministrov zahraničných vecí (členov vlády) participujúcich krajín, kde by sa zväžili otázky mnohostrannej koordinácie a národnej podpory Karpatského euroregiónu. Stratégia Karpatského euroregiónu 2020 navrhnutá a schválená v roku 2015 expertmi v rámci Karpatského dohovoru sa nestala predmetom diskusie a ratifikácie regionálnych vlád členských regiónov.

Vyššie uvedené problémy možno vyriešiť z hľadiska kompetencií a zodpovednosti ukrajinskej strany zlepšením súčasnej stratégie vlády na rok 2020 pre zintenzívnenie cezhraničnej spolupráce, ktorá by obsahovala mechanizmy na zlepšenie informovanosti miestnych orgánov a miestnych samospráv o povedomí o cezhraničnej spolupráci, odbornej príprave a profesionálnom rozvoji štátnych zamestnancov a miestnych vládnych úradníkov, ktorý upravuje právny rámec Ukrajiny v oblasti cezhraničnej spolupráce s cieľom riešiť konflikty medzi právomocami štátnych orgánov v oblasti cezhraničnej spolupráce a vymedziť jediný ústredný orgán Ukrajiny zodpovedný za cezhraničnú spoluprácu.

Treba poznamenať, že dôležitým predpokladom pre úspešnú modernizáciu cezhraničnej spolupráce v Karpatskom regióne je zosúladenie ukrajinskej legislatívy s inštitucionálnymi a právnymi normami Európskej únie pre regionálnu spoluprácu, rozvoj a implementáciu štátnej regionálnej politiky.

Za prioritu sa považujú nasledujúce opatrenia: zlepšenie súčasného Ukrajinského národného regionálneho rozvoja Stratégia - 2020, prijatie nového ukrajinského zákona „O zásadách štátnej regionálnej politiky“, zmeny a doplnenia ukrajinského zákona „O cezhraničnej spolupráci“ s ohľadom na rozšírenie administratívnych a zdrojových príležitostí a zodpovedností regionálnej a miestnej samosprávy v oblasti cezhraničnej spolupráce, prijatie nariadení, ktoré určia stratégiu tvorby a rozvoja cezhraničných klastrov, stratégia rozvoja európskych regiónov zahŕňajúc Ukrajinu a jej partnerov v CHS.

V tejto súvislosti je naliehavo potrebné harmonizovať základné ustanovenia Štátneho programu trvalo udržateľného rozvoja Ukrajinských Karpát s ustanoveniami Karpatského dohovoru a Stratégie rozvoja Karpatského regiónu (v rámci Karpatského dohovoru),

implementovať odporúčanie Kongresu miestnych a regionálnych orgánov č. 296 „Trvalo udržateľný rozvoj horských regiónov a skúsenosti Karpát“.

Cezhraničná spolupráca nebude účinná, pokiaľ nebude sprevádzaná koordináciou programov, vyváženým rozvojom pohraničných regiónov a dá sa teda dosiahnuť len navrhovaním spoločných programov rozvoja a vytvorením podmienok pre realizáciu vzájomne prospešných projektov. To si v blízkej budúcnosti vyžaduje vypracovanie spoločného strategického dokumentu, v ktorom by bola vymedzená spoločná vízia rozvojových priorít cezhraničnej spolupráce v trojici: Ukrajina - stredná Európa - Európska únia.

V spolupráci so Slovenskou republikou a ďalšími európskymi partnermi otvárajú získavanie a plnenie očakávaní na základe Dohody o pridružení medzi EÚ a Ukrajinou nové možnosti účasti na operačných programoch EÚ, ktoré sa zaoberajú všetkými oblasťami regionálneho rozvoja. Ukrajinské ústredné a regionálne vlády, miestne orgány by mali koordinovať svoju činnosť a s podporou verejnosti a podnikov pôsobiacich na miestnej a regionálnej úrovni by mali zabezpečiť implementáciu najlepších európskych skúseností z euroregiónov pôsobiacich na Ukrajine.

Inštitucionálna kapacita Karpatského euroregiónu ako regionálnej platformy slovensko-ukrajinskej cezhraničnej spolupráce má organizačnú a inštitucionálnu dimenziu, ktorá zahŕňa koordináciu aktivít ukrajinskej strany Karpatského regiónu so strategickými prioritami európskej integrácie Ukrajiny, medzinárodných vzťahov Slovenska a Ukrajiny ako aj praktické zapojenie príležitostí ponúkaných ukrajinským a slovenským stranám v rámci medzinárodných iniciatív a projektov EÚ s využitím skúseností z Barentsovej Euro-arktiskej rady.

Z tohto dôvodu by ukrajinská strana mala koordinovať základné strategické priority Regiónov Zakarpatskej, Ľvovskej, Ivano-Frankivskej a Černiveckej oblasti so strategickými prioritami partnerských regiónov na Slovensku a v ostatných krajinách Vyšehradskej štvorky, vrátane podpory cezhraničnej spolupráce v karpatskom regióne, implementácie odporúčania 296 Kongresu miestnych a regionálnych orgánov „Trvalo udržateľný rozvoj horských regiónov a skúsenosti v Karpatoch.“

Inovatívny obsah cezhraničnej spolupráce medzi Slovenskom a Ukrajinou by mal byť zabezpečený organizačnou a inštitucionálnou podporou stimulácie výrobných procesov a rozvoj priemyselnej spolupráce, uzatvárania zmlúv a outsourcingu na celom území Karpatského regiónu, čo pomôže vytvoriť nové pracovné miesta a zintenzívniť hospodársky rast na miestnej a regionálnej úrovni.

Vedúcu úlohu v tejto oblasti má legislatívna podpora a stimulácia cezhraničných klastrov, ktorých rozvoj zvýši konkurencieschopnosť zúčastnených nadnárodných a národných podnikov, spolupráca malých a stredných podnikov v ukrajinsko-slovenskom pohraničnom regióne pozitívne ovplyvní propagáciu slovenských a ukrajinských produktov a spoločných produktov na európskom a svetovom trhu.

Veríme, že ďalší pokrok a prijatie strategickej iniciatívy poľských a ukrajinských partnerov Karpatského euroregiónu „Karpatský horizont“ pozitívne ovplyvnia euroregionálne procesy, ktoré z dlhodobého hľadiska poskytnú príležitosť inštitucionálnej podpory rozvoja a prijatia programu „Karpatská expanzia“ so štatútom operačného programu EÚ.

Efektívne využívanie skúseností severoeurópskej cezhraničnej spolupráce by poskytlo príležitosť na to, aby sa medzištátna a cezhraničná spolupráca medzi Ukrajinou a Slovenskom a ďalšími krajinami Vyšehradskej štvorky v Karpatskom regióne posunula na kvalitatívne vyššiu úroveň a naplnila činnosť Karpatského euroregiónu a Slovensko-ukrajinskej cezhraničnej spolupráce inovatívnym obsahom z hľadiska fragmentácie euroregionálnych štruktúr s cieľom dosiahnuť radikálne zlepšenie makro-politickej podpory zo strany najvyšších štátnych inštitúcií.

Zdroje

Monografie:

- БАЛЯН А.В. Міжрегіональне, транскордонне співробітництво України за умов розширення Європейського Союзу (на прикладі прикордонних регіонів України та Угорщини): [монографія] / А.В. Балян. - Ужгород : Ліра, 2006. - 325 с.
- ІЛЬКО І. Карпатський Єврорегіон як модель регіонального співробітництва у Центральній і Східній Європі: [монографія] / І. Ілько, М. Палінчак, М. Лендел. - Ужгород : Карпати, 1998. - 44 с.
- МІКУЛА Н.А. Єврорегіони: досвід та перспективи: [монографія] / Н.А. Мікула. - Л. : ІРД НАН України, 2003. - 222 с.
- МІКУЛА Н.А. Міжрегіональне та транскордонне співробітництво»: [монографія] / Н.А. Мікула. - Л. : ІРД НАН України, 2004. — 395 с.

Vedecké publikácie:

- БІЛА С. О., РОМАНОВА В. В. Стратегічні пріоритети, №3 (28), 2013 р. С.-83. Електронний доступ: http://www.niss.gov.ua/public/file/str_prioritetu/sp_3_2013.pdf.

- БРОЙДЕ З. Є. Особливості транскордонного співробітництва в євро регіонах, утворених Україною з країнами Центрально-Східної Європи / З. Є. Бройде // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Проблеми і перспективи транскордонного співробітництва в аспекті процесів європейської інтеграції. Вип. XV / НАН України. Ін-т регіональних досліджень. – Львів - Луцьк, 2009. – 289.
- Стимулювання економічного зростання на місцевому рівні : аналіт. доп. / С. О. Біла, О. В. Шевченко, М. О. Кушнір, В. І. Жук [та ін.]. – К. : НІСД, 2014. – 88 с.
- СТУДЕНЯК І.П. Транскордонне співробітництво Ужгородського національного університету з університетами та науковими інститутами Європи у вивченні та розв’язанні проблем сталого розвитку Карпат / І.П.Студеняк / Матеріали Міжнародної конференції [«Сталий розвиток Карпат та інших гірських регіонів Європи»]. - Ужгород, 2010. - С. 201-204.
- ХИМИНЕЦЬ В.В. Карпатський євро регіон у контексті євроінтеграційних планів України /В.В. Химинець // Економіка природокористування і охорони довкілля: зб. наук, праць / Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». - К. : ДУІЕПСР НАН України, 2013. - С. 154-159.
- ХИМИНЕЦЬ В.В. Карпатський євро регіон: проблеми та перспективи /В.В.Химинець // Збірник наукових праць Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту. - Кам'янець-Подільський : 1111 «Медобори-2006», 2014. - С. 513-523.
- ХИМИНЕЦЬ В.В. Международная ассоциация «Карпатский евро регион» как инструмент евроинтеграции Украины / В.В. Химинец // Устойчивое развитие: междунар. период, научн. журн. Вип. 8, май 2013. - Варна (Болгария), 2013. - С. 157-161.
- ХИМИНЕЦЬ В.В. Сталий розвиток Карпатського регіону в контексті євроінтеграційної політики України / В.В. Химинець // Екологія і природокористування:зб. наук. праць Інституту проблем природокористування та екології НАН України. Вип. 16. - Д., 2013. - С. 71- 80.

Učebnice:

- МІКЛОВДА В.П. Зовнішньоекономічні зв'язки на регіональному прикордонному рівні: навч. посіб. / В.П. Мікловда, П.Ю. Студеняк. - Ужгород : Карпати, 2009. - 128 с.

Internetové zdroje:

- Cross-Border Cooperation Programme «Poland – Belarus – Ukraine 2007–2013» [Електронний

ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cpe.gov.pl/pliki/127-pl-by-ua-eng-5b1-5d.pdf>

Regulation (EC) No 1082/2006 of the European Parliament and of the Council of 5 July 2006 on a European grouping of territorial cooperation (EGTC). Електронний доступ: <http://cor.europa.eu/en/activities/networks/Documents/EN.pdf>

Аналітичний документ «Карпатський Горизонт 2013» – обґрунтування доцільності розробки та реалізації окремої операційної програми ЄС для регіону Карпат у наступній фінансовій перспективі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.euroregionkarpaty.com.ua/publications/analitichoryzont.pdf>

Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2007 – 2010 роки [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. – К., 2006. – 8 с. Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=60690971>

Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2011-2015 роки [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. – К., 2010. – 17 с. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1088-2010-%D0%BF>

Електронний доступ: <http://celdn.euroregionkarpaty.com.ua/index.php/uk/news-of.html?start=27> , <http://visegradfund.org/>

Євростат. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat>

Стратегія Карпатського євро регіону - 2020 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://iardi.org/wp-content/uploads/2011/10/StrategKarpatia.jpg>.

Електронний ресурс: <http://forbes.net.ua/ua/nation/1410211-geografiya-migraciyi-kudiyzidili-ukrayinci-v-2015-roci-i-hto-vidviduvav-ukrayinu>.

PRÍLOHY

PRÍLOHA 1

Právne normy regulujúce activity Barentsovej euro-arktiskej rady a Barentsovej regionálnej rady

1

D E C L A R A T I O N

COOPERATION IN THE BARENTS EURO-ARCTIC REGION CONFERENCE OF FOREIGN MINISTERS IN KIRKENES, 11.1.1993

Introduction

A conference on cooperation in the Barents Euro-Arctic Region took place in Kirkenes, Norway, on 11 January 1993. The Ministers of Foreign Affairs or representatives of Denmark, Finland, Iceland, Norway, the Russian Federation, Sweden and the Commission of the European Communities participated in the conference, which was also attended by observers from the United States of America, Canada, France, Germany, Japan, Poland, and the United Kingdom.

The Participants expressed their conviction that expanded cooperation in the Barents Euro-Arctic Region will contribute substantially to stability and progress in the area and in Europe as a whole, where partnership is now replacing the confrontation and division of the past. The Participants felt that such cooperation will contribute to international peace and security.

The Participants saw the Barents cooperation initiative as part of the process of evolving European cooperation and integration, which has been given a new dimension with the Conference on Security and Cooperation in Europe. They considered the establishment of a Council of the Baltic Sea States in Copenhagen in March 1992 as a further contribution to strengthening regional cooperation in Europe. They also stated their conviction that the establishment of closer cooperation in the Barents Euro-Arctic Region will be an important contribution to the new European architecture, providing closer ties between the Northern parts of Europe and the rest of the European continent.

The Participants expressed support for the ongoing process of reform in Russia which aims inter alia at strengthening democracy, market reforms, and local institutions, and which is therefore important for closer regional cooperation in the Barents Euro-Arctic Region.

The Participants expressed their desire to support the long-standing aspirations of the peoples in the Barents Euro-Arctic Region for friendship and cooperation, and stressed the fundamental significance of the historical changes caused by the end of ideological and military confrontation in Europe. They welcomed the initial steps that have been taken at the local and regional level to expand cooperation, in particular, the establishment of an interregional working group by counties in Finland, Norway, Russia and Sweden. They expressed their appreciation for the valuable work carried out by the northernmost counties of Finland, Norway and Sweden in the "Nordkalottkomiteen" during the past two decades. They took note of the report from the Expert Conference on the Region in Kirkenes on 25-27 September, 1992. They also took note of the October 1992 International Expert Conference on the Northern Sea Route in Tromsø, Norway.

The Barents Euro-Arctic Council and its objectives

The Participants recognized the features characteristic of this Arctic Region, especially its harsh climate, sparse population and vast territory. They agreed therefore to examine how they can improve the conditions for local cooperation between local authorities, institutions, industry and commerce across the borders of the Region.

To this end, the Participants agreed to establish a Council of the Barents Euro-Arctic Region, hereinafter called the Council, to provide impetus to existing cooperation and consider new initiatives and proposals. The terms of reference are set out in the annex.

The objective of the work of the Council will be to promote sustainable development in the Region, bearing in mind the principles and recommendations set out in the Rio Declaration and Agenda 21 of UNCED. To this end, the Council will serve as a forum for considering bilateral and multilateral cooperation in the fields of economy, trade, science and technology, tourism, the environment, infrastructure, educational and cultural exchange, as well as projects particularly aimed at improving the situation of indigenous peoples in the North.

The Participants emphasized that the Council will not duplicate or replace ongoing work in other bilateral or multilateral fora, but will where appropriate seek to give impetus and coherence to regional cooperation and encourage new common efforts, bilateral and multilateral, to meet the challenges and opportunities facing the Region.

They welcomed the establishment of a Regional Council of the Barents Euro-Arctic Region which will include county officials in the area constituting the Region and representation of the indigenous peoples of the Region.

Participation and area of application

The Participants emphasized that cooperation in the Barents Euro-Arctic Region is open to those states that wish to take an active part.

The Participants decided that regional cooperation in the Barents Euro-Arctic Region will comprise the county of Lapland in Finland, the counties of Finnmark, Troms and Nordland in Norway, the counties of Murmansk and Archangel in Russia, and the county of Norrbotten in Sweden. They noted that the Region might be extended to include other counties in the future.

The environment

The Participants recalled the Joint Declaration from the meeting of the Ministers of Environment of the Nordic Countries and the Russian Federation in Kirkenes on 3 September, 1993, and the Convention for the Protection of the Marine Environment of the North-East Atlantic signed on 22 September, 1992, and underlined the importance of strengthening bilateral and multilateral cooperation to protect the vulnerable environment of the Region.

The Participants reaffirmed their commitment to the Strategy for Protection of the Arctic Environment, adopted at the Ministerial Meeting in Rovaniemi in 1991, and to the ongoing work in implementing that strategy, especially within the Arctic Monitoring and Assessment Programme (AMAP). An action programme to assess and prevent the risk of pollution from emissions from industry, nuclear installations, and dumping of hazardous waste in the Region is urgently needed and should be prepared in due time for presentation at the next Ministerial Meeting for the Protection of the Arctic Environment on 14-16 September, 1993 at Nuuk, Greenland.

The Participants emphasized that the environmental dimension must be fully integrated into all activities in the Region, inter alia, through the establishment by the states in the Region of common ecological criteria for the exploitation of natural resources and the prevention of pollution at source and recognized that solving the existing major transboundary environmental problems will be important in realising the potential for broader cooperation in the Region.

The Participants stated that the risk of contamination of the environment of the Region by radioactive substances is a serious problem and must be solved, inter alia, through

international cooperation and the improvement of technology for the handling, storage and disposal of radioactive waste and the operational safety of nuclear facilities.

The Participants noted the importance of international cooperation in the following areas:

- expanded monitoring of ecology and radioactivity in the Region;
- enhanced work on the operational safety of nuclear facilities;
- rehabilitation of areas that have been polluted as a result of the operation of nuclear facilities.

The Participants emphasized that in particular instances, such as for measures to improve nuclear safety and to reduce air polluting emissions from the nickel production on the Kola Peninsula, international financial arrangements in addition to national financial contributions may be considered with a view to finding cost-effective solutions.

Economic cooperation

The Participants recognized the importance of increased economic cooperation in the Region in the form of trade, investment, industrial cooperation, etc. In view of the environmentally vulnerable character of the Region, they stressed the particular importance of observing the provisions of the Convention on Environmental Impact Assessment in a Transboundary context (the EIA Convention), signed on 25 February, 1991, and the principles of environmental soundness and sustainability in all fields of economic cooperation.

The Participants agreed to explore ways and means to encourage trade and investment and to provide a framework conducive to broader cooperation on a commercial basis at the enterprise level.

The Participants recognized the potential for development in the Region in the field of energy on an environmentally sound basis. They underlined the importance of cooperation with regard to energy saving measures.

The Participants recognized the role of the European Energy Charter in making the fundamental link between energy, the environment and economic development.

The Participants recommended that conditions be created for enhanced cooperation in the conversion of military industries and facilities, inter alia, on a commercial basis.

The Participants agreed to cooperate in developing the efficiency of agricultural production in Arctic and Sub-Arctic areas, inter alia, in order to secure sufficient supplies of food of high quality. In view of the similar climatic conditions in the Region, the Participants underlined the importance of exchanging experience and skills within the area in fields such as reindeer husbandry and forestry.

Scientific and technological cooperation

The Participants recognized the importance of scientific and technological cooperation in dealing with the Region's problems, including the promotion of relevant cold climate technologies. They noted the opportunities that exist for such cooperation in fields related to geology, oceanography, atmospheric physics, ecology and environmental protection, and technological fields such as construction, fisheries, aquaculture, forestry, mining, off-shore technology and transportation and communications applicable to the specific regional conditions.

The Participants emphasized the need to exchange relevant experience and information and encourage the transfer of technologies. They proposed that taskforce laboratories, expeditions and the like, be set up to pursue specific projects and scientific programmes. The Participants stressed the role that the International Arctic Science Committee could play in developing scientific research.

The Participants recognized the importance of cooperation in the training of personnel.

Regional infrastructure

The Participants underlined the importance of improving the infrastructure for transport and communications in the Region.

The Participants noted studies and discussions already initiated at the bilateral and multilateral level regarding the transport and communications needs of the Region and possible action to meet those needs. The Participants urged that preliminary and final results from such studies and discussions should be made available as appropriate to all participating states in order to avoid duplication of effort.

The Participants decided to ask the ministers responsible for transport and communications to consider possibilities for cooperation, based, inter alia, on studies already in progress, on the transport and communications needs of the Region.

The Participants expressed recognition of the progress already achieved through bilateral cooperation in the development of telecommunications and voiced support for further efforts on both a bilateral and a multilateral basis for the continued improvement of telecommunications in the Region.

Indigenous peoples

The Participants concerned reaffirmed their commitment to the rights of their indigenous peoples in the North in keeping with the objectives set out in Chapter 26 on Indigenous People of Agenda 21. They stated their commitment to strengthen the indigenous communities of the Region, and to ensure that the cooperation now being initiated will take the interests of indigenous peoples into consideration.

The Participants concerned to ok note of the proposed establishment of a Working Group for Indigenous Issues with representatives from the indigenous peoples and authorities and the central authorities from Finland, Norway, Russia and Sweden. They agreed that the Working Group might consider, also on the basis of international cultural expeditions to areas of Nenets and Sami, preparing a regional programme for the restoration and preservation of Nenets and Sami cultural monuments, the establishment on a regional basis of a Nenets cultural centre in the Nenets Autonomous Region, the establishment of a corresponding Sami centre in the town of Lovozero in the county of Murmansk, and the establishment of an appropriate regional medical foundation.

The Participants agreed to exchange information regarding existing or proposed legislation with a bearing on the position of indigenous peoples in their respective countries.

Human contacts and cultural relations

The Participants stressed that wider human contacts and increased cultural cooperation in the Region should be encouraged to promote constructive cooperation and good neighborly relations.

Among the areas of cooperation which could be considered are:

- More extensive exchange of youth, students, teachers and professors from high school to university levels, also within the fields of culture and sports.
- Activities which could give women in the Region more opportunities for cooperation and exchange of experience.
- Extended facilities for education and training in the languages of the Region.

Cultural centres such as the planned "Pomor Cultural Centre" attached to Pomor State University in Archangel.

Tourism

The Participants recognized that tourism may play a more important part in the economy of the Region and agreed that the promotion of tourism across national borders will strengthen human contacts and mutually beneficial economic development with positive effects for employment and business activities. They called for steps to encourage cooperation in the field of tourism at national, regional and local levels, and for common efforts to develop tourism infrastructure and facilities. The provisions of the EIA Convention should be duly taken into account in this context.

Kirkenes, 11 January, 1993

Torvald Stoltenberg

Jorgen Ostrom Moller

Paavo Varynen

Jon Sigurdsson

Andrej Kozyrev

Margaretha af Ugglas

Anaurin Rhys Hughes

Agreement
between the Government of the Republic of Finland, the Government
of the Kingdom of Norway, the Government of the Russian Federation
and the Government of the Kingdom of Sweden
on the Establishment of an
International Barents Secretariat for the
Cooperation in the Barents Euro-Arctic Region

The Governments of the Republic of Finland, the Kingdom of Norway, the Russian Federation and the Kingdom of Sweden, hereinafter referred to as the Parties,

Considering that the establishment of an International Barents Secretariat will make the Barents cooperation more coherent and efficient, and

Taking into account that this Agreement is supported by the Barents Regional Council,

Have agreed on the following:

Article 1

An International Barents Secretariat, hereinafter referred to as the Secretariat, shall be established to provide technical support for the multilateral coordinated regional activities within the framework of the Barents Euro-Arctic Council and the Barents Regional Council.

The Secretariat shall be located in Kirkenes, Norway. The Secretariat shall be operative as of January 2008.

Article 2

The Secretariat shall possess a legal personality in Norway. It shall have such legal capacity as may be necessary for the exercise of its functions and the fulfilment of its purposes, including the capacity to contract, to acquire, hold and dispose of movable and immovable property and to institute and participate in legal proceedings.

Article 3

The Secretariat and its property and assets shall enjoy on the territory of Norway such privileges and immunities as are necessary for the exercise of its functions.

The permanent staff members of the Secretariat shall enjoy on the territory of Norway the privileges and immunities necessary for the exercise of their functions in connection with the activities of the Secretariat.

Adopted by CSO 16. September 2008 amended 4-5 September 2013,
19 March 2015, 22 March 2016 and 15 June 2016

**Financial and Staff Rules
of
the International Barents Secretariat**

PREAMBLE

PART I: FINANCIAL RULES

- ARTICLE 1 AUTHORITY AND APPLICABILITY
- ARTICLE 2 FINANCIAL PERIOD
- ARTICLE 3 BUDGET
- ARTICLE 4 FINANCIAL RESOURCES AND CONTRIBUTIONS
- ARTICLE 5 CUSTODY OF DEPOSIT
- ARTICLE 6 ACCOUNTS
- ARTICLE 7 INTERNAL CONTROL
- ARTICLE 8 EXTERNAL AUDIT
- ARTICLE 9 INTERPRETATION
- ARTICLE 10 AMENDMENT OF THE FINANCIAL RULES

PART II: STAFF RULES

- ARTICLE 1 GUIDELINES FOR THE SELECTION OF THE STAFF
 - 1.1 Selection of the Head of the Secretariat*
 - 1.2 Selection of the other Permanent Staff Members*
 - 1.4 Employment Terms*
 - 1.5 Profile of applicants:*
 - 1.6 Familiarizing trip:*
- ARTICLE 2 ACCOMMODATION AND MOVING
- ARTICLE 3 TRAVEL EXPENSES AND INSURANCE
- ARTICLE 4 VACATION AND SPECIAL LEAVES

4.1 Annual Leave

4.2 Vacation Allowance

4.3 Public and Religious Holidays

4.4 Sick Leave with Salary

4.5 Maternity Leave with Salary

4.6. Leave due to Child's Sickness

4.7. Leave to Moving of Accommodation

4.8. Leave due to Wedding

4.9. Leave due to Death, Funeral

ARTICLE 5 OFFICE ADMINISTRATION

PREAMBLE

The following rules and instructions shall govern the administration of the International Barents Secretariat (hereinafter: the Secretariat) established by the Barents Euro-Arctic Council (hereinafter: the BEAC).

These rules are formulated in accordance with and are subordinated to what is stipulated in:

- Agreement on the Establishment of the International Barents Secretariat for the Cooperation in the Barents Euro-Arctic Region (hereinafter: the Agreement)
- The Terms of Reference of the International Barents Secretariat.
- Host Country Agreement between the Government of Norway and The International Barents Secretariat for the Cooperation in The Barents Euro-Arctic Region
- Applicable Norwegian Financial Regulations.

After consultation with the Barents Regional Committee (hereinafter: the RC) the Financial and Staff Rules become effective as from the date of approval by the Committee of Senior Officials (hereinafter: the CSO) .

The Parties (Finland, Norway, Russian Federation, Sweden) to the Agreement on the Establishment of an international Barents Secretariat for the Cooperation in the Barents Euro-Arctic Region are hereinafter referred to as the Parties

Adopted at the CSO meeting in 16. September 2008 at Solovetsky Islands.

Part I: Financial Rules

ARTICLE 1 *Authority and Applicability*

The Head of the Secretariat, as the chief administrative officer, shall have an overall responsibility for the proper management and efficient use of the financial and staff resources. Depending on the nature of the issue, he/she shall receive tasks from and report to the Chairs of the CSO and/or the RC.

The Head of the Secretariat is responsible to the CSO of the BEAC in financial matters. The Barents Regional Committee shall be consulted by the Head of the Secretariat according to the procedures described in Chapters 3 and 6 of the Terms of Reference of the International Barents Secretariat.

The Head of the Secretariat may delegate to other Permanent Staff Members such of his/her powers, as he deems necessary to secure proper and effective management of the administration of the Secretariat.

ARTICLE 2 *Financial Period*

- 2.1 The financial year of the Secretariat shall be the calendar year.

ARTICLE 3 *Budget*

- 3.1 The Head of the Secretariat shall submit a draft budget for the coming calendar year to the Chairman of the CSO and for consultation to the Chairman of the Barents Regional Committee.
- 3.2 The draft budget shall cover income and expenditures and shall be presented in Norwegian kroner (NOK). The incomes and expenditures shall also be presented in

euros (EUR) as an approximate figure based on the exchange ratio of the day of NOK to the EUR.

3.3 The draft budget shall be divided into chapters by type of expenditure.

The draft budget shall encompass expense estimates by main chapters and sub-chapters and detailed explanatory notes on the allocations, as against the actual expenditures. It shall also include:

1. Summary statement of the proposed budget;
2. Arrears, if any, from the mandatory annual contributions from the previous budgetary years;
3. Other annexes as may be required.

3.4 The budget proposal shall be submitted by the Head of the Secretariat at least **twenty** days before the date fixed for a regular meeting of the CSO for its approval.

The budget proposal shall be accompanied by the approved budget for the current financial period.

3.5 The CSO shall consider the budget proposal and decide upon the budget taking into account the time frame of the budgetary procedures of the Parties.

ARTICLE 4 *Financial Resources and Contributions*

4.1 The sources of the budget shall consist of:

- i) The mandatory annual budgetary contributions of the Parties according to the scale included in the Terms of Reference of the International Barents Secretariat;
- ii) Returns on interest derived from deposit account(s) of the Secretariat and

miscellaneous income such as donations/voluntary contributions/grants;

the Head of the Secretariat may accept such payments provided that the purpose thereof conforms to the BEAC principles and objectives;

- iii) General donations shall be those made for no specific purpose and shall be added to the official account of the Secretariat.

Specific donations shall be those made for specific purpose and managed in conformity with these Regulations and the purpose prescribed. Upon the authorization of the Head of the Secretariat a special account of the Secretariat may be established for managing such donations. The Head of the Secretariat shall submit to the regular Meeting of the CSO a report on the contributions and donations to the annual budget.

- 4.2 As soon as the CSO has approved the budget for the financial period the Head of the Secretariat shall send a copy thereof to all Parties together with a call for contributions for the financial period. The approval of the budget constitutes an authorisation to the Head of the Secretariat to incur obligations and make payments for the purposes stated in the budget.
- 4.3 The Parties shall make their assessed contributions available to the Secretariat by 31st March each year.
- 4.4 Any Party may, however, inform the Head of the Secretariat of its preference to pay its contribution to the budget in two installments. In such case at least half of the contribution shall be payable according to the paragraph above and the remaining amount within six months from that date.
- 4.5 In cases where special necessity arises the Head of the Secretariat may effect transfer from one chapter of the budget to another, after having obtained the approval of the Chairman of the CSO.

The total of such transfers shall not exceed 10 percent of the original appropriation of the chapter to which the transfer is made.

- 4.6 Working capital funds shall be kept to meet short-term liquidity problems pending receipt of contributions.
- 4.7 The amount and the purposes of the working capital funds shall be determined regularly by the CSO. It should not exceed 50% of the budget provision for the financial period. The working capital funds shall be financed from contributions by the Parties to the Agreement made in accordance with the scale of assessments included in the Terms of Reference.

(Amendment to the above paragraph was approved by BEAC CSO on 22 March 2016.)

- 4.8 The management of the working capital funds is subject to approval by the Chairman of the CSO.
- 4.9 The funds shall be used only to core functions of the Secretariat.
- 4.10 The CSO shall decide on replenishment from eventual budget surpluses on an annual basis, after each individual budget year

ARTICLE 5 *Custody of Deposit*

- 5.1 The Head of the Secretariat shall designate the bank or banks in which the deposits of the Secretariat shall be kept.

ARTICLE 6***Accounts***

- 6.1 The Head of the Secretariat shall maintain such accounts as are necessary and shall prepare financial accounts at the end of the financial period.
- 6.2 The guiding financial regulations shall be those of the host country.
- 6.3 The financial accounts shall be presented in NOK. The accounts may be kept in such currency or currencies as the Head of Secretariat may deem necessary
- 6.4 The Head of the Secretariat shall submit a Statement of Accounts for each financial period to the auditors not later than sixty days following the end of the financial period.
- 6.5 The Head of the Secretariat shall present the Statements of Accounts to the CSO as soon as these have been audited.
- 6.6 The statement shall show the income of the Secretariat and, under separate headings, expenditures and balance of accounts. The Head of the Secretariat shall attach to the statement an explanatory memorandum.

ARTICLE 7***Internal Control***

- 7.1 The Head of the Secretariat is responsible for the internal control;
- 7.2 The internal financial control shall provide for an effective examination and/or review of financial transactions in order to ensure the most efficient use of the resources of the Secretariat;
- 7.3 All transfers or withdrawals from the bank dealing with expenses of the IBS shall be made upon authorization of the Head of the Secretariat;

- 7.4 The Head of the Secretariat may designate a strictly limited number of officers who may receive monies, incur obligations and make payments on behalf of the IBS;
- 7.5 The Head of the Secretariat shall review financial transactions to ensure the regularity of the receipt, custody and disposal of the IBS's funds and other financial resources.

ARTICLE 8 *External Audit*

- 8.1 The CSO shall appoint an external auditor upon proposal by the Government of Norway. The auditor shall be a registered state auditor in Norway. The report and findings of the external auditor shall be submitted to the CSO for review and consideration.

ARTICLE 9 *Interpretation*

- 9.1 The Chairman of the CSO may rule, after consultation with the members of the CSO, in cases of doubt as to the interpretation and application of any of the financial rules.

ARTICLE 10 *Amendment of the Financial Rules*

- 10.1. The Financial and Staff Rules may be amended by the CSO after consulting the Barents Regional Committee.

Part II: Staff Rules

ARTICLE 1 ***Guidelines for the Selection of the Staff***

1.1 Selection of the Head of the Secretariat

The IBS shall be led by a Head of Secretariat, who shall be selected among qualified individuals and who shall be a citizen of a state of one of the Parties to the Agreement on the Establishment of an International Barents Secretariat for the Cooperation in the Barents Euro-Arctic Region.

The procedures of the selection of a candidate for the post as Head of the Secretariat shall be transparent to the Parties and to the members of the Barents Regional Committee

The Chairman of the CSO informs the Parties and the Barents Regional Committee at least six months ahead of the expiration of the contract and asks for proposals for candidates within two months.

The Chairman of the CSO will engage in talks with the Parties and the Chairman of the Barents Regional Committee to reach consensus of a candidate . An Ad Hoc Group with balanced representation could be established to assist in the evaluation of the candidates.

The Chairman of the CSO will propose a candidate for the post as the Head of the Secretariat and submit the candidature to the CSO and for the Barents Regional Committee for approval.

The candidate will be finally approved by the CSO at a meeting or alternatively by written procedures.

1.2 Selection of the other Permanent Staff Members

Vacancies should be announced by the Head of the Secretariat to Parties and to the Barents Regional Committee, preferably 6 and at least 3 months ahead of the proposed time of employment. For each vacancy a job description should be available.

Vacancies will be advertised on the Internet site of the Secretariat at least 2 months in advance in a way, which will give qualified candidates a good opportunity to acquaint themselves with the vacancy. Providing information through other media is possible, but will be left in general to the Parties and to the members of the Barents

Regional Committee. If necessary, the Secretariat has the right to advertise vacancies in national and international media.

Candidates are invited to forward their applications to the Head of the Secretariat.

The Head of the Secretariat will list the applications and rank the candidates according to established criteria, including qualifications, as well as principles of rotation and geographical balance. The Secretariat will seek to obtain gender balance of staff. After consultations with the CSO Chairman and the Barents Regional Committee, The Head of the Secretariat may invite candidates for personal interview if necessary. The CSO-Chairman and the chairman of the Barents Regional Committee will be consulted during the decision-making process.

The Head of the Secretariat will send the name of the selected candidate for a given post to the CSO and The Barents Regional Committee for approval.

The date of employment will not be earlier than one month after the final approval of the candidate.

Members of the CSO and the Barents Regional Committee will have access to examine the applications and the ranking list.

- 1.3 A general practice of geographical and gender balance will be applied when recruiting a new staff.

1.4 Employment Terms

Contracts for all staff of the IBS shall be offered for 12-month periods up to three years, with the possibility of a prolongation for one year. Staff members can re-apply only once for their own position. Prolongation excludes renewed application.

Exception to the above: Since the work of the Secretary/Accountant requires local knowledge of prevalent practices in dealings with the authorities of the Host Country, the Secretary/Accountant can reapply for this position without limits.

(Addition of the above paragraph was approved by BEAC CSO on 4-5 September 2013.)

1.5 Profile of applicants:

Qualifications for each post:

- citizen of a State, Party to the Agreement on the Establishment of the Secretariat (Finland, Norway, Sweden and Russia);
- suitable educational, professional and administrative background;
- international experience;

Language requirements:

- excellent knowledge of English, as the working language of the IBS and
- working knowledge of Russian and
- in addition, working knowledge of one of the following languages: Finnish, Swedish, Norwegian, Sami;

All staff members should have a driver's licence.

1.6 Familiarizing trip:

Reasonable travel and accommodation costs - within IBS' budget limits - intended for an acquaintance/familiarizing trip for candidates who have accepted a position as Head of Secretariat or Executive Officer, will be covered from the the ordinary travel budget. This also applies for the candidate's spouse, if applicable.

(Addition of the above paragraph was approved by BEAC CSO on 22 March 2016.)

ARTICLE 2 Accommodation and Moving

All expenses related to accommodation, such as rents or fees to brokers, are to be paid by the Permanent Staff Members themselves.

The Permanent Staff Members are allowed to have:

- 1) An establishment allowance of the amount of 30000 NOK for a Permanent Staff Member with family, and 20000 NOK without a family.
- 2) Moving allowance will be granted limited to 40 m³ for a Permanent Staff Member bringing dependent family members and limited to 18 m³ for a single Permanent Staff Member.
- 3) Reimbursement of travel expenses will be made upon receipt including also expenses of dependent family members.

ARTICLE 3 ***Travel Expenses and Insurance***

The Secretariat follows the Norwegian public regulations on daily allowances.

Official duty travel expenses and hotel accommodation shall be paid by the IBS

Travel insurance will be covered by the insurance arrangements made by the Secretariat for the permanent staff-members.

On official missions, business class tickets may be booked only in case no other alternatives are available

In case his/her family members accompany a staff member on an official trip, the staff member is responsible to pay 25 % of the hotel price him/herself.

ARTICLE 4 ***Vacation and Special Leaves***

4.1 Annual Leave

Standard annual leave is 28 working days. Staff members recruited from other countries than host country are to have 35 working days. CSO can decide to give local employees more days than provided in a standard leave.

The accrual of annual leave shall start immediately after the employment and be calculated per ratio year. The whole number of leave days should preferably be taken within calendar year, with a possibility to transfer 14 working days to the next calendar year

(Amendment to the above paragraphs was approved by BEAC CSO on 15 June 2016.)

4.2 Vacation Allowance

Holiday allowance is included in each employee's annual salary. This implies that each employee shall be paid ordinary salary each month, including his/her holiday period. To avoid a loss in total net income for the employee, an additional vacation compensation of 16% of the employee's ordinary monthly salary is to be paid out to him/her in June each year. This arrangement is regulated by a Collective agreement between the IBS and its employees.

(Amendment to the above paragraph was approved by BEAC CSO on 19 March 2015.)

4.3 Public and Religious Holidays

The staff members are entitled to the statutory public and church holidays as regulated in the Law of Vacation and practiced in Norway.

4.4 Sick Leave with Salary

The employee shall at his/her earliest convenience report absence due to sickness to the Secretariat. If a sick leave period exceeds 2 days a medical statement issued by a doctor declaration is required for further payment by the Secretariat

Vacation can be postponed due to sickness if the employee falls ill before the vacation starts and has reported this to the Secretariat. The vacation can also be postponed if the employee falls ill during the vacation if the employee reports this to the Secretariat and can present a medical statement in that regard.

4.5 Maternity Leave with Salary

In relation to giving birth a female employee is entitled to absence in 42 weeks with full salary and with 52 weeks of absence with 80 % of the salary. Depending upon the length of the leave of the mother, the father can take part of the leave.

4.6. Leave due to Child's Sickness

An employee with children below the age of 10 years may be absent due to child's sickness, however only with ten days per year in total. A single mother or father is entitled to 20 days of absence per year.

4.7. Leave to Moving of Accommodation

In relation to moving of accommodation, the employee is entitled to one (1) day leave with salary.

4.8. Leave due to Wedding

In relation to the staff member's own marriage or entrance into partnership, the employee is entitled to one (1) day leave with salary.

4.9. Leave due to Death, Funeral

In relation to serious disease within the family or funeral of someone within the family, the employee is entitled to one (1) day leave with salary. By extraordinary circumstances and considering the geographical distance the Head of the Secretariat might extend the leave up to 10 workingdays with salary.

ARTICLE 5 ***Office Administration***

Office working hours are from Monday to Friday from 8.00 – 16.00 or 9.00 – 17.00.

Working hours of individual staff members are subject to special agreement.

Everyone writes his/her own letters, travel reports, telephone notes, summaries of meetings and other correspondence in English, which is the working language of the International Barents Secretariat.

ARTICLE 6 ***Amendment to the Staff Rules***

The Staff Rules may be amended by the CSO after consulting the Barents Regional Committee(BRC)

Host Country Agreement
between
the Government of the Kingdom of Norway
and
The International Barents Secretariat for the Cooperation
in the Barents Euro-Arctic Region

on the Legal Status of the Secretariat and the Privileges and Immunities of the Secretariat and its Permanent Staff Members

The Government of the Kingdom of Norway, hereinafter referred to as the Government, and the International Barents Secretariat for the Cooperation in the Barents Euro-Arctic Region, hereinafter referred to as the Secretariat;

Referring to the Agreement concluded by the Government of the Republic of Finland, the Government of the Kingdom of Norway, the Government of the Russian Federation and the Government of the Kingdom of Sweden on the Establishment of an International Barents Secretariat for the Cooperation in the Barents Euro-Arctic Region;

Considering that the Agreement has been supported by the Barents Regional Council;

Noting that the establishment of the Secretariat will make the Barents cooperation more coherent and efficient; and

Desiring to regulate the legal status of the Secretariat in Norway as well as the privileges and immunities of the Secretariat and its Permanent Staff Members necessary for the efficient functioning of the Secretariat;

Have agreed as follows:

ARTICLE 1

Definitions

In the present Agreement,

- "Head of the Secretariat" means the person appointed as the Head of the Secretariat and during his or her absence, any other Permanent Staff Member specially designated to act on his or her behalf.
- "Permanent Staff Members" means the Head of the Secretariat and the professional and administrative personnel of the Secretariat who perform functions of the Secretariat as defined in the Terms of Reference as their main employment. Permanent Staff Members do not include persons who are seconded, or perform part time work or temporary missions, or persons performing functions of a general, supportive character (e.g. clerical and technical work), or persons recruited on internship.

ARTICLE 2

Legal Capacity of the Secretariat

The Secretariat shall possess a legal personality in Norway. It shall have such legal capacity as may be necessary for the exercise of its functions and the fulfilment of its purposes, including the capacity to contract, to acquire and dispose of movable and immovable property and to institute and participate in legal proceedings.

ARTICLE 3

Location

The Secretariat shall be located in Kirkenes.

ARTICLE 4

Flag and Emblem

The Secretariat shall be entitled to display its flag and emblem on the premises and means of transport of the Secretariat.

ARTICLE 5

Immunity of the Secretariat

The Secretariat and its property and assets located in Norway shall enjoy immunity from every form of legal process, except:

1. in so far as in any particular case this immunity is expressly waived by the Head of the Secretariat in accordance with the view expressed by the Barents Euro-Arctic Council

(BEAC) represented by the Committee of Senior Officials (CSO), it thereby being understood, however, that no waiver of immunity shall extend to any measure of execution;

2. in the case of a civil action by a third party for damages arising from an accident caused by a motor vehicle belonging to, or operated on behalf of the Secretariat, or in the case of a motor traffic offence involving such a vehicle.

ARTICLE 6

Funds, Currencies and Securities

Without being restricted by financial controls, regulations or moratoria of any kind, the Secretariat may freely acquire, hold, dispose of and transfer any kind of funds, currencies or securities for any of its functions.

ARTICLE 7

Inviolability of Premises

1. The premises of the Secretariat in Norway shall be inviolable.
 - The premises and the property and assets of the Secretariat in Norway shall be immune from search, requisition, confiscation, expropriation and any other form of interference whether by executive, administrative, judicial or legislative action.
 - The competent Norwegian authorities shall take appropriate measures for the protection of the premises of the Secretariat.

ARTICLE 8

Inviolability of Archives

The archives of the Secretariat, and all its official documents in Norway, shall be inviolable.

ARTICLE 9

Commercial Activity

The Secretariat shall not engage in any commercial activity, or have such activity as a purpose.

ARTICLE 10

Exemption for the Secretariat from Taxes and Duties

1. Within the scope of the official functions of the Secretariat its assets, income and property shall be exempt from taxes and duties to the extent that such exemption is granted by the Norwegian authorities to diplomatic missions in Norway pursuant to the relevant rules of the Vienna Convention on Diplomatic Relations.

1.3 The Secretariat shall be exempt from value added tax (VAT) for such acquisitions which are necessary for carrying out its official functions.

1.4 Goods acquired under the exemption referred to in paragraph 2 above shall not be sold or otherwise disposed of, except under conditions agreed with the appropriate authorities.

No exemption shall be accorded in respect of taxes and duties which relate to charges for public utility services rendered.

ARTICLE 11

Facilities in Respect of Communications

All official communications directed to the Secretariat, or to any of its personnel, and all outward official communications of the Secretariat, by whatever means or in whatever form transmitted, shall be immune from censorship and from any other form of interception or interference with their privacy.

ARTICLE 12

Permanent Staff Members

1. Permanent Staff Members of the Secretariat, irrespective of nationality, shall be accorded immunity from legal process in respect of words spoken or written and all acts performed by them in their official capacity

2.2 No immunity from legal process shall apply in the case of a motor traffic offence committed or damage caused by a motor vehicle belonging to or driven by a Permanent Staff Member.

2.3 Permanent Staff Members of the Secretariat who are not of Norwegian nationality or who, at the time of taking up their post, are not permanent residents in Norway shall:

be exempt from any obligations in respect of military service and their spouses and dependent children shall enjoy the same exemption;

be exempt from all measures restricting immigration and from charges for visas and their spouses and dependent children shall enjoy the same exemption;

1. be accorded the same privileges in respect of facilities regarding the exchange of currency as are accorded to diplomatic agents accredited to Norway;
2. together with their spouses and relatives dependent on them, be given the same repatriation facilities in time of international crisis as diplomatic agents accredited to Norway;
3. have the right to import free of duty furniture and personal effects that they have owned, possessed or ordered before taking up their posts and that are intended for their personal use. Such goods shall normally be imported within three months of the first entry into Norway, but in exceptional circumstances an extension of this period may be granted. This privilege shall be subject to the same conditions governing the disposal of goods imported into Norway free of duty as are accorded to diplomatic agents accredited to Norway; and have the right to import one motor vehicle at the time of their arrival, and one once every three years, free of duty it being understood that no permission to sell or dispose of the vehicle in the open market shall normally be granted until three years after its importation.

4.2 Privileges and immunities are granted to Permanent Staff Members in the interest of the Secretariat and not for personal benefit of the individuals themselves. The Head of Secretariat as agreed with the Barents Euro-Arctic Council and the Committee of Senior Officials shall have the right and the duty to waive the immunity of any Permanent Staff Member in any

case where, in his/her opinion, the immunity would impede the course of justice and can be waived without prejudice to the interests of the Secretariat. Privileges and immunities related to the Head of Secretariat can only be waived by the Barents Euro-Arctic Council-Committee of Senior Officials.

4.3 The Head of the Secretariat shall on a regular basis, through the Norwegian Ministry of Foreign Affairs, communicate to the Government of Norway the names of those Permanent Staff Members to whom the provisions of this Article shall apply and, without delay, inform the Ministry of Foreign Affairs of any changes and additions to the list of those names.

ARTICLE 13

Income Tax

1. The Permanent Staff Members of the Secretariat who are not Norwegian nationals or who, at the time of taking up their posts are not residents for tax purposes in Norway, shall be exempt from taxation in Norway on salaries and emoluments paid by the Secretariat. These Permanent Staff Members shall, however, be subject to an internal fee imposed by the Secretariat on salaries and emoluments paid by the Secretariat.

Such salaries and emoluments shall be exempt from Norwegian income tax from the date as of which this fee is applicable but the Government shall retain the right to take these salaries and emoluments into account for the purpose of assessing the amount of taxation to be applied to income from other sources.

A Permanent Staff Member who is present in Norway for a period or periods not exceeding in the aggregate 183 days in any twelve month period commencing or ending in the fiscal year concerned shall not be liable to pay internal fee and shall pay only that part of internal fee which is compatible to relevant Norwegian social security contributions.

2. The amount of the fee imposed by the Secretariat shall be compatible to the relevant Norwegian income tax level including social security contributions and reflected in the Financial and Staff Rules of the Secretariat.

3. The fee imposed by the Secretariat shall be used exclusively for covering expenses of the official functions of the Secretariat and for compulsory contributions to the social security scheme for the Permanent Staff Members.

iii) The accounts of the Secretariat shall annually be subject to an independent audit by an external auditor.

iv) The provisions of this Article shall not apply to the payment of pensions and annuities to the former Permanent Staff Members of the Secretariat.

ARTICLE 14

Social Security

1. All Permanent Staff Members of the Secretariat and their families with residence permits in Norway shall be covered by the Norwegian social insurance scheme subject to the payment of ordinary social security contributions in Norway, in so far as they are not exempt from compulsory coverage and contributions to the Norwegian social security scheme according to national legislation or an applicable agreement on social security.

2. Persons compulsorily covered under that scheme shall be entitled to medical, social and other applicable benefits including pension rights.

3. The Secretariat shall arrange such affiliation of the Permanent Staff Members to the Norwegian social insurance scheme. In respect of Permanent Staff Members who are to be insured under the Norwegian social insurance scheme, the Secretariat undertakes to ensure that employers' contributions and contributions from the Permanent Staff Members concerned are paid as required under the National Insurance Act.

ARTICLE 15

Norwegian Law

Without prejudice to their privileges and immunities, the Secretariat and all persons enjoying privileges and immunities under this Agreement shall respect the laws and regulations of Norway.

ARTICLE 16

Co-operation

The Secretariat shall cooperate at all times with the appropriate authorities in Norway in order to prevent any abuse of the privileges, immunities and facilities provided for in this Agreement.

ARTICLE 17

Settlement of Disputes

1. The Secretariat shall make provisions for appropriate modes of settlement of disputes involving any of the Permanent Staff Members, who by reason of his/her official position enjoys immunity, unless the immunity has been waived in accordance with the provisions of Article 12.
2. Any disagreement between the Secretariat and the Government arising out of the interpretation or application of the present Agreement or any supplementary arrangement or agreement shall be settled by negotiations

ARTICLE 18

Entry into Force

This Agreement shall enter into force upon signature.

ARTICLE 19

Amendments

Consultations with respect to the modifications or amendments of this Agreement shall be entered into at the request of the Government or the Secretariat. Any modification or amendment shall be made by mutual consent.

ARTICLE 20

Termination

This Agreement shall cease to be in force:

4.3 by mutual consent between the Government and the Secretariat, or

4.4 if the Secretariat is removed from the territory of Norway, after a period reasonably required for such removal and the disposal of the property of the Secretariat in Norway.

IN WITNESS WHEREOF the undersigned, duly authorised thereto, have signed this Agreement.

Done at Rovaniemi, on the 15th November 2007 in duplicate in the English language

For the Government of the Kingdom of Norway:

For The International
Barents Secretariat for the
Cooperation in the Barents
Euro-Arctic Region

Minister for Foreign Affairs of Norway:

BEAC Chair, Minister for
Foreign Affairs of Finland,

Terms of Reference

for an International Barents Secretariat for the Cooperation in the Barents Euro-Arctic Region

1. Introduction

Cooperation in the Barents Euro-Arctic Region is anchored under the two political organs: the Barents Euro-Arctic Council (BEAC) and the Barents Regional Council (BRC).

The Working Group of the Indigenous Peoples has, in addition to its operational role as a working group, also an advisory role in relation to both the BEAC and the BRC.

The BEAC Chairmanship and the BRC Chairmanship rotate every two years. The BEAC acts through its Committee of Senior Officials (CSO) between the Ministerial Meetings, and the BRC between the BRC meetings through its Regional Committee (RC).

In order to make the Barents cooperation more coherent and efficient it was decided to establish an International Barents Secretariat (IBS). The objective of the IBS is to provide technical support to the multilateral coordinated regional activities within the framework of the BEAC and the BRC, recognizing the important role of the national secretariats in the Barents Region and the division of labour at the regional level decided by BRC .

The BEAC and the BRC aim at strengthening the multilateral efforts of the Barents cooperation and enhancing its practical content, inter alia by securing continuity in the work, by better utilising available administrative and financial resources as well as by promoting more effective coordination and implementation of the decisions of the BEAC and the BRC.

The scope of the IBS, in addition to the organizational setup, and the financial arrangements, are described in these Terms of Reference.

The location of the IBS will be in Kirkenes, Norway.

The working language of the IBS shall be English.

2. Scope

The IBS shall perform secretarial and administrative service within the framework set forward in these Terms of Reference.

To this end the IBS shall:

- Provide administrative and organizational support to the BEAC and the BRC Chairmanships, to the CSO and the RC and to their subsidiary bodies, including the Working Groups, as decided by the CSO and supported by the RC in each individual case. Administrative support may include organising meetings, preparing written material and summary reports, maintaining updated registers and mailing lists, and providing other technical services.
- Keep records, files and documentation from relevant meetings, conferences and projects, including databases, and in this way constitute an "institutional memory" for the Barents cooperation. All documents and files shall be available to the BEAC and the BRC .
- Maintain, service and update the www.barentscooperation.org¹ and www.barentsinfo.org websites, including their regional segments and relevant links, and any other websites or databases to be decided, and to promote the dissemination of information on Barents issues in general. The tasks of the IBS in the area of information and data cooperation may be outsourced to a contractor chosen by the CSO in consultation with the RC.² To this end a separate joint development contract will be concluded between the IBS and the contractor(-s) chosen for these tasks.
- Upon written request by the CSO Chairmanship, or by the RC Chairmanship, prepare specific information material and analytical or descriptive background documentation.
- Assist in getting financial support from different financial sources to the CSO and RC Working Groups, and as agreed upon assist in project implementation. Project leadership shall however, remain the responsibility of the relevant BEAC and BRC structures, or lead country/regional administration.

1 – Amended by the BEAC CSO 22 March 2016. Change of domain name.

2 – The contractor chosen for the period 2016-2019 is the Arctic Centre, University of Lapland, Rovaniemi.

3. Head of the Secretariat

The IBS shall be led by a Head of Secretariat, who shall be selected among qualified individuals and who shall be a citizen of a state of one of the Parties to the Agreement on the Establishment of an International Barents Secretariat for the Cooperation in the Barents Euro-Arctic Region.

The RC will assist the CSO in evaluating the candidates. The CSO, with the support of the RC, will make the decision to appoint a Head of the IBS. An Ad Hoc Group with balanced representation could be established to assist in the evaluation of the candidates.

The Head of the IBS, as the chief administrative officer, shall have an overall responsibility for the proper management and efficient use of the financial and staff resources. Depending on the nature of the issue, he/she shall receive tasks from and report to the Chairs of the CSO and the RC. The Head of Secretariat shall consult the Chairs of the CSO and the RC in all matters of importance or doubt according to the established division of labour.

The Head of Secretariat shall be responsible for the day-to-day functioning of the IBS and shall represent the IBS externally as instructed by the Chairs of the CSO and the RC, depending on the established division of labour.

The Head of Secretariat shall be authorized by the CSO to sign a Host Country Agreement with the Government of Norway. The Head of Secretariat shall also be authorized to sign any subsequent amendment to that agreement as approved by the CSO. The CSO shall consult with the RC before such authorization is granted.

The Head of Secretariat shall:

- propose working plans and activities as instructed by the Chairs of the CSO and the RC;
- present budget proposals for each calendar year to the CSO;
- prepare and submit accounts and other reports to the CSO and the RC;
- 1.5 submit annual reports to the CSO and the RC;
- 1.6 employ and manage the IBS staff;
- enter into and manage contracts regarding acquirement of goods and services to the IBS;
- monitor the performance of contractors that perform tasks that have been outsourced by the IBS.

4. Interim Head of Secretariat

If the Head of Secretariat has not been appointed by 1st of January 2008, the IBS shall be lead by an interim Head of Secretariat to be appointed by Norway in concurrence with the Parties to the Agreement until this position has been properly filled. The interim Head of Secretariat shall

inter alia sign initial employment contracts on behalf of the IBS and shall ensure its legal registration under Norwegian law.

5. Staff Members

The IBS shall be staffed commensurate to its tasks. In addition to the Head of Secretariat or the Interim Head of Secretariat, there shall initially be one executive officer and one secretary /accountant.

Based upon prior consultations with the RC and final approval by the CSO, Permanent Staff Members shall be employed by the Head of Secretariat. A balance among the nationalities of the Parties to the Agreement shall be sought through a rotation when appointing the Permanent Staff Members of the IBS.

Contracts for Permanent Staff Members of the IBS shall be offered for a period of up to three years, with the possibility of prolongation for one year. Permanent Staff Members can re-apply only once for their own position. Prolongation excludes renewed application.

Since the work of the Secretary/Accountant requires local knowledge of prevalent practices in dealings with the authorities of the Host Country, the Secretary/Accountant can reapply for this position without limits.³

3 – Amended by the CSO, 4-5 September 2013. Additional paragraph.

Additional staff members may be seconded from other entities upon the acceptance of the CSO after prior consultations with the RC. Acceptance of seconded personnel is subject to the condition that the sending government, regional administration or sponsoring institution covers all the expenses except the use of office facilities which are covered by the Secretariat. Seconded personnel are considered legally employed by the sending entity.

Internships may be offered to young professionals or other individuals who for a fixed period of maximum of three months will be affiliated with the activities of the IBS. Monthly allowances for internships are to be included in the annual budget of the IBS.

6. The Roles of the BEAC and the BRC

The CSO shall, in close cooperation with the RC, instruct, supervise, and provide further guidance of the activities of the IBS.

To this end the CSO and the BRC/RC shall, depending on the established division of labour:

2.4 participate in the process of appointing and dismissing the Head of the IBS;

- 2.5 approve work programmes, accounts and budgets for each calendar year;
- 2.6 ensure that the composition and qualifications of the staff of the IBS are adequate to fulfil the tasks of the IBS and
- 2.7 approve the Financial and Staff Rules of the IBS .

7. Financial Contributions

The operating budget for each calendar year shall be financed through assessed contributions based upon the payment scheme as defined in Article 5 of the Agreement on the Establishment of an International Barents Secretariat for the Cooperation in the Barents Euro-Arctic Region.

Any programme or project activities to be managed or supervised by the IBS shall be financed outside the budget.

8. Accounting

The Head of Secretariat shall ensure that accounting records are kept in accordance with generally accepted accounting practice and standards and the specific requirements under the Norwegian law.

9. Auditing Procedures

The CSO shall appoint an external auditor upon proposal by the Government of Norway. The auditor shall be a registered state auditor in Norway. The report and findings of the external auditor shall be submitted to the CSO for review and consideration.

3.6 Amendments to these Terms of Reference

The CSO and, the BRC and the Head of the Secretariat may propose amendments to these Terms of Reference. Amendments supported by the BRC may be approved by the CSO.

Adopted by the Barents Regional Council on 6 September 2007 in Tromsø and by the Committee of Senior Officials of the Barents Euro-Arctic Council on 9 October 2007 in Helsinki

PRÍLOHA 2

Príklady dobrej praxe

PROGRAMY SEVERNEJ DIMENZIE, AKO PRÍKLADY DOBREJ PRAXE NA ÚROVNI CEZHRANIČNEJ SPOLUPRÁCE

V roku 2003 bol vytvorený Partnerský program Severnej dimenzie pre verejné zdravie a sociálnu starostlivosť. Program iniciovali Fínsko a Nórsko. Fínsko chcelo pomocou programu znížiť ochorenia chorôb vyplývajúcich zo spôsobu života a zlepšiť kvalitu života. Jednu časť stratégie koordinovala EÚ, ktorá sa zaoberala otázkami zdravotníctva v regióne Baltského mora. Program podporoval vzájomnú výmenu informácií, respektíve zriadil štyri expertné skupiny na zníženie šírenia chorôb vyvolávajúcich najväčšie problémy v Severnom regióne. Podporoval aj lepšiu dostupnosť pôvodných obyvateľov k zdravotníckym zariadeniam a sociálnej starostlivosti.

V roku 2009 vznikol Dopravný a logistický partnerský program Severnej dimenzie s cieľom vylepšiť dopravné vzťahy a logistické možnosti v regióne a koordinovať obnovu malých hraničných priechodov. Kvôli časovo náročnej investícii dopravnej infraštruktúry vytvorili podporný fond na uľahčenie prípravy jednotlivých projektov.

VYBRANÉ PROJEKTY, AKO DOBRÁ PRAX V SEVERNOM REGIÓNE

Nadácia Severnej Arktídy za odborné vzdelanie koordinovala projekt s názvom Profil

Profil

„Profil“ projekt sa zameriaval na vytvorenie siete pre ženy vo vedúcom postavení zo spoločností, organizácií a úradov v oblasti Severnej periferie a severozápadného Ruska. Projekt posilnil autoritu a pozíciu ženy vo vedúcom postavení v pracovných situáciách aktivizáciou nových modelov riadenia a lepším využívaním sietí, spracovaním rozdielnosti a vzdelávaním v kultúre spolupráce a komunikácie. Účastníci sa naučili využívať tieto zručnosti na rozvoj ich vlastnej organizácie a praktickou prácou v projekte podporil rozvoj obchodovania medzi spoločnosťami.

Účastníci pochádzali zo Švédska, Fínska, Ruska a Faerských ostrovov. Konkrétne aktivity zahŕňali podporu kompetencií pomocou seminárov / workshopov, výskumnej práce v malých skupinách, prax v iných krajinách, kontakt s inými sieťami v Európe, a tréningom komunikačných technológií. Partneri v projekte okrem Arktickej nadácie odborného vzdelávania boli Kemi-Tornio polytechnický inštitút, Obchodná rada Faerských ostrovov a Správa regiónu Archangelsk v severnom Rusku. Projekt bol financovaný partnermi a INTERREG IIIB / Severná periferia, partnermi zo štátneho rozpočtu zo Správnej rady okresu Norrbotten a Västerbotten, Radou severného Calotte a Ministerstvom vnútra Fínska.²⁶⁰

Učňovská škola (stredisko) v Tornedalene²⁶¹

Učňovská škola Tornedalen bol pilotným projektom INTERREG IIIA, koordinovaný Arktickou nadáciou odborného vzdelávania v Övertorneå, Švédsko. Jeho víziou sa stalo ponúknuť viac prakticky a odborne orientované odborné vzdelávanie použitím „netradičných“ vyučovacích metód na učňovskej škole. Účelom projektu bolo tak určiť potreby a možnosti pre učňovskú školu v údolí rieky Torne a vytvoriť vzdelávací model prispôsobený na pomery učňovskej školy. Cieľová skupina pilotnej štúdie zahŕňala spoločnosti, mestá, úrady, pracovný trh,

²⁶⁰ Príklady cezhraničnej spolupráce v regióne severný Calotte a Barents
http://www.forschungsgesellschaft.at/download/bfgstudies_4_2006_sk.pdf

²⁶¹ Képzés határok nélkül: Felnőttképzés az európai határregiókban. Szerkesztette: Alfred Lang, Nicole Ehlers, Lenny van Kempen. Eisenstadt (Ausztria) : Burgenlandi Kutatótársaság / Burgenländische Forschungsgesellschaft, 2005.

činiteľov, existujúce školy s pevným odborným profilom a študentov (mladých ľudí vekovej skupiny 16-25). Projekt zahŕňal hlavne mestské samosprávy Pello a Ylitornio vo Fínsku a Övertorneå vo Švédsku.

Partneri a účastníci v tomto projekte boli: Länsi-Lapin ammatti-instituutti¹⁵ v Tornio, Fínsko, Breivika videregående skole¹⁶ v Tromsø, Nórsko a Gränsälvgymnasiet v Övertorneå, Švédsko. Projekt bol financovaný Európskym fondom regionálneho rozvoja, mestskou samosprávou Pello vo Fínsku, mestskou samosprávou Ylitornio vo Fínsku a mestskou samosprávou Övertorneå vo Švédsku.

Ulf Olovzon / Anne Arrelo, Arktická vzdelávacia nadácia (Stiftelsen Utbildning Nord), Švédsko
Sirpa Hyttinen, Kemi-Tornio odborný inštitút (Kemi-Tornion ammattiopisto), Fínsko

Guide – Sprievodca turistov za Severnú polárnu oblasť – Projekt koordinoval Kemi-Tornio Teknikum (Fínsko). Cieľom projektu bolo vyvinúť odbornú prípravu pre sprievodcov turistiky a vhodné produkty cestovného ruchu, ktoré špeciálne prispôbilibi potrebám Nordkalotten / Arktického regiónu. Okrem toho, cieľom projektu bolo zintenzívniť turizmus v regióne. Vybudovali sieť sprievodcov a organizáciu pre sprievodcov s cieľom rozvoja turistických programov. Organizácia po skončení projektov zabezpečuje kontinuitu vzdelávacích a vývojových (inovatívnych) prác. Pracovala aj na cezhraničnej marketingovej stratégii (predaji turistických produktov). V projekte sa zúčastnili krajiny: Fínsko, Švédsko a Nórsko.

PRÍKLADY DOBREJ PRAXE V REGIÓNE BARENTS

„Eurocity” Haparanda a Tornio²⁶²

Dva mesta (medzinárodne uznané dvojčky) Haparanda (Švédsko) a Tornio (Fínsko) patria medzi najlepšie príklady cezhraničnej spolupráce. Mestá ležia na pravom a ľavom brehu rieky Torneälv. Cezhraničná spolupráca medzi dvoma mestami sa začala na začiatku 70. rokov jedným projektom. Postupne však ukázalo, že spolupráca je užitočná pre obidve strany.

V roku 1987 spolupráca dostala pomenovanie „Haparanda-Tornio Botten oblasť“, čo znamená fínsko-švédsku úniu bez hraníc. Spolupráca v súčasnosti už prebieha skoro vo všetkých oblastiach: majú jeden spoločný systém na diaľkové kúrenie a na odpadovú vodu, majú spoločné investície do záchranej služby a kooperácie vo vzdelávaní. V roku 1995 sa dve mestá stali jedným pod názvom „Eurocity“ (35 tisíc obyvateľov, 2 000 podnikov).

Podarilo sa im vybudovať nové centrum mesta (obchodné centrá, parky, správne budovy) rozdelili si aj množstvo samosprávnych služieb. Vybudovali aj spoločné golfové ihrisko. V obchode IKEA sú nadpisy uvedené vo švédskom a fínskom jazyku. Popri švédskej korune sa v Haparande aj euro stalo oficiálnou menou.

Medzi dvoma mestami prebieha spolupráca aj na úrovni trhu práce s názvom „Zamestnanecké centrum Eurocity“²⁶³, ktoré spolupracuje s fínskymi a švédskymi sprostredkovacími agentúrami práce a podporuje cezhraničnú spoluprácu. „Zamestnanecké centrum Eurocity“ poskytuje informácie osobám hľadajúcim prácu, informuje o možnosti doučovania na obidvoch stranách hranice, podporuje spoluprácu podnikov a vzdelávacích inštitúcií, v rámci regiónu podáva informácie o firmách (podnikoch) a organizuje stretnutia.

„Zamestnanecké centrum Eurocity“ sa podieľa na organizovaní výstav, usporadúva podujatia na témy súvisiace s prácou, vzdelávaním a podobne, jeho zamestnanci navštevujú školy, firmy a zbierajú dôležité informácie súvisiace s trhom práce. Centrum je členom

²⁶² Képzés határok nélkül: Felnőttképzés az európai határregiókban. Szerkesztette: Alfred Lang, Nicole Ehlers, Lenny van Kempen. Eisenstadt (Ausztria): Burgenlandi Kutatótársaság / Burgenländische Forschungsgesellschaft, 2005.

²⁶³ Képzés határok nélkül: Felnőttképzés az európai határregiókban. Szerkesztette: Alfred Lang, Nicole Ehlers, Lenny van Kempen. Eisenstadt (Ausztria): Burgenlandi Kutatótársaság / Burgenländische Forschungsgesellschaft, 2005.

EURES (European Employment Services) Európskej Únie a odtiaľ dostáva aj finančnú podporu.

From Drug Path to Care – Boj proti zneužívaniu drog v regióne Barents²⁶⁴

Projekt si vytýčil za cieľ nadviazať kontakty s osobami závislými na drogách a iných látkach a presvedčiť ich aby sa s pomocou odborníkov zúčastnili na liečbe drogovej závislosti. Za ďalším cieľom bolo aj rozšírenie znalosti odborníkov, zavedenie nových metód počas liečby závislých a ich rodín. Chceli objasniť aj cesty drogových dílerov, zužitkovať skúsenosti osôb, ktorí pracujú so závislými. Konečným cieľom bolo vytvorenie modelu na dlhodobé používanie a konkrétne odporúčania na liečbu.

Práce na projekte sa zúčastnili Kemi-Tornio Teknikum, Teknikum v Rovaniemi a Oulu (Fínsko), Pedagogická vysoká škola v Murmanskú ako aj zdravotný inštitút a mládežnícke organizácie v Murmanskú.

Womennet²⁶⁵ – Vytvorenie siete pre ženy podnikateľky v regióne Barents a Škótsku

„Womennet“ je pilotný projekt INTERREG IIB / Severnej periférie, koordinovaný prostredníctvom Arktickej nadácie odborného vzdelávania (švéd. Utbildning Nord)¹² v Övertorneå, Švédsko. Tento pilotný vzdelávací inštitút bol financovaný prostredníctvom Správnej rady okresu Norrbotten, Správnej rady okresu Västerbotten a tiež z financovania Baltického regiónu. Účelom tohto pilotného štúdia bolo nájsť model na vytvorenie siete podpory podnikania žien v medzinárodnej perspektíve, ktoré majú schopnosť sa sami podporovať. Partneri v tomto projekte boli Arktická nadácia odborného vzdelávania (Švédsko), Kemi-Tornio polytechnický inštitút (Fínsko), Kirkenes Kompetansesenter (Nórsko)¹³ a UHI Millennium Inštitút v Inverness (Škótsko).²⁶⁶

Barentsov HIV/AIDS program

Program orientuje pozornosť jednotlivých krajín na zabránenie šíreniu epidémie HIV, s cieľom zlepšiť situáciu zraniteľných skupín. Prvý program bol založený v roku 2005 a ukončený v roku 2015. Aktuálne, Barentsov HIV / AIDS Program, ktorý je účinný až do roku 2019, si kladie za cieľ znížiť šírenie HIV v Barentsovom regióne pôsobením v rôznych oblastiach a prostredníctvom nadnárodných akcií. Medzi zúčastnené krajiny patrí Nórsko,

²⁶⁴ Képzés határok nélkül: Felnőttképzés az európai határregiókban. Szerkesztette: Alfred Lang, Nicole Ehlers, Lenny van Kempen. Eisenstadt (Ausztria): Burgenlandi Kutató Társaság / Burgenländische Forschungsgesellschaft, 2005.

²⁶⁵ Képzés határok nélkül: Felnőttképzés az európai határregiókban. Szerkesztette: Alfred Lang, Nicole Ehlers, Lenny van Kempen. Eisenstadt (Ausztria): Burgenlandi Kutató Társaság / Burgenländische Forschungsgesellschaft, 2005.

²⁶⁶ Vzdelávanie cez hranice http://www.forschungsgesellschaft.at/download/bfgstudies_4_2006_sk.pdf

Švédsko, Fínsko a Ruská federácia, a to najmä jej severozápadné oblasti (regióny Murmansk a Archangelsk, z republík Karélia a Komi, Nenets autonómneho kraja a Northwest zastupujúca petrohradský región). Súčasťou programu sú legislatívne a politické otázky týkajúce sa rozvoja ľudských zdrojov, zlepšenie v oblasti prevencie a ochrany, dostupnosť liečby, ľudské práva ľudí žijúcich s HIV / AIDS a na koordináciu aktivít medzi jednotlivými sektormi.

Do jari 2016 bolo realizovaných takmer 40 projektov a niektoré boli vykonávané ako súčasť Barentsovho HIV / AIDS programu a partnerstva Severnej dimenzie pre verejné zdravie a sociálny blahobyt.

<http://www.beac.st/en/Working-Groups/Joint-Working-Groups/Health-and-Social-Issues/Barents-HIVAIDS-Programme>

SPOLOČNÁ PRÍPRAVA NA KRÍZOVÉ SITUÁCIE (KATASTROFY) ²⁶⁷

Škandinávské štáty disponujú efektívnym pracujúcim národným systémom pri katastrofách. Krajiny regiónu Barents si včas uvedomili, že ich možnosti pri hromadnej nehode (katastrofe) sú obmedzené. Kvôli záchrane ľudských životov a odstránení následkov katastrofy je potrebná aj pomoc susedných krajín. V severných častiach týchto krajín, kvôli nepriaznivému počasiu, kvôli diaľke a počtu záchranných síl by záchranná akcia bola veľmi ťažká a časovo dlhá, keby si všetky štyri krajiny navzájom nepomáhali. Pomoc (záchranná akcia) môže byť efektívna len vtedy, ak sú štáty pripravené na také situácie a existujúce národné tiesňové systémy sú synchronizované. Jednotky na odstránenie katastrof by mali tvoriť štátne a civilné subjekty.²⁶⁸

Kvôli tomu ročne prebiehajú spoločné cvičenia krajín v regióne Barents.

²⁶⁷ <http://www.vemafi.hu/barents-rescue-2007/>

²⁶⁸ MÁRTON, Andrea. A skandináv országok kül- és biztonságpolitikai együttműködése. In. Bolyai Szemle 2010, roč. XIX., č. 3, 151-173 p.

REGIONALNÁ PRACOVNÁ SKUPINA PÔVODNÝCH OBYVATEĽOV

V regióne Barents sú za pôvodných obyvateľov právnymi orgánmi OSN uznané tri etnické skupiny (*indigenous people*), resp. dve etnické menšiny (*minority*). Za pôvodné obyvateľstvo sú uznané: Sami (Laponci), Nenci, Vepsi; ich počet je 80 tisíc. Dve etnické menšiny: Komici a Kareli.

Podmienkou statusu „pôvodných obyvateľov“ je, že na tom istom území, kde žije aj v súčasnosti, dané obyvateľstvo historicky dokázateľne žilo už pred príchodom dnešného štátotvorného národa a disponovalo vlastným jazykom a kultúrou. Status „pôvodné obyvateľstvo“ posilňuje ich práva na zachovanie kultúry, jazyka, spôsobu života a tradície. Motorom spolupráce sú Nóri, preto aj menšinový aspekt regionalizačných snáh najsilnejšie prezentujú Sami v Nórsku. Čiastočne sa na ich politický tlak dostali do základných princípov Barentsovej spolupráce aj opatrenia na zachovanie hodnotového systému a odlišných zvykov od ostatných obyvateľov, ako aj opatrenia o tradičnej kultúre, tradičnej hospodárskej činnosti a o zvýšení životného štýlu pôvodných obyvateľov.²⁶⁹

Krajiny pri plánovaní každej hospodárskej spolupráci v regióne vyhlásili, že rešpektujú záujmy pôvodných obyvateľov, právo na vykonávanie tradičnej kultúry a hospodárskej činnosti, právo na pôdu a prírodné zdroje. Preto Regionálna rada BEAR založila Regionálnu pracovnú skupinu pôvodných obyvateľov, s cieľom vypracovať plány na realizáciu hore uvedených cieľov, na pozbieranie potrebných údajov, prieskum stavu najmä menej známych ruských území a rozdelenie finančných prostriedkov.

Členovia pracovnej skupiny sú politici volení z radov pôvodných obyvateľov. Ich činnosť je zameraná na nasledujúce oblasti: zlepšenie zdravotného stavu obyvateľstva na menšinových územiach ruskej oblasti, zlepšenie životného prostredia, premena využívania prírodných zdrojov v súlade s princípmi trvalo udržateľného rozvoja; podpora kultúrneho života v záujme zabezpečenia tradičnej kultúry; rozšírenie informácií o pôvodných obyvateľoch medzi majoritou; rozvoj možnosti odborného štúdia a odovzdávanie aktuálnych poznatkov medzi pôvodnými obyvateľmi resp. vhodné organizácie, médiá. Vypracované plány štáty regiónov podporujú v rôznych finančných výškach.

²⁶⁹ Na etnické menšiny Kareli a Komici sa nevzťahujú etnické práva vychádzajúce zo statusu, tieto menšiny oficiálne nie sú uznané ani za pôvodné obyvateľstvo – získať tento status je najmä na ruských územiach skôr len teoretickou možnosťou. Sebaurčenie Karelov (teoretický) malo by byť zabezpečené v rámci Republiky Karélia, čo by znamenalo vyššiu autonómiu, než je status pôvodného obyvateľstva. Z historického hľadiska je potvrdené, že etnikum Komici sa na polostrova Kola a na územie Nencov usadilo len pred niekoľkými storočiami. Aj oni majú autonómnu republiku, aj keď spomenuté skupiny žijú i mimo hranice.

MEDZINÁRODNÁ SIEŤ MLADÝCH GENERATION 2020

<http://karpatskanadacia.sk/2016/04/medzinarodna-siet-mladych-generation-2020/>

Hlavným cieľom projektu bola výmena skúseností, know-how a poznatkov o práci a fungovaní cezhraničnej mládežníckej organizácie Barents Regional Youth Council a Kirkenes Youth Council (Rada mládeže v Kirkenes), ich spolupráce s mestom Kirkenes v Nórsku a mládežníckymi lídrami zapojenými do procesu tvorby cezhraničnej skupiny mladých aktivistov – Karpatskej regionálnej mládežníckej rady. Projekt mal posilniť motiváciu mládeže na zapájanie sa do miestneho a regionálneho rozvoja prostredníctvom cezhraničnej spolupráce.

Partnermi projektu boli: Basen (Nórsko), Rada mládeže Košického kraja, Rada mládeže Prešovského kraja

V rámci projektu sa stretli šiesti mládežnícki lídri zo Slovenska so zástupcami Mládežníckej rady v Kirkenes, miestnou samosprávou a BRYC-om (Barents Regional Youth Council – Radou mládeže Barentsovhovho regiónu) (4. – 5. 4. 2016). Cieľom stretnutia bolo vzájomné spoznanie sa, výmena skúseností z doterajších realizovaných aktivít, s komunikáciou s miestnou resp. regionálnou samosprávou, spôsobmi obhajovania záujmov a potrieb mladých v donorskej krajine a zároveň na Slovensku. Mladí ľudia z Košíc a Prešova sa zúčastnili aj otvorenia nového cezhraničného co-workingového centra, ktoré zriadila samospráva v spolupráci s miestnymi podnikateľmi a novovybudovaných priestorov divadla Samovarteateret, ďalšieho produktu spolupráce s miestnou samosprávou.

Druhé podujatie prebiehalo v košickej Tabačke 28.4.2016, kde účastníci návštevy nórskeho partnerov prezentovali svoje skúsenosti, zážitky a podnety, ktoré im táto návšteva priniesla. Zároveň sa všetci prítomní mohli vyjadriť a zapojiť do tvorby Karpatskej regionálnej mládežníckej rady, t.j. slovensko-ukrajinskej platformy inšpirovanej práve nórsko-ruskou cezhraničnou sieťou BRYC.

Projekt mal úzku spojitosť a prepojenie s projektom Karpatskej nadácie Generation 2020.

PRÍLOHA 3

Vybrané úspešné projekty KSK realizované v oblasti cezhraničnej spolupráce

CESTA SVÄTEJ ALŽBETY NA ÚZEMÍ RÁKÓCZIOVCOV (INVESTIČNÝ)

Vedúci partner: Perly gotickej cesty n. o. Košice

Cezhraničný partner: Szent Erzsébet Út Alapítvány (Sárospatak)

Cieľ: Vytvoriť spoločný komplexný turistický balík Cieľom je rozvíjanie duševných a stavaných hodnôt, ich spoločná prezentácia a marketing

PODPORA ROZVOJA CESTOVNÉHO RUCHU V REGIÓNE PROSTREDNÍCTVOM CEZHRANIČNEJ SPOLUPRÁCE

Cieľ: Globálnym cieľom projektu je podpora rozvoja turizmu v prihraničných regiónoch Slovenska a Maďarska. Na rozvoj cestovného ruchu bude využitý potenciál mesta Košice a mesta Miškolc. Implementáciou projektu sa dosiahne posilnenie vzájomných vzťahov partnerov projektu, ale aj cieľových skupín.

VÝSTAVBA A ZRIADENIE MULTIFUNKČNÉHO ENERGETICKÉHO A BANÍCKEHO CENTRA - DOM BEZHRANIČNÉHO PRIATEĽSTVA

Cieľ: Hlavným cieľom projektu je podpora trvalo udržateľného rozvoja a ochrana životného prostredia prostredníctvom zavádzania obnoviteľných zdrojov energie, ich praktickej prezentácie formou spoločenskej osvetu, vrátane využívania úsporných stavebných materiálov.

PROPAGÁCIA SLOVENSKEHO A AGGTELEKSKÉHO KRASU AKO TURISTICKEJ DESTINÁCIE (SOFT)

Vedúci partner: Zöld Kör + občianske združenie (BAZ)

Cezhraničný partner: Bence o.z. Environmentálne centrum Medzibodrožia

Cieľ: Cieľom projektu je na danom území zvyšovať zamestnanosť a príjmy z cestovného ruchu. Zmapované územie napriek tomu, že z hľadiska cestovného ruchu je veľmi atraktívne, nie je optimálne využité.

SOCIÁLNA MAPA KOŠICKÉHO KRAJA A BORŠODSKO – ABOVSKO - ZEMPLÍNSKEJ ŽUPY (REGSOM)

Vedúci partner: Spoločenskovedný ústav Slovenskej akadémie vied v Košiciach

Cezhraničný partner: Inštitút sociológie Filozofickej Fakulty Univerzity v Miskolci

Cieľ: poukázať na špecifiká dotknutých regiónov a prispieť k zlepšeniu životných podmienok obyvateľov tohto regiónu s rozvíjaním samostatných aktivít pre zvýšenie ich konkurencieschopnosti a flexibility cez vytvorenie vzdelávacích centier v Miskolci a v Košiciach, ako rozšírenie siete vzdelávacích centier so špecifickým zameraním. Globálnym cieľom spoločného projektu bola: zvýšiť sociálna súdržnosť ľudí a komunít v spoločnom maďarsko-slovenskom prihraničnom regióne.

CESTY DEDIČSTVA A STRATÉGIA OŽIVENIA MUZEÁLNYCH EXPOZÍCIÍ.

Cieľ: Zlepšiť úroveň rozvoja regionálneho cezhraničného cestovného ruchu formou spolupráce aktérov pôsobiacich v oblasti CR na európskych kultúrnych cestách a vyvinúť vysokokvalitné cezhraničné produkty CR.

KARPATSKÁ TURISTICKÁ CESTA 2

Operačný program cezhraničnej spolupráce ENPI Maďarsko – Slovensko – Rumunsko – Ukrajina 2007-2013

cieľ: Ciele projektu Karpatská turistická cesta 2 sú zamerané na zlepšenie spolupráce medzi zúčastnenými stranami, touroperátormi a aktérmi cestovného ruchu z Ukrajiny, Maďarska, Slovenska a Rumunska.

HRANICE PRE ĽUDÍ - BORDERS FOR PEOPLE

Operačný program cezhraničnej spolupráce ENPI Maďarsko – Slovensko – Rumunsko – Ukrajina 2007-2013

Vedúci partner: Ústav pre transhraničnú spoluprácu v Užhorode , Ústav svetovej ekonomiky a medzinárodných vzťahov Národnej akadémie vied Ukrajiny(NAVU) v Kyjeve

cezhraničný partner: Spoločenskovedný ústav SAV v Košiciach

Cieľ: Cieľom projektového tímu bolo vypracovať koncepciu a pokúsiť sa o jej pilotnú implementáciu v oblasti optimalizácie systému transhraničnej spolupráce, ktorá je dôležitou stránkou procesu európskej integrácie.

BUDOVANIE KAPACÍT NA REFORMU ENERGETICKÉHO SEKTORA UKRAJINY

Slovenská agentúra pre medzinárodnú rozvojovú spoluprácu, Sektorová priorita: energetická bezpečnosť, štátna správa, samospráva a občianska spoločnosť Partnerská organizácia v krajine prijímateľa: Center for Global Studies „Strategy XXI“ Celkovým cieľom projektu je podpora reformného procesu na Ukrajine v oblasti zvyšovania energetickej efektívnosti a využívania obnoviteľných zdrojov energie. Cieľom projektu je odovzdať skúsenosti SR ukrajinským partnerom v spomínanej oblasti vrátane skúseností z implementácie príslušnej legislatívy a programov EÚ, ich transpozície do národnej legislatívy, ako aj prezentácie úspešne implementovaných projektov na lokálnej a regionálnej úrovni. (správa o projekte: www.crz.gov.sk/index.php?ID=603&doc=2109596&text=1)

Projekt **„SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF BORDER REGIONS PROVIDED BY EFFECTIVE FUNCTIONING THE CARPATHIAN EUROREGION (UDRŽATEĽNÝ ROZVOJ PRIHRANIČNÝCH REGIÓNOV POMOCOÚ EFEKTÍVNEHO FUNGOVANIA KARPATSKÉHO EUROREGIÓNU)“** bol financovaný Európskou úniou prostredníctvom Programu cezhraničnej spolupráce ENPI Maďarsko – Slovensko – Rumunsko – Ukrajina 2007 – 2013. Príspevok Spoločenstva činí 468 018,00 EUR.

Jednou zo zásadných priorít projektu bolo upriamiť pozornosť na budúceho riadenia činnosti a štruktúr KER, ktoré by malo prekonať problémy terajšej pomerne ťažkopádnej inštitúcie a orientovať sa skôr na model modernej, efektívnej a výkonnej organizácie, schopnej pružne reagovať na aktuálne problémy a potreby cezhraničnej spolupráce a kvalifikovane zabezpečiť tvorbu programov a riešenie projektov.

<http://www.ker.sk/--16-72-konferencia-v-nyiregyhaze-uzavrela-pracu-na-novej-strategii-karpatskeho-euroregionu>

Spoločné realizované projekty s ukrajinskou stranou

Cezhraničná infraštruktúra:					
1	1	Obec Veľké Slemence	SÚHRA – Slovensko – Ukrajinská hranica	8 412 706,60 Sk	InterregIIIA 2004-2006
2	2		Rekonštrukcia ukrajinskej časti hraničného prechodu Vyšné Nemecké – Užhorod	3 910 000,00	ENPI 3. priorita
3	3		Realizácia rekonštrukčných prác na slovenskej strane hraničného prechodu Vyšné Nemecké – Užhorod	1 650 000,00	ENPI 3. priorita
4	4		Rekonštrukcia hraničného prechodu Veľké Slemence	560 000,00	ENPI 3. priorita
5	5		Modernizácia colnej kontroly na Slovensko – Ukrajinských hraničných priechodoch (Vyšné Nemecké, Ubľa, Čierna nad Tisou, Matovce)	560 000,00	ENPI 3. priorita
Cestovný ruch:					
6	1	Regionálne združenie turizmu Zemplín	Cezhraničná spolupráca v oblasti turistického ruchu Slovensko – Ukrajina -	5 872 525,00 Sk	InterregIIIA 2004-2006
7	2		Perly gotickej cesty, n.o. / Katedrály v Košiciach a v Užhorode, centrá rozvoja na území spoločnej histórie	439 210,65	ENPI 1. výzva

8	3	Agentúra regionálneho rozvoja, Košice	Karpatská turistická cesta	480 000,00	ENPI 1. výzva
9	4	Košice - Európske hlavné mesto kultúry 2013	Karpatský región ako atraktívna turistická destinácia	283 000,00	ENPI 1. výzva
10	5	Agentúra regionálneho rozvoja, Košice	Karpatská turistická cesta 2	396 791,00	ENPI 2. výzva
11	6	Slovenská obchodná a priemyselná komora, Košice	Sieť kulinárskeho dedičstva v Karpatoch	428 22,00	ENPI 2. výzva
12	7	Východoslovenské múzeum, Košice	Miesta Rákócziho slávy – cezhraničná turistická cesta	481 140,00	ENPI 2. výzva
Podpora malého a stredného podnikania:					
13	8	Centrum prvého kontaktu Michalovce	Podpora podnikania naprieč hraniciam Slovensko – Ukrajina	3 459 692,60 Sk	InterregIIIA 2004-2006
14	9	Centrum prvého kontaktu, Michalovce	Školenie podnikateľov a poradenstvo: Vytváranie nových možností cezhraničnej spolupráce pre MSP	304 000,00	ENPI 1. výzva
15	10	Centrum prvého kontaktu, Michalovce	Tvorba a spolupráca s partnerskými Centrami prvého kontaktu na Ukrajine	495 858,00	ENPI 2. výzva
16	11	Technická Univerzita v Košiciach	Clustering	373 96,00	ENPI 2. výzva

17	12	Agentúra na podporu regionálneho rozvoja Košice	SUNRISE – Udržateľné využívanie prírodných zdrojov v malých podnikoch	151 218,00	ENPI 3. výzva
18	13	Miestna akčná skupina DUŠA, o. z., Strážske	Rastúci potenciál žien – nástroj zmeny	155 012,40	ENPI 3. výzva
Športové aktivity					
19	1	Akademic Technická Univerzita Košice	Maďarsko – Slovensko – ukrajinské stretnutie v orientačnom behu	662 606,32 Sk	InterregIIIA 2004-2006
20	2	Športklub Magnezit Ferona, Košice	Extrémne športy pre lepší život	499 999,00	ENPI 2. výzva
Životné prostredie					
21	1	Agentúra na podporu regionálneho rozvoja Košice; Miestna samospráva Budkovce	Karpatská Bioenergia	387 000,00	ENPI 1. výzva
22	2	Obec Hažín; SOSNA o. z Agentúra na podporu regionálneho rozvoja Košice	EARTH (Osveta v oblasti životného prostredia)	164 000,00	ENPI 1. výzva

23	3	Ministerstvo vnútra Slovenskej Republiky	Systém rýchleho varovania UA SK (EWS UA SR)	1 415 000,00	ENPI 1. výzva
24	4	Slovenská obchodná a priemyselná komora, Košice	Koridor zelenej energie bez hraníc	213 507,00	ENPI 2. výzva
25	5	Karpatský rozvojový inštitút	/ LOC-CLIM-ACT	345 219,00	ENPI 2. výzva
26	6	Národné lesnícke centrum / HYDROFOR	Systémy optimálneho lesného manažmentu pre zlepšenie hydrických funkcií lesa v predchádzaní povodníam v povodí rieky Bodrog	296 223,96	ENPI 3. výzva
27	7	Ministerstvo vnútra Slovenskej Republiky	Systém rýchleho varovania UA SK 2 (EWS UA SR 2)	1 988 867,52	ENPI 3. výzva
Inštitucionálna spolupráca					
28	1	Technická Univerzita Košice, Slovakia	Zabezpečenie kvality spoločensky orientovaného vzdelávania (QASERD	123 000,00	ENPI 1. výzva
29	2	Inštitút sociálnych vied Slovenskej akadémie vied, Košice	Hranica pre ľudí	400 000,00	ENPI 1. výzva
30	3	Regfilm s.r.o.	Cosmos – Spoločné štandardy pre mediálne organizácie	499 647,00	ENPI 2. výzva
31	4	Stredná odborná škola vinársko-	Ruža Karpát	493 650,00	ENPI 2. výzva

		ovocinárska, Viničky			
32	5	Národné lesnícke centrum, Zvolen	Celoživotné vzdelávanie lesníkov pre lepší manažment lesov	339 299,00	ENPI 2. výzva
33	6	Technická Univerzita Košice	Cezhraničný inovačná sieť pre transfer technológií (CONTENT	237 885,47	ENPI 3. výzva
34	7	Združenie Veľké Kapušany a okolie	Kompetenčné centrá pre cezhraničnú spoluprácu	366 138,71	ENPI 3. výzva
35	8	Reformovaná kresťanská cirkev na Slovensku	Pochopiť a predchádzať násiliu medzi mladými – „UviaYouth	49 999,50	ENPI 3. výzva
36	9	ISD Slovensko o. z.	Spolu smerom k spoločnému informačnému priestoru	138 089,38	ENPI 3. výzva
37	10	Rímskokatolícka cirkev v Kráľovskom Chlmci	„Traja v jednote“ – projekt na udržanie eklektického kultúrneho dedičstva pre spoločný rozvoj kultúry a turizmu	354 630,80	ENPI 3. výzva
38	11	Karpatský Euroregión Slovensko	Udržiateľný rozvoj prihraničných regiónov prostredníctvom efektívneho fungovania Karpatského Euroregiónu	468 018,00	ENPI 3. výzva
Neinvestičné projekty ľudia – ľudom					
39	1	KIKELET mládežnícka organizácia, Košice	Beregszász – Košice – Nyíregyháza spolupráca mladých občanov	117 000,00	ENPI 1. výzva

40	2	Agentúra na podporu regionálneho rozvoja Košice	Európsky týždeň mobility v Karpatoch	67 000,00	ENPI 1. výzva
41	3	Obec Janík	Spoločná podpora cezhraničného multikulturalizmu	96 000,00	ENPI 1. výzva
42	4	For Region, Rožňava,	Priateľstvo SK-UA-HU	96 000,00	ENPI 1. výzva
43	5	Slovenská asociácia cystickej fibrózy	Prenos know-how pre zabezpečenie lepšej starostlivosti o pacientov s cystickou fibrózou	100 000,00	ENPI 2. výzva
44	6	Spoločné regióny, Košice	Sociálna cezhraničná spolupráca	87 286,00	ENPI 2. výzva
45	7	Rotary Club, Rožňava	Strategické spojenectvá pre opatrenia v spoločnosti	76 639,00	ENPI 2. výzva
46	8	Stredná odborná škola, Komenského 1 , Košice	Priateľstvo – spojenie národov	99 440,00	ENPI 2. výzva
47	9	Centrum prvého kontaktu Michalovce	Spoločne – Televízie bez hraníc	89 806,50	ENPI 3. výzva
48	10	Obec Čičarovce	Živé tradície – trojstranná cezhraničná spolupráca pre zachovanie a oživenie folklóru	76 559,47	ENPI 3. výzva

PRÍLOHA 4

Časový rámec štúdia škandinávskych skúseností cezhraničnej spolupráce tímom expertov

Krátky prehľad prezentácie, realizácie a implementácie výsledkov projektu.²⁷⁰

14.10.2016. (Košice, Slovensko)

[Prvá prezentácia projektu](#)

²⁷⁰ <http://www.cbccinnovations.sk/index.php/spravy/item/95-eksperti-proektu-vzjali-uchasti-u-vivchenni-pivnichnogo-dosvidu-transkordonnogo-spivrobitnictva>

28.10.2016 (Užhorod, Ukrajina)

Pracovné koordinačné stretnutie²⁷¹

08-12.11.2016 (Kirkenes, Nórsko)

Experti projektu študovali skúseností škandinávskej cehraničnej spolupráce

²⁷¹ <http://www.cbccinnovations.sk/index.php/uk/galeria-uk/item/97-28-10-2016-uzhhorod>

25.11.2016 (Užhorod, Ukrajina)

Prezentácia prvých výsledkov projektu

13.12.2016 (Užhrod, Ukrajina)

Účasť na medzinárodnej konferencii

21.12.2016 (Užhorod, Ukrajina)

[Účasť koordinátorov projektu na tlačovej konferencii](#)

9. - 10.03. 2017 (Kirkenes, Nórsko)

Experti projektu zo Slovenska navštívili Barentsov sekretariát v Kirkenes a študovali skúseností
cehraničnej spolupráce škandinávskych krajín

16. - 17. 03. 2017 (Stará Lesná, Slovensko)

Medzinárodná vedecko-praktická konferencia – dôležitý krok v implementácii projektu

Video z konferencie:

<https://www.youtube.com/watch?v=517NoXXsvLs>

26. 04. 2017 (Užhorod, Ukrajina)

Prezentácia výsledkov projektu a praktických odporúčaní

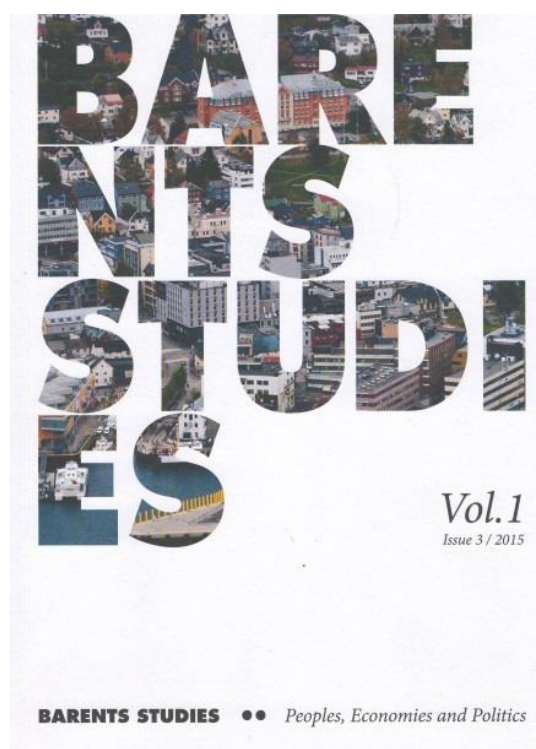
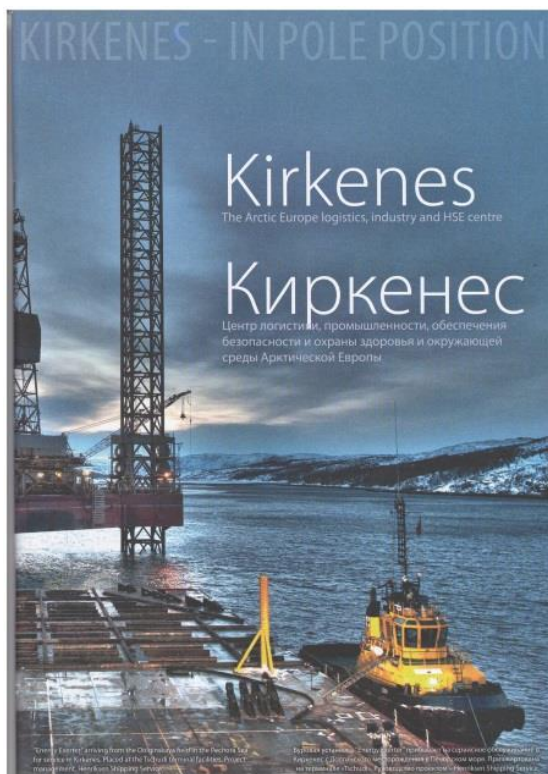
28. 04. 2017 (Košice, Slovensko)

Prezentácia výsledkov projektu a praktických odporúčaní

ANNEX 5

Výskum cezhraničnej spolupráce v Nórsku

Hot Spots

Tackling environmental challenges in the Barents Region

ANNEX 6

Prezentácia zástupcu Nórskeho Barentsovho sekretariátu Lars Georg Fordala na medzinárodnej konferencii v Starej Lesnej (16.-17. marec 2017)

Norwegian – Russian cooperation in the North

Lars Georg Fordal, General Director of the Norwegian Barents Secretariat

The Norwegian Barents Secretariat

- Barents – a shared identity across borders
- The Barents Region – an open window for cooperation
- The next 25 years of Barents cooperation

Border crossings at Storskog - Borisoglebsk

- 1990
- 2015

Visa free zone between Schengen and Russia - 2012

A day in Kirkenes - 2017

- More than 50% of the inhabitants of Kirkenes cross the border to Russia without a visa
- For the people of Kirkenes, it is a part of their everyday life to drive to Russia for a meal at a restaurant, to shop, go to the dentist or hairdresser, or get the car repaired.
- Russians go shopping in Kirkenes every day,
- It has become very natural to cross the border. It is a part of the every day life in the border cities.

Vardø and Arkhangelsk

Different politics,
one question:

How to
cooperate?

Governor of Arkhangelsk, Mr. Igor Orlov

-The counties of the
Barents Region are
a family with
close ties

Governor of Murmansk, Ms Marina Kovtun

-Tromsø and Murmansk are both arctic cities, let us work together.

Troms og Murmansk fornyer samarbeidet

Governor i Murmansk Marina Kovtun (t.v.), fylkesrådsleder i Troms Cecilie Myrseth og sekretariatsleder Lars Georg Fardal. (Foto: Markus Karlsten, Finnmark Fylkeskommune)

Valentina Matvienko and Murmansk Governor Marina Kovtun. Photo: Council.gov.ru

Cross-border cooperation is the way to go, Valentina Matvienko says in Murmansk

Leader of the Federation Council believes Murmansk has a key role to play in relations with western neighbors.

The Barents Region

-an open window for cooperation

- 14 administrative units
- 5,5 million inhabitants

The Kirkenes Declaration 1993

- Kirkenes, January 1993
- Minister of Foreign Affairs, Mr. Torvald Stoltenberg
- Barents Euro Arctic Council (BEAC)
- Norway established the Norwegian Barents Secretariat in October 1993

Signing of the declaration in Kirkenes, 1993

1. Barents Euro Arctic Council
MFA of Norway, Russia, Finland, Sweden

2. Regional Barents Cooperation
14 regional representatives

3. Norwegian Barents Secretariat
Promoting projects between
Norwegian and Russian people in the Barents
region

The Norwegian Barents Secretariat

- Owned by the three northern most counties Nordland, Troms and Finnmark.
- The Norwegian Barents Secretariat each year grants about 3,5 million EUR to support Norwegian-Russian cooperation projects.
- Mainly financed by the Norwegian MFA
- Main office in Kirkenes
- Information offices in Murmansk, Arkhangelsk, Naryan Mar.

Results of the Barents Cooperation?

- Neighbours know and understand each other. Peaceful cooperation. Mutual benefits.
- Culture, sports, education: 65% of projects.
- 2017: More projects related to business, environment, indigenous peoples

Telemedicine project, Troms - Nenets

Barents Summit 2018 – 25 years with Barents Cooperation

The next 25 years of Barents Cooperation

- Regional visa agreements? Extension of visa free zone. Visas without invitations.
- New and effective border stations. Lobbying for national decisions.
Border stations as a bridge, not a barrier.
- Infrastructure. Road is built. Railroad next?
Linking EU to the Arctic Ocean.
Kirkenes-Rovaniemi-Brussels.

The Barents Region in 2017

- **Barents – a shared identity across borders**
 - increased cooperation and relation between neighbours since 1993. Fostering peace and stability.
- **Barents – a window for cooperation**
 - The Barents Region continues to be an open window for cooperation
 - A model for regional cooperation – international interest
 - Barents – the developed part of the Arctic. 5.5 million people.
- **The next 25 years of Barents cooperation**
 - Where to go further? Raising regional topics to national level on both sides.
 - Easing cross border movement. Building infrastructure. Reducing tension.

Názov projektu: Poskytovanie informácií a implementácia inovatívnych prístupov v rámci cezhraničnej spolupráce medzi Slovenskom a Ukrajinou

Číslo projektu: CBC01030

Programová oblasť: Cezhraničná spolupráca

Cieľ projektu: Znižovanie existujúcich bariér cezhraničnej spolupráce

ŠTÚDIE O SKÚSENOSTIACH NÓRSKO-RUSKEJ A SLOVENSKO-UKRAJINSKEJ CEZHRANIČNEJ SPOLUPRÁCE

Analýzy spracované tímom expertov projektu CBC01030

Spracoval kolektív autorov:

© Vedúci autorského kolektívu: Marian GAJDOŠ a Serhii USTYČ

© Autori: *Olesia BENČÁK, Oleksandr BILAK, Richard FILČÁK, Lars Georg FORDAL, Eugene YASCHENKO, Anna KALISTOVÁ, Stanislav KONEČNÝ, Serhii MAZUR, Dmytro MIROŠNIKOV, Alexander MUŠINKA, Eduard NEŽINSKÝ, Oleh PYLYPENKO, Volodymyr PRYCHOĐKO, Svitlana PIASECKA-USTYČ, Rune Gjertin RAFAELSEN, Zlatica SÁPOSOVÁ, Atle STAALESEN, Ivana STUDENÁ*

Recenzenti:

Prof. Stepan Vasiľovič Vidňanský, DrSc.

Prof. PaedDr. Štefan Šutaj, DrSc.

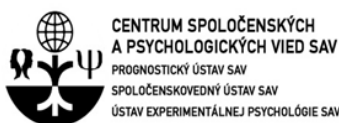
Výskum bol podporený grantom Nórskeho kráľovstva prostredníctvom Nórskeho finančného mechanizmu a spolufinancovaný zo štátneho rozpočtu Slovenskej republiky
(číslo projektu CBC01030)

© Centrum spoločenských a psychologických vied Slovenskej akadémie vied

© Inštitút cezhraničnej spolupráce, Užhorod

ISBN 978-80-970850-9-4

Košice, Slovensko 2017

www.eeagrants.org